

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

OSMANLI ŞUARA TEZKİRELERİNDEKİ ANEKDOTLARIN
İÇERİK BAKIMINDAN TASNİF VE TENKİDİ
(16-17. YÜZYILLAR)

Ahmet AKGÜL
DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Menderes COŞKUN

ISPARTA 2016

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Ahmet AKGÜL	
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı/Eski Türk Edebiyatı	
Tez Başlığı	Osmanlı Şuara Tezkirelerindeki Anekdotların İçerik Bakımından Tasnif ve Tenkidi (16-17. Yüzyıllar)	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	-	
<p>Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Doktora Tez Savunma Sınavında Jürimiz 03/06/2016 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Doktora tezi için;</p> <p style="text-align: center;">☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU²</p> <p>ile aşağıdaki kararı almıştır.</p> <p>☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir.</p> <p>☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ³ kararlaştırılmıştır.</p> <p>☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ⁴ kararlaştırılmıştır.</p>		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Prof. Dr. Menderes COŞKUN	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Şevkiye KAZAN NAS	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Melek DİKMEN	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Aliye YILMAZ	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Nurettin ÇALIŞKAN	

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrenci, yeni tez konusu belirler.

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum *Osmanlı Şuara Tezkirelerindeki Anekdotların İçerik Bakımından Tasnif ve Tenkidi (16-17. Yüzyıllar)* adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Ahmet AKGÜL

03.06.2016

ÖZET

AKGÜL, Ahmet, *Osmanlı Şuara Tezkirelerindeki Anekdotların İçerik Bakımından Tasnif ve Tenkidi (16-17. Yüzyıllar)*, Doktora Tezi, Isparta 2016.

Şuara tezkireleri, Osmanlı şairleri, padişahları, vezirleri, kadıları, müderrisleri ve din adamları üzerinde çalışmalar yapan araştırmacılar için kaynak eserler olarak kabul edilmektedir. Bu kaynak eserlerle ilgili şimdiye kadar yapılan çalışmalar, neşir ve inceleme olarak iki gruba ayrılır. İkinci gruba dâhil olan bu tezde şuara tezkirelerindeki anekdotlar ele alınmıştır. Anekdotlar tezkirelerdeki biyografilerin en önemli bölümlerini oluşturur. Çünkü Osmanlı şairleri hakkında hükümler veren araştırmacılar, anekdotları Osmanlı'nın sosyal ve kültürel hayatının ayrıntılarını ihtiva eden zengin ve eşsiz kaynaklar olarak görmüşlerdir. Osmanlı toplumu hakkındaki hükümlerini bu anekdotlardaki mesaj ve telkinlerin üzerine bina etmişlerdir. Ancak ne tezkireler ne de anekdotlar mesaj ve zihniyet bakımından istatistiksel bir bütünlük içinde şimdiye kadar kitap veya tez seviyesinde incelenmemiştir.

Bu çalışmada 16 ve 17. yüzyıllarda yazıldığı bilinen Osmanlı şuara tezkirelerindeki anekdotların içerik haritası çıkarılmış; biyografilere değer kattığı söylenen bu parçalar mesaj ve telkinlerine göre istatistiksel olarak tasnif ve tenkit edilmiştir. Anekdotlar içerdikleri olumlu veya olumsuz mesajlara göre iki başlık altında incelenmiştir. Olumlu veya olumsuzluğun belirlenmesinde İslamî değerler esas alınmış; örneğin ayyaşlık veya sapkınlık mesajı içerenler olumsuz olarak kabul edilmiştir.

“Hayır dua almak için” eserlerini yazdıklarını söyleyen tezkire yazarlarının anlattıkları şahıslarla ilgili daha çok olumsuz içeriğe sahip anekdotları tercih ettikleri hususu istatistikî olarak ortaya konulmuştur. Bu anekdotlarda Osmanlı şairlerinin (dolayısıyla sultanları, vezirleri, kadıları, din adamları...) ayyaş, uyuşturucu müptelası ve sapkın kişiler olarak tasvir edildikleri görülmektedir. Bu şahıslarla ilgili olumlayıcı anekdotların oranı yüzde 4 – 23 arasında iken olumsuzlayıcı anekdotların oranı yüzde 77 ila 96'dır. Eldeki bu istatistiksel veriler tezkire yazarların kimlikleri, bakış açıları ve güvenilirlikleri konusunda bize ipucu vermektedir. Çünkü seçim kimliktir ve anekdotla onu yazan/seçen arasında kuvvetli bir münasebet vardır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı şuara tezkireleri, Anekdot, Biyografi, Kaynak tenkidi, İçerik analizi

ABSTRACT

AKGÜL, Ahmet, *Classification and Criticism of Anecdotes in Ottoman Poet Tezkires in Terms of Content (16-17 Centuries)*, PhD Thesis, Isparta 2016.

Ottoman poet tezkires (dictionaries of poet biographies) are considered as essential sources for researchers who study on Ottoman poets, sultans, viziers, qadis, mudarrises and clergymen. The studies conducted regarding these resources so far are divided into two groups as studies of transcription and content analysis. In this thesis which is included in the second group, anecdotes in Ottoman poet tezkires were discussed. Anecdotes constitute the most important part of the tezkires. Because researchers making provisions about Ottoman poets regarded anecdotes as rich and unique resources containing details of Ottoman social and cultural life. They built their provisions about Ottoman society on the messages and suggestions in these anecdotes. However, neither tezkires nor anecdotes have been studied so far as a book or dissertation study in a statistical integrity in terms of message and mentality.

In this work, the content map of anecdotes, which were in Ottoman poet tezkires and known to have been written in 16th and 17th centuries, were formed; these parts, which were said to have added value to biographies, were statistically classified according to their messages and suggestions. The anecdotes were studied under two headings based on positive or negative messages they contain. Islamic values were based on determination of positiveness or negativeness; for example those messages containing alcoholism or perversion were recognized as negative.

The narratives of tezkire writers told to write “to get blessing” chose anecdotes which have mostly negative content and this was statistically demonstrated in this thesis. In these anecdotes, it was seen the Ottoman poets (sultans, viziers, qadis, clergymen etc.) were depicted as drunk, drug addict and perverted people. While the percentage of affirmative anecdotes regarding these parties is between 4 and 23, it is between 77 and 96 in negative anecdotes. This available statistical data gives us clue about identities of tezkire writers, their perspectives and reliabilities. Because the choice is an identity, and thus there is a strong relationship between writer of the anecdote and its chooser.

Key Words: Ottoman poet tezkires, Anecdote, Biography, Text criticism, Content analysis

İÇİNDEKİLER

DOKTORA TEZ SAVUNMASI VE SÖZLÜ SINAV TUTANAĞI.....	ii
YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER VE TABLOLAR DİZİNİ	xvi
KISALTMALAR.....	xvii
ÖN SÖZ	xviii

GİRİŞ:

BİYOĞRAFİ TÜRÜ, ŞUARA TEZKİRELERİ VE TEMEL İSTİLAHLAR

a. Biyografî Kaynakları Olarak Şuara Tezkireleri	2
a.1. Biyografilerin Objektifliği veya Güvenilirliği Hususu	4
a.2. Osmanlı Şuara Tezkireleriyle İlgili Bilimsel Çalışmalar ve Bu Tezin Söz Konusu Çalışmalar İçindeki Yeri ve Önemi	6
b. Tezin Kapsamı: 16-17. Yüzyıl Osmanlı Şuara Tezkireleri.....	12
b.1. Sehî Bey, <i>Heşt-Behişt</i>	13
b.2. Latîfî, <i>Tezkiretü 'ş-Şuara ve Tabsıratü 'n-Nüzemâ</i>	14
b.3. Ahdî, <i>Gülşen-i Şuarâ</i>	15
b.4. Âşık Çelebi, <i>Meşâ 'irü 'ş-Şu 'arâ</i>	15
b.5. Kınalızâde Hasan Çelebi, <i>Tezkiretü 'ş-Şu 'arâ</i>	17
b.6. Beyânî (Mustafa Efendi), <i>Beyânî Tezkiresi / Tezkiretü 'ş-Şu 'arâ</i>	18
b.7. Gelibolulu Mustafa Âlî, <i>Künhü 'l-Ahbâr 'ın Tezkire Kısmı</i>	19
b.8. Riyazî (Mehmet Efendi), <i>Riyâzü 'ş-Şu 'arâ</i>	20
b.9. Kafzâde Fâizî, <i>Zübdetü 'l-Eş 'âr</i>	21
b.10. Rıza (Zehrimârzâde), <i>Tezkire-i Rıza / Rıza Tezkiresi</i>	21
b.11. Yümnî (Mehmet Salih), <i>Tezkire-i Şu 'arâ-yı Yümnî</i>	22
b.12. Seyrekzâde Mehmet Âsım, <i>Zeyl-i Zübdetü 'l-Eş 'âr</i>	22
b.13. Güftî (Ali), <i>Teşrifâtü 'ş-Şu 'arâ</i>	23
c. Tezin Konusuyla İlgili Bazı Temel İstilahlar	24
c.1. Anekdot	24
c.2. İstitrat (Ara Söz).....	25
c.3. Tehallus	26

c.4. Mutayebe.....	26
c.5. Mülâtafa	27
c.6. Latife	27
c.7. Rivayet	28
c.8. Fıkra	29
c.9. Hikâye ve Kıssa.....	30

**İNCELEME:
OSMANLI ŞUARA TEZKİRELERİNDEKİ ANEKDOTLARIN
BİYOGRAFİ MALZEMESİ OLARAK TASNİF VE TENKİDİ**

Anekdotların Tespit ve Tasnifinde İzlenen Yol.....	32
--	----

**1. BÖLÜM:
EDEBÎ KİMLİĞİYLE ÖN PLANA ÇIKMIŞ KİŞİLERLE İLGİLİ
ANEKDOTLAR**

1.1. EDEBÎ KİMLİĞİYLE ÖN PLANA ÇIKMIŞ KİŞİLERLE İLGİLİ OLUMLU (OLUMSUZ İÇERİK TAŞIMAYAN) ANEKDOTLAR	36
1.1.1. Hayâtî (Merzifonlu) ile Postî'nin Mahlasları Üzerinden Latifeleşmeleri	36
1.1.2. Cevrî ile Fevrî'nin Mahlasları Üzerinden Latifeleşmesi.....	37
1.1.3. Tezkireci Âşık Çelebi ile Ârif Adında Bir Şairin Lugat Tartışması	37
1.1.4. Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Âşık Çelebi'yi Ziyareti.....	38
1.2. EDEBÎ KİMLİĞİYLE ÖN PLANA ÇIKMIŞ KİŞİLERLE İLGİLİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR.....	40
1.2.1. Osmanlı Şair ve Nasirlerini Ahlâksız ve Sapkın Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar.....	40
1.2.1.1. Ferdî'yi Ahlâksız, Ayyaş, Kâtil ve Gayrimeşru İlişkiler İçerisinde Gösteren Anekdotlar.....	40
1.2.1.2. Kandî-i Müverrih ve Yahya Bey'in Ahlâksız Kimseler Olarak Anlatıldığı Anekdotlar.....	44
1.2.1.3. Yahya Bey'in Ahlâksız Biriymiş Gibi Anlatılması	45
1.2.1.4. Esîrî'yi Sapkın ve Ahlâksız Biri Olarak Gösteren Anekdot	46
1.2.1.5. Hâtifî-i Rûmî'nin Para İçin Yaşlı Kadınlarla Birlikte Olan Biri Olarak Anlatılması.....	47
1.2.1.6. Mestî Çelebi'nin Yanında Olmak İsteyen Birinin Ahlâksız Dedikoduları Engellemek Gayesiyle Kendi Cinsel Organını Kesmesi.....	48
1.2.1.7. Ahlâksız ve Küfürbaz Oldukları İddia Edilen Şairler: Mevlânâ Âhî ve Celîlî	50
1.2.1.8. Paşa Çelebi'nin Şair Mihrî'ye Talip Olması Üzerine Zâtî Tarafından Yazıldığı İddia Edilen Küfürlü Bir Dörtlük	51

1.2.1.9. Latîfi'nin Şair Mihrî'yi Ahlâksız İfadelerle Övmesi	51
1.2.1.10. Dürrî ve Cüllâbî'nin Birbirlerine Ahlâksız Şiirler Yazmasını Anlatan Anekdot.....	52
1.2.1.11. Ümîdî'nin Ahlâksız Biri Olarak Anlatıldığı Anekdot.....	52
1.2.1.12. Âşık Çelebi'nin Kendi Ahlâksızlığına Dair Anekdotu	53
1.2.1.13. Keşfi'nin Vasıfsız, Kişiliksiz ve Ahlâksız Biri Olarak Gösterildiği Anekdotlar.....	54
1.2.1.14. Emrî Çelebi ile Berkî Arasında İlişki Olduğu İması	55
1.2.2. Osmanlı Şairlerini Ayyaş Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar	56
1.2.2.1. Melihî'nin Tezkirelerde Şarap Bağımlısı Biri Olarak Anlatılması	56
1.2.2.2. Zârî'yi Şarap Düşkünü Biri Olarak Gösteren Anekdot.....	59
1.2.2.3. Sâgârî'yi Ayyaş ve Sapkın Biri Olarak Gösteren Anekdot.....	59
1.2.2.4. Osmanlı Şairlerinden Necâtî, Revânî, Ferruhî, Mesîhî, Şem'î ve Âhî'yi Şarap Meclisinde Gösteren Anekdot.....	60
1.2.2.5. Enverî'yi Şarap Müptelası Biri Olarak Anlatan Anekdot	60
1.2.2.6. Helâkî-i Rûmî'yi Sapkın ve Ayyaş Biri Olarak Gösteren Anekdot	61
1.2.3. Osmanlı Şairlerini Uyuşturu Müptelası Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar..	61
1.2.3.1. Gubârî'yi (Mahmut Efendi) Afyon Yiyerek Hiciv Şiirleri Yazan Biri Olarak Gösteren Anekdot	62
1.2.3.2. Za'fî Çelebi'yi Afyon Müptelası Biri Olarak Gösteren Anekdot	63
1.2.3.3. Emrî Çelebi'yi Esrarkeş Biri Olarak Gösteren Anekdot.....	64
1.2.3.4. Ca'ferî'nin (Bâlî Çelebi) Aşırı Doz Uyuşturucudan Ölmesi.....	64
1.2.4. Osmanlı Şair ve Nasirlerini İntihalcı Olarak Gösteren Anekdotlar	65
1.2.4.1. Bâkî'nin Zâtî Tarafından İntihalle Suçlandığı Anekdot.....	66
1.2.4.2. Zâtî'nin Okuması İçin Kendisine Gelen Şiirleri Çaldığını İddia Eden Anekdot.....	67
1.2.4.3. Bâkî'nin Bir Beytinin Zâtî Tarafından Çalındığını İddia Eden Anekdot.....	67
1.2.4.4. Pîr Mehmed Çelebi'nin Zâtî'nin Şiirlerini Çalması	68
1.2.4.5. Zâtî'nin Mesîhî'yi İntihalle Suçlaması.....	69
1.2.4.6. Kanunî Sultan Süleyman'ın Gubârî Mahmud Efendi'nin Eserinde İntihal Tespit Etmesi	69
1.2.4.7. Zihnî'nin Başkalarının Şiirlerini Çalan Bir Şair Olarak Anlatılması	70
1.2.4.8. Hüseyinî'yi Başkalarının Şiirlerini Çalan Bir Şair Olarak Gösteren Anekdot70	
1.2.4.9. Ümîdî'nin Bâkî'den Mazmun Yürüttüğünü İddia Eden Anekdot.....	71
1.2.4.10. Hallaç Zâtî'nin Farsça Şiirlerden İntihal Yaptığını İddia Eden Anekdot....	71
1.2.4.11. Âşık Çelebi'nin Latîfi'yi Fikir Hırsızlığıyla Suçlaması.....	72

1.2.5. Osmanlı Şairlerinin Başkaları Adına Şiirler Yazdığını İddia Eden Anekdötler ..	72
1.2.5.1. Şeyhî'nin Ahmedî Adına Şiirler Yazdığını İddia Eden Anekdöt.....	72
1.2.5.2. Zâtî'nin Para İçin Başkaları Adına Şiir Yazdığını Anlatan Anekdöt.....	74
1.2.6. Osmanlı Şairleriyle İlgili Olumsuz İçeriğe Sahip Diğer Anekdötler	75
1.2.6.1. Yahyâ Bey'in Yazdığı Bir Beyti İnkâr Etmesi	76
1.2.6.2. Şeyhî'yi Caize Düşkünü, Dilenci Biri Olarak Gösteren Anekdöt.....	76
1.2.6.3. Özü ve Aşk Alay Konusu Edilen Hayretî'nin Hayret Veren Ölümü.....	79

2. BÖLÜM: MÜDERRİS, HOCA, LALA VB. OLAN ŞAİRLERLE İLGİLİ ANEKDÖTLER

2.1. MÜDERRİS, HOCA, LALA VB. OLAN ŞAİRLERLE İLGİLİ OLUMLU İÇERİĞE SAHİP ANEKDÖTLER.....	82
2.1.1. Müderris Sa'dî Çelebi'nin Belagatteki Ustalığı.....	82
2.2. MÜDERRİS, HOCA, LALA VB. OLAN ŞAİRLERLE İLGİLİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDÖTLER.....	84
2.2.1. Osmanlı Müderrislerini ve Eğitim Sistemini Olumsuzlayan Anekdötler	84
2.2.1.1. Müderris Mevlânâ İshak'ı (Üsküplü) Ahlâksız ve Sapkın Biri Olarak Gösteren Anekdöt	84
2.2.1.2. Müderris Mevlânâ İshak'ın (Üsküplü) Gayrimeşru İlişki Hastası, Sapkın Bir Kimse Olarak Tasvir Edilmesi	87
2.2.1.3. Müderris İshak Çelebi'nin Haydar Çelebi'ye Evliliği Önermemesi	88
2.2.1.4. Müderris İshak Çelebi ile Amrî'yi Sapkın ve Karaktersiz İnsanlar Olarak Gösteren Anekdöt	88
2.2.1.5. Müderrislerden Abdülaziz Çelebi ve İshak Çelebi'nin Ayyaş Kimseler Olarak Tanıtıldığı Anekdöt	89
2.2.1.6. Müderris Baba İshak'ı Ahlâksız ve Şiir Hırsız Biri Olarak Gösteren Anekdöt	90
2.2.1.7. Müderris Selman-ı Aydınî ile Mütevellî Efşancı Arasında Geçtiği İddia Edilen İlkel ve Pespaye Bir Anekdöt	90
2.2.1.8. Müderris Monla Lütfî'nin Laubali ve Patavatsız Biri Olarak Anlatıldığı Anekdöt.....	91
2.2.1.9. Makam Düşkünü Biri Olarak Gösterilen Müderris: Sürûrî Çelebi	92
2.2.1.10. Müderris Şânî'nin Aşkından Çıldırması ve Köpeklerle Düşüp Kalkması ..	93
2.2.1.11. Müderris Gazâlî'nin (Deli Birader) Ahlâksız Kitaplar Yazdığını Anlatan Anekdöt.....	93
2.2.1.12. Müderris Gazâlî'nin (Deli Birader) Gayriahlâkî İlişkisi	94
2.2.1.13. Müderris Hâfız-ı Acem'in Bir Gazel Yazarak Terfi Alması.....	95

2.2.1.14. Molla (Işık) Kasım'ın Dalkavukluk Yaparak Müderris Olması	96
2.2.2. İlim Adamlarıyla İlgili Olumsuz İçeriğe Sahip Diğer Anekdotlar.....	97
2.2.2.1. Kâzımî'nin Şiirini Yanlış Yorumladıkları İçin Bilgisizlik ve İftiracılıkla İtham Edilen Ulema Sınıfı	98
2.2.2.2. Mısır Beylerbeyi Ali Paşa'nın Hocası Lâyihi'nin Şahsında Osmanlı İdari Sistemini Rüşvete Batmış Gösteren Anekdot	99
2.2.2.3. Lala Celâlî ile Tezkireci Âşık Çelebi Üzerinden Osmanlı Toplumunu Sapkın ve Ahlâksız Gösteren Anekdot	99

3. BÖLÜM: ŞEYH, VAİZ, MÜEZZİN, DERVİŞ VB. OLAN ŞAİRLERLE İLGİLİ ANEKDOTLAR

3.1. ŞEYH, VAİZ, MÜEZZİN, DERVİŞ VB. OLAN ŞAİRLERLE İLGİLİ OLUMLU İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR.....	102
3.1.1. Şeyh Ahmet Efendi'nin Kerameti.....	102
3.2. ŞEYH, VAİZ, MÜEZZİN, DERVİŞ VB. OLAN ŞAİRLERLE İLGİLİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR.....	104
3.2.1. Şeyh Olan Şairlere Dair Olumsuzlayıcı İçeriğe Sahip Anekdotlar	104
3.2.1.1. Şeyh Rüşenî'nin (Dede Ömer) İlahî Aşka Erişmesini Anlatan Gayriahlâkî Konulu Anekdot.....	104
3.2.1.2. Şeyh Cevherî'yi Gayriahlâkî Bir İlişki ve Tuhaf Kerametler İçerisinde Gösteren Anekdot	107
3.2.1.3. Şeyh Âftâbî'yi Ahlâksız Bir İlişki İçerisinde Gösteren Anekdot.....	108
3.2.1.4. Şeyh Hâtifi'nin Ahlâksız ve Sapkın Biri Olarak Anlatılması	109
3.2.1.5. Sultan Şücâ Tekkesi Şeyhi Baba Sultan'ı Vicdansız, Dervişleri Nesîmî ile Kemal Ümmî'yi Hırsız Olarak Gösteren Anekdot.....	110
3.2.1.6. Şeyh Kâşifi'yi Tanrıtanımaz Biri Olarak Gösteren Anekdot.....	112
3.2.1.7. Karamanlı Nizâmî'nin Bir Şeyhin Bedduasıyla Ölmesi	112
3.2.1.8. Şeyh Sinân Efendi'nin (Sinânî) Gelecekte Haber Vermesi	113
3.2.2. Vaizlere Dair Olumsuzlayıcı İçerikli Anekdotlar	114
3.2.2.1. Vaiz Vâlihî'yi (Kurdâde) Ahlâksız Bir Kimse Olarak Gösteren Anekdot	114
3.2.2.2. Vaiz Behiştî'yi Ahlâksız Şiirler/Latifeler Yazan Biri Olarak Gösteren Anekdot.....	115
3.2.2.3. Vaiz Firâkî'yi Kavgacı, Faziletsiz ve Gayriahlâkî Bir İlişki İçerisinde Gösteren Anekdot	116
3.2.2.4. Vaiz Tûrâbî'yi Haram-Helal Kaygısı Taşımayan Sıradan Bir Kimse Olarak Gösteren Anekdot	117

3.2.3. Derviş, Müezzîn ve Dinî Kimliğe Sahip Diğer Kişilerle İlgili Olumsuzlayıcı İçeriğe Sahip Anekdotlar	118
3.2.3.1. Derviş Şem‘î’yi (Prizrenli) Sefih Bir Hayat İçerisinde Gösteren Anekdot. 118	
3.2.3.2. Derviş Şem‘î’yi Kışın Camide Yazın Meyhanede Gösteren Anekdot.....	119
3.2.3.3. Derûnî’nin Kendisine Yüklenen Angaryalardan Kurtulmak İçin Dervişlik Yoluna Girdiğini İddia Eden Anekdot	120
3.2.3.4. Müezzîn Dâ‘î’yi Şehvet Düşkününü, Ahlâksız Biri Olarak Anlatan Anekdot	120
3.2.3.5. Sapkın, Ayyaş ve Afyon Müptelası Olarak Tasvir Edilen Hafız Zeynî.....	121

4. BÖLÜM:

PADİŞAHLAR VE ŞEHZADELERLE İLGİLİ ANEKDOTLAR

4.1. PADİŞAH VE ŞEHZADELERLE İLGİLİ OLUMLU İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR	124
4.1.1. Padişah ve Şehzadelerin İhsanlarını Anlatan Anekdotlar	124
4.1.1.1. Yavuz Sultan Selim’in Şâh Kâsım’a İhsanları.....	124
4.1.1.2. Padişah II. Bayezid’in Zâtî’ye İhsanlarda Bulunması.....	125
4.1.1.3. Sultan II. Bayezid’in Çâkerî Beg’in Latifesini Beğenip İhsanda Bulunması	126
4.1.1.4. Sultan II. Bayezid’in Sa‘yî’nin (Kadîm) Bir Şiirini Beğenip İhsanlarda Bulunması	127
4.1.1.5. Sehâbî’nin Yazdığı Bir Eser Sayesinde Kanunî Sultan Süleyman’ın Lütuf ve İhsanlarını Kazanması.....	128
4.1.1.6. Sultan Murat’ın Âlim ve Şairleri Gözetmesi ve Kabiliyetli Olanlara İhsanda Bulunması	128
4.1.2. Padişahlarla İlgili Olumlu İçeriğe Sahip Diğer Anekdotlar	130
4.1.2.1. Fatih Sultan Mehmet’in Atamalarda Hakkaniyetli ve Âdil Davranması	130
4.1.2.2. Yavuz Sultan Selim’in Ulemadan Halîmî’ye Hürmet Göstermesi	131
4.1.2.3. Kanunî Sultan Süleyman’ın Bursa’yı Temizletmesi.....	131
4.2. PADİŞAH VE ŞEHZADELERLE İLGİLİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR	133
4.2.1. Padişahları İlkel, Adaletsiz ve Zalim Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar ...	133
4.2.1.1. Fatih Sultan Mehmet’i Adaletsiz, Keyfî ve Zalim Biri Olarak Gösteren Anekdot.....	134
4.2.1.2. Yavuz Sultan Selim’in Cafer Çelebi’yi Haksız Yere Katlettirmesi ve Sonra Pişman Olması	135
4.2.1.3. Yavuz Sultan Selim’i Gaddar Bir Kimse Olarak Gösteren Anekdot.....	138
4.2.1.4. Yavuz Sultan Selim’in Zalim Bir Padişah Olarak Tasvir Edilmesi	139

4.2.1.5. Yavuz Sultan Selim'in Gaddar ve Zalim Bir Padişah Olarak Tasvir Edilmesi	139
4.2.1.6. Yavuz Sultan Selim'i Sebepsizce Adam Öldürebilen İlkel ve Zalim Bir Padişah Olarak Gösteren Anekdotlar	140
4.2.1.7. Sadı-i Cem'in II. Bayezid Tarafından Keyfi Bir Şekilde Katledildiğini İddia Eden Anekdot.....	143
4.2.1.8. Fatih Sultan Mehmet'in Atâyî'ye (İvaz Paşazâde) Zulmettiği İddiası.....	143
4.2.2. Padişahları Ahlâksız ve Sapkın Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar	144
4.2.2.1. Sultan Timur ve Türk Toplumunu Bayağı ve Müptezel Gösteren Bir Hamam Hikâyesi	144
4.2.2.2. Padişah II. Selim'i Ahlâksız Biri Olarak Gösteren Anekdot	146
4.2.2.3. Fatih Sultan Mehmet'i Sapkın Bir Hikâyenin Kahramanı Yapan Anekdot	148
4.2.3. Padişahlarla İlgili Olumsuz İçeriğe Sahip Diğer Anekdotlar.....	148
4.2.3.1. Sultan III. Murat'ı Kandırılmaya Müsait Bir Padişah Olarak Gösteren Anekdot.....	149
4.2.3.2. Fatih Sultan Mehmet'i Cimri Biri Olarak Gösteren Anekdot.....	150
4.2.4. Osmanlı Şehzadelerini Âlemci ve Ayyaş Kimseler Olarak Tasvir Eden Anekdotlar.....	151
4.2.4.1. Sultan II. Bayezid'in Şehzadelik Zamanlarında Âlemci ve Ayyaş Biri Olarak Tasvir Edilmesi	151
4.2.4.2. Şehzade Korkut'un Ayyaş, Vahşi ve İlkel Biri Olarak Tasvir Edilmesi.....	153

5. BÖLÜM: SADRAZAMLAR, VEZİRLER, BEYLER VE PAŞALARLA İLGİLİ ANEKDOTLAR

5.1. SADRAZAMLAR, VEZİRLER, BEYLER VE PAŞALARLA İLGİLİ OLUMLU İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR.....	157
5.1.1. Defterdar İskender Çelebi'nin Şairlere Değer Vermesi	157
5.1.2. Vezir Ahmet Paşa'nın Şairlik Kudretiyle İlgili Bir Anekdot.....	158
5.2. SADRAZAMLAR, VEZİRLER, BEYLER VE PAŞALARLA İLGİLİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR.....	160
5.2.1. Vezirleri ve Beyleri Ahlâksız Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar	160
5.2.1.1. Fatih Sultan Mehmet'in Veziri Ahmet Paşa'yı Ahlâksız Biri Olarak Gösteren Anekdotlar.....	160
5.2.1.2. Alay Beyi Fehmî'nin Erkekleri Kadınlara Tercih Eden Ahlâksız Biri Olarak Anlatılması.....	164
5.2.1.3. Sancak Beyi Hâyâlî ve Arkadaşlarını Ahlâksız, Sapkın Kimseler Olarak Gösteren Anekdot	165

5.2.1.4. Sancak Beyi Hayâlî'yi Ahlâksız ve Ayyaş Biri Olarak Gösteren Anekdot	167
5.2.2. Sadrazamları ve Beyleri Kanunsuz ve Gaddar Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar.....	169
5.2.2.1. Kanunî'nin Sadrazamı İbrahim Paşa'yı Kanunsuz, Gaddar, Vahşi ve İlkel Biri Olarak Gösteren Anekdotlar	169
5.2.2.2. Diyarbakır Beylerbeyi Bıyıklı Mehmet Paşa'yı Kanunsuz ve Vahşi Biri Olarak Gösteren Anekdot.....	173
5.2.3. Sadrazamlar, Vezirler, Beyler ve Paşalar Hakkında Olumsuz İçeriğe Sahip Diğer Anekdotlar.....	173
5.2.3.1. Sancak Beylerinden Hayâlî'yi Ayyaş Dengesiz Biri Olarak Gösteren Anekdot.....	174
5.2.3.2. Hayâlî Bey'i Kıskanç ve Riyakâr Biri Olarak Gösteren Anekdot	175
5.2.3.3. Sultan Murat'ın Vezirlerini Kıskanç ve Fesat Kimseler Olarak Gösteren Anekdot.....	176
5.2.3.4. Sadrazam Mehmed Paşa'nın Yalan ve İftira ile Adam Katlettiren Biri Olarak Gösterilmesi	177
5.2.3.5. Lâlâ Mustafâ Paşa'nın Torpille İş Yaptığına Dair Anekdot	177
5.2.3.6. Vezir Zeynel Paşa'nın İkiyüzlü Bir Şahsiyet Olarak Tasvir Edilmesi.....	178
5.2.3.7. Basîrî'nin Lakaplarla Dolu Kitabını Bir Vezire Sunması	178

6. BÖLÜM:

KAZASKERLER, KADILAR VE DİĞER HUKUK ADAMLARIYLA İLGİLİ ANEKDOTLAR

6.1. KAZASKERLER, KADILAR VE DİĞER HUKUK ADAMLARIYLA İLGİLİ OLUMLU İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR.....	182
6.1.1. Kadı İşretî'nin Ahlâksızlığa Batmış Bir Tekkeyi Mescide Çevirmesi.....	182
6.1.2. Naip Mahremî'nin Duasının Kabulünü Anlatan Anekdot	182
6.2. KAZASKERLER, KADILAR VE DİĞER HUKUK ADAMLARIYLA İLGİLİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR.....	184
6.2.1. Kadıları Ahlâksız, Sapkın Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar	184
6.2.1.1. Kadı Me'âlî'nin Şehvet Düşkünü, Sapkın ve Sefih Biri Olarak Tasvir Edildiği Anekdot.....	184
6.2.1.2. Kadı Abdî Çelebi'nin Ahlâksız Biri Olarak Tasvir Edilmesi	187
6.2.1.3. Kadı Nihâlî Ca'fer Çelebi, Kadı Bozan ve Müderris İshak Çelebi'nin Edepsiz ve Ahlâksız Kimseler Olarak Anlatılması	189
6.2.1.4. Kadı Aşçızâde Hasan Çelebi'nin Ahlâksız Biri Olarak Gösterilmesi.....	192
6.2.1.5. Kadı Cehud Musa'yı Cahil, Ahlâksız, Liyakatsiz, Riyakâr ve Rüşvetçi Biri Olarak Gösteren Anekdot.....	193

6.2.1.6. Kadı Sa'yi'yi (Sâni) Bütün Kazancını Ahlâksız İlişkilere ve İçkiye Harcayan Biri Olarak Gösteren Anekdot	194
6.2.1.7. Kadı Selman-ı Aydınî'nin Ahlâksız ve Ayyaş Biri Olarak Anlatılması	195
6.2.2. Kadıları Ayyaş Kimseler Olarak Tasvir Eden Anekdotlar.....	195
6.2.2.1. Kadı Hecrî'nin Ayyaş ve Şehvet Düşkünü Biri Olarak Anlatılması.....	196
6.2.2.2. Kadı Nihâlî Ca'fer Çelebi'nin Ayyaş Biri Olarak Tasvir Edilmesi	196
6.2.2.3. Kadı Cefâyî'yi Ayyaş Bir Kimse Olarak Gösteren Anekdot	197
6.2.2.4. Üsküplü Kadı Riyazî ve Arkadaşlarının Âlemci İnsanlar Olarak Anlatıldığı Anekdot.....	198
6.2.3. Kazasker ve Kadıları Ayak Oyunlarıyla Adam Kandıran Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar	198
6.2.3.1. Deli Perî Adlı Kadı'nın Para Uğruna Ayak Oyunları Yapan Biri Olarak Anlatılması.....	199
6.2.3.2. Kazasker Zeyrekzâde'nin Âhî'yi Aldattığını İddia Eden Anekdot.....	200
6.2.4. Osmanlı Hukuk Adamlarının Yolsuzluk Yapan, Hırsız Kimseler Gibi Anlatılması	202
6.2.4.1. Kadı Nihânî'nin Rüyası Olarak Verilen Hikâyede Osmanlı Kadılarının Yolsuzluk İçinde Tasvir Edilmesi.....	202
6.2.4.2. Kurdzâde Namıyla Bilinen Kadı'nın Devlet Malını Zimmetine Geçirdiğini İddia Eden Anekdot	204
6.2.4.3. Kadı Vasfî'nin Hırsızlıkla Suçlanarak Hapsedildiğini Anlatan Anekdot ...	205
6.2.4.4. Kadı Tatar Memî'nin Zimmetine Para Geçirme Teşebbüsü Sebebiyle Kolunun Kesilmesi.....	206
6.2.5. Kazaskerler, Kadılar ve Diğer Hukuk Adamlarıyla İlgili Olumsuz İçeriğe Sahip Diğer Anekdotlar	206
6.2.5.1. Şeyhülislamı Şahsi Menfaatine Göre Fetvasını Değiştirebilen Dönek Biri, İslam Hukukunu ise Keyfi ve İlkel Gösteren Anekdot	207
6.2.5.2. Kazasker Abdurrahman Efendi'nin Keyfî Kararlar Alan ve Adam Kayıran Biri Olarak Anlatılması.....	208
6.2.5.3. Kazasker Vahidî'nin Gördüğü Güzellere Şiir Söylemesi	208
6.2.5.4. Kazasker Muhyiddin Çelebi'nin Vesveseli Bir Kimse Olduğu İddiası	209
6.2.5.6. Kadı Mîrim Çelebi'nin Fal Bakarak Kendi Ölüm Zamanını Bilmesi.....	209
6.2.5.7. Kadı Fikrî'nin Evlilik ve Kadın Düşmanı Biri Olarak Tasvir Edilmesi	210

7. BÖLÜM:

DİĞER KAMU GÖREVLİLERİ VE OSMANLININ SOSYOKÜLTÜREL YAPISIYLA İLGİLİ ANEKDOTLAR

7.1. Çeşitli Görevlerdeki Kamu Görevlileriyle İlgili Olumsuz İçerikli Anekdotlar	212
--	-----

7.1.1. Divan Kâtibi Sıhrî'nin Sapkın ve Ahlâksız Biri Olarak Gösterilmesi	212
7.1.2. Divan Kâtibi Na'fî'yi Ayyaş, Ahlâksız ve Bohem Bir Hayat İçerisinde Gösteren Anekdot	214
7.1.3. Divan Kâtibi Sücûdî'yi Ayyaş Biri Olarak Gösteren Anekdot.....	215
7.1.4. Kâtip Mesîhî'yi Ayyaş ve Sapkın Biri Olarak Gösteren Anekdot	215
7.1.5. Kâtip ve Surre Emini Revânî'nin Devlet Malını Zimmetine Geçirdiği İddiası	216
7.1.6. Kamu Görevlilerinin Rüşvet Almadan İş Görmeyen Kimseler Olarak Tasvir Edilmesi	218
7.1.7. Bir Kethüda'nın Rüşvetsiz İş Görmediğini Anlatan Anekdot	219
7.2. Osmanlıda Kamu Görevlisi Olmanın İlkel ve Basit Yollardan Geçtiğini İddia Eden Anekdotlar.....	219
7.2.1. Necâtî'nin Yazdığı Bir Beyit Sayesinde Divan Kâtibi Olması	220
7.2.2. Kamu Görevlerinin Torpille Dağıtılması	220
7.2.3. Kamuda Görev Almanın Bedava Olmadığını İddia Eden Anekdot	221
7.3. Osmanlının Sosyokültürel Yapısının Olumsuzlandığı Anekdotlar	222
7.3.1. Gazâlî'nin (Deli Birader) Hamamında Yaşanan Ahlâksızlıkların Tasvir Edildiği Anekdot.....	223
7.3.2. Attar Nasûhî'nin Dükkânının Ayyaşların Uğrak Mekânı Olarak Tasvir Edilmesi	224
7.3.3. Eşraftan Karabâlîzâde'nin Evinde Toplandığı İddia Edilen İçkili Meclisler .	225
7.3.4. Caferî'nin (Bâlî Çelebi) Evinde Toplanan İçki Meclisleri.....	225
7.3.5. Türklerin Hırsız ve Hakir Gösterildiği Anekdot	226
SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER	228
KAYNAKÇA.....	237
ÖZ GEÇMİŞ	255
DİZİN (KİŞİ YER VE ESER ADLARI)	258

ŞEKİLLER VE TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Anekdotların Şuara Tezkirelerine, Konularına ve İçeriklerine Göre İstatistiksel Dağılımı	34
Şekil 1. Edebî Kimliğiyle Ön Plana Çıkmış Kişilerle İlgili Olumsuzlayıcı İçeriğe Sahip Anekdotların Mesaj ve Telkinlerine Göre İstatistiksel Dağılımı	230
Şekil 2. Müderris, Hoca, Lala vb. Olan Şairlerle İlgili Olumsuzlayıcı İçeriğe Sahip Anekdotların Mesaj ve Telkinlerine Göre İstatistiksel Dağılımı	231
Şekil 3. Şeyh, Vaiz, Müezzin, Derviş vb. Olan Şairlerle İlgili Olumsuzlayıcı İçeriğe Sahip Anekdotların Mesaj ve Telkinlerine Göre İstatistiksel Dağılımı	232
Şekil 4. Padişahlar ve Şehzadelerle İlgili Olumsuzlayıcı İçeriğe Sahip Anekdotların Mesaj ve Telkinlerine Göre İstatistiksel Dağılımı.....	233
Şekil 5. Sadrazamlar, Vezirler, Beyler ve Paşalarla İlgili Olumsuzlayıcı İçeriğe Sahip Anekdotların Mesaj ve Telkinlerine Göre İstatistiksel Dağılımı	234
Şekil 6. Kazaskerler, Kadılar ve Diğer Hukuk Adamlarıyla İlgili Olumsuzlayıcı İçeriğe Sahip Anekdotların Mesaj ve Telkinlerine Göre İstatistiksel Dağılımı	235

KISALTMALAR

akt.	: Aktaran(lar)
Bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
DİA	: İslâm Ansiklopedisi (Türkiye Diyanet Vakfı)
Ed.	: Editör(ler)
Haz.	: Hazırlayan(lar)
İA	: İslâm Ansiklopedisi (Milli Eğitim Bakanlığı)
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfalar arası
TDEA	: Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Dergâh Yay.)
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: ve benzeri / ve bunun gibi
vd.	: ve diğerleri

İncelenen Şuara Tezkireleriyle İlgili Kısaltmalar

SBT	: <i>Sehî Bey Tezkiresi / Heşt-Behişt</i>
LT	: <i>Latîfî Tezkiresi / Tezkiretü 'ş-Şuara ve Tabsıratü 'n-Nüzemâ</i>
AT	: <i>Ahdî Tezkiresi / Gülşen-i Şuara</i>
AÇT	: <i>Âşık Çelebi Tezkiresi / Meşâ 'irü 'ş-Şu 'arâ</i>
KHÇT	: <i>Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi / Tezkiretü 'ş-Şu 'arâ</i>
BT	: <i>Beyânî Tezkiresi / Tezkiretü 'ş-Şu 'arâ</i>
GAT	: <i>Gelibolulu Mustafa Âlî Tezkiresi / Künhü 'l-Ahbâr 'ın Tezkire Kısmı</i>
RŞ	: <i>Riyâzü 'ş-Şu 'arâ / Riyazî Tezkiresi</i>
KFT	: <i>Kafzâde Faizî Tezkiresi / Zübdetü 'l-Eş 'âr</i>
RT	: <i>Rızâ Tezkiresi / Tezkire-i Rızâ</i>
YT	: <i>Yümnî Tezkiresi / Tezkire-i Şu 'arâ-yı Yümnî</i>
SMAT	: <i>Seyrekzâde Mehmet Asım Tezkiresi / Zeyl-i Zübdetü 'l-Eş 'âr</i>
GT	: <i>Güftî Tezkiresi / Teşrifâtü 'ş-Şu 'arâ</i>

ÖN SÖZ

Osmanlı tarih ve edebiyatıyla ilgili çalışmalar 19. asırda başlamıştır. Bu asrın sonundan itibaren Muallim Naci, Şehabettin Süleyman, Faik Reşad gibi yazarların öncülüğünde tanımaya başladığımız Osmanlı şuara tezkireleri Osmanlı toplumunun edebî, siyasî, sosyal ve dinî hayatıyla ilgili çalışmalarda en çok kullanılan yazılı kaynaklardandır. Şuara tezkireleri üzerinde yapılan modern çalışmalar iki gruba ayrılabilir. Birinci grubu, çoğunlukla Haluk İpekten ve Mustafa İsen ile onların öğrencilerinin/takipçilerinin yaptığı tanıtım, tasvir ve metin neşri çalışmaları oluşturur. İkinci grupta ise içerik analizi çalışmaları yer almaktadır. Bu gruptaki sistemli ilk çalışmayı Harun Tolasa, *Sehi, Lâtîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi* adlı doçentlik takdim çalışmasıyla yapmıştır. Tezkirelerin içerik analiziyle ilgili diğer önemli çalışmalar arasında Pervin Çapan'ın *18. yy. Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi* başlıklı doktora tezi, Filiz Kılıç'ın *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*'i ve Süleyman Solmaz'ın *Onaltıncı Yüzyıl Tezkirelerinde –Ahdî, Gelibolulu Âlî, Kınalızâde, Beyânî– Şâirin Dünyası* başlıklı eseri vardır.

Bu tez çalışması da ikinci kategorinin içerisine dâhildir. Çünkü bu çalışmada 16 ve 17. yüzyıllarda yazıldığı bilinen Osmanlı şuara tezkirelerindeki anekdotlar, mesaj ve telkinlerine göre objektif bir şekilde tasnif ve tenkit edilmektedir. Tunca Kortantamer'in de isabetle belirttiği gibi anekdotlar biyografilerin en önemli parçalarını oluşturur. Ona göre, “*Tezkirelerdeki anekdotların derlenip tasnif edilmesi ve incelenmesi başlı başına bir araştırma konusu teşkil edecek önemdedir.*” Zira Osmanlı şair ve sultanları hakkında hükümler veren araştırmacılar, kaynak olarak çoğunlukla tezkirelerdeki anekdotları kullanmışlar; onları klişe bilgilerden daha çok önemsemiş ve öncelemişlerdir. Örneğin Haluk İpekten'in *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler* adlı çalışmasında yer alan Osmanlı şairleriyle ilgili olumsuz hükümler çoğunlukla anekdotların üzerine bina edilmiştir. Aynı şekilde W. Andrews ve M. Kalpaklı'nın *The Age of Beloveds: Love and the Beloved in Early-Modern Ottoman and European Culture and Society* adlı kitabındaki olumsuz değerlendirmelerin birçoğunun da kaynağı şuara tezkirelerindeki bilgi ve anekdotlardır. Murat Bardakçı *Osmanlıda Seks* adlı derlemesinde, İsmet Zeki Eyüboğlu *Divan Şiirinde Sapık Sevgi* adlı çalışmasında; Jan Schmidt, “*Aşk, Âşıklar ve Maşuklar: Meşâ'irü'ş-şu'arâ*” da

Aşk İlişkileri”, Helga Anetshofer, “Meşâ’irü’ş-Şu‘arâ’da Toplum-Tanımaz Sapkın Dervişler” ve Aslı Niyazioğlu, “Rüyaların Söyledikleri” başlıklı makalelerinde, tezkirelerdeki anekdotlara dayanarak Osmanlı şair, sultan ve şeyhlerini liyakatsiz, sapkın, afyoncu ve ayyaş olarak göstermişlerdir.

Osmanlı toplumuyla ilgili kesin hükümlere kaynaklık eden bu anekdotların güvenilirlikleri, hakikati ne kadar yansıttıkları ve anekdotlarda anlatılan kişilerin toplumu hangi oranda temsil ettikleri hususu önemlidir. Zira farklı bakış açılarına sahip iki yazar; aynı olay, kişi veya toplumu seçtikleri resim, hikâye veya anekdotlarla oldukça farklı şekillerde tanıtabilirler. Yani kimisi konu ettikleri şahıs veya toplumla ilgili ya sadece olumlu ya da sadece olumsuz anekdotları toplarken, kimisi de hem olumlu hem olumsuz anekdotları toplar. Burada iki husus önemlidir. Birincisi anekdotların biyografi içindeki tutarlılığı, ikincisi oranıdır. Yazarın tutarlı olup olmadığı, eserinin bütününe bakıldığında kolaylıkla anlaşılır. Tezkire yazarlarının biyografilerdeki kişileri önce ilim-irfan sahibi, güzel ahlâklı, yetenekli, güvenilir vb. sıfatlarla övdükleri, sonra seçtikleri anekdotlarla değersizleştirdikleri görülmektedir. Bu tavır, tutarlı değildir. Yani tezkirelerde anlatılan kişilerin bir yandan oldukça ahlâklı ve dindar, diğer yandan da fevkalâde ahlâksız ve sapkın olarak gösterilmeleri ciddi bir tutarsızlıktır.

Oran konusunda dikkat edilmesi gereken husus ise hangi anekdotların daha fazla seçildiğidir. Bu konuda istatistikî bakış açısı gereklidir. Çünkü istatistik, pozitif bilimler ve bu bilim dallarında çalışma yapan araştırmacılar için önemli deliller sunar. Bu bağlamda tezkirelerdeki anekdotların içeriklerine göre istatistiksel oranı bize yazarın tavrını ve zihniyetini fark etmede önemli ipuçları verir. Bu tez çalışmasında Osmanlı şair tezkirelerinde yer alan anekdotlar konularına göre sınıflandırılarak bütüncül ve istatistiksel olarak ortaya konulmuştur. Yapılan inceleme seçme anekdotlara değil objektif bir istatistiksel sınıflandırmaya dayanmaktadır. Çünkü birbirine yakın tarihlerde yazılan ve aynı kişileri anlatan şair tezkirelerindeki bu anekdotlar, bütüncül, istatistiksel mukayeseli bir bakışla ortaya konmadan yazarın zihniyetine ulaşmak; dolayısıyla bu eserlerin Osmanlı toplumunun lehine mi yoksa aleyhine mi olduklarını anlamak mümkün değildir.

Bu tez çalışması üç ana bölümden oluşmaktadır. “Giriş” bölümünde biyografi türü, Osmanlı şair tezkireleri ve tezle ilgili bazı temel ıstılahlar izah edilerek çalışmanın kapsamı belirtilmiş, önem ve amacı ortaya konmuştur. Konu ve muhataplarına göre tasnif edilen anekdotların içerik analizleri ise tezin “İnceleme” bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde anekdotlar içerdikleri olumlu (övücü, yüceltici) veya olumsuz (olumsuzlayıcı, değersizleştirici) mesajlara göre iki başlığa ayrılarak incelenmiştir. Olumlu veya olumsuzluğun belirlenmesinde İslamî değerler esas alınmış; örneğin ayyaşlık veya sapkınlık mesajı içerenler olumsuz olarak kabul edilmiştir. İnceleme’nin birinci alt bölümünde, “Edebî Kimliğiyle Ön Plana Çıkmış Kişilerle İlgili Anekdotlar” değerlendirilmiştir. Bu bölümdeki anekdotların % 93’ü olumsuz içeriğe sahiptir. İkinci bölümde “Müderris, Hoca, Lala vb. Olan Şairlerle İlgili Anekdotlar” incelenmiştir. Bu bölümdeki olumsuzlayıcı mesaj veren anekdotların oranı % 91’dir. Üçüncü bölümde “Şeyh, Vaiz, Müezzin, Derviş vb. Olan Şairlerle İlgili Anekdotlar” tasnif edilmiştir. Bu bölümdeki anekdotların da muhataplarını % 96 oranında olumsuzladığı görülmektedir. “Padişahlar ve Şehzadelerle İlgili Anekdotlar” başlığını taşıyan dördüncü bölüm, olumlu içeriğe sahip anekdot sayısı bakımından İnceleme’nin en zengin bölümüdür. Fakat yine de tezkirelerde padişah ve şehzadelerin büyük oranda (% 77) değersizleştirildikleri; ayyaş, ahlâksız, adaletsiz, ilkel ve zalim insanlar olarak tasvir edildikleri görülmektedir. Beşinci bölümde “Sadrazamlar, Vezirler, Beyler ve Paşalarla İlgili Anekdotlar” ele alınmıştır. Bölümdeki anekdotlara bakıldığında yine Osmanlının yüksek kademelerdeki idarecilerinin % 93 oranında olumsuzlandığı görülmektedir. Altıncı bölüm, Osmanlının hukuk ve adalet sistemini ilgilendiren anekdotlardan oluşmaktadır. “Kazaskerler, Kadılar ve Diğer Hukuk Adamlarıyla İlgili Anekdotlar” başlığını taşıyan bölümde, öncekilere benzer şekilde, olumsuz içerikli anekdot oranının yüksekliği (% 94) dikkati çekmektedir. İnceleme’nin son bölümü olan yedinci bölümde ise “Diğer Kamu Görevlileri ve Osmanlının Sosyokültürel Yapısıyla İlgili Anekdotlar” yer almaktadır. Bu bölümde 2, 4, 5 ve 6. bölümlere dâhil edilemeyen bazı kamu görevlilerinin yanı sıra içerikleri göz önünde bulundurularak ayrı bir başlık altında incelenmesi uygun görülen anekdotlara yer verilmiştir. Bölümdeki anekdotların tamamı olumsuz içeriğe sahiptir. Çalışmanın “İnceleme” bölümünden sonra “Sonuç ve Değerlendirmeler” ile “Dizin” bölümleri gelmektedir.

“Sonuç ve Değerlendirmeler” başlığı altında tezin çıktıları ele alınmış, bölümlerdeki anekdotların içeriklerine göre oranları grafiklerle gösterilmiştir. Son olarak çalışmanın ihtiva ettiği bazı adların (kişi, yer ve eser) kolayca bulunabilmesine yardımcı olmak için bir “Dizin” oluşturulmuş ve tezin sonuna eklenmiştir.

Bu çalışma konusunun belirlenmesinde, bütün araştırma aşamalarında, yön tayininde ve tamamlanmasında yol gösterici olan, bildiklerini paylaşan ve bildiklerimi paylaşmayı öğreten değerli hocam Prof. Dr. Menderes Coşkun’a bana ayırdığı değerli zaman ve sağladığı destekler için minnettarım. Kıymetli zamanlarımı bu tezi incelemeye ayıran ve çalışmanın tekâmülüne önemli katkılar yapan Tez Sınav Jürisi üyesi Doç. Dr. Şevkiye Kazan Nas ile Tez İzleme ve Başarı Değerlendirme Komitesi (TİK) üyesi Sayın Yrd. Doç. Dr. Melek Dikmen’e şükranlarımı sunarım. Çalışmada kullanılan yabancı dillerde yazılmış kaynakları daha iyi anlamamda yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Okt. Ferdi Akbıyık ve Okt. Ayşe İren’e müteşekkirim.

Bu çalışmayı yürütürken ihmal ettiklerime, bilhassa anneme, babama, kardeşime ve eşime koşulsuz destekleri için en kalbî duygularla teşekkür ederim.

Ayrıca bu çalışmayı “3523-D1-13” proje numarasıyla destekleyen Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimine de teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmet AKGÜL
Isparta 2016

**GİRİŞ: BİYOGRAFİ TÜRÜ, ŞUARA TEZKİRELERİ VE
TEMEL İSTİLAHLAR**

a. Biyografi Kaynakları Olarak Şuara Tezkireleri

Başlangıcı antik dönemlere kadar uzanan biyografi yazımı, tarih içerisinde önemli değişimler geçirmiştir¹ ve gösterdiği değişim ve gelişim içerisinde daima “bilimsellik (tarih)”² ile “sanatsallık (edebiyat)”³ arasında yardımcı bir tür olarak kabul edilmiştir.⁴ R. Wellek ve A. Warren, biyografiyi eski bir edebî tür olarak kabul etmekle beraber türün kronoloji ve mantık açısından tarih yazıcılığının da bir parçası olduğunu söylemektedirler (Wellek ve Warren, 2011: 85). Mustafa İsen de biyografinin “tarih yazımının bir alt kolu” olduğu görüşündedir (İsen, 2010: XI). Vefa Taşdelen ise, “hayatı anlama çabası” şeklinde tanımladığı biyografi türünün belirli ölçüde nedensellik ve genel geçerlik arayan tarih bilimiyle örtüşmeyeceğinden; sanatsal yaratıcılığı da amaçlayan edebiyata yaklaşmasını, edebiyata dâhil edilmesini doğru bulmaktadır (Taşdelen, 2006: 13). Bu görüşlerin yanı sıra biyografinin “edebî biyografi” ve “tarihsel biyografi” şeklinde ayrı türler hâlinde değerlendirilmesi gerektiğini bildiren yaklaşımlar da söz konusudur. Mesela İlber Ortaylı, tarihsel biyografinin tercümeihâlden (edebî biyografi) farklı olduğunu ve tarihin bir bölümünü temsil etme potansiyelinin bulunduğunu söylemektedir (Ortaylı, 1999: 63). Biyografi yazımını, anlatımı/üslûbu yönüyle değerlendiren

¹ Biyografinin Batı edebiyatlarındaki tarihî gelişimi için bk. Sinem Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Modern Biyografinin Doğuşu*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007, ss. 1-18; Bekir Zengin, *Alman ve Türk Edebiyatlarında Biyografi ve Stefan Zweig'in Nietzsche, Hölderlin, Kleist Biyografileriyle; Abdülhak Şinasi Hisar'ın Ahmet Haşim Biyografisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Dilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara 1994, ss. 13-19; biyografinin Doğu/İslam edebiyatlarındaki tarihî gelişimi için bk. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA)*, “Hâl Tercümesi”, Cilt: 4, İstanbul 1981, ss. 33-38; *DİA*, “Tabakat (8 Bölüm)”, Cilt: 39, İstanbul 2010, ss. 288-301.

² Orhan Okay biyografi-tarih ilişkisini şöyle tarif eder: “*Bütün biyografilerin ortak alanı kişinin doğum ve ölüm arasındaki kronolojik hikâyesidir. Böylece tarihi ve biyografiyi aynı çizgiye yerleştiren faktörün de kronoloji olduğu görülüyor. Kısa ve yalın bir tarif, ilki bir dönemin ve o dönemdeki olayların, bir devletin veya devletlerarası ilişkilerin kronolojisi, ikincisi ise ferdin kronolojisi.*” (Okay, 2013: 125).

³ Biyografi-edebiyat ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. René Wellek ve Austin Warren, “Edebiyat ve Biyografi”, *Edebiyat Teorisi*, (Çev. Ö. Faruk Huyugüzel), İstanbul 2011, ss. 85-91.

⁴ Bir kişinin hayatını anlama ve açıklama çabası olan, böyle bir iddia taşıyan biyografi, Yunanca “bios” (canlılık, hayat) ve “graphe” (yazı, şekil) kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş ve bugünkü anlamıyla ilk kez 17. yüzyılda kullanılmıştır (Çetin, 2012: 15). Türün Osmanlı Türkçesinde oldukça tanımlayıcı bir karşılığı vardır: Tercüme-i hâl (Taşdelen, 2006: 8).

birçok araştırmacı ise türü edebiyata daha yakın görmektedir (Bk. Zengin, 1994: 227).

Biyografinin hangi bilim dalına ait olduğu konusu kadar kimi anlattığı da önem arz eder. Herkes veya her hayat biyografiye konu edilebilir; fakat “herhangi biri”nin hayatı ilgi çekici olmayacağından başkaları için de önemli olan, merak edilen, tanınmak istenen hayatların biyografisi yazılır. Leon Halkin’in deyişiyle, “*En çok ilgi çeken biyografiler, ehemmiyetli hayatların ehemmiyetli olgularını anlatmaktadırlar*” (Halkin, 2014: 59). Bir kişinin hayat hikâyesini yazmaya kalkışmanın bu hayat hikâyesinin insanlar için önemli olduğu varsayımından hareket ettiğini söyleyen Vefa Taşdelen, konuya şöyle bir izah getirmektedir:

*“Tercüme-i hali yazılan kişi, tercüme-i hali yazıldığına ve böyle bir ihtiyaç hissedildiğine göre, en azından biyografi yazarı açısından özel ve önemli biri olmalıdır: Bir dönemin tanıklığını yapmış, olayların şekillenmesinde etkili olmuş, önemli bir eser üretmiş, kendi tercüme-i halini başkaları için ilgiye değer hale getiren, hatta kendisini bir model kişilik olarak öne çıkaran bir iş yapmış olmalıdır. Biyografi, bizi sıradan olanla değil, alışılmıştın dışında olanla, hatta şaşırtıcı ve olağanüstü olanla karşılaştırmaya çalışır. Çünkü merak edilmeye değer olanı araştırır, bunu ortaya koymak için çabalar”*⁵ (Taşdelen, 2006: 10).

Retorikle de sıkı münasebeti bulunan biyografi türü, konu edindiği kişinin hayatıyla ilgili çeşitli delil, kaynak ve belgelere yer vermeli, farklı disiplinlerden beslenmelidir.⁶ Zira yazar, tanıttığı şahsın mesleği, ailesi, eğitim durumu vb. özelliklerinin yanında toplum üzerindeki etkisine ve tanınırlığına da dikkati çekecektir. Scheuer’e göre yalnızca bu şekilde ideal biyografiye ulaşılabilir (Scheuer, 1994/akt. Akçıl, 2002: 38). Bu hususta Vefa Taşdelen, “tercümeihâl” terkininde

⁵ Bu fikri genişleterek modern biyografinin önemli insanların hayatlarını, geleneksel biyografinin ise sıradan insanların hayatlarını konu aldığını aktaran yaklaşımlar da söz konusudur (Bk. Çalışlar, 2011: 11).

⁶ Gülin Karabağ, tarihî bilgiler veren kaynakların disiplinler arası bir bakış açısıyla ele alınmasını ayrı bir zorunluluk olduğunu söyler. Araştırmacı, sosyal bilimlerle ilgili çalışmaların ancak disiplinler arası bir çalışmada birleşilirse sahteliklerden kurtulabileceği ve böylelikle asıl gaye olan gerçekliği yansıtabileceği görüşündedir (Bk. Karabağ, 2011: 255).

bulunan “tercüme” kelimesinin temel anlamından yola çıkarak biyografi yazarının yaptığı işin önemine şöyle vurgu yapmaktadır:

“Biyografi bir ‘tercüme-i hal’ olduğuna göre biyografi yazarlığı da bir halin tercümesini yapma işi olacaktır. Tercüme yapmak, bir çabadan, bir gayretten önce, bir aydınlanmayı, bir bilmeyi, bir vâkıf olmayı, bir nüfuz etmeyi ifade eder. Anlamadığımız bir dili tercüme edemeyiz. Bu nedenle biyografi yazarı, yazacağı ömrü anlayan, onun diline vâkıf olan, onun haline nüfuz eden bir kişi olarak ortaya çıkar.” (Taşdelen, 2006: 9).

a.1. Biyografilerin Objektifliği veya Güvenilirliği Hususu

Tarihî ve biyografik metinlerde bilginin kendisi kadar bilgiyi sunan kişi de önemlidir. Çünkü herkes gibi biyografi yazarı da belli bir dünya görüşüne sahiptir ve verdiği bilgiler onun zihninden kırılarak biyografik metne yansır.⁷ Tarih felsefecisi John Tosh, *“Dünyanın en iyi niyetli insanı da olsak, biyografinin hemen hemen her zaman bir dereceye kadar tahriyat içerdiğini reddetmek güçtür”* sözleriyle biyografi yazarının tarafsız olamayacağına işaret etmektedir (Tosh, 2005: 82). Bu sebeple bilgiyi sunan kişinin kendisiyle beraber bu eylemi gerçekleştirirken kullandığı “dil ve malzeme”, “eserine konu edindiği kişiler hakkındaki şahsî fikirleri/yorumları” ve aktardığı bilgilerin “içinde yaşadığı toplumun değerlerini temsil edip etmediği” gibi unsurlar da önemsenmeli ve araştırılmalıdır.⁸ Nitekim Ağâh Sırrı Levend de yazarları çağlarıyla birlikte değerlendirmek gerektiğinin altını çizer ve yazarın karakterleri, öğrenimi, mesleği, ideolojisi ve hayat tarzı göz önünde bulundurulmadan eseri hakkında tam olarak bilgi sahibi olunamayacağını söyler (Levend, 2008: 4). Edward Hallet Carr’ın bu konudaki görüşleri de Levend ve Tosh’un fikirleriyle benzerlik göstermektedir:

⁷ Sema Aslan, bir biyografi yazarının, üzerinde çalıştığı kişiye ilişkin bazı somut bilgilere ulaşamadığı durumlarda hayal gücünü kullanabileceğini yani “yalan” a başvurabileceğini söylemektedir (Aslan, 2006: 14).

⁸ Ole Holsti’ye göre, sosyal bilimlerdeki araştırmaların hemen hemen hepsi, incelenen yazılı materyallerin ya da dökümanların “dikkatli bir şekilde” okunmasını gerektirir (Bk. Holsti, 1968/akt. Öğülmüş, 1991: 215).

“Bir kere tarihin olguları bize hiçbir zaman ‘arı’ olarak gelmezler, çünkü arı bir biçimde var olmazlar ve var olamazlar: Her zaman kayıt tutanın zihninden kırılarak yansır. Bundan şu sonuç çıkar ki bir tarih eserini ele alınca, ilk ilgileneneğimiz, içindeki olgular değil, onu yazan tarihçi olmalıdır.” (Carr, 1993: 29).

Wellek ve Warren’e göre bilhassa edebiyata ait ve sanat yönünden tutarlı olan bütün eserler -sahip oldukları hayat görüşleri aracılığıyla- “hakikat”i yansıttıkları iddiasındadır (Wellek ve Warren, 2011: 39). Yazarlar eserlerini kaleme alırken içinde buldukları toplumun değerlerini, mensup oldukları ideoloji veya grubun beklentilerini de göz önünde bulundururlar (Coşkun, 2013: 55). Bir başka deyişle eserler, her çağda yazarlarının tabi oldukları sınıf ve zihniyete göre şekillenir. Tarih felsefecisi Leon Halkin, eski yazarların kendilerini himaye eden önemli şahsiyetleri (hâkim sınıfı) anlatırken onları tarafsız bir şekilde tanıtmayı değil, methetmeyi amaç edindiklerini, bunun için de bilgidan ziyade “dil”e ihtiyaç duyduklarını söylemektedir:

“En eski biyografiler, bilgi edinmenin çilelerini bilmezler. Onlar muhayyilenin zevklerini ve ‘şahsiyet kültü’nün mübalağalarını tercih ederler.” (Halkin, 2014: 60/akt. Coşkun, 2013: 55).

Yine Halkin’e göre, *“Bütün devirlerde prensler, tarihi kendi ihtiraslarının ve iştahlarının hizmetine sokmayı istemişlerdir.”* (Halkin, 2014: 128). Halkin’in aşağıdaki ifadelerinden birçok tarihi metnin de tarihinin mensup olduğu ideolojinin tesiri altında oluşturulduğu anlaşılmaktadır:

“Taraflı tarih konusunda herkesin en azından nazarî olarak görüş birliği içinde olduğu apaçık ortadadır, dolayısıyla bu konuda açıklamalar yapmak faydasız olur. Bugün tarihî determinizmi kim sırf sosyalist bir tarih inşasına irca edebilir? Buna mukabil Guizot’tan (tarihçi ve devlet adamı) sonra Fransa’yı yaratanın burjuvazi olduğunu, dolayısıyla Fransa’nın kaderine hükmetme hakkının burjuvaziye ait olduğunu kim tekrarlayabilir? Tarihçiye, XIV. Louis ile birlikte tahtın methiyelerini yapma, ... veya Stalin ile partinin sağ kalanlarını övme görevini kim verebilir?” (Halkin, 2014: 11).

Dolayısıyla biyografi yazarlarının kendilerini yetiştiren, koruyup gözetin, destekleyen ve belki de görevlendiren hâkim sınıfın beklentisine uygun olarak hareket ettiğini düşünmek de yanlış olmaz.

a.2. Osmanlı Şuara Tezkireleriyle İlgili Bilimsel Çalışmalar ve Bu Tezin Söz Konusu Çalışmalar İçindeki Yeri ve Önemi

Tezin önemini ifade etmeden önce şimdiye kadar tezkireler hakkında yapılan çalışmaları kısaca değerlendirmekte fayda vardır. Bilindiği gibi, şuara tezkireleri Osmanlı şairleri hakkında bilgiler veren, şiirlerinden örnekler içeren biyografik eserlerdir.⁹ Osmanlıda tezkirecilik Arap tabakat geleneği ile Fars tezkire geleneğinin tesiri altında gelişmiştir.¹⁰ Bir başka deyişle, Arap kültürünün şekillendirdiği, Fars

⁹ Çeşitli alanlarda ve çeşitli manalara gelecek şekilde kullanılan tezkire, “*Belli bir meslekte tanınmış şahsiyetlerin hayat hikâyelerini konu edinen edebî tür*” (Solmaz, 2005: 9), “*Osmanlı toplumunun maddî ve manevî kültürünü meydana getiren her meslek erbabının biyografisini konu edinen eser*” (Kılıç, 1998: XVII), “*İlk zamanlarda Peygamber, âlim ve evliyaların biyografileri etrafında oluşup sonraları şair, hattat, hekim gibi çeşitli meslek gruplarını içine alacak şekilde genişleyen tür*” (İsen vd., 2009: 28) gibi ifadelerle tarif edilmektedir. Tezkirecilik geleneği ve Türk edebiyatında yazılan şuara tezkireleri ile söz konusu eserlerin tarih içerisindeki yeri, birçok önemli ve kapsamlı çalışmayla etraflıca ele alındığı için malumu ilam etmek yerine bazı çalışmaların adlarını vermekle iktifa edilecektir: Mustafa İsen vd., *Şair Tezkireleri*, Ankara 2011; Filiz Kılıç, *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara 1998, ss. XVI-XXXIV; Âgâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (I.Cilt), Ankara 2008, ss. 251-352; J. Stewart-Robinson, “The Ottoman Biographies of Poets”, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 24, No. 1/2 (January-April 1965), ss. 57-74. Tezkirelerle ilgili ayrıca şu ansiklopedi maddelerine bakılabilir: Abdülkadir Karahan, “Tezkire”, *MEB İslam Ansiklopedisi (İA)*, C. 12/I, İstanbul 1979, ss. 226-230; Mustafa Uzun, “Tezkire (Türk Edebiyatı)”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2010, C. 34, ss. 69-73; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA)*, “Şuara Tezkireleri”, C. 8, İstanbul 1998, ss. 180-182; İskender Pala, “Tezkire” *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2004, ss. 456-458. Bu müstakil eser, makale ve ansiklopedi maddelerinin yanında şuara tezkireleri üzerine 1999 yılına kadar yapılmış olan çalışmaların bibliyografyasını ihtiva eden bir de makale vardır: Bk. M. Fatih Köksal, “Türkçe Şu’arâ Tezkireleri Üzerine Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası”, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Dr. Himmet Biray Özel Sayısı*, Ankara 1999, ss. 544-567.

¹⁰ Arap ve Fars edebiyatlarında tabakat ve tezkirenin doğuşu ve gelişimi hakkında bk. Casim Avcı, “Tabakat (İslam Tarihi)”, *DİA*, İstanbul 2010, C. 39, ss. 295-296; Yusuf Öz, “Tezkire (Fars Edebiyatı)”, *DİA*, İstanbul 2012, C. 41, ss. 68-69; Mustafa İsen vd., *Şair Tezkireleri*, Ankara 2011, ss. 8-10; H. A. R. Gibb, “Islamic Biographical Literature”, *Historians of the Middle East* (ed. B. Lewis - P. M. Holt), London 1962, ss. 54-58; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, ss. 30-271; Ann K. S. Lambton, “Persian Biographical Literature”, *Historians of the Middle East* (ed. B. Lewis - P. M. Holt), London 1962, ss. 141-151.

kültürünün tekâmül ettirdiği birçok edebî tür gibi tezkire türü de İslam kültürünün bir ürünü olarak Türk edebiyatında yayılma alanı bulmuştur (Durmuş, 2007: 10). Türk edebiyatında tespit edilen kırka yakın şair tezkiresi vardır. 15. yüzyılda Çağatay sahasında, 16. yüzyılda Osmanlı/Anadolu sahasında görülmeye başlanan bu tür, Türk edebiyatında 20. yüzyıla kadar neredeyse hiç kesintiye uğramadan devam etmiştir (Kılıç, 2012: 49).

Şuara tezkireleri, klasik Türk edebiyatı için sadece biyografi, edebiyat ve tarih eserleri değil aynı zamanda siyaset, sosyoloji ve sosyal antropoloji kaynaklarıdır. Bu bakımdan etraflıca ele alınmaları, içeriklerini anlama maksatlı bütüncül tenkitlere tâbi tutulmaları gerekmektedir. Osmanlı edebiyatına ait eserlerin derinlikli incelemelerine ve içerik analizlerine (tetkik, tahlil vb.) tezkirelerden önce manzum eserler üzerinde başlanmıştır. Bilhassa divanların tetkiki ve divanlarda yer alan malzemelerin ayrıntılı dökümünün çıkarılmasına Ali Nihat Tarlan öncülük etmiştir.¹¹ Tarlan'ın divanlardaki türlü malzemelerin (tasavvuf, tabiat, tarih, efsaneler, coğrafya, insan ve eşya) tam bir dökümü çıkarılmadan şairler hakkında verilen hükümlerin tam olamayacağı fikri özellikle onun ekolünden gelenleri bu tür çalışmalara yöneltmiştir¹² (Kortantamer, 1999: 74). Mine Mengi, eser boyutundaki

¹¹ Ali Nihat Tarlan'ın *Şeyhî Divanı* üzerinde 1964 yılında yaptığı çalışma eserdeki dinî-tasavvufî, efsanevî, tarihî, sosyal, coğrafî, tabiat ve eşyayla ilgili malzemeyi ortaya koyan ve bir bakıma eserin içerik analizini yapan öncü bir çalışmadır. Bk. Ali Nihat Tarlan, *Şeyhî Divanı'nu Tetkik*, (4. Baskı), Ankara 2004.

¹² Tarlan'ı takip eden Mehmet Çavuşoğlu ve Harun Tolasa; Necâtî Bey ve Ahmed Paşa divanlarındaki malzemeleri tasnif ettikleri tahlil çalışmalarına imza atmışlardır. Tarlan'ın çizgisini genişleterek devam ettiren bu türden çalışmalara Cemal Kurnaz, Hayâlî Bey; M. Nejat Sefercioğlu, Nev'î; İsa Kayaalp ise Sultan Ahmed divanlarını tahlil ettikleri çalışmalarla katılmışlardır. Burada zikredilmesi uygun düşecek bir başka çalışma da Nahid Aybet tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan ve daha sonra basılan *Fuzûlî Divanı'nda Maddî Kültür* başlıklı eserdir. Eserler için bk. Mehmet Çavuşoğlu, *Necâtî Bey Dîvânı'nın Tahlili*, İstanbul 1971; Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası* (2. Baskı), Ankara 2001; Cemal Kurnaz, *Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili*, Ankara 1987; Mustafa Nejat Sefercioğlu, *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Ankara 2001; İsa Kayaalp, *Sultan Ahmed Divanı'nın Tahlili*, İstanbul 1999; Nahid Aybet, *Fuzûlî Divanı'nda Maddî Kültür*, Ankara 1989. Bu çalışmalar, Osmanlı sahasında nazımla yazılmış eserler üzerinde yapılmış öncü çalışmalardır. Divan şairlerinin eserleri (divanlar) günümüze kadar birçok lisansüstü teze de bu türden malzemelerin taranması ve tasnif edilmesi yoluyla konu edilmiştir. Bu konuda *Hayretî Divanı* üzerine yapılmış birkaç çalışma örnek verilecektir: Mehmet Temizkan, *Hayretî Dîvânı'nda Âşık*, Gazi Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1986; Mehmet Sarı, *Hayretî Divanı'nda Maddî Kültür Unsurları*, Gazi Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1986; Nihat Öztoprak, *Hayretî Divanı'nda Bitkiler*, Marmara Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1986; M. Feridun Güven, *Hayretî Divanı'nda Kozmik Âlem ve Zaman*,

bu çalışmaların hemen hepsinde tahlil için izlenen yöntemin metinlerdeki nesne ve kavramlara ait kelime kadrolarının belirli esaslar dâhilinde sınıflandırılması ve bunların beyitlerle örneklendirilerek verilmesinden ibaret olduğunu; buna karşın eserin nasıl söylendiği, dilin nasıl kullanıldığı üzerinde durulmadığını, metin içinde yoruma dayalı estetik değerlendirme yoluna gidilmediğini söylemektedir (Mengi, 2007: 413). Mengi'nin talebi divan edebiyatı metinlerinin değerlendirilmesinde eleştirel bakışın yani edebi tenkidin de kullanılmasıdır.¹³ Mengi, şerh, tahlil ve eleştiriyi bir araya getiren çalışmaların “divan şiirini tanıma ve anlama” konusunda katkı sağlayacağı düşüncesindedir (Mengi, 2007: 414).

Osmanlı şiirini anlamaya yönelik yapılmış yukarıdaki içerik çalışmalarından sonra bu tezin de birincil kaynakları olan Osmanlı şair tezkireleri üzerinde yapılan benzer mahiyetteki çalışmaları zikretmek yararlı olacaktır. Tezkirelerle ilgili çalışmalar temelde iki kısma ayrılabilir. Birinci kısımda çoğunluğunu Haluk İpekten ve Mustafa İsen ile onların öğrencilerinin/takipçilerinin yaptığı tanıtım ve neşir çalışmaları yer alır.¹⁴ İkinci kısımda ise içerik analizi çalışmaları yer almaktadır ve bu tez çalışması da ikinci kategorinin içerisine dâhil edilebilir. İkinci kategorideki çalışmaların öncüsü Harun Tolasa'dır. Tolasa, şuara tezkireleri üzerinde kendi tabiriyle;

- i. *“Bir tezkirenin gerçek mahiyeti ve muhtevasını,*
- ii. *Tezkire yazarının (ve dolayısıyla çağının) edebî anlayış ve değer sistemini,*
- iii. *Tezkirecinin edebî araştırma - eleştiri, metot ve üslûbunu,*
- iv. *Çağın edebiyat dünyasını”*

Gazi Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1987. Klâsik Türk edebiyatı sahasında lisansüstü seviyesinde 2007 yılına kadar tamamlanmış diğer bazı tahlil çalışmaları için bk. Üzeyir Aslan, “Klâsik Türk Edebiyatında Tahlil Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 10, 2007, ss. 77-94.

¹³ Menderes Coşkun'un bu konuda bir çalışması mevcuttur. Eserde, Osmanlı şairlerinin mesnevi ve divanlarındaki birbirleriyle ilgili övgü ve eleştirileri bir araya getirilmiş, metin içi yoruma dayalı estetik değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bk. Menderes Coşkun, *Klasik Türk Şiirinde Edebî Tenkit -Şairin Şaire Bakışı-*, Ankara 2007.

¹⁴ Tezkirelerin yazılış tarihlerine göre (kronolojik) sıralaması ve üzerlerinde yapılan neşir çalışmaları hakkında bk. İsen vd., 2012: 5-7.

ortaya koymayı amaçlayan sistemli ilk çalışmayı yapmıştır.¹⁵ (Bk. Tolasa, 2012: XI). Araştırmacının Sehî Bey, Latîfî ve Âşık Çelebi tezkirelerini inceleyerek vücuda getirdiği çalışması, tezkirelerde şairler hakkındaki bilgiler, yapılan tanıtım ve değerlendirmeler ile anlatılan hikâyeleri konu edinmektedir ve kendisinden sonra gelen birçok araştırmacıya ilham kaynağı olmuştur.

Aynı metodu kullanan ikinci çalışma Pervin Çapan tarafından, 18. yy. *Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi* başlığıyla doktora tezi olarak hazırlanmıştır.¹⁶ Şuara tezkireleri üzerinde Harun Tolasa'nın başlattığı geleneği sürdüren üçüncü çalışma Filiz Kılıç'a aittir. Kılıç, eserinde on yedinci yüzyıla ait beş tezkireyi (Riyazî, Kafzâde Fâizî, Rıza, Yümnî, Asım) büyük oranda Tolasa'nın tekniğine bağlı kalarak incelemiştir.¹⁷ Bu yöntem üzerine bina edilen son araştırma Süleyman Solmaz tarafından yapılmıştır.¹⁸ On altıncı yüzyıldan Harun Tolasa'nın eserine almadığı diğer dört tezkirenin (Ahdî, Gelibolulu Âlî, Kınalızâde Hasan Çelebi, Beyânî) esas alındığı çalışma, araştırmacının ifadesiyle, "*Tolasa'nın çalışmasında yer vermediği tezkirelerin de benzer bir yöntemle incelenmesinin elzem olduğu düşüncesiyle*" ortaya konmuştur (Solmaz, 2012: 9).

Yukarıdaki çalışmalar, şair tezkirelerin içerik analizleri konusunda öncü çalışmalardır. Fakat bu çalışmalar ile sonrasındaki diğer birçok çalışmada da tezkireler, içerik ve zihniyetlerini ön plana çıkarma maksatlı, bütüncül, istatistiksel ve karşılaştırmalı tenkitlere çok fazla tâbi tutulmamışlardır.¹⁹ Eserlerdeki bilgiler ve

¹⁵ Harun Tolasa, *Sehi, Lâtîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ankara 2002. Tolasa'nın bu doçentlik takdim eseri hakkında Tunca Kortantamer bir tanıtım yazısı yazmış ve çalışmanın sahaya getirdiği yeniliklerden bahsetmiştir. (Bk. Kortantamer, 1983: 205-207). Harun Tolasa'nın Osmanlı edebiyatına yaptığı katkılar ve getirdiği yenilikler üzerine Furkan Öztürk de bir makale yayımlamıştır (Bk. Öztürk, 2012: 177-184).

¹⁶ Pervin Çapan, 18. yy. *Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Elazığ 1993.

¹⁷ Filiz Kılıç, *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara 1998.

¹⁸ Süleyman Solmaz, *Onaltıncı Yüzyıl Tezkirelerinde –Ahdî, Gelibolulu Âlî, Kınalızâde, Beyânî– Şâirin Dünyası*, Ankara 2012.

¹⁹ Yakın zamanlarda şuara tezkirelerin içerikleriyle ilgili eleştirel bakışın ön planda tutulduğu birkaç çalışma yapılmıştır. Bk. Nuri Çelebican, *16. Yüzyıl Tezkirelerinde Bilgi Akışı*, Kırıkkale Üniversitesi, (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale 2006; Menderes Coşkun, "Latifi'de Oryantalizmin Parmak İzleri: Latifi'nin Türk ve İslam Büyüklerini Anekdotlar

bu tezde incelenen anekdotlar bugüne kadar ekseriyetle methiye zemininde tanıtılmıştır. Anekdotların Osmanlı toplumu ve şairleriyle ilgili canlı tablolar sunduğu, tezkirelere değer kattığı hatta Osmanlı toplumuna ayna tuttuğu belirtilmiştir.²⁰ Ancak bu anekdotlar içerik, mesaj ve zihniyet bakımından istatistiksel bütünlük içinde incelenmemiştir. Hâlbuki Osmanlı şairleri (ve dolayısıyla, padişahları, şehzadeleri, vezirleri, ilim adamları, din adamları, sosyokültürel yapısı) hakkında olumsuz hükümler veren araştırmacılar, kaynak olarak büyük çoğunlukla tezkirelerdeki biyografik bilgilerinin arasına sıkıştırılmış anekdotları kullanmışlar, bu anekdotlardaki manzaralara, mesaj ve telkinlere göre hüküm vermişlerdir.²¹ Tunca Kortantamer, şura tezkirelerinin edebiyat dünyası için anekdot hazineleri olduğunu ve biyografi araştırmacılarının bu eserlerde yer alan anekdotları kullandığını söylemektedir. Ona göre tezkirelerdeki anekdotlar, derlenerek tasnif edilmeyi ve başlı başına bir araştırma konusu olmayı hak etmektedir:

“Elimizdeki ilk örnekleri 15. yüzyıldan kalmış olan tarih eserleri, 16. yüzyıl ve sonraki yüzyıllarda da zaman zaman güldürücü hikâyeler,

Vasıtasıyla Değersizleştirme Gayreti”, *Süleyman Demirel Üniversitesi FEF Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, 23, ss. 145-169; Vedat Korkmaz, *Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinin Anekdotlar Yönünden İncelenmesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2012; Mehmet Sait Uslusoy, *18. Yüzyıl Tezkirelerinin Metinlerarasılık Bağlamında İncelenmesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2014. Bu çalışmalarda ya bir eser müstakil olarak değerlendirilmekte (Coşkun, 2011) ya aynı yüzyıla ait tezkireler, içerdikleri belli şair biyografileri etrafında ele alınmakta (Çelebican, 2006) ya da aynı yüzyıldan birkaç tezkire, içerdikleri ortak şair biyografileri etrafında mukayese ve tenkit edilmektedir (Korkmaz, 2012; Uslusoy, 2014).

²⁰ J. Stewart-Robinson, “The Ottoman Biographies of Poets” başlıklı makalesinde şura tezkirelerindeki anekdotları, “*biyografilere değer katan ve verilen bilgilerin değerini arttıran öğretici parçalar*” olarak nitelendirmektedir (Bk. Stewart-Robinson, 1965: 71).

²¹ Haluk İpekten’in *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler* (İstanbul 1996) adlı eserinde yer alan olumsuz tasvirlerin tamamı şura tezkirelerinden alınmıştır. İpekten Osmanlı şairlerinin çoğunun ayyaş olduğuna tezkirelerdeki anekdotları kaynak göstermektedir (Bk. İpekten, 1996: 243-251). Tezkireler vb. eserlerdeki anekdotların üzerine kurulmuş olumsuz Osmanlı imajının bir başka örneği de W. Andrews ve M. Kalpaklı’nın “*Age of Beloveds: Love and the Beloved in Early Modern Ottoman and European Culture*” (Londra 2005) adlı eseridir. Osmanlıda eğlence anlayışı, cinsellik algısı, kadınsevicilik ve oğlansevicilik, aşk cinayetleri, evlilik kurumu vb. konularla pornografik birçok anekdota atıf yapılan eserin de en önemli kaynakları şura tezkirelerindeki bazı anekdotlardır. Ayrıca Murat Bardakçı *Osmanlıda Seks* adlı derlemesinde, İsmet Zeki Eyüboğlu *Divan Şiirinde Sapık Sevgi* adlı çalışmasında; Jan Schmidt, “Aşk, Âşıklar ve Maşuklar: Meşâ’irü’ş-şu‘arâ’da Aşk İlişkileri”, Helga Anetshofer, “Meşâ’irü’ş-Şu‘arâ’da Toplum-Tanıma Sapkın Dervişler” ve Aslı Niyazioğlu, “Rüyaların Söyledikleri” başlıklı makalelerinde, tezkirelerdeki anekdotlara dayanarak Osmanlı şair, sultan ve şeyhlerini liyakatsiz, sapkın, afyoncu ve ayyaş olarak göstermişlerdir.

anekdotlar, pasajlar içerirler. Ancak ilk örnekleri 16. yüzyıldan kalmış olan tezkireler, özellikle edebiyat dünyasının bir anekdot hazinesidirler. Söz gelişi Âşık Çelebi'nin 1566'da yazılan Meşâ'irü's-Şu'arâ'sı bunun tipik bir örneğini sergiler. Günümüz araştırma dünyasındaki biyografilerin çoğunda tezkirelerden alınma anekdotları bulmak mümkündür. Tarih ve tezkirelerdeki anekdotların derlenip tasnif edilmesi ve incelenmesi başlı başına bir araştırma konusu teşkil edecek önemdedir” (Kortantamer, 2002: 612).

Anekdotlar dolaylı tasvirlerdir. Yazar, niyetine göre methiyesini de hicviesini de anekdotlarla yapabilir. Bir sultanın himayesinde yazılan biyografilerde çoğunlukla doğrudan methiye söz konusudur. Maksadı hiciv olan yazarlar bunu doğrudan yapamadıklarında dolaylı anlatıma, yani anekdotlara başvururlar. Bu güvenli bir eleştiri tarzıdır. Tezkirelerde de sultanların kendi maddelerinde doğrudan methedilirken, diğer şairlerin biyografilerinde dolaylı olarak -anekdotlarla- eleştirildikleri görülmektedir. Aslında bu durum tezkire yazarlarının kimliğine ve güvenilirliğine dair önemli bir veridir. Zira padişahın yönettiği bir toplumda padişahı konu edinen bir yazar, eserinde padişahın üstün vasıflarını sıralamanın ötesinde, onun bilinmeyen güzel yanlarını keşfetmeye, görmeye ve göstermeye gayret eder (Coşkun, 2013: 55). Tezkireciler ise doğrudan eleştiremedikleri şahısları (padişah, şehzade, vezir, kadı vb.) anekdotlar vasıtasıyla -bir bakıma kendilerini devre dışı bırakarak- değersizleştirme yoluna girmişlerdir. Bu bakımdan anekdotlar bize anlatılandan ziyade anlatanın kimliği ve maksadı hakkında bilgi vermektedir. Çünkü seçim kimliktir ve anekdotla onu yazan/seçen arasında kuvvetli bir münasebet vardır.

Bu tez çalışmasının öncelikli amacı Osmanlı şair tezkirelerindeki anekdotları içerik, mesaj ve telkinleri bakımından objektif bir şekilde tasnif ederek incelemektir. Çünkü anekdotlar çoğunlukla anlatılan asıl konudan (biyografiden) bağımsız bir toplum imajı çizmektedir. Sarayın himayesinde gelişen edebiyatı kaydetmesi beklenen tezkirelerin şairleri (dolayısıyla bütün toplumu) genellikle ilkel ve gayriahlâkî anekdotlarla değersizleştirmeleri, ciddiyetle düşünülmeyi ve sorgulanmayı hak etmektedir.²² Çalışmamızda bu bağlamda tezkirelerdeki anekdotlar

²² Şuara tezkirelerindeki anekdotların büyük oranda Osmanlı'nın kirli hâllerine ayna tuttuğu görülmektedir. Bilim tarihçisi Adnan Adıvar, tezkirelerin üslûbunu hakikati örtecek derecede

vasıtasıyla okuyucunun bilinçaltına hangi mesajların telkin edildiği tespite çalışılmıştır.

Biyografik eserlerde bir şahıs hakkında hem olumlu hem olumsuz anekdotlar anlatılabilir. Bu gayet normaldir. Fakat birbirine yakın tarihlerde yazılan ve aynı kişileri anlatan eserlerdeki bu anekdotlar bütüncül bir bakışla, mukayeseli ve istatistiksel olarak ortaya konmadan yazarın zihniyetine ulaşmak mümkün değildir.²³ Bu fikirden hareketle tezkirelerdeki anekdotlar belirli başlıklara ayrılarak objektif bir tutumla tasnif edilmeye çalışılmıştır. Tezkirelerde bu anekdotlar vasıtasıyla oluşturulan Osmanlı toplumu imajını şair ve nasirleriyle birlikte (dolayısıyla padişah, şehzade, vezir, kadı, müderris, şeyh, paşa vb.) incelemek; tezkire yazarının anekdot seçimi ile anekdotların içeriği arasındaki zihniyet ilişkisini göstermek çalışmamızın bir diğer amacıdır.²⁴

b. Tezin Kapsamı: 16-17. Yüzyıl Osmanlı Şuara Tezkireleri

Bu çalışmada, Osmanlı sahasında 16 ve 17. yüzyıllarda Türkçeyle kaleme alındığı bilinen on üç şuara tezkiresi incelenmiş; eserlerde yer alan anekdotların içerikleri ve verdikleri mesajlara göre değerlendirmelerde bulunulmuştur. Aşağıda, bu çalışma kapsamında incelemeye tâbi tutulan tezkireler hakkında kısa, tanıtıcı bilgiler yer almaktadır.

secili ve tumturaklı bulmaktadır. Eserlerde yer alan anekdotları/fıkraları ise biyografileri lüzumsuz yere uzatan, eserlerin ilmî kıymetini azaltan ve okuyana neşe bile vermeyen parçalar olarak görmektedir (Bk. Adıvar, 1952: 6).

²³ Tarihe mal olmuş şahsiyetler hakkında bilgi veren kaynaklar, kendilerinden sonra gelen kuşakların zihin dünyalarını ve buna bağlı olarak yaşam biçimlerini şekillendirmektedir. Bu sebeple tarihe/topluma kaynaklık eden eserler tanıtılmadan önce güvenilirlik süzgecinden geçirilmeli, ciddiyetle iç ve dış kaynak tenkidine tâbi tutulmalıdır. Kaynak tenkidiyle sahte ve uydurma bilgileri fark etmenin birçok yöntemi bulunmaktadır. Z. Velidi Togan, M. Kütükoğlu ve T. Baykara'nın verdiği bilgilerden yola çıkan Menderes Coşkun bu yöntemler arasında içerik (mesaj, telkin veya zihniyet) tenkidi, dil ve üslup tenkidi, hat ve imlâ tenkidi; kâğıt, mürekkep, cilt, boya tenkidini saymaktadır (Coşkun, 2009: 195-196).

²⁴ Osmanlı şairlerinin (dolayısıyla padişah, vezir, kadı, şeyh, vb.) ve tezkire yazarlarının gerçek kimliğini ve hayatlarını araştırmak bu tezin kapsamı dışındadır. Bu çalışmada, tezkirecilerin şairlere hangi açıdan baktıkları, onları ve dolayısıyla toplumu hangi aynadan gösterdikleri; yani kimlikleri ve zihniyetleri araştırılmaktadır.

b.1. Sehî Bey, *Heşt-Behişt*

Osmanlı sahasında Türkçeyle yazılan şair tezkirelerinin ilkinin Sehî Bey tarafından 1538 yılında tamamlandığı ve Kanunî Sultan Süleyman'a sunulduğu bilinmektedir. Sehî Bey, eserini, her birine “tabaka” adını verdiği sekiz bölüm halinde düzenlemiş ve Heşt Behişt (Sekiz Cennet) olarak isimlendirmiştir. Düzeni bakımından Ali Şir Nevâyî'nin *Mecâlisü'n-Nefâis*²⁵ adlı eseriyle benzerlikler taşıyan eserde, ilk tabaka devrin padişahı Kanunî Sultan Süleyman'a ayrılmıştır. Sonraki tabakalarda; şair sultan ve şehzadeler, şair devlet büyükleri, şair âlimler, Sehî'den önce yaşamış ve ölmüş şairler, Sehî'nin son dönemlerine yetiştiği şairler, çağdaşı olan şairler ve yetenekli gördüğü genç şairler, şiiirlerinden kısa örnekler de verilerek tanıtılmaktadır.²⁶

Heşt Behişt'in, modern çalışmalar içerisinde, ilk olarak Mehmed Şükrü tarafından *Âsâr-ı Eslâftan Tezkire-i Sehî* adıyla 1325/1909 yılında İstanbul'da yayımlandığı görülmektedir. Bu çalışma, Necati Hüsnü Lugal ve Osman Reşer tarafından, “*Sehi Bey's Tezkere, Türkische Dichterbiographien aus dem 16. Jahr*n” adıyla Almanca'ya çevrilmiştir. Eser üzerinde nüsha farklarını ortaya koyan tenkitli neşir, Günay Kut tarafından 1978 yılında, “*Heşt Bihîşt, The Tezkire by Sehî Beg, An Analysis of the First Biographical Work on Ottoman Poets with a Critical Edition Based on Ms. Süleymaniye Library, Ayasofya, O. 3544*” başlığıyla Harvard'da yapılmıştır (Kut, 1998: 274).

Heşt-Behişt'in Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya bölümünde 3544 numarayla kayıtlı olan nüshası üzerinde, Harun Akar tarafından da “*Heşt-Behişt (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)*” adıyla bir yüksek lisans çalışması

²⁵ Ali Şir Nevâyî tarafından yazıldığı bilinen, Türk edebiyatının ilk şairler tezkiresi *Mecâlisü'n-Nefâis*, Osmanlı sahasında yazılmadığı için teze dâhil edilmemiştir. Hem Fars hem Türk edebiyatları için önemli bir yeri olan eser hakkında bilgi için bk. Mustafa İsen vd., *Şair Tezkireleri*, Ankara 2011, ss. 19-22.

²⁶ Sehî Bey ve *Heşt Behişt* hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ömer Faruk Akün, “Sehi Bey”, *İA*, Cilt: X, ss. 318-320; Harun Akar, *Heşt-Behişt (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2010, s. 2-6; Mustafa İsen vd., *Şair Tezkireleri*, Ankara 2011, s. 29-31; Günay Kut, “Heşt Bihîşt”, *DİA*, Cilt: 17, İstanbul 1998, ss. 273-274; Rıdvan Canım, “Sehi Bey”, *DİA*, Cilt: 36, İstanbul 2009, ss. 316-317; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA)*, “Sehi Bey”, Cilt: 7, İstanbul 1990, s. 491; Abdülkadir Karahan, “Tezkire”, *İA*, Cilt: XII/1, İstanbul 1979, ss. 227-228.

hazırlanmıştır. Sehî Bey'in tezkiresi, bu çalışmaların yanında bir de Mustafa İsen tarafından sadeleştirilerek günümüz Türkçesine çevrilmiştir.²⁷

b.2. Latîfi, Tezkiretü'ş-Şuara ve Tabsıratü'n-Nüzemâ

Osmanlı sahasındaki ikinci şairler tezkiresinin, *Heşt-Behişt*'ten sekiz sene sonra, 1546 yılında tamamlanan, *Tezkiretü'ş-Şuara ve Tabsıratü'n-nüzemâ* adlı eser olduğu bilinmektedir.²⁸ Latîfi tarafından ortaya konan eser, *Heşt Behişt* gibi, Kanunî Sultan Süleyman'a sunulmuştur. Latîfi, “mukaddime”, “üç fasıl” ve “hatime” bölümlerinden oluşturduğu eserinde Sehî Bey'den farklı olarak alfabetik düzen kullanmıştır.²⁹ Müellifin bu yöntemi ve eserin adında “tezkire” kelimesini kullanması Türkçede de ilk defa görülmektedir. Tezkirenin devrinde de çok okunduğu, Latîfi tarafından gelen eleştiriler ışığında tekrar tekrar ele alındığı, bu sebeple birbirinden farklı ve çok sayıda nüshasının bulunduğu söylenmektedir (İsen vd., 2011: 37).

Latîfi Tezkiresi olarak da şöhret bulan eser, ilk olarak Ahmed Cevdet tarafından *Tezkire-i Latîfi* adıyla 1314/1896 yılında İstanbul'da neşredilmiş; bu çalışma daha sonra Almancaya da çevrilmiştir (Sevgi, 2003: 111-112). Tezkireyi, Mustafa İsen 1999 yılında sadeleştirilerek; Rıdvan Canım ise 2000 yılında beş nüshası üzerinde hazırladığı (edisyon kritikli) metin çalışmasıyla yayımlamıştır.³⁰

²⁷ Tez için *Heşt Behişt*'ten tespit edilen anekdotlarda bu iki çalışma (Harun Akar, *Heşt-Behişt İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük*, Tokat 2010 ve Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi Heşt-Behişt*, Ankara 1998) kullanılmıştır.

²⁸ Latîfi ve tezkiresi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Sevgi, “Latîfi”, *DİA*, Cilt: 27, İstanbul 2003, ss. 111-112; Mustafa İsen vd., *Şair Tezkireleri*, Ankara 2011, s.35-42; Rıdvan Canım, *Latîfi Tezkiretü'ş-Şuara ve Tabsıratü'n-nüzemâ (İnceleme-Metin)*, Ankara 2000, ss. 7-62; Abdülkadir Karahan, “Tezkire”, *İA*, Cilt: XII/1, İstanbul 1979, s. 228.

²⁹ *Latîfi Tezkiresi*'nden sonra tezkirelerin tertip tarzının değiştiği; Ahdî ve Hasan Çelebi başta olmak üzere birçok tezkirecinin bir mukaddime ve üç fasıl geleneğini benimsediği görülmektedir (Çetindağ, 2000: 111).

³⁰ Tez için *Latîfi Tezkiresi*'nden tespit edilen anekdotlarda, Rıdvan Canım'ın bu kıymetli çalışması [*Latîfi Tezkiretü'ş-Şuara ve Tabsıratü'n-nüzemâ (İnceleme-Metin)*, Ankara 2000] kullanılmıştır. Mustafa İsen, *Latîfi Tezkiresi*, Ankara 1999.

b.3. Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*

Sehî ve Latîfi'den sonra Osmanlı sahasında Türkçe tezkire yazan üçüncü isim Bağdatlı Ahdî'dir. Ahdî, “mukaddime”, “üç ravza (bölüm)” ve bir “hatime”den mürekkep eserine *Gülşen-i Şuarâ* adını vermiş ve tezkiresini Kanunî Sultan Süleyman'ın son demlerinde oğlu Şehzade Selim'e (II. Selim) sunmuştur. Ahdî'nin tezkiresi, kendi döneminde yaşayan şairleri anlatmaya öncelik vermesi ve Osmanlının doğusunda yaşayan şairler (Bağdat ve çevresi) hakkında bilgi veren ilk ve tek kaynak olması sebebiyle tezkirecilik geleneği içerisinde ayrı bir yere sahiptir.³¹

Gülşen-i Şuarâ, Süleyman Solmaz tarafından 1996 yılında Gazi Üniversitesinde doktora tezi olarak çalışılmıştır. 2005 yılında kitap olarak basılan bu değerli çalışma 2009 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından e-kitap formatında yayımlanmıştır.³²

b.4. Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*

Osmanlı sahasında Türkçe tezkire yazarların dördüncü sırasında Âşık Çelebi gelir. *Meşâ'irü's-Şu'arâ* adını verdiği tezkiresinin aslında içeriği itibarıyla “*Tevârih-i Şuarâ*” olarak değerlendirilmesinin mümkün olduğunu eserin giriş bölümünde dile getiren Âşık Çelebi, çok fazla kaynaktan yararlandığı izlenimi uyandırmaktadır (AÇT, 2010: 49). *Âşık Çelebi Tezkiresi*, *Latîfi Tezkiresi*'nden yaklaşık 23 yıl sonra, 1568'de tamamlanmış ve Sultan II. Selim'e sunulmuştur. Eserini kimseden bir şey

³¹ Ahdî ve *Gülşen-i Şuarâ*'sı hakkında daha fazla bilgi için bk. Ömer Faruk Akün, “Ahdî”, *DİA*, Cilt: 1, İstanbul 1988, ss. 509-514; Mustafa İsen vd., *Şair Tezkireleri*, Ankara 2011, s. 43-45; Süleyman Solmaz, *Gülşen-i Şuarâ (Bağdatlı Ahdî)*, (e-kitap), Denizli 2009, ss. 10-27; Süleyman Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şuarâ'sı*, Ankara 2005, ss. 1-7; Hasibe Mazioğlu, “Ahdî-i Bağdâdî ve Şiirleri (öl. h. 1002/m. 1592)”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1981, ss. 95-104; Âgâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Ankara 2008, s. 269-273; Abdülkadir Karahan, “Tezkire”, *İA*, Cilt: XII/1, İstanbul 1979, s. 228.

³² Tez için *Gülşen-i Şuarâ*'dan tespit edilen anekdotlarda, kaynak olarak bu eser [Süleyman Solmaz, *Gülşen-i Şuarâ (Bağdatlı Ahdî)*, e-kitap, Denizli 2009] kullanılmıştır.

almadan sadece kendi topladığı bilgilerle yazdığını söyleyen tezkire yazarı, şairleri ebced harflerinin sıralanışına göre tertip etmiştir³³ (Gökyay, 2004: 355-356).

Meşâ'irü's-şu'arâ bir mukaddime ile şair biyografilerinden müteşekkildir, yani iki kısımdır. Mukaddime kısmı, diğer tezkirelere nisbeten daha uzun ve ayrıntılıdır. Bu kısımda şiiri ve şairliği, ayrıntılı olarak ele Âşık Çelebi, şiir tarihini Hz. Âdem'le başlatır. Yine bu bölümde Araplarda ve Türklerde şiirin tarihî gelişimine yer verir. Filiz Kılıç'a göre eserin mukaddimesi bu yönüyle, bir bakıma Osmanlı şiir tarihini de özetlemektedir ve "Osmanlıda şiir ne düzeydeydi?" sorusuna cevap aramaktadır (Kılıç, 2011a: 57).

Orhan Şaik Gökyay'a göre, Türk edebiyatında yazılmış şair tezkirelerinin hiçbiri, verdiği bilgilerin zenginliği bakımından, *Meşâ'irü's-şu'arâ*'nın seviyesine ulaşamamıştır (Gökyay, 2004: 356). Eser, bütün bu özellikleriyle, yalnızca bir şair biyografisi kitabı değil; devrinin sosyal hayatını canlı bir üslûpla dile getiren mühim bir kaynak olarak da değerlendirilmektedir³⁴ (Kut, 1991: 550).

On üçü yurt dışında olmak üzere bilinen 33 nüshası olan *Meşâ'irü's-şu'arâ*'nın, asıl metin kısmında 427 şaire yer verilmektedir. Tezkirenin bir nüshası G. M. Meredith Owens tarafından "*Meşâ'irü's-şu'arâ or Tezkere of 'Aşık Çelebi'*" adıyla 1971 yılında Londra'da neşredilmiştir. Filiz Kılıç 1994 yılında, beş nüsha üzerinden eserin tenkitli metnini ortaya koyduğu bir doktora tezi hazırlamış; bu kıymetli çalışma 2010 yılında genişletilerek kitap olarak basılmıştır.³⁵

³³ Mustafa İsen ve meslektaşları, tezkirenin ebced sistemine göre tertip edilmiş olmasını, eserin rahatça kullanımına engel olduğu gerekçesiyle, olumsuzluk olarak görür. Âşık Çelebi'nin bu yolu tercih etmesinin sebebi ise, kendi fikri olan alfabetik düzenin Latîfi tarafından kullanılmış olmasıdır (AÇT, 2010: 737; İsen vd., 2011: 50).

³⁴ Âşık Çelebi ve *Meşâ'irü's-şu'arâ* hakkında daha fazla bilgi için bk. Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, (Haz. Filiz Kılıç), İstanbul 2010, ss. 27-95; Hatice Aynur ve Aslı Niyazioğlu, *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*, İstanbul 2011; Orhan Şaik Gökyay, "Meşâ'irü's-şu'arâ", *DİA*, Cilt: 29, İstanbul 2004, ss. 355-357; Günay Kut, "Âşık Çelebi", *DİA*, Cilt: 3, İstanbul 1991, ss. 549-550; Mustafa İsen vd., *Şair Tezkireleri*, Ankara 2011, ss. 48-53; Abdülkadir Karahan, "Tezkire", *İA*, Cilt: XII/1, İstanbul 1979, s. 228.

³⁵ Tez için *Meşâ'irü's-şu'arâ*'dan tespit edilen anekdotlarda kaynak olarak Filiz Kılıç'ın bu çalışması [Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, (Haz. Filiz Kılıç), İstanbul 2010] kullanılmıştır. Eser, ihtiva ettiği anekdot sayısı bakımından (107 anekdot) bu tezde incelenen tezkireler içerisinde ilk sırada yer almaktadır. Bu çalışmada incelenen tezkirelerden tespit edilen anekdot sayıları için Tablo. 1'e bakılabilir.

b.5. Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*

Osmanlı sahasında yazılan Türkçe şuarâ tezkirelerinin beşinci sırasında Kınalızâde Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's-Şu'arâ* adlı eseri yer alır. *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi* adıyla da bilinen eser, bir mukaddime ve üç bölüm hâlinde düzenlenerek 994/1586 yılında tamamlanmış ve padişah III. Murat'a sunulmuştur.³⁶ *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi*'nin ilk iki bölümünde yer alan padişah ve şehzadeler kronolojik; üçüncü bölümünde yer alan şairler ise alfabetik olarak düzenlenmiştir (İsen vd. 2011: 57).

Aysun S. Eydurân'a göre Kınalızâde Hasan Çelebi'yi diğer tezkire yazarlarından ayıran en önemli özellik, eserinde yer verdiği şairlerin doğum yerlerinin veya yaşadıkları memleketlerin sosyokültürel yapısını ve coğrafi güzelliklerini ayrıntılı tasvirlerle tanıtmasıdır. Tezkire yazarı ayrıca kendisinden önce yazılan tezkirelerde olmayan yüz yirmi iki şairi eserine eklemiş ve bu yeni şairler hakkında önemli bilgiler vermiştir (Sungurhan Eydurân, 2009c: 14). Yusuf Çetindağ, Hasan Çelebi'nin Latîfi ve Âşık Çelebi'den yararlandığını, birçok bilgiyi onlardan aldığını söyler. Çetindağ'a göre, süslü ve ağıdalı bir dil ile uzun cümleler, zincirleme tamlamalar ve yabancı kelimelerle dolu zor anlaşılabilir bir üslup kullanan Hasan Çelebi'nin verdiği değerli bilgiler çoğu kez bu kargaşa arasında kaybolup gitmektedir. (Çetindağ, 2000: 115).

Otuz üçü yurt dışında olmak üzere doksan yedi nüshası bulunan *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi*, içerdiği 640 şair biyografisiyle edebiyat tarihimizde önemli bir yer edinmiştir. Eserin tamamlandıktan kısa bir süre sonra, 1006/1597-98 yılında, Beyânî tarafından özetlendiği bilinmektedir (İsen vd., 2011: 59). Tezkirenin üç nüshasının edisyon kritikli metni, Arap harfleriyle, İbrahim Kutluk tarafından hazırlanmış fakat Kutluk'un vefatı üzerine ilk cildi İbrahim Olgun; ikinci cildi İsmet

³⁶ Kınalızâde Hasan Çelebi ve *Tezkiretü's-Şu'arâ* hakkında daha fazla bilgi için bk. Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ - Giriş* (Haz. Aysun Sungurhan Eydurân), Ankara 2009c, ss. 9-17; Mustafa İsen vd., *Şair Tezkireleri*, Ankara 2011, ss. 56-63; Mustafa İsen, "Kınalızâde Hasan Çelebi", *DİA*, İstanbul 2002, Cilt: 25, ss. 417-418; Âgâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Ankara 2008, ss. 280-286; Abdülkadir Karahan, "Tezkire", *İA*, Cilt: XII/1, İstanbul 1979, s. 228; Mustafa İsen, "Hasan Çelebi Tezkiresi Üzerine", *Tezkireden Biyografîye*, İstanbul 2010, ss. 93-100.

Parmaksızoğlu tarafından yayımlanmıştır (İsen vd., 2011: 59). *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi* üzerinde ayrıca 1999 yılında Aysun Sungurhan tarafından dört yazma nüshası esas alınarak edisyon kritikli bir akademik çalışma (doktora tezi) yapılmıştır. Bu değerli çalışma 2009 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından e-kitap formatında yayımlanmıştır.³⁷

b.6. Beyânî (Mustafa Efendi), *Beyânî Tezkiresi* / *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*

Osmanlı sahası Türkçe şura tezkirelerinin altıncı, 16. yüzyılın ise son tezkiresi, Beyânî tarafından *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi* özetlenerek yazılmıştır. Yazarın özel bir isim vermediği eser; *Beyânî Tezkiresi*, *Tezkire-i Şu‘arâ* veya *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ* adlarıyla bilinmektedir (İsen vd., 2011: 65).

Beyânî, bir mukaddime ve üç bölümden oluşan eserinin mukaddimesinde Osmanlı sahasında Türkçeyle yazılan tezkirelerden Latîfî, Âşık Çelebi ve Kınalızâde Hasan Çelebi tezkirelerinin halk tarafından takdir gördüğünü, bu tezkirelerden Kınalızâde Hasan Çelebi’ye ait olanı müellifinden ödünç aldığını, vakti olmadığı için yeni bir tezkire yazmak yerine bu tezkiredeki önemli gördüğü şairleri seçerek eseri özetleme yoluna giriştiğini söylemiştir. Yazar neden böyle bir şey yaptığını da “*Halk görüp pesend ü tahsîn itsün diye itmedüm. Belki kendüm ahyânen okuyup kesb-i safa ve ashâbına duâ itmek için eyledüm*” cümleleriyle izah etmektedir. *Beyânî Tezkiresi*’nde toplam 377 şair yer almaktadır.³⁸

Tezkirenin üç nüshasının edisyon kritikli metni İbrahim Kutluk tarafından hazırlanarak 1997 yılında Arap harfleriyle basılmıştır. Ayrıca Aysun Sungurhan Eydurhan’ın, 1994 yılında eserin dört yazma nüshasını esas alarak yaptığı bir akademik çalışması (yüksek lisans tezi) vardır. Bu çalışma, 2008 yılında (*Kınalızâde*

³⁷ *Hasan Çelebi Tezkiresi*’nden tez için tespit edilen anekdotlarda, Sungurhan Eydurhan’ın “Giriş” ve iki ciltlik “Metin”den oluşan bu çalışması [Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, (Haz. Aysun Sungurhan Eydurhan), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap), Ankara 2009] kaynak olarak kullanılmıştır.

³⁸ Beyânî ve bilinen tek eseri olan tezkiresi hakkında daha fazla bilgi için bk. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA)*, “Beyânî”, Cilt: I, İstanbul 1977, s. 412; İsen vd., *Şair Tezkireleri*, Ankara 2011, ss. 65-67; Beyânî, “Giriş”, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, (Haz. Aysun Sungurhan Eydurhan), Ankara 2008, ss. 9-16; Abdülkadir Karahan, “Tezkire”, *İA*, Cilt: XII/1, İstanbul 1979, s. 228; Âgâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Ankara 2008, s. 286.

Hasan Çelebi Tezkiresi'nden bir yıl önce) Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından e-kitap formatında yayımlanmıştır.³⁹

b.7. Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*

Bir şair tezkiresi olmamasına rağmen on altıncı yüzyıldan bahsederken *Künhü'l-Ahbâr*'ı da anmak gerekir. Çünkü Gelibolulu Mustafa Âlî'yi tarih ve biyografi konularında ön plana çıkaran bu eserde, Osmanlı şairlerinin biyografilerine de yer verilmiştir.⁴⁰

Künhü'l-Ahbâr, bir mukaddime ve “rükn” diye adlandırılmış dört bölümden meydana gelmektedir. Dördüncü Rük'n'de Osmanlıların tarihi anlatılırken devlet adamlarının, âlimlerin, şeyhlerin ve şairlerin biyografileri hakkında da malumat verilmektedir (İsen vd., 70-71). Beş padişah devrini kapsayan bu bölümde 305 şairin biyografisine değinilmiştir. Bu yönüyle eser, hacim bakımından kendisinden önce ve sonra yazılan birçok şair tezkiresine yaklaşmakta; bazılarını geçmektedir (*KATK*, 1994: 27). Hatta yazarına tarihçi kimliğinin yanında bir “tezkireci” kimliği de kazandırmıştır (Akün, 1989: 420).

Künhü'l-Ahbâr'da farklı padişah dönemlerinde, dağınık hâlde bulunan şair biyografileri Mustafa İsen tarafından 1979 yılında yapılan bir akademik çalışmayla (doktora tezi) bir araya toplanmış; bu yolla adeta on altıncı yüzyıla ait yeni bir şüara tezkiresi meydana getirilmiştir (*KATK*, 1994: 5). Bahsi geçen bu kıymetli doktora tezi 1994 yılında müellifi tarafından elden geçirilmiş ve kitap olarak yayımlanmıştır.⁴¹

³⁹ Tez için *Beyânî Tezkiresi*'nden tespit edilen anekdotlarda, Sungurhan Eyduvan'ın “Giriş” ve “Metin” kısımlarından oluşan bu mühim çalışması [Beyânî, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, (Haz. Aysun Sungurhan Eyduvan), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap), Ankara 2008] kaynak olarak kullanılmıştır.

⁴⁰ Gelibolulu Mustafa Âlî ve *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı* hakkında daha fazla bilgi için bk. Mustafa İsen, “Edebiyat Tarihi Açısından Künhü'l-ahbâr'ın Önemi”, *Tezkireden Biyografiye*, İstanbul 2010, ss. 101-113; Ömer Faruk Akün, “Âlî Mustafa Efendi (Edebî Yönü)”, *DİA*, Cilt: 2, İstanbul 1989, ss. 416-421; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, (Haz. Mustafa İsen), Ankara 1994, ss. 7-69.

⁴¹ Tez için *Beyânî Tezkiresi*'nden tespit edilen anekdotlarda, Mustafa İsen'in bu çalışması [Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, (Haz. Mustafa İsen), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1994] kaynak olarak kullanılmıştır.

b.8. Riyazî (Mehmet Efendi), *Riyâzü’ş-Şu‘arâ*

On yedinci yüzyılın başlarında tamamlandığı bilinen (1018/1609) *Riyâzü’ş-Şu‘arâ*, Birgili Mehmet (Riyazî) tarafından kaleme alınmış ve I. Ahmet’e ithaf edilmiştir. Bir mukaddime ve “ravza” diye adlandırılmış iki bölümden oluşan tezkirede 423 şair hakkında bilgiler bulunmaktadır (RŞ, 1982: II-III).

Müdürlük de yaptığı bilinen Riyazî’nin eseri, yazıldığı yüzyılın en önemli tezkiresi olarak görülür (İsen vd., 2011: 85). Tezkireyi çağdaşı olan eserlerden farklı kılan en önemli vasfı şairlerin ölüm tarihleri konusunda verdiği titiz bilgilerdir. Müellif, düşürülen tarihleri de vererek hemen her şairin ölüm tarihini kaydetmiştir (Açıkgöz, 2008: 145). Eserin diğer bir önemli özelliği ise biyografi ağırlıklı tezkirelerden antolojik mahiyetteki tezkirelere geçişte ara dönem eseri olmasıdır.⁴² *Riyâzü’ş-Şu‘arâ*, bu bakımdan on yedinci yüzyıl yerine on altıncı yüzyıl tezkireleriyle daha çok benzerlik gösterir⁴³ (İsen vd., 2011: 86).

Tezkire üzerinde 1982 yılında Namık Açıkgöz tarafından “Metin” ve “Dizin” bölümlerinden müteşekkil bir akademik çalışma yapılmış (yüksek lisans tezi) fakat bu çalışma yayımlanmamıştır.⁴⁴

⁴² 17. yüzyıldaki Osmanlı şuarâ tezkirelerinin en belirgin özelliği, XVI. yüzyıl tezkirelerine göre hayat hikâyelerinin (biyografilerin) kısa ve antoloji tipi tezkirelerin hazırlayıcısı durumunda eserler olmalarıdır (Zavotçu, 2009: 8). Mustafa İsen bu durumu şöyle izah etmektedir: “XVI. yüzyıl tezkirelerinin bir özelliği ele aldıkları şairlerin büyük bölümünün kendi dönemlerinden önce yaşamış olmalarıdır. Bu yüzden biyografiler, toplanan bütün bilgileri ihtiva ettiklerinden, uzundur. Buna karşılık örnek şiirler ortalama biyografinin üçte biri kadar bir bölümü kapsar. XVII. yüzyıl tezkirecileri ise daha çok kendi çağdaşlarını kaleme almışlardır. Bu yüzden söylenen şeyler bilineni tekrarlamak anlamına gelecek mütedavil malumat olduğu için biyografiler kısalmış, buna karşılık örnek verilen şiirler artmıştır. (...) Şekilde meydana gelen bu değişiklikler, giderek antolojik tezkireler diyebileceğimiz bir tarzın doğmasına sebep olmuştur.” (İsen vd., 2011: 13-14).

⁴³ Riyazî ve eseri *Riyâzü’ş-Şu‘arâ* hakkında daha fazla bilgi için bk. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA)*, “Riyazî”, Cilt: VII, ss. 338-339; Gönül Alpay, “Riyazî”, *İA*, Cilt: IX, ss. 751-753; Âgâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Ankara 2008, ss. 290-294; Mustafa İsen vd., *Şair Tezkireleri*, Ankara 2011, ss. 84-88; Niki Gamm, “Riyazî’s Tezkire as a Source of Information on Ottoman Poets”, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 99, No. 4 (October-December 1979), ss. 643-652.

⁴⁴ Tez için *Riyâzü’ş-Şu‘arâ*’dan tespit edilen anekdotlarda, Namık Açıkgöz’ün bu çalışması [Namık Açıkgöz, *Riyâzü’ş-Şu‘ara Riyazî Mehmet Efendi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eski Türk Edebiyatı Birimi, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1982] ile Nuruosmaniye Kütüphanesi 3205 numarada kayıtlı bulunan el yazması nüsha [Riyâzî,

b.9. Kafzâde Fâizî, Zübdetü'l-Eş'âr

Osmanlı tezkireciliğinin antoloji tipindeki ilk tezkiresi olarak bilinen *Zübdetü'l-Eş'âr*, XV. yüzyılın ikinci yarısından tamamlandığı 1621 yılına kadar yetişen şairleri ihtiva eder. Eserde kendinden önce kaleme alınmış tezkirelerden farklı olarak şair biyografileri kısa, şiir örnekleri uzun tutulmuştur. Fâizî'nin şiirden örnek verme işini abartarak 545 beyit örnek verdiği de olmuştur (İsen vd., 2011: 14). Tezkireyi türün önceki örneklerinden farklı kılan bir başka özelliği ise şairlerin padişah, şehzade, sadrazam... bölümlerine ayrılmadan alfabetik olarak dizilmiş olmasıdır (Kayabaşı, 1997: 12).

Yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerinde toplam 16 nüshası bulunan *Zübdetü'l-Eş'âr*, on dördü kadın olmak üzere 515 şaire yer vermiştir. Bekir Kayabaşı, 1997 yılında beş nüsha üzerinden eserin tenkitli metnini ortaya koyduğu bir doktora tezi hazırlamıştır.⁴⁵

b.10. Rıza (Zehrimârzâde), Tezkire-i Rıza / Rıza Tezkiresi

Riyazî'nin eseri *Riyâzü's-Şu'arâ* ile birlikte 17. yüzyılın önemli tezkirelerinden biri de 1000/1591 ile 1050/1640 yılları arasında yaşamış ve ölmüş şairler hakkında bilgi veren *Rıza Tezkiresi*'dir. Eser, *Riyazî Tezkiresi*'nin benzeri olarak fakat ondan daha kısa bir biçimde hazırlanmıştır. Kısa bir mukaddime ile iki bölümden oluşan tezkirede 269 şair yer almaktadır.⁴⁶

Riyâzü's-Şuarâ, (El Yazması Eser), Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nu.: 3205] kaynak olarak kullanılmıştır.

⁴⁵ Tez için, Bekir Kayabaşı'nın bu çalışması [Bekir Kayabaşı, *Kafzâde Faizî'nin Zübdetü'l-Eş'ârı*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Malatya 1997] kaynak olarak kullanılmış, tezkirede anekdota rastlanmamıştır.

⁴⁶ Rıza ve tezkiresi hakkında daha fazla bilgi için bk. Gencay Zavotçu, *Zehr-i Mâr-Zâde Seyyid Mehmed Rızâ Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Tezkiresi-Giriş*, Kocaeli 2009; Halûk İpekten, *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şu'ara Tezkireleri*, Erzurum 1991, ss. 89-90; Günay Alpay, "Rızâ", *İA*, İstanbul 1970, Cilt: IX, s. 727-728; Âgah Sırrı Levend; *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Ankara 2008, ss. 298-301; Mustafa İsen vd., *Şair Tezkireleri*, Ankara 2011, ss. 93-94.

Şairler hakkındaki bilgilerin bir kaç cümleden oluştuğu antoloji mahiyetindeki *Rıza Tezkiresi* Ahmed Cevdet tarafından 1900 yılında basılmıştır. Tezkire üzerinde Gencay Zavotçu da bir akademik çalışma yapmış, bu kıymetli çalışma daha sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından e-kitap formatında yayımlanmıştır.⁴⁷

b.11. Yümnî (Mehmet Salih), *Tezkire-i Şu'arâ-yı Yümnî*

Ali Emîrî Efendi tarafından bulunarak 14 Aralık 1905'te tekrar istinsah edilen *Tezkire-i Şu'arâ-yı Yümnî*, müellifinin 1030/1621 tarihinden başlayarak çağdaşı olan 29 şair hakkında verdiği kısa bilgilerden mürekkep bir eserdir.⁴⁸

Yümnî, şairleri bir iki satırlık kısa bilgilerle tanıtmış, şiirlerinden de iki beyitle üç gazel arasında örnekler seçmiştir. Tezkire, Fâizî'nin *Zübdetü'l-Eş'âr*'na zeyl olarak yazılmıştır (İsen vd., 2011: 96). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Yümnî* üzerinde Sadık Erdem titiz bir metin neşri çalışması yapmıştır.⁴⁹

b.12. Seyrekzâde Mehmet Âsım, *Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr*

Adından da anlaşılacağı üzere Fâizî'nin *Zübdetü'l-Eş'âr*'na zeyl olan bu eser, antolojik mahiyet taşır. Âsım, eserine Fâizî'nin bıraktığı 1030/1621 tarihinden 1086/1675 yılına kadar yetişen şairleri almıştır. 123 şairin bulunduğu eserin⁵⁰ bilinen üç nüshası mevcuttur (Coşkun, 1985: 37-39). Âsım'ın tezkiresi zeyl olarak yazıldığı

⁴⁷ Tez için, *Rıza Tezkiresi*'nden tespit edilen anekdotlarda, Gencay Zavotçu'nun bu çalışması [Gencay Zavotçu, *Zehr-i Mâr-Zâde Seyyid Mehmed Rızâ Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Tezkiresi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap), Kocaeli 2009] kaynak olarak kullanılmış, tezkirede sadece bir anekdota rastlanmıştır.

⁴⁸ Yümnî ve tezkiresi hakkında daha fazla bilgi için bk. Sadık Erdem, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Yümnî (İnceleme-Tenkidli Metin-İndeksli Tıpkıbasım)*, Ankara 2013, ss. XIII-XXX; Âgah Sırrı Levend; *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Ankara 2008, s. 301; Mustafa İsen vd., *Şair Tezkireleri*, Ankara 2011, s. 96.

⁴⁹ Tez için, Sadık Erdem'in bu çalışması [Sadık Erdem, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Yümnî (İnceleme-Tenkidli Metin-İndeksli Tıpkıbasım)*, Ankara 2013] kaynak olarak kullanılmış, pek hacimli olmayan tezkirede anekdota rastlanmamıştır.

⁵⁰ Mustafa İsen ve arkadaşları, tezkirede yer alan 15 şairin Âsım'dan sonra vefat ettiğini; dolayısıyla bu biyografilerin yazarın ölümünden sonra başkaları tarafından esere dâhil edilmiş olabileceğini söyler (İsen vd. 2011: 97).

eserle benzerlik taşımaktadır. Yani kişilerle ilgili çok kısa bilgiler verildikten sonra şairlerinden örneklere geçilmektedir. Bu yönüyle Âsım'ın, içinde bulunduğu yüzyılın tezkirecilik geleneğindeki sadeliğe uyduğu söylenebilir.⁵¹

Osmanlı sahası şuara tezkireciliğinde 17. yüzyılda görülmeye başlanan antoloji niteliğindeki tezkireler içerisinde şairler hakkında en az bilgi verip en fazla örnek gösteren yazar Âsım'dır. Müellif, pek çok şairin sadece adını vermiş, haklarında hiç bilgi vermeden şiir örneklerine geçmiştir (İsen vd., 2011: 97). *Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr*'ın metin neşri konusunda 1985 yılında Ali Osman Coşkun tarafından bir akademik çalışma (yüksek lisans tezi) yapılmıştır.⁵²

b.13. Güftî (Ali), *Teşrifâtü'ş-Şu'arâ*

Osmanlı şuara tezkireleri içerisinde kendinden önce veya sonra yazılanlara benzemeyen tek tezkire Edirneli Güftî Ali'nin yazdığı *Teşrifâtü'ş-Şu'arâ*'dır. Zira eser, mizahî ve satirik özellikler taşıyan “manzum” bir hezliyyattır (Yılmaz, 2001: 5). Müderrislik ve kadılık yaptığı bilinen Güftî'nin tezkiresi mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır ve 2400 beyitten mürekkeptir (İsen vd., 2011: 99). 1070/1660 yılı dolaylarında yazıldığı tahmin edilen tezkirede (Timurtaş, 1948: 202) müellifin kendisi de dâhil 106 şairin hayatlarından değil özelliklerinden bahsedilmektedir ve beğenmediği şairleri ağır, çirkin ve iğrenç ifadelerle aşağıladığı görülmektedir (Yılmaz, 2001: 69-72). Tezkire, Kâşif Yılmaz tarafından latin harfleriyle neşredilmiştir.⁵³

⁵¹ Âsım ve *Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr* hakkında daha fazla bilgi için bk. Ali Osman Coşkun, *Seyrekzâde Mehmed Âsım, Hayatı, Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr Adlı Eseri*, Ankara 1985, ss. 22-42; Mustafa İsen vd., *Şair Tezkireleri*, Ankara 2011, s. 97; Ağah Sırrı Levend; *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Ankara 2008, s. 302-303.

⁵² Tez için, Ali Osman Coşkun'un bu değerli çalışması [Ali Osman Coşkun, *Seyrekzâde Mehmed Âsım, Hayatı, Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr Adlı Eseri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1985] kaynak olarak incelenmiş, biyografik bilgilerin çok kısa tutulduğu tezkirede anekdota rastlanmamıştır.

⁵³ Tez için, Kâşif Yılmaz'ın bu çalışması (Kâşif Yılmaz, *Güftî ve Teşrifâtü'ş-Şuarâ'sı*, Ankara, 2001) esas alınmış; fakat nazımla yazılmış olan eserde anekdot özelliği gösteren parçalara rastlanmamıştır. Zira araştırmacıların da temas ettiği üzere mesnevi nazım şekliyle yazılan tezkirede biyografi yerine yer yer şairlerin fiziki özellikleri, şairlik kabiliyetleri, meslekleri... gibi bilgiler verilmektedir. Bunlar yapılırken bazı şairler övülmekte, bazıları

c. Tezin Konusuyla İlgili Bazı Temel İstilahlar

Bu bölümde anekdotla benzerlik gösteren ve anekdotla karıştırılan bazı anlatım türleri ve teknikleri hakkında bilgiler verilmektedir.

c.1. Anekdot

Türk edebiyatına terim olarak Batı'dan geçen “anekdot”un özelliklerini ortaya koyan, gelişimini ele alan ve bu terimi yeterince izah eden müstakil bir çalışma tespit edilememiştir. Anekdot, bazı edebiyat sözlüklerinde genellikle fıkra ile eş anlamlı olarak görülmekte (Karaalioğlu, 1975; Püsküllüoğlu, 1996; Çotuksöken, 1992), edebiyat ansiklopedilerinde “kısa hikâye, menkıbe” gibi tariflerle ele alınmaktadır (TDEA, c.1: 138). Batı kaynaklı bazı çalışmalarda ise fıkradan ayrı bir tür olarak ele alınmaktadır ve fıkradan daha uzun ve gerçekçi olduğu vurgulanmaktadır (Grothe, 1971: 54-56/akt. Aksöz Yıldırım, 2002: 69).

Turan Karataş, anekdotu “*anlatma esasına bağlı eserlerde anlatılan büyük/ esas olayın başlı başına bir bütünlük arz eden kısımları*” olarak tarif ederek geçmişte yaşamış insanların hayatlarından yansıyan, hatıralardan süzülüp gelen bazı küçük ibretli olayları, enteresan durumları anlatan kısa sözlere, bir çeşit nükte ve latifelere de anekdot dendiğini söylemektedir (Karataş, 2001). Karataş’ın verdiği bu bilgilere dayanarak geçmiş dönemde yaşamış şairlerin biyografileri arasına gizlenmiş küçük

ağır itham ve küfürlerle aşağılanmaktadır. Örneğin, Mevlânâ Hilmî başlığında şairin galiz küfürlere maruz kaldığı görülmektedir:

“*Bu ‘acebdür imâm-ı ibne-namâz
Ola ser-dâde-i nişib ü firâz*

*Ger gire sûret-i Felâtûna
İde ta ‘lîm ibne-gerdûna
(...)*

*Gâh ola dâg-ı ibnesi diger
İde seccâde-i namâza eser*

*Belki süflî-i ümmehât ola puşt
Der ü divâr-ı kâ’inât ola puşt” (GT, 2001: 119-120)*

Güftî’nin aşağılama ya da küfürlerinden nasibini alan başka şairler de vardır. Birkaçı için bk. “Mevlânâ Haylî Hâfizî (ss.122-123)”, “Mevlânâ Filibevî Zâkirî (ss.131-132)” ve “Mevlânâ Rıfkî (s. 139).

ibretli olayları, ilginç durumları, kısa söz ve hikâyecikleri, nükte ve latifeleri de anekdot olarak kabul etmek gerekir.

Robert Petsch, anekdotun çekici olanı, günlük yaşamda ilginç ve farklı olanı ele aldığını vurgularken (Petsch, 1942: 425); Bausinger, anekdotların genel geçerli bir hakikati hedefleyeceği gibi tamamen uydurulmuş da olabileceklerini söyler (Bausinger, 1968: 220/akt. Aksöz Yıldırım, 2002: 66). Anekdotun kaynaklarda eş veya yakın anlamlı olarak tarif edildiği türlerden farkını ortaya koyan şu izah dikkate değerdir:

“Anekdot, şu özelliklerinden dolayı yakın olduğu anlatı türünün küçük biçimlerinden ayrılır: Fıkra ile kısalığı ve nükteyi paylaşırken gerçekliğe olan talebi ve bilinen mekânlara ya da tarihî kişilere bağlantı kurmasıyla ayrılır; insan sorunlarını komik taraflarıyla ele alan hicivsel ve eğlendirici hikâyeden (genelde ironik), saygılı tondan ve kurnaz davranmadan çok ani karar verme gücünün tercih edilmesinden dolayı ayrılır; kısa öyküden biçimsel kaygısızlıktan ve olayın -sözde gizlenmiş- gerçekliğinden dolayı ayrılır.” (Reallexikon der Literaturwissenschaft, 1997: 87/akt. Aksöz Yıldırım, 2002: 69).

Görüldüğü üzere anekdotla yakın özellikler gösteren, karıştırılan veya anekdota benzetilen başka anlatım teknikleri ve türler mevcuttur. Burada o anlatım teknikleri ve türlerden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

c.2. İstitrat (Ara Söz)

Anekdotla çok yakın bir terim olan istitrat, “konu değiştirmek, asıl konudan uzaklaşmak, bir düşünceden başka bir düşünceye geçmek” gibi anlamlara gelir. Arapçada “kovmak, uzaklaştırmak, sürmek” anlamındaki “tard” kökünden türemiştir. Bazı belâgat âlimleri tarafından, terimin etimolojisiyle kelimenin “atlı savaşçının düşmanına yenilip kaçtığı izlenimini verdikten sonra tekrar dönerek işini bitirmesi” şeklindeki anlamı arasında ilgi kurulmaktadır (Durmuş, 2001: 401). Kemal Sılay, “istitrat”ı ara söz (digression) ile eşdeğer görür ve “*ana konudan ayrılma, merkezi temadan uzaklaşma*” biçiminde tanımlar (Sılay, 1991: 154). Ona göre “ara söz” (istitrat), bütün eski Batı edebiyatında ve çağdaş edebiyatta sık sık kullanılan tipik bir

anlatım tekniğidir ve eserin üslûbuna rengini veren önemli bir retorik aracıdır (Sılay, 1991: 155). Sılay, anlatım tekniğinin aslında sözlü gelenekten türediğini, daha çok sözlü geleneğe uygun olduğunu, sonraları ise yazılı metinleri etkilediğini söylemektedir (Sılay, 1991: 162). İsmail Durmuş, Câhiz'den naklettiği bilgilerle istitratı, “*Okuyucuyu sıkıp bıktırmamak ve dinlendirmek için uzun konu arasına bir münasebetle anekdot, fıkra, haber, hikâyeye vb. şeyler sokmak*” şeklinde tanımlar (Durmuş, 2001: 401).

Öz olarak istitrat terimi, “*anlatılan konuya çeşitlilik, zenginlik katmak, böylece okuyucunun ilgisini canlı tutmak için uzun konu arasına ana konuyla bağlantılı, başka bir konu, anekdot sıkıştırmak*” şeklinde tarif edilmektedir (Seymen, 2008: 8). Şuara tezkirelerindeki biyografik bilgilerin arasına sıkıştırılmış istitratlarla ilgili lisansüstü çalışmalar mevcuttur.⁵⁴

c.3. Tehallus

Kelime anlamı “*hâlis ve katkısız olmak; tehlike vb. şeylerden kurtulmak; varmak, ulaşmak*” olan hulûs (halâs) kökünden türeyen tehallus; “*kurtulmak, bir şeyden ayrılıp diğerine geçmek*” anlamına gelir (Durmuş, 2011: 317). Tehallus ile istitrat arasında birçok benzerlik bulunmaktadır. Her iki teknikte de benzer şekilde bir konu bırakılıp başka bir konuya geçilir; fakat istitratta eski konuya tekrar dönülürken tehallusta yeni konuya devam edilmektedir (Durmuş, 2001: 401).

c.4. Mutayebe

Mutayebe terimi sözlükte, “*Latife etme, şakalaşma*” ve “*mizahi fıkra, hikâyeye*” şeklinde tarif edilmektedir (Devellioğlu, 2004). Terimin şuara tezkireleri içinde,

⁵⁴ Şuara tezkirelerinde yer alan istitratlar birkaç lisansüstü çalışmada ele alınmıştır. Çalışmalar için bk.: Emine Seymen, *Sehî Bey ve Latîfi Tezkirelerinde İstitrâd*, Çukurova Üniversitesi, Adana 2008; Hilal Nayir, *Künhü'l Ahbâr'ın Tezkire Kısımında İstitrâd*, Çukurova Üniversitesi, Adana 2010; Ali Hüsame Köroğlu, *Esrar Dede Tezkiresi'nde İstitrâd*, Çukurova Üniversitesi, Adana 2015.

anekdota benzer şekilde kullanıldığı görülmektedir.⁵⁵ Emine Seymen, şura tezkirelerinde mutayebenin bezen şairler arasında cereyan eden ve çoğu zaman küfür seviyesine varan şakalaşmaları için bazen de şakalaşmaktan ziyade şaka yoluyla kınamak, yermek için kullanıldığını söylemektedir (Seymen, 2008: 13).

c.5. Mülâtafa

Sözlükte, “*latifeleşme, şakalaşma, taşlama*” ve “*bir nevi, şiirle yapılan söz düellosu*” şeklinde tanımlanan mülâtafa, metin içerisinde araya sıkıştırılan bir başka anlatım tekniğidir (Karataş, 2001). Mutayebe ile pek çok yönden benzerlikler gösterir.

Mülâtafa, şura tezkirelerinde şairlerin birbirleriyle şakalaşmalarına, hatta kimi zaman küfürleşmelerine yer verilirken kullanılan terimlerden biridir. Böyle mizaca sahip insanlar (mülâtafadan hoşlanan) tezkirelerde pek hoş sıfatlarla tarif edilmemektedir.⁵⁶

c.6. Latife

Sözlüklerde, “*hoşa giden güldürücü fıkra, güldürücü öykücük*” (Püsküllüoğlu, 1996), “*güldürecek tuhaf ve güzel söz ve hikâye, şaka, mizah*” (Ş. Sami, 2009) şeklinde tanımlanan latife daha sonra “fıkra” şeklinde de adlandırılmaya başlanmış

⁵⁵ Çalışmanın ilerleyen kısımlarında ayrıntılı olarak incelenecek olan bir mutayebe örneğini, konunun daha iyi anlaşılması gayesiyle, burada kısaca göstermek yerinde olacaktır. Latîfi, Şem’î biyografisini anlatırken araya bir mutayebe sıkıştırmaktadır:

“*Mutâyêbe: İhvân-ı ‘irfândan mervîdür ki bir gün Mesîhî ve Şem’î Galatada seyr için deyre varurlar ve ol deyriñ dilberlerini ve zîbâ-peykerlerini teferrüc ü temâşâ kılurlar. İttifak şu‘arâdan bir nâziük ü nüktedân bunları kilisede ve meyân-ı kavm-i ‘İsâda görüp ikisinün ictimâ‘ını latîfeye getirüp bu kıt‘ayı nazma getirür. Kıt‘a ber-vech-i mutâyêbe:*

*Galatada Mesîhi deyre varup
Meger Şem’î anunla bile gitmiş
İşidenler galat idüp didiler
Mesîhî kiliseye mum iletmiş*” (LT, 2000: 334).

⁵⁶ Kınalızâde Hasan Çelebi’nin Mevlânâ Lutfi hakkında verdiği bilgilerden şairin mizacının mutayebe ve mülâtafaya yatkın olduğu ve böyle insanların toplumda pek hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır:

“*Monlâ-yı mezbûrun evzâ‘ u etvârî tekellüf ü tasallüfden sâlim ü ‘ârî herkes ile mutâyêbe vü mülâtafa ve mûmâzaha vü muhâvere üzre lâ‘übâlî-meşreb olduğundan hâşâ bî-dîn ü vâsi ‘ü’l-mezheb sanurlar idi*” (KHÇT, 2009b: 226).

ve anlatım bakımından hikâye, güldürme yönünden de gülmece karakteri taşıdığı için bu iki tür arasında kabul edilmiştir (Levend, 2008: 156).

Latifelerin, klâsik Türk edebiyatında *Letâif*, *Letâifnâme* gibi adlarla çeşitli müstakil eselerde toplandığı bilinmektedir (Levend, 2008: 156). Fakat çeşitli konulardaki eserlerde, örneğin şuara tezkirelerinde, anlatılan esas konunun arasına sıkıştırıldığı da görülmektedir. Hatta şuara tezkirelerinde latifenin yukarıdaki tanımlarının dışına çıkılarak kullanıldığı, güldürü unsuru taşımayan, zarif olmayan küfürlü metinleri kaydederken kullanıldığı görülmektedir. Tezkire yazarı, biyografi içerisinde iki şairin küfürleşmesinden, birbirini hicvetmek için yazdıkları şiirlerden bahsedecekse bunun için “latife” terimini kullanmaktadır.⁵⁷

c.7. Rivayet

Sözlüklerde, “*nakl ve rivâyet olunan hikâye ve haber, efvâh-ı nâsa düşen söz*” (Ş. Sami, 2009), *daha evvelce olan bir şeyi, bir haberi, söylenen bir sözü nakletme, aktarma*” (Karataş, 2001), “*söylenti, bir haber, söz veya hadisenin hikâyesi*” (Devellioğlu, 2004) gibi tariflerle yer alan “rivayet”in hadis terimi olarak, “*hadisi vb. haberleri senediyle nakletmek, onları söyleyene veya yapana isnat etmek*” (Efendioğlu, 2008: 135) anlamı da vardır. Edebiyatta ise bir eserde, daha evvelkilerce söylenmiş, yazılmış olan sözlerden yapılan nakle, aktarmaya dendiği, bu tür rivayetlere çoğu kez, sözü yahut haberi aktaranın yorumunun ve görüşünün de karıştığı söylenmektedir (Karataş, 2001).

Yukarıdaki bilgilerin ışığında rivayeti, halkın ağızına düşen bazı sözlerin, haberlerin, söylentilerin nakledilmesi şeklinde tanımlamak mümkündür. Şuara

⁵⁷ Çalışmanın ilerleyen kısımlarında daha ayrıntılı olarak yer verilecek olan bir latife örneğine burada temas etmek yerinde olacaktır. Latîfi, şairlerden Cüllâbî ile Dürri'nin birbirlerine hitaben yazdıkları bayağı, adi, ahlâksız şiirleri “latife” olarak biyografinin arasına sıkıştırmıştır:

“*Latîfe: Mezbûr gâyetde latîfe-gûy u hande-rûy ve ferhunde-hûy kimesne idi. Şu 'arâdan Cüllâbî tahallus ider bir fukâ'iden eyyâm-ı temmûz-ı ciger-sûzda bu beyt ile berf istid'â itmişdür:*

Beyt: Bize Cüllâbî gel ihsân-ı tâm it

Karundan isterüz in 'âm-ı 'âm it

Ol dahî hizmetkâra karı virsün diyü buyurdılar

Beyt: Yüzine urmuş olur idi karı

Müşkil ol idi virmeyeydi karı” (LT, 2000: 258).

tezkirelerinde biyografilerin anlatımı sırasındaki kullanımı da bu şekildedir. Tezkireciler anlattıkları biyografilerin arasına çoğunlukla rivayet edenin kim olduğunu belirtmeden, “*rivayet olunur ki, rivayet ederler ki*” gibi tabirlerle anekdotlar kaydetmişlerdir.⁵⁸

c.8. Fıkra

Latifeye benzerliğine yukarıda değinilen fıkra, “*güldürücü ve güldürürken düşündürücü, şakalı öykücük*” şeklinde tarif edilmektedir (Püsküllüoğlu, 1996). Aslında sözlü edebiyatın malı olan fıkra; bir düşünceyi, görüşü veya espriyi kısaca anlatan nükteli söz birliğidir ve edebiyatımızda birkaç farklı anlamda kullanılmıştır⁵⁹ (Karataş, 2001).

Fıkra ile anekdot asıl metin içinde anlatılmaları yönüyle benzerlik gösterir fakat ayrıldıkları bazı noktalar da mevcuttur: “*Anekdot, fıkra ile kısalığı, nükteli paylaşırken gerçekliğe olan talebi ve bilinen mekânlara ya da tarihî kişilere bağlantı kurmasıyla ayrılır*” (Reallexikon der Literaturwissenschaft, 1997: 87/akt. Aksöz Yıldırım, 2002: 69).

⁵⁸ Şuara tezkirelerinde bu durum çok sık görülmektedir. Tezkireci anekdot anlatmaya başlamadan önce, anlatacağı hadiseyi bir rivayete dayandırır. Bunu yaparken nadiren de olsa kaynağını söyler. Çalışmanın inceleme kısmında çokça örnek bulunduğu burda konuyla ilgili iki örnekle iktifa edilecektir:

Örneğin Kınalızâde Hasan Çelebi, Karamanlı Nizâmî'nin ölüm sebebini bir rivayete dayandırarak anlatırken rivayet edeni söylemez:

“*Sebeb-i vefâtını bu makûle hikâyet ü rivâyet iderler ki bir şeyh-i nâmdâr ve ‘âbid-i pür-hîz-kârün ferzend-i dil-bendi var idi ki aralarında binâ-yı mahabbet ve esâs-ı meveddet muhkem ü üstüvâr idi (KHÇT, 2009b: 367).*”

Tezkirelerde rivayet edenin kim olduğunun söylendiği durumlar da vardır. Aşağıdaki örnekte Âşık Çelebi, Mesîhî hakkında anlatacağı anekdotun kimden rivayet edildiği söylemektedir:

“*Merdümî Çelebi'nün babası ‘Ali Çelebi’den işitdüm ki ol dahu ‘Ali Paşa mürebbîlerinden idi ve ‘ayyâr u kallâşlıkda Mesîhî ile kâse-lîs ü hem-tâ idi. Ol rivâyet eyledi ki hiç bir zemânda Paşa bir nesne yazmagçün Mesîhî için şol şehr oqlanını bulun dimezdi ki hâzır buluna veyâ hidmetçün muntazır olına. (AÇT, 2010: 809).*”

⁵⁹ Fıkranın “*gazete ve dergilerin köşelerinde çıkan ve daha çok günlük olaylardan söz eden, olayları çeşitli yönlerden inceleyen, yorumlayan kısa düzyazı*” anlamında kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca Servet-i Fünun edebiyatı döneminde “küçük hikâye” anlamında da kullanılmıştır. Fıkranın kültür ve edebiyatımızdaki diğer kullanımları için bk. Karataş, 2001: 144-145.

c.9. Hikâye ve Kıssa

“Gerçek ya da tasarlanmış olayları ilgi çekecek bir biçimde anlatan düzyazı türü” (Püsküllüoğlu, 1996) şeklinde tarif edilen hikâyenin geçmişine bakıldığında gerek Doğu gerekse Batı kültüründe bağımsız bir edebî tür olarak görülmediği; masal, fabl, menkıbe, kıssa, hatta fıkra ve latife gibi diğer türlerle karıştırıldığı söylenmektedir. Bu sebeple Doğu dillerinde olduğu kadar Batı dillerinde de bu tür modern özelliklerini kazanıncaya kadar çeşitli adlarla anılmıştır (Yazıcı, 1998: 480).

Burada bağımsız bir edebî tür olan hikâyeyi, tafsilatlı olarak incelenmek lüzumsuz olacaktır.⁶⁰ Tez açısından göz önünde bulundurulması gereken husus, anekdotun hikâye ile ortak özellikler taşıdığı, hikâye gibi gerçek ya da tasarlanmış olayları konu edindiğidir.

“Olağanüstü durumları, din kaynaklı fevkalade olayları anlatarak insanlara ahlâkî öğütler, dersler vermeyi amaçlayan hikâye, masal, fıkra, rivayet ve menkıbelerin genel adı” (Karataş, 2001: 244) olarak tanımlanan kıssayı da yukarıdaki türlerle birlikte anmak, anekdotla benzer özellikler taşıdığını söylemek yerinde olacaktır.

⁶⁰ Hikâye türü hakkında ayrıntılı bilgi için bk. *TDEA*, “Hikâye”, C. 4, ss. 225-230; *DİA*, “Hikâye (5 Bölüm)”, C. 17, ss. 479-501.

**İNCELEME: OSMANLI ŞUARA TEZKİRELERİNDEKİ
ANEKDOTLARIN BİYOGRAFİ MALZEMESİ OLARAK
TASNİF VE TENKİDİ**

Anekdotların Tespit ve Tasnifinde İzlenen Yol

Bu çalışmada “anekdot” terimi; bir önceki bölümde izah ve tarif edilen rivayet, fıkra, latife, istitrat, mutayebe, kıssa, hikâye vb. diğer başka anlatım teknik ve türlerinin tamamını kapsayacak şekilde düşünülmüştür. Zira bu anlatım tür veya tekniklerinin hepsi, tıpkı anekdot gibi asıl anlatının içine yerleştirilmiştir. Bunlarla birlikte biyografilerde yer alan küçük ibretli olaylar, kısa hikâyeler ve nükteler de anekdot olarak kabul edilmiştir.

İncelenen tezkirelerden tespit edilen anekdotlar aşağıdaki üst başlıklara ayrılarak tasnif edilmiş ve değerlendirilmiştir. Şuara tezkirelerinde biyografisi bulunan herkes şairdir. Bu bakımdan aşağıdaki başlıklar tezkirelerdeki şahısların “şairlik”lerini sorgulamak/değerlendirmek üzerine kurulmamıştır. Böyle bir tasnifle, şairlerin (dolayısıyla Osmanlı toplumunun) şuara tezkirelerinde anekdotlar yoluyla nasıl gösterildiğini daha iyi anlayabilmek amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu tasnifin daha az veya çok başlıklı olmasının mümkün olabileceği akılda tutulmalıdır:

1. Edebî Kimliğiyle Ön Plana Çıkmış Kişilerle İlgili Anekdotlar
2. Müderris, Hoca, Lala vb. Olan Şairlerle İlgili Anekdotlar
3. Şeyh, Vaiz, Müezzin, Derviş vb. Olan Şairlerle İlgili Anekdotlar
4. Padişahlar ve Şehzadelerle İlgili Anekdotlar
5. Sadrazamlar, Vezirler, Beyler ve Paşalarla İlgili Anekdotlar
6. Kazaskerler, Kadılar ve Diğer Hukuk Adamlarıyla İlgili Anekdotlar
7. Diğer Kamu Görevlileri ve Osmanlının Sosyokültürel Yapısıyla İlgili Anekdotlar

Tezkirelerden aktarılan anekdotların imlâsında, bu eserleri Latin harfleriyle neşreden araştırmacıların tercihleri esas alınmıştır. Çeviriyazı (transkripsiyon) işaretleri kullanılmamıştır. Alıntılara tarafımızdan yapılan ilaveler veya düzeltmeler köşeli parantez [] içerisinde gösterilmiştir. Anekdotlarda yer alan Arapça ve Farsça ifadelerin yalnızca Türkçeleri de köşeli parantez içerisinde verilmiştir. Farklı tezkirelerde yer bulan aynı veya benzer anekdotlar dipnotlarda gösterilmiş ve yorumlanmıştır.

16 ve 17. yüzyıllarda Osmanlı sahasında yazıldığı bilinen Türkçe şair tezkirelerinden tespit edilen 222 anekdot; içerik, telkin ve mesajlarına göre “olumlu” (övücü, yüceltici) veya “olumsuz” (olumsuzlayıcı, değersizleştirici) ana başlıklarına ayrılarak değerlendirilmiştir. Olumlu veya olumsuzluğun belirlenmesinde İslamî değerler ile temel ahlâk kuralları esas alınmış; örneğin zalimlik, ayyaşlık veya sapkınlık mesajı içerenler olumsuz (değersizleştirici) kabul edilmiştir. Anekdotlar, her bölümde içerik ve mesajlarına göre alt başlıklara da ayrılmıştır. Anekdotların içeriklerine (olumlu/olumsuz), şuara tezkirelerine ve “İnceleme” bölümünde yer alan başlıklarına göre dağılımı Tablo 1.’de gösterilmiştir:

1. BÖLÜM: EDEBÎ KİMLİĞİYLE ÖN PLANA ÇIKMIŞ KİŞİLERLE İLGİLİ ANEKDOTLAR

Bu çalışmanın “İnceleme” bölümünü oluşturan yedi alt bölümün birbirinden keskin çizgilerle ayrılması zordur. Çünkü şüara tezkiresinde biyografisi bulunan herkesin şair olması beklenir. Tezkire yazarları -birbirlerine benzer şekilde- bazı şahısları edebî kişilikleriyle, bazılarını da meslek ve meşrepleriyle tanıtmışlar, tasvir etmişlerdir. Bölümler bu bakış açısıyla belirlenmiştir. Bu bağlamda Birinci Bölüm’de, şüara tezkirelerinde edebî yönleriyle ön plana çıkmış, mesleklerine çok fazla vurgu yapılmamış şahsiyetler hakkındaki anekdotlar incelenmiştir. Bu anekdotlar, önce içeriklerine göre “Olumlu” (övücü, yüceltici) ve “Olumsuz” (olumsuzlayıcı, değersizleştirici) üst başlıklarına, daha sonra ise göre konularına göre alt başlıklara (ayyaşlık, sapkınlık, intihalcilik vb.) ayrılarak tasnif ve tenkit edilmiştir. Olumlu veya olumsuzluğun belirlenmesinde, daha önce de değinildiği gibi, İslamî değerler ile temel ahlâk kuralları esas alınmıştır. Örneğin bir şair hakkında ayyaşlık, sapkınlık veya intihalcilik mesajı telkin eden anekdotlar olumsuz (olumsuzlayıcı, değersizleştirici) olarak kabul edilmiştir.

Bu bölümdeki anekdotlar, mesaj ve telkinleri bakımından büyük oranda olumsuzlayıcı içeriğe sahiptir. Zira şüara tezkirelerinden tespit edilen 55 anekdotun 51’inde şahıslar (şairler ve nasirler); ahlâksız, sapkın, ayyaş, uyuşturucu müptelası, tahammülsüz, kıskanç, sözünde durmayan, karakersiz, intihalcı, caize dilencisi vb. sıfatlarla olumsuzlanmakta, aşağılık kimseler olarak gösterilmektedirler. Geriye kalan dört anekdot ise olumlu veya olumsuz mesaj taşımayan anekdotlardır. Bu anekdotlarda şairlerin latifeleşmeleri, şairlik kabiliyetleri ve arkadaşlıkları gibi konular anlatılmaktadır. Bahsi geçen olumlu ve olumsuz içeriğe sahip anekdotlar, mesajlarına göre alt başlıklara ayrılarak yorumlanmış, tenkit edilmiştir. Olumsuzlayıcı içeriğe sahip anekdotların mesaj ve telkinlerine göre sayısal/istatistiksel dağılımı “Sonuç ve Değerlendirmeler” başlığı altında Şekil 1’de gösterilmiştir.

1.1. EDEBÎ KİMLİĞİYLE ÖN PLANA ÇIKMIŞ KİŞİLERLE İLGİLİ OLUMLU (OLUMSUZLAYICI İÇERİK TAŞIMAYAN) ANEKDOTLAR

Bu bölümde “olumlu” olarak isimlendirilen anekdotlar aslında olumlayıcı veya olumsuzlayıcı herhangi bir mesaj taşımayan anekdotlardan oluşmaktadır. Aşağıda ele alınacak olan bu anekdotlarda şairlerin birbirleriyle şakalaşmaları, birbirleri hakkındaki edebî değerlendirmeleri, edebî tartışmaları ve hatıraları gibi konulara yer verilmektedir.

1.1.1. Hayâtî (Merzifonlu) ile Postî'nin Mahlasları Üzerinden Latifeleşmeleri

Mesaj ve telkinine göre “olumlu” olarak nitelendirilen ilk anekdot *Latîfi Tezkiresi*'nden tespit edilmiştir. Latîfi'nin eserine kaydettiği anekdotta Merzifonlu Hayâtî ile çağdaşı olan başka bir şair Postî'nin atışmaları anlatılmaktadır. Mutayebe tarzındaki anekdotta şairler, mahlasları üzerinden latifeleşmektedirler. Bu mutayebenin tezkirelerdeki birçok mutayebeye göre edebi değeri vardır. Anekdotu bazı kaynaklarda ve makalelerde de yer verilmiştir.⁶¹

Anekdotu göre Hayâtî bir gün Postî'ye takılmak için bir pusula yazıp gönderir. Pusulada şöyle yazılıdır: “Domuz postu (پوستی), debagatla (tabaklanmayla) temizlenir mi?”:

“Bu mütâyebe vâki' ü şâyi'dür ki mezbûrun Postî nâm bir dostu var idi ve anunla kadîmden yâr idi. Hîn-i muhâverede mizâcî alışur ve latîfesi barışur idi. Ber-sebîl-i fetvâ ve tarîku'l-istiftâ bu latîfeyi tahrîr ve bu vesîkayı tastîr idüp Postîye gönderür ki tonuz postu dabâgat ile pâk olur mı olmaz mı cevâb virüp müsâb olasuz dir” (LT, 2000: 239).

⁶¹ Süleyman Solmaz, “16. Asır Şu'arâ Tezkirelerinde Nükte” başlıklı makalesinde Osmanlı şairlerinin bazen eski harfler ve bunlarla oluşmuş isim ve mahlaslar üzerinde çeşitli kelime oyunları yaptığına değinmiş ve bu anekdotu da örneklerinin aranda vermiştir (Bk. Solmaz, 2011: 23).

Postî, arkadaşının sorusunun altında aslında kendisine domuz yakıştırması yapmaya çalıştığını anlayınca benzer bir kelime oyunuyla cevap verir: “Hayatı (حیاتی) da murdardır, mematı da.”:

“Mezbûr Mevlânâ Postî dahî mezkûr Hayâtîye cevâbında yazar ki hayâtı da murdâr memâtı da murdârdur diyü cevâb virdiler” (LT, 2000: 239).

1.1.2. Cevrî ile Fevrî'nin Mahlasları Üzerinden Latifeleşmesi

Önceki anekdotun bir benzeri tezkireci Ahdî tarafından, başka kahramanlar konu edilerek anlatılmıştır. Yukarıdaki anekdotta olduğu gibi bu anekdotun da edebî değeri vardır.

Anekdotu göre, birbir mahlaslarını beğenmeyen Cevrî ile Fevrî eski harfler ve bunlarla oluşmuş mahlaslar üzerinden çeşitli kelime oyunları yaparak birbirlerine sataşmaktadırlar. Tartışma esnasında Cevrî, şair arkadaşı Fevrî'ye “Çok konuşma şimdi seni iki nokta ile ‘kuzu’ ederim” der (Arap harfleriyle yazılan “Fevrî”nin ilk ve üçüncü harflerine birer nokta konduğunda kelime “kuzu- قوزی” şekline döner). Bunun üzerine Fevrî cevaben, “Sesini kes yoksa ben de seni bir nokta ile ‘cüzî’ kılarım” der (Arap harfleriyle yazılan “Cevrî”nin üçüncü harfine bir nokta ilave edildiğinde kelime “cüzî- جوزی” şeklinde okunabilir) :

“Zarâfeti bir haddedür ki bir gün Fevrî Efendi'yle mübâhase-i şî'r idüp birbirinin mahlasın begenmeyüp ceng ü cidâl kılurken hemân Cevrî, Mevlânâ Fevrî'ye dir ki çok söyleme yohsa şimdi seni iki nokta ile kuzu iderin ve müşârünileyh dahi fi'l-fevr dir ki epsem ol yohsa ben de seni bir nokta ile Cüzî kılarun diyü latife iderler. Bu nükte ma'lûm-ı zurefâ oldukda lâ-farkûn beynehüma dirler” (AT, 2009: 122).

1.1.3. Tezkireci Âşık Çelebi ile Ârif Adında Bir Şairin Lugat Tartışması

Âşık Çelebi, kahramanlarından birisinin de kendisi olduğu bir anekdot anlatmıştır. Tezkire yazarı anekdotta lugat bilgisiyle övünmekte ve bu konuda girdiği bir tartışmadan galip ayrıldığına yer vermektedir.

Hikâyeye göre Ârif adındaki şair, iki bin beyitlik bir eser (Şeh-nâme) yazdığını ve içinde hiç Arapça kelime kullanmadığını iddia etmektedir. Şairin

eserinden örnek olarak okuduğu bir beyitte geçen “reyhan” kelimesinin Arapça olduğunu söyleyen Âşık Çelebi, Ârif’le girdiği kısa lugat tartışmasından galip ayrılmaktadır:

“Ve bir def’a dahı Firdevsî Şeh-nâme’de ‘Arabî lafz îrâd itmedügi cihet-i medhdür. Ben dahı nazm itdügüm Şeh-nâme’de iki bin beyt didüm içinde bir lafz-ı ‘Arabî yokdur diyü ol ebyâtı okıdı. Esnâ-yı ityân-ı ebyâtda reyhân lafzı geldi. Fakîr reyhân lafz-ı ‘Arabîdür didüm lafz-ı ‘Arabîdür ammâ lugât-ı müşterekendür zeytûn u hammâm u sabûn gibi didi. Fakîr reyhân öyle degüldür lugât-ı müştereke oldur ki her dilde müsta‘mel ola mahsûs u müstakıl ismi olmya. Reyhanun hod Fârisîde muhtass ismi vardur siper-i gam dirler didüm. Çünkü munsıf ve hakkâniyyetle muttasıf idi revâ gördi ve kabûl buyurdu” (AÇT, 2010: 1026-1028).

1.1.4. Gelibolulu Mustafa Âlî’nin Âşık Çelebi’yi Ziyareti

Bu kısımdaki olumsuzlayıcı içerik taşımayan son anekdotu Gelibolulu Âlî kaydetmiştir. Anekdotta Gelibolulu Âlî, döneminin bir diğer tezkire yazarı olarak bilinen Âşık Çelebi’yi ziyaret ettiğini anlatmaktadır. Anekdotun iki tezkire yazarı arasında geçiyor olması edebiyat tarihi açısından önemli bir veridir.

Anekdotu göre Âşık Çelebi, kendisini ziyarete gelen misafirini üç gün yedirip içirdikten ve bir güzel ağırladıktan sonra, kaleme aldığı tezkiresinde (*Meşâ’irü’ş-Şu‘arâ*), ona yer vermemiş olmasından duyduğu pişmanlığını ve üzüntüsünü anlatmaktadır. Latîfi ayrıca Âlî’nin unutulmuş biyografisini kendine ait *Meşâ’irü’ş-Şu‘arâ* nüshasının kenarına ilave ettiğini belirtmektedir:⁶²

“Lâkin bize her mülâkat itdükçe şerm ü hicâbdan hâlî olmadı. Bâ’is nedür didükde semt-i i’tizâra mahlas buldı. ‘Âkıbet râz-ı dilini beyân eyledi. Meşâ’iru’ş-Şu‘arâsında bizi yazmayup tettebbu’ındaki kusûrını müş’ir sözler söyledi. Ya’nî ki niçe yıllar ashâb nazmun tettebbu’ında oldum. Yine hâtîme-i kârda birkaç gazel diyenleri yazmış kitâb te’lif iden fuzalâ tercümesinde kendümi yanlış buldum diyü zeyl-i i’tizâra teşebbüs idüp tekrâr kendü

⁶² Anekdotta geçen “kendü nüshasına der-kenâr etme” bilgisi doğrulanmış bir bilgi değildir. Zira Mustafa İsen’in araştırmalarına göre, *Meşâ’irü’ş-Şu‘arâ*’nın eldeki hiçbir nüshasında Âlî’nin biyografisine rastlanmamıştır (Bk. GAT, 1994: 25).

nüshasına der-kenâr ve ahvâl-i mü'ellefât u âsârumuzı icmâl üzre nakş u nigâr itdi. Lâkin ol zamâne dek nice nüshası münteşir olup ekserinde bizüm zikrümüz bulunmamağla gafletine haml itdüklerini yâd itdükçe 'aklı başından gitti' (GAT, 1994: 312).

1.2. EDEBÎ KİMLİĞİYLE ÖN PLANA ÇIKMIŞ KİŞİLERLE İLGİLİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR

Bu bölümdeki anekdotların mesaj ve telkinlerine göre sayısal/istatistiksel dağılımının gösterildiği Şekil 1.'deki verilerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı edebiyat tarihinin en önemli vesikaları olan şuara tezkirelerinde toplumun kalem erbabı aşağılanmakta, şair ve nasirlerin rezil bir hayat sürdürdükleri iddia edilmektedir. Sadece anekdotlardan yola çıkarak Osmanlı şair ve nasirlerinin bu sıfatlara sahip olduklarını düşünmek elbette doğru değildir. Ancak tezkire yazarları, anekdotlar dışında bazı doğrudan hüküm cümleleriyle de devrin şairlerini karalamaktadırlar.⁶³ Şuara tezkirelerinde bilgi veya anekdotlarla olumsuzlanan, saldırıya maruz kalan bu insanlar, istisnaî kişiler değildir. Çünkü şuara tezkirelerinde biyografisi bulunan şahıslar genellikle toplumun önde gelenleridir.

1.2.1. Osmanlı Şair ve Nasirlerini Ahlâksız ve Sapkın Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar

Şuara tezkirelerinde şairleri/nasirleri ahlâksız ve sapkın kimseler olarak gösteren anekdotlar bulunmaktadır. Birçoğunun devlet kademesinde çeşitli görevlerde bulunduğu da belirtildiği biyografilerde toplumun itibar sahibi kişileri olması beklenen bu kimseler; ahlâksız, sapkın, tecavüzcü ve eşcinsel gibi sıfatlarla anlatılmaktadırlar.

1.2.1.1. Ferdî'yi Ahlâksız, Ayyaş, Kâtil ve Gayrimeşru İlişkiler İçerisinde Gösteren Anekdotlar

Âşık Çelebi, Kanunî Sultan Süleyman devri şairlerinden, asıl adı Mehmet olan Ferdî ile ilgili uzun ve ayrıntılı iki anekdota yer vermiştir. Bunlardan birincisi

⁶³ Mesela Gelibolulu Âlî, anekdot özelliği taşımadığı için çalışmaya dâhil edilmeyen bir bölümde, devir şairlerinden Revânî'nin gece gündüz sarhoş gezdiğini, bu sebeple de şairlerinin çoğunun şarapla ilgili olduğunu söylemektedir:

“Hayli ten-perver ve âlûde-i câm u sâgar şebân rûz mey-perest ve dâ'imî mâhmur u ser-mest kimse imiş. Ana binâ'en ekser-i eş'ârî bâde-i nâb vasfında vâkı' imiş” (GAT, 1994: 177).

Ferdî'nin hocası Çıkrıkçızâde'ye dayandırılarak anlatılmaktadır ve anekdotta Ferdî ile Yeniçeri Ağası Mustafa arasında gayrimeşru bir ilişki olduğundan bahsedilmektedir.

Anekdotu göre, Yeniçeri ağalarından Mustafa Ağa, âdeti olduğu üzere (!) konağında içkili bir eğlence meclisi toplar. Mecliste mey dağıtan, ud çalan dans eden dilberler vardır. Ağa ile yeniçerilerin diğer önde gelenleri yiyip içmekte, dilberlerle gönül eğlendirmektedirler. Eğlenceden kendinden geçtiği bir esnada Mustafa Ağa, kendisine Yavuz Sultan Selim tarafından hediye edilen kıymetli bir hançeri Ferdî'ye verir. Ferdî, o geceyi Mustafa Ağa'yla geçirir ve sabah hançeri de yanına alarak evine gitmek ister. Fakat ağanın adamları çok değerli bir hediye olduğunu söyleyerek hançere el koyarlar. Ferdî, duruma çok içerler, bir süre Mustafa Ağa'nın konağına uğramaz. Ferdî'nin gelip gitmemesi yeniçeri ağasını derin kederlere, ayrılık acılarına sevk eder. Bir gün dayanamaz ve Deli Turna adındaki atının hazırlanmasını emreder. Yanına birkaç adamını ve Çıkrıkçızâde'yi de alarak Ferdî'nin evine gelir. Kapıya Çıkrıkçızâde'yi gönderir. Kapı, Ferdî'nin babası tarafından açılır. Eskiden yayabaşılık yapmış olan baba, maruz kaldığı duruma serzenişler eder, hiddetlenir, lanetler okur:

“Ey bî-‘arlar gayretünüz yok mı, tatalum dinünüz yok hamiyetünüz yok mı; kamer gibi oğlumun yüzine kir getürdünüz, güneş gibi yüzüm yirlere düşürdünüz; kapumda sâye görsem katrân sürdiler sanuram, tamuma ‘aks-i hilâl düşse boynuz asdılar diyü cânumdan usanuram, gökdeki yıldızlara gözüm tokinsa üzerüme taş yagar diyü utanuram. Deveden büyük fil var, bu agaysa sag olsun hünkâr. Yarın divân-ı âliye varayum, odlar yakmag çün başuma hasîr sarayum diyü şikâyetler itdi” (AÇT, 2012: 1166).

Çıkrıkçızâde, şakalar, latifeler yaparak Ferdî'nin babasını sakinleştirir. Ağanın kötü bir niyeti olmadığını, Ferdî'yi canından çok sevdiğini söyler. Onu evlat edinmek, everip barklandırmak istediğinden dem vurur. Severim dediğinin kötü anlaşılması gerektiğini belirterek diller döker. Yetmiş iki dereden su getirirler, korkutarak, öğütler vererek kızgın babayı teskin ve ikna ederler. Babasının çağrısına kulak veren Ferdî, kapıya çıkar.⁶⁴ O da başına gelenler için serzenişlerde bulunur,

⁶⁴ Ferdî, tezkire yazarı tarafından şöyle tasvir edilmektedir:

“Ölsem de kurtulsam” diye dert yanarken Mustafa Ağa, atını şaha kaldırarak, “Dilberi böyle kaparlar” diye bağırır ve Ferdî’yi atının önüne atıp hızla oradan uzaklaşır. İki gün iki gece vakit geçirirler. Onlar eğlence ve işretleyken bir yeniçeri isyanı çıkar. Olaydan sorumlu tutulan Mustafa Ağa canından olur ve Ferdî’yle aralarındaki ilişki böylece biter.⁶⁵

Yukarıdaki anekdota bakıldığında toplumun tepeden tırnağa gayrimeşru ilişki içerisine battığı görülür. Bu rezil ilişki sarmalında, hayatı tezkireye konu edilecek derecede muteber olan bir Osmanlı şairinin yeniçeri ağasıyla cinsî münasebet kurması; şairin babasının, hocası Çıkrıkçızâde’nin, toplumun diğer ileri gelenlerinin ve en önemlisi Âşık Çelebi’nin, anekdottaki bu ilişkiye karşı çıkmıyor olması çok gariptir. Zira kadılık yaptığı bilinen Âşık Çelebi’nin bu hikâyeyi hiç eleştirmeden veriyor olması, Osmanlı toplumunu ahlâksız, ilkel ve hukuksuz göstermektedir.

Âşık Çelebi, Ferdî hakkında başka bir anekdot daha anlatmıştır. Bu defa anekdotun kaynağı bizzat Ferdî’nin kendisidir. Yine çok uzun olduğu için özetlenerek verilecek olan anekdotta,⁶⁶ âşıklarından birinin Ferdî tarafından önce dövülerek gözünün çıkarılması, daha sonra öldürülmesi anlatılmaktadır.

Anekdota göre, Ferdî’nin her yerde karşısına çıkan, nereye gidecek olsa peşini bırakmayan; kibar, zarif ve şehir beyefendisi olarak tasvir edilen bir âşığı vardır. Gündüz kendisini gölge gibi takip eder, geceleri sabaha kadar kapısının önünde nöbet tutar. Âşığın kendisini takip etmesinden ve hep yanında olmak istemesinden bıkan Ferdî bir gün çileden çıkar ve âşığına şiddetli bir dayak atar. Bu dayak esnasında âşığın başı yarılr, bir gözü çıkar. Bu kadar dayak yiyen, azar işiten, gözü çıkan adam yine de Ferdî’nin peşinden ayrılmaz. Bir zaman sonra da yerli yersiz, “*Ya sen beni öldür, ya da ben seni öldüreceğim*” demeye başlar. Ferdî, kendi canından olmaksızın âşığın canını almaya karar verir. Şeyh Sinan Köyü

“*Nâ-gâh dil-ber çıkdı, ay tulû’ itdi sandık. Kâkül perîşân, bir kırmızı ‘arakiyye başında çesbân. Gözler hâbnâk, egninde mâ’î pirâhen şikâf-ı girîbânı sîneye dek çâk; gözler hâb-zede, lebler şarâb-zede*” (AÇT, 2012: 1167).

⁶⁵ Anekdot çok uzun ve ayrıntılı olduğundan özetlenerek verilmiştir. Anekdotun tamamı için bk. Âşık Çelebi, 2012: 1159-1169. Anekdot Vedat Korkmaz tarafından da ele alınmıştır. Bk. Korkmaz, 2012: 171-173.

⁶⁶ Ferdî hakkında uzun ve ayrıntılı tasvirlerle anlatılan anekdotların tamamı için bk. AÇT, 2010: 1159-1174.

yakınlarında buluşmak üzere haberleşirler. Ferdî'nin âşığı, gusül alıp sadakalar dağıtıp dostlarıyla vedalaşıp buluşma yerine gelir. Çok sıcak bir temmuz günüdür. Birlikte biraz gezip dolaşırlar, vadiler aşarlar ve etrafı yemyeşil olan Tekke Pınarı'na gelirler. Çeşmenin ayağına oturduklarında Ferdî'nin âşığı koynundan bir muska, bir de hançer çıkarır ve tekrar, “*Eğer beni öldürmezsen şimdi ben seni öldürürüm*” der. Adamı öldürmeden kurtuluşun mümkün olmayacağını anlayan Ferdî, âşığının ellerini bağlar ve hançerle boğazını keser: “*Elini bağladum, yüzüne bakdum, kıyamayup ağladum (...) ol sikkîn ki hancer-i zu'l-fincândan keskin idi, işaret itdi alup anunla bogazladum.*” Yüzüne bakarak can veren âşığını elbiseleriyle beraber oraya gömen Ferdî, biraz da üzülür ah eder ve ağlar. Şehre doğru yola koyulur, yol boyunca öldürdüğü âşığının ruhuna Fatihalar okur. Vasiyeti üzere âşığından almış olduğu tülbendi açan Ferdî, tülbendin içinde yirmi dinar bulur. Paranın yanında, bu paranın bir kısmının Ferdî'ye ait olduğunu, bir kısmıyla kendi ruhu için helva pişirilip dostlarına dağıtılmasını, bir kısmının da sadaka olarak dağıtılmasını vasiyet ettiği kâğıt parçası vardır.⁶⁷

Bu anekdotların kendisi de kadı olan Âşık Çelebi tarafından “normal” bir edayla, hiçbir eleştiriye maruz bırakılmadan, özenle ve ballandırılarak anlatılması

⁶⁷ Anekdot, Âşık Çelebi kadar tasvire ve ayrıntıya yer verilmeden Gelibolulu Âlî tarafından da anlatılmaktadır:

“*Sâbikan bir ‘âşıkını öldürmüş. Elbette küşte-i tîgun olmak murâdumdur sen beni öldürmezsen ben seni katl itmek muktezâ-yı fu‘âdumdur dimegin ol derdmendün elini bağlamış. Ba‘dehû sunduğu bıçağı ile bogazlamış. Menkûldür ki Ferdî Mustafâ Aga fevtinden sonra dânişmendliğe heves itmiş. Ol tarîki dahi başa çıkarmayup berş âfetin almış. Ammâ çâr-ebrûlğı hâlinde yeniçeri kâtibi Şihâbüddîn Beg yanına varmış. Meta‘-ı vaslını âhir-i beyda ana satmış*” (GAT, 1994: 253).

Ferdî mahlaslı şair hakkındaki bu anekdotu Nevizâde Atâyî'nin de *Sohbetü'l-Ebkâr* adlı eserinde anlattığı söylenmektedir. Anekdot için bk. Tunca Kortantamer, “17. Yüzyıl Şairi Atâyî'nin Hamse'sinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Görüntüsü”, *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Ankara 1993, ss. 136-137.

Bahir Selçuk da Ferdî hakkındaki bu anekdotu, “Gerçeklik ve Kurgu Bağlamında Şair Ferdî'nin Âşığını Öldürmesi” başlıklı makalesiyle irdemiş ve hikâyenin Âşık Çelebi, Gelibolulu Âlî ve Atâyî'nin haricinde Nergisî tarafından da *Meşâkku'l-Uşşâk* adlı eserde anlatıldığını söylemiştir (Selçuk, 2009: 140). Bahir Selçuk'a göre anekdot, Âşık Çelebi tarafından tahkiye tekniği ile anlatılmıştır. Selçuk, tezkireci Âşık Çelebi'nin bizzat Ferdî'den dinlediğini belirttiği hikâyeyi, tasvirlerle tekdüzelikten kurtardığını, edebî bir dil ve üslupla ortaya koyduğunu, kişisel değerlendirmelere girmekten kaçındığını belirtirken; Gelibolulu Âlî'nin, olayı ayrıntılarına girmeden, rivayetlere ve yorumlara yer vermeden ana hatlarıyla ifade ettiğini; tarihî bir belge özelliğinde yansıttığını söylemektedir.

Aynı anekdot, Vedat Korkmaz tarafından da yorumlanmıştır. Bk. Korkmaz, 2012: 180-182.

izaha muhtaçtır. Ayrıca bu rezil hikâyelerin içine serpiştirilen dinî, tasavvufî kavramlarla okuyucunun bilinçaltına değersizleştirici mesajlar verildiği de gözden kaçırılmamalıdır.

1.2.1.2. Kandî-i Müverrih ve Yahya Bey'in Ahlâksız Kimseler Olarak Anlatıldığı Anekdolar

Âşık Çelebi, arkadaşları olarak tanıttığı Yahya Bey ile Kandî hakkında iki olumsuzlayıcı anekdota yer vermiştir. Bu anekdotlardan birincisinin kahramanı Kandî ile Çeşmeli Ahmet'tir. İkincisinde ise Kandî ve Çeşmeli Ahmet'in yanında Yahya Bey ve Âşık Çelebi de hikâyeye dâhil olmuşlardır.

İlk anekdota göre Kandî, yaşlılığında Çeşmeli Ahmet adında bir yeniçeri dilberine (!) tutulmuştur. Bir gün tutkun olduğu yeniçeriden esaslı bir dayak yer ve yediği dayağa tarih düşer:

“Merhûm pîrlüğünde ve diriliğünde Çeşmeli Ahmed nâm kuloglu yeniçeri dilberine mübtelâ olup ol seng-dil ü bî-rahm Kandî-i derdmendi muhkem letden çekdükde târîh dimişdür.

Mısra': Basdı Kandînin yolını Çeşmeli Ahmed meded” (AÇT, 2010: 1330).

Âşık Çelebi, aynı Kandî ve Çeşmeli Ahmet hakkında başka bir anekdota daha yer verir. Bu anekdotta da yukarıdaki bilgileri destekler mahiyette bilgiler bulunmaktadır. Tezkire yazarının bizzat şahit olduğunu iddia ettiği anekdotta Kandî'nin yanı sıra Yahya Bey'e (Taşlıcalı) de benzer ahlâksızlıklar atfedilir. Anekdota göre Kandî, Çeşmeli Ahmet'e; Yahya Bey ise Şah Ahmet'e tutkundur. Âşık Çelebi, Kandî ve Yahya Bey, Atmeydanı adındaki bayram yerinde etrafi seyredelerken Çeşmeli Ahmet ile Şâh Ahmet'i görürler. Bu iki âşık (Kandî ve Yahya Bey), Âşık Çelebi'den gidip ikisiyle bir defa bayramlaştıktan sonra ikinci defa bayramlaşıp “*Bu ikinci bayramlaşma da âşıklarınızındandır.*” demesini ısrarla isterler. Bu ısrar üzerine Âşık Çelebi, Ahmetlerin yanına gider ve ikisiyle de ikişer defa bayramlaştıktan sonra, “*Biri benim, biri Yahya Bey'le Kandî'nin yerinedir.*” der. Ahmetler sevinip gülerler ve nazlanarak işve yaparlar (!).⁶⁸

⁶⁸ Anekdota Korkmaz da yer vermiştir (Bk. Korkmaz, 2012: 183).

“Merhûm Kandî, Çeşmeli Ahmed’i severdi; Yahyâ Beg, Şâh Ahmed’i severdi; Şâh Ahmed Kandî ile musâhabet ider, Yahyâ Beg’le itmezdi; Çeşmeli dahi Yahyâ Beg’le musâhabet ider, Kandî ile itmezdi. Hakîr ikisi ile bile musâhabet iderdüm. Sene selâse ve erba’în ve tis’ami’e [943] bayrâmı idi ki Atmeydânı ‘idgâhında Yahyâ Beg’le Kandî ve hakîr seyr iderken Çeşmeli ile Şâh Ahmed’i bir yirde turur gördük. Bu iki ‘âşık biz ‘Âşık’a ibrâm itdiler ki varup ikisi ile birer def’a ‘id merhabasın idem, tekrâr birer merhabâ dahi idüp bu merhabâ ‘âşıklarunuzundur diyem. Hakîr dahi ikdâm idüp ikisiyle bile ikişer merhabâ idüp bireri benümdür ve bireri Yahyâ Beg’le Kandî’nündür, onların emânetidür didüm. Her biri gülüp nâz u ‘işve ve şîve ve kırısmeye bozdılar gelüp haber virdüm” (AÇT, 2010: 1332-1333).

Ahlâksızlığın açık açık anlatıldığı bu anekdotlardan ikincisinde kahramanlardan birinin Âşık Çelebi olması ve böyle bir hadiseye eserinde yer verebiliyor olması apaçık bir mesaj içerir. Buna göre Osmanlı toplumu anekdotta anlatılan sapık ve çarpık ilişkiler sarmalına batmış durumdadır. Zira tezkire yazarına göre böyle hadiseler Osmanlıda açıktan ve “normal” olarak yaşanmaktadır ve bunların hiç yadırganmadan yazılmasında, duyurulmasında bir sakınca yoktur.

1.2.1.3. Yahya Bey’in Ahlâksız Biriymiş Gibi Anlatılması

Âşık Çelebi, bir önceki anekdotta Şah Ahmet’e olan aşkıdan bahsettiği Taşlıcalı Yahya Bey hakkında olumsuzlayıcı başka bir anekdot daha kaydetmiştir. Hayâlî biyografisinde yer bulan anekdotta şairlerin bir mecliste yiyip içtikten sonra bir kaside üzerine olan mütalaalarına yer verilmiştir. Kurgu olarak oldukça normal başlayan ve ilerleyen hikâye, Yahya Bey’in mecliste kendisine yöneltilen eleştirilerden incinmesi, meclisi terk ederek bölüğüne dönmesi, burada Şah Ahmet’e âşık olması ve bu gönül ilişkisini anlattığı *Şâh u Gedâ* adlı eseri tertip etmesi gibi anlamsız bir sonla bitmektedir:

“Bir gün yine bir ‘âlî ziyâfet oldu ki niçe karınlar revâiyih-i et’ime-i nefîse rûhâniyâna gıdâ ve rîze-i sımât-ı vuhûş u tuyûra nevale-i sâlhâ oldu (...) Yine ‘ulemâ vü fuzalâ hâzır ve Hayâlî dahi ol meclisde ser-halka-i Kalenderân gibi dâ’ire-i sohbetde bile dâ’ir idi. Yahyâ Beg yayabaşı börk ü otagasıyla girüp monlâ merhûm nâmına bir kasîde virüp okıdı ki matla’ı budur.

Matla': Fazl ile Rûm'da bir dânedür ol mihr-i kemâl

Mâh-rûlar yanagında nite kim nokta-i hâl

Erbâb-ı meclis olan fuzelâ husûsâ hazret-i monlâ-yı merhûm pesend idüp tekrâr oktdı. Ba'dehû İshâk Çelebi'ye bu vech ile hitâb idüp mihr lafzı dahi çesbân vâkı' olmuşdur diyüp İshâk Çelebi dahi mülâhaza idüp beyân iderken sâbika-i mülâhaza-i sebâk ü siyâkda İskender Çelebi sebkât ve sâ'ir ahâlden mübâderet idüp belî sultânım ism-i şerîfünüz Ahmed'dür ve Ahmed'e lakab Şems'dür ve şemse mihr mürâdifdür diyü cevâb virüp hâzırlar İskender Çelebi'nün bilâ-ru'yet fitnatına tahsîn ü âferîn-i vâfir itdiler. Hayalî incinüp ba'zı ebyâta dahl kasd itdükçe etrâfdan cevâblar virüp âzürde-hâtır iderler. Ba'dehû bölüğe sülûk idüp sipâhi oğlanı olup Ahmed nâm Şâh lakab bir kapucu sevüp hasb-i hâlin Şâh u Gedâ diyü tertîb ve üslûb-ı garîb nazîr-i meslûb üzre terkîb itmîşdür" (AÇT, 2010: 675-676).

Yukarıdaki anekdotta Yahya Bey üzerinden Osmanlı ordusunun olumsuzlandığı açıktır. Daha önce de değinildiği üzere Âşık Çelebi'nin anlattığı hikâyelerdeki ahlâksızlıklara karşı takındığı tavırdan yola çıkılınca, böyle hadiselerin toplumda "normal" karşılandığı ve 16. asır Osmanlısında birçok müessesenin ahlâkî olarak çürüdüğü sonucuna varılır.

1.2.1.4. Esîrî'yi Sapkın ve Ahlâksız Biri Olarak Gösteren Anekdot

*Latîfî Tezkiresi'*nde geçen bir anekdotta konaklarda uşaklık yapan Esîrî hakkında fevkalade müptezel bir tasvire yer verilmektedir. Tasvirin barındırdığı ahlâksızlık telkini Esîrî üzerinden bütün topluma yöneltilmektedir.

Hikâyeye göre Esîrî, hizmet edeceği evi seçerken ev sahibinin deyyus mizaçlı birisi olmasına dikkat eder ve bu özelliğe sahip olmayanların yanında çalışmak istemez. Zira çalıştığı evin hanımıyla yakınlık kurmak ve ona sahip olmak arzusundadır. Tezkireci yazarına göre Esîrî, ne yapar eder ve bu amacına ulaşır:

"Âzâd olmayup iki günde bir mezâd olunduginun 'illeti buydu ki cemîle zeni ve hûb duheri ve mahbûb puseri olmayan kapuya hizmet itmez bu şerâ'iti her kangı hânede ki bula gayrı kapuya gitmez idi. Deyyus-mizâc bir efendi isterdi ki ol hânede bir er dahi kendü olaydı. Her benâtda bir dürlü san'atı vâfir kesb ü kâra kudreti var idi. Evün degme bir harcın görmege ve efendi gibi katun

katına girmeye kasd iderdi. Degme vakitte kadıncuğı efendiye muhtac itmezdi ve havârî gibi civârından gitmezdi. Zimmetinde bunca hukûk var iken kasd-ı 'ukûk idüp ol nâ-cins ü bed-kîş mahdûmına çiriş geçerde. A'ni çelebisi olan lâle-hadde lalalanur ve ol pâdişâh-ı hüsne paşalanurdu. Bu ni'met-i bî-minnete kâni' olmayup ol serve yâsemen-veş sarılmak ve kadd-i elif-miyânına lâm-elif-vâr ulaşmak isterdi ve bezm-i bâdede hod mey-i gül-reng ile reng virürdi ve hâlet-i mestîde gül gibi soyup ve gonca dügmelerini çözüp lâle-veş jâle gibi koynuna girerdi” (LT, 2000: 174).

Anekdotta adı geçen Uşak Esîrî'nin gerçekten böyle bir hayat sürmüş olması ve bunun toplum tarafından biliniyor/kabul görüyor olması enteresandır. Toplumun böyle bir hadiseyi biliyor ve hoş görüyor olduğu varsayımı okuyucuyu bir önceki anekdotta da değinilen, Osmanlı sosyal hayatının çürüdüğü sonucuna götürür.

1.2.1.5. Hâtifi-i Rûmî'nin Para İçin Yaşlı Kadınlarla Birlikte Olan Biri Olarak Anlatılması

Bir önceki anekdotun yazarı Latîfî uzun tasvirlerle yer verdiği bir başka anekdotta Hatifi-i Rûmî'nin para kazanmak için varlıklı yaşlı kadınlarla birlikte olduğunu iddia etmektedir.

*Latîfî Tezkiresi'*ndeki Hâtifi-i Rûmî biyografisinin neredeyse tamamında şairin bu özelliği anlatılır ve başka herhangi bir bilgi neredeyse verilmez:⁶⁹

“Mezbûr şekl ü cemâlde ve yâl ü bâlde gâyetde vecîh ü reşîk ve geydügi dahî yaraşuk müşekkel ü mülebbes ü mâldâr ve zenpârelügi belâsından musâhabet-i zene mâyil ve hevâdâr u harîdâr idi ve her kande ki çeke-düzen iki dişlü bir pîre-zen ve heştâdında bir 'acûze-i Ferhâd öldüren görse gözine bir nigâr-ı şîrîn ü nâzûkbeden ve nâz-perver ü nâzenîn görünürdi. Bu mukaddime minvâlince ittîfak 'acâyiz-i rüzgârdan bir 'acûze-i sehhâre ve delle-i mekkâre buna rast gelür ve bunu ol zenâne-kıyâfet ve tavîl-kâmet ile gördükde bin cânile ta'alluk u ta'aşşuk idüp mezbûrî şikâr u sayd ve kemend-i keydine kayd itmek için emvâl-i kesîre ve metâ'-ı mütekâsire birle ol dünyâ-pereste tama'-ı hâm virür ve hutâm-ı dünyâ ile gözlerine kil urur ve cümle-i bâgum ve bağçem ve bogçam ve akçam hep senün olsun çiftün olayın tek beni al. Bugün yârın

⁶⁹ Anekdot hakkında farklı yorumlar için ayrıca bk. Korkmaz, 2012: 212-213.

ben dâr-ı fenadan giderüm mülk ü mekânında sen bâkî kal murâdum oldur ki bir kaç gün taht-ı nikâhında olayın ölürsem bâri önünde öleyüm ve muktezân ise câriyelerümün dahî hüsnâlarından temettu' için sana vireyin ve dilersen sana bir ulu hânedândan bir cemile duhter alvireyin seni igrâz u ikrâm ile evereyin diyüp bu mekr ü füsûn ve efsâne-i efsûnla ol bü'l-hevesi ve me'mûl ü mültemis ile şikâr ve dâne-i efsâne ile dâm-ı efsûna giriftar itdükten sonra bîçâreyi vâfir kôs kebâbından ve dâk-i sihr ve füsûn-ı âteş-tâbından çeker. Vaktakim ol Zâl-i köhne yanında yiğit görür. Ol 'acûze-i pîre-zen endâm-ı bî-endâmına 'arûsâne çeke-düzen virür. Kâlâ-i hüsn-i kâsidine bahâ ve revaç virmek için rûy-ı bî-rengini ve şekl-i şûm-ı bî-şeklini pür-surh u sefidâç idüp ebrusun vesmeleyüp gözlerin sürmeleyüp dest ü pâyin pür-halhâl ü muhannâ ve endâm-ı bî-endâmın garîk-ı zer ü zîver ve dîbâ-i zîbâ kılup bu zîver-i tezvîrle herîfî müsahhar u meftûn ve likâ-i kerîh ü kabîhine meshûr u mecnûn kıldukda sabr u karârın ve elinden varın alur ve derdmendi mâl ü menâlden mahrûm u magbûn kılır.

Kıt'a: Mâl için çift idinme pîre-zeni

Ger boyunca batursa altûna

La'net olsun ana vü mâlına

Mâlî mel'ûn ve kendü mel'ûne

Velhâsıl vardıkça derdmende sihr-eser ve dîde-i sihrle sehâreze nazar ider. Ol 'acûze-i Ferhâd-küs buna bir mertebede şîrîn ve bir derecede nâzenîn görünür ki galebe-i sihr ü füsûndan bî-ihiyâr bir ihtiyâr iken ol pîre-zeni zânûsına alup ve hezâr zevk u şevk ile bûs u âgûşına meşgûl olup 'arz-ı mahabbet ve ızhâr-ı meveddet itdükde 'acûze sihrün herife eser itdüğün bilür ve mezkûrun teveccüh ü ragbetinden ve nâle ve niyâzından istikbâr u istigna kılır. Mâl ü ni'metden miskîne nesne taddırmaz ve bâğından gözine koruk sıdurmaz. Belki olanca mâl ü menâlin elinden alur ve kendüyi âvâre ve sevdâ-zede ve dîvâne kılır” (LT, 2000: 565-566).

1.2.1.6. Mestî Çelebi'nin Yanında Olmak İsteyen Birinin Ahlâksız Dedikoduları Engellemek Gayesiyle Kendi Cinsel Organını Kesmesi

Latîfî, “Mesmu'dur ki...” şeklinde başladığı ve sorumluluğu kim oldukları bilinmeyen nakillere yüklediği, aklın sınırlarını zorlayacak bir anekdot kaydetmiştir.

Anekdotun telkin ettiği mesaja göre Osmanlı toplumunda bir erkeğin namusuyla hizmetçi olmasının mümkün olamayacağı anlatılmaktadır.

Tezkire yazarı, anekdotun kahramanı Mestî’yi şaraba düşkün bir kimse olarak tasvir etmektedir. Hatta dostları tarafından “Mestî” olarak çağrılmasının bu şarap düşkünlüğü sebebiyle olduğunu söyler. Mestî Çelebi’nin ana kahraman olarak anlatıldığı anekdotta ismi verilmeyen bir şahıs daha vardır. Anekdotu göre bu şahıs, Mestî’nin hizmetinde olmak, daima onunla hemdem olup sohbetinde bulunmak ister. Fakat “sadece hizmetinde olmayı istemesi” mümkün değildir. Çünkü toplum bir arada yaşamalarını yanlış anlayabilir, başka nedenlere bağlayabilir. Niyetinin halis olduğunu ispat etmek, dedikodulara engel olmak zorundadır. Bu sebeple cinsel uzvunu keser ve böylece “âlet- i mülâhaza-i töhmet”ten kurtulmuş olur:

“Mesmû’dur ki mezbûrun [Mestî Çelebi] ‘uşşâkından biri töhmet-i nefsâniyyeden beri olup rûhâniyyet ile ol mahdumun âsitânesinde çâker ü hâdim ve pâk ü bî-bâk musâhabete ve münâsebeti müdâvim ü mülâzım olmak için kendi eliyle hicâb olan âleti kat’ itdi ve ol ki âlet- i mülâhaza-i töhmet idi aradan gitdi. Vaktâkim ol ‘âşık-ı sâdık yârla yâr olmak için hulûs-ı sıdkın bu yüzden iş’âr u inhâ cân ile meyân-ı cânândan hâyil ü hicâb olmamak için vücûdın nâbüd u ifnâ idicek yâd-ı cânı ol ‘âşık-ı sâdık kalb-i selîme nefes-i vâhid mertebesinde kendüyi tefvîz ü teslîm itdi diyü rivâyet olındı” (LT, 2000: 498).

Anekdotta dolaylı olarak eşcinselliğin ve sapkınlığın toplumun tamamında yer edinmiş olduğu mesajı verilmektedir. Zira Mestî’nin yanında olacak, hizmetinde bulunacak kimsenin cinsel uzvunu kesme sebebi dedikodulardan kurtulmak istemesidir. İlkel ve ahlâksız bir toplum tasvirinin görüldüğü bu anekdotu olduğu gibi aktaran tezkireci, hadiseyi bir kimsenin kendisini başkasına “*nefes-i vâhid mertebesinde tefvîz ü teslîm itmesi*” olarak görmekte ve göstermektedir.⁷⁰

⁷⁰ Anekdot için ayrıca bk. Korkmaz, 2012: 182.

1.2.1.7. Ahlâksız ve Küfürbaz Oldukları İddia Edilen Şairler: Mevlânâ Âhî ve Celîlî

Âşık Çelebi, Mevlana Âhî ile Celîlî'yi daima birbirlerine sataşan ve devamlı birbirleriyle küfürleşen, kavga eden kimseler olarak tanıtmaktadır. Tezkire yazarı bu iki şahsın her ikisinin biyografisinde de iddiasına uygun düşecek anekdotlara yer vermiştir.

Tezkire yazarı, Mevlana Âhî biyografisinde şairin meyhane köşelerinden ayrılmayan şarap düşkünü bir kimse olduğunu (*Mey-hâneciler merhûmı dilsüz sanup bir mâni' düşüp bir gün mey-hâneye varmasa bugün dilsüz dânişmend gelmedi ya dirler imiş.*) söyledikten sonra Celîlî ile aralarında geçen küfürleşmeye dair anekdota yer vermektedir:

“Hâmidîzâde Celîlî Bursevî ki nazmda gazel ü mesneviye kâdir, mezkûre [Âhî] mu'ârız u mu'âsırdur, ol dahı Hüsrev ü Şîrîn diyüp merhûm ile bir meyhânedede cem' olup kendi ebyâtın ceste ceste belki deste deste okıyup sen dahı kitâbundan ba'zı ebyât okı diyü ibrâm itmiş. Âhî aslâ mukayyed olmayup Celîlî şimdi yüz dâne gazel didüm, adın Gül-i Sad-berg kodum diyü germ olup birkaç gazel okıdukda Âhî'nün cânına geçüp
Mısra': Sad-bergün ile agzunu sikem varak varak diyü cevâb virmişdür”
(AÇT, 2010: 394-395).⁷¹

⁷¹ Âşık Çelebi'nin Celîlî biyografisinde anlattığı anekdota göre iki Osmanlı şairi Celîlî ve Âhî, hezel yazmaya meyilli ve devamlı birbirlerine sataşan, kulplar takan, dil uzatan hatta söven kimselerdir:

“Âhî ile mu'âsır u mu'âşir ve biri biriyle bezle-gûylukdan hezl-cûylığa mâ'il ü mübâşir imişler. Şarâb üzerinde habâb gibi biri birine göz eylerler, kebâb tograrken biri birinün cerâhatlerine nemek saçarlar, surâhî gibi biri birinün başın aşaga eylerler, sebû gibi biri birine kulplar takarlar, kadeh gibi biri birinün kulagın toldurı toldurı sögerler, şem' gibi biri birine çerb-zebân olup dil uzadurlar imiş” (AÇT, 2010: 480).

Âşık Çelebi, anlattığı bir başka anekdotta ise Âhî'yi oğlancılıkla itham etmektedir:
“Mahbûb-ı vakt olan Dellak-zâde ki Sultân Mehemed-i merhûm türbesinde cüz'-hân imiş. Âhî, anun âteş-i 'ışkı ile süzân imiş. Türbe önünde her gün ana mülâzemet ider imiş, ne yire gidersin diyü sorduklarında
Mısra': Türbeye gel ki benüm rûh-ı revânum göresin mısra 'ı ile cevâb virür imiş (AÇT, 2010: 394).

1.2.1.8. Paşa Çelebi'nin Şair Mihrî'ye Talip Olması Üzerine Zâtî Tarafından Yazıldığı İddia Edilen Küfürlü Bir Dörtlük

Âşık Çelebi, klasik Türk edebiyatının tanınmış kadın şairlerinden olan Mihrî Hatun'la ilgili bir anekdota yer vermiştir. Anekdotun diğer kahramanları Paşa Çelebi ile yine divan şiirinin önemli şairlerinden olan Zâtî'dir.

Anekdota göre Müderris Paşa Çelebi, devrin tanınmış şairlerinden Mihrî ile evlenmek istemektedir. Bu teklifi işiten devrin başka bir şairi Zâtî de aşağıdaki rezil dörtlüğü yazmıştır:

“Ol vakt Eyyûb müderrisi olan Paşa Çelebi Mihrî'yi helâlliga istedikde bu kıt'ayı Zâtî demişdür.

Kıt'a: İşidün istemiş Mihrî'yi Paşa

Ana ol kendüyi râm eylesün mi

Niçe yıldur oruc tutar bu miskîn

Eşek sikiyle bayrâm eylesün mi” (AÇT, 2010: 835).⁷²

1.2.1.9. Latîfi'nin Şair Mihrî'yi Ahlâksız İfadelerle Övmesi

Bir önceki anekdotun kahramanı olan şair Mihrî Hatun, Latîfi tarafından iffetli, temiz ve ahlâklı biri olarak tasvir edilmektedir. Fakat Latîfi, muhatabının bu namuslu yönlerini tasvir ederken sanat yapıyor gibi görünerek alelade hatta gayriahlâkî ifadeler kullanmaktadır:

“Rivâyet iderler ki bu kadar hüsn ü cemâl ile mahbûbe-i mahbûb-perest ve câm-hevâ-yı 'aşk ile mest ü hem-dest iken gird-i dâmen-i 'ismetî ve zeyl-i

⁷² Anekdotun benzerini Kınalızâde Hasan Çelebi de benzer şekilde anlatmaktadır: *“Paşa Çelebi dimekle ma'rûf u meşhûr olan kimesne kendinün 'akd-i nikâhına tâleb oldukda ba'z-ı şu'arâ-yı zemânesi demişdür.*

Kıt'a: İşitdük istemiş Mihrî'yi Paşa

Ana ol kendüzin râm eylesün mi

Niçe gündür oruc tutar bu miskîn

Eşek s.k.y.le bayrâm eylesün mi” (KHÇT, 2009b: 317).

Anekdot bazı modern çalışmalara da konu edilmiştir. Bu çalışmalardan birinde Serhan Alkan İspirli, “Osmanlı Kadınının Şiiri” başlıklı makalesinde Âşık Çelebi'nin anlattığı anekdottan yola çıkarak Zâtî'nin tutumunu eleştirmiştir. İspirli, Zâtî'nin bahsi geçen şiirine yer vermekten utandığını şu cümlelerle ifade etmektedir: *“Mihrî Hanım, Paşa Çelebi'den evlenme teklifi alır. Bu evlenme teklifi ve reddi, bugün burada çirkinliği nedeni ile zikretmemizin hayli güç olduğu bir tavırla Zâtî tarafından pervasız, kaba bir yoruma maruz kalır.”* (Bk. Alkan İspirli, 2007: 446).

‘ıffeti ‘alâyiş-i töhmetden pâk ve lücce-i deryâ sâkına gelmez pâk-i bî-bâk idi ve bi’l-cümle ‘ıffet ü ‘ismetî bâbında ol kadar mübâlaga iderler ki harem-i vaslını nâ-mahremden ve ol genc-i nihâni dahî mâr-ı arkamdan hıfz u hirâset idüp ne katarât-ı Nîsân-ı ittisâlden sadef-i sîmîni sîrâb ve ne şebnem-i ebr-i ictimâ‘dan gonca-i rengîni pür-âb olmuş ve ne hân-ı visâli nemekdânuna bir ferd parmak salmış ve ne behre-i temettu‘dan âferîde kâm almak olmuşdur ve ne hod bir kimse bâg-ı visâlinden şeftâlû yemiş ve ne enâr-ı dünnîminden bir kes temettu‘ itmiş dad almış ve ne kimse havz-ı sîmînine ravza-i vaslında mâhî saldum dimiş” (LT, 2000: 510-511).

1.2.1.10. Dürrî ve Cüllâbî’nin Birbirlerine Ahlâksız Şiirler Yazmasını Anlatan Anekdote

Latîfi’nin bir “latife” olarak verdiği aşağıdaki anekdote göre Osmanlı şairlerinden Cüllâbî ile Dürrî birbirlerine bayağı, adi, ahlâksız şiirler yazmaktadırlar.

Şuara tezkirelerinde latifenin asıl mânâsının dışına çıkılarak, güldürü unsuru taşımayan, zarif olmayan küfürlü metinleri kaydederken kullanıldığı görülmektedir. Yani tezkirelerdeki latifelerin edebî kıymeti yoktur. Lâtifi’nin aşağıdaki “latife”si bu durumun örneklerindedir:

“Latife: Mezbûr gâyetde latife-gûy u hande-rûy ve ferhunde-hûy kimesne idi. Şu‘arâdan Cüllâbî tahallus ider bir fukâ‘iden eyyâm-ı temmûz-ı ciger-sûzda bu beyt ile berf istid‘â itmişdür:

Beyt: Bize Cüllâbî gel ihsân-ı tâm it

Karundan isterüz in‘âm-ı ‘âm it

Ol dahî hizmetkâra karı virsün diyü buyurdılar

Beyt: Yüzine urmuş olur idi karı

Müşkil ol idi virmeyeydi karı” (LT, 2000: 258).

1.2.1.11. Ümîdî’nin Ahlâksız Biri Olarak Anlatıldığı Anekdote

Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi’nde geçen bir anekdotta iddia edildiğine göre Ümîdî adlı şair, gittiği bir hamamda gördüğü gümüş tenli tellak için yanıp tutuşmaktadır ve aşkının kederinden hamamın duvarına bir beyit kazımıştır:

“Bir dellâk-ı sîm-endâmun ‘ışk u garâmı ile misâl-i hammâm eşk-i çeşm-i rîzân ve sûz-ı derûnı ile sîne-i mahzûnı sûzân oldukda bu beyti diyüp dîvâr-ı hammâma yazmışdı.

Şi‘r : N’ola ol sîm-ten dellâke nakd-i eşki harc itsem

Meseldür ey Ümîdî çünki hammâma giren derler” (KHÇT, 2009a: 150).

Yukarıdaki anekdotun gerçekten yaşanmış olmasından ziyade Kınalızâde Hasan Çelebi tarafından herhangi bir yorum katılmadan, eleştiri süzgecinden geçirilmeden ve “normal” bir hadise gibi anlatılıyor olması enteresandır. Zira tezkire yazarı, anlatımındaki bu tavrıyla sadece Ümîdî’yi değil bütün bir toplumu ahlâksız olarak göstermektedir.

1.2.1.12. Âşık Çelebi’nin Kendi Ahlâksızlığına Dair Anekdotu

Osmanlı toplumunu seçtiği anekdotlarla tepeden tırnağa gayrimeşru ilişki içerisinde anlatmakta bir beis görmeyen Âşık Çelebi, kendisini de aynı rezillğin içerisinde göstermekten çekinmemiştir.

Kandî-i Müverrih biyografisinde anlattığı anekdota göre Âşık Çelebi, Kurd adında birine sevdalıdır.⁷³ Sevdalısı onu bırakıp gittiğinde Kandî, “Eyvah! Kurd, Âşık’ın ahını alıp kaçtı” diye bir tarih düşer:

“Hakîr, Kurd nâm bir dil-bere rübûde idüm, beni terk idüp gitdükte

Mısrâ’: “Kurdi âh-ı ‘Âşık alup kaçdı âh” diyü târîh didi” (AÇT, 2010: 1333).

Âşık Çelebi, başka bir anekdotta kadınlara olan nefreti ve kadınları sevmenin kötülüğüne değinmiş, bu konuda yazdığı bir gazelden söz etmiştir. Anekdotun asıl kahramanı Fikrî adındaki bir kadı olduğundan sonraki kısımlarda ele alınacak olan bu hikâyenin (bk. 6.2.5.7. başlıklı kısım) telkini yukarıdaki anekdotu destekler mahiyettedir.⁷⁴

Oldukça sıradan bir hadiseymiş gibi anlatılan bu anekdotların okuyucunun bilinçaltına verdiği olumsuz mesaj, Osmanlının toplumsal yapısının çökmüş

⁷³ Kurd adındaki sevgilisinin Âşık Çelebi’yi terk etmesine dair bu anekdot, yazarın hayat kronolojisinin çıkarıldığı bir çalışmaya da konu edilmiş, hayatının evrelerinden biri olarak gösterilmiştir (Bk. Aynur, 2011: 168).

⁷⁴ Anekdot için bk. AÇT, 2010: 1216; Tolasa, 2002: 128.

olduğudur. Zira hikâyeyi anlatan tezkireci toplumun önde gelenlerindedir, seyyid olduğunu iddia etmektedir ve kadılık yapmıştır.

1.2.1.13. Keşfi'nin Vasıfsız, Kişiliksiz ve Ahlâksız Biri Olarak Gösterildiği Anekdotalar

Keşfi biyografisindeki genel tavır ve üslûptan anlaşıldığı üzere tezkire yazarı Âşık Çelebi, şairi pek sevmemektedir. Keşfi için, “Okunacak hiçbir gazeli, beyti ve hatta mısrası bile yoktur” (bk. AÇT, 2010: 719) demesi bu fikri destekler mahiyettedir.

Âşık Çelebi daha sonra yer verdiği iki anekdotla şairi olumsuzlamaktadır. Anekdotalardan ilkinde Zâtî'den aynı devir şairlerinden olan Kandî ve Keşfi'yi kıyaslamasını isteyen tezkire yazarı, bu bahaneyle Keşfi'yi Zâtî'nin ağzından eleştirir. Zâtî, sorulan şairlerin ikisinin de pislik olduğunu, hakikat arayacak olunursa birinin yok, diğersinin hiç olduğunu; fakat şairlik yönünden Kandî'nin Keşfi'den daha önde bulunduğunu söyler:

“Bir gün Zâtî'ye “Kandî ve Keşfi kangısı eyü şâ'irdür ve fenn-i şi'rde kangısı kâdirdür” didüm. “İkisi bile necestür bir kalebe kesilmiş kerpiçdür. Hakikat gözlesek biri yok ve biri hiçdür. Ammâ Kandî tevârîh-i enâmdan ve şi'rde şu'arâ-yı be-nâmdandır ammâ Keşfi bî-müsemma' ism ve bî-genc-i tılısmdur” dir” (AÇT, 2010: 719).

Bir başka anekdotta ise Keşfi'nin küfürlü şiirler yazan ahlâk yoksunu biri olduğu anlatılmıştır. Hikâyeye göre, Zâtî'nin mahallesindeki imam hacca giderken yerine vekâleten Zâtî'nin bakmasını istemiş fakat mahalleliyi ikna edememiştir. Bunun üzerine Keşfi, mahalle cemaatine sövgüler içeren bir beyit söylemiştir. Daha önce, “Okunacak hiçbir gazeli, beyti ve hatta mısrası bile yoktur” diyen Âşık Çelebi, Keşfi'nin bütün mahalleye sövdüğü bu ahlâksız beyti “hoş” olarak değerlendirmektedir:

Zâtî'nün mahallesi imâmu hacca gidüp Zâtî'yi yirine nâ'ib nasb itdükde cemâ'at kabûl itmedükde bu beyti hoşça vâkı' olmuşdur.

İtmediler kabûl imâmetüni

Sikeyüm Zâtîyâ cemâ'atüni (AÇT, 2010: 719).

1.2.1.14. Emrî Çelebi ile Berkî Arasında İlişki Olduğu İması

Âşık Çelebi bir zamanlar veba hastalığına yakalanıp yatağa düştüğüne fakat hastalıktan çabuk kurtulduğuna dair bir anekdot anlatmıştır. Anekdotun mesajı Âşık Çelebi'nin hastalanması veya iyileşmesi değildir. Tezkire yazarı hastalığında kendisini ziyarete gelenler üzerinden sapkınlık mesajı telkin etmektedir.

Anekdotu göre Âşık Çelebi'nin hastalığı zamanında yakın arkadaşı Emrî Çelebi ziyaretine gelir. Fakat yalnız değildir. Emrî'nin yanında Berkî adında “yâr-ı cânı” ile bir başka kişi daha vardır:

“Sene hamsîn ve tis‘ami’ede hakîr mat‘ûn olup haste vü zebûn yaturken mezbûr Emrî Çelebi Berkî nâm bir yâr-ı cânı ve bir kimesne ile hakîri dahı ‘iyâdete gelüp gördiler” (AÇT, 2012: 366).

Ziyaret esnasında Âşık Çelebi ile yakından ilgilenirler ve iyice hasta olduğuna, bu hastalığın pençesinden kurtulamayacağına kanaat getirirler. Hatta Emrî Çelebi, arkadaşının öleceğine o kadar inanır ki “*Gitdi Âşık Çelebi*” diye ölümüne tarih bile düşer. Ölümüne tarih düşüldüğünü duyan Âşık Çelebi cevaben, “*Gitmedi Âşık*” diye tarih düştüğünü söyler. Allah'ın hikmetiyle hastalıktan kurtulunca düşülen bu tarihler de zayi olur:

“Çün nabzuma el urdılar, hayât ümîdinden el çekdiler, mezra‘-ı uhuvvet ü hullete bir mikdâr tohm-ı eşk-i rikkat ekdiler. Gitdikleri gibi vefât itdi diyü şâyi‘ olur. Berkî’ye gitdi ‘Âşık Çelebi dir. Hesâb iderler ittifâk târîh vâkı‘ olur. Hakîr istimâ‘ itdigümde gitmedi ‘Âşık didüm. Hikmet Allâhun ol dahı târîh vâkı‘ oldı, yârânun târihi zâyi‘ oldı” (AÇT, 2012: 366).

Görüldüğü üzere tezkire yazarını ziyarete gelen Emrî Çelebi'nin yanında “yâr-ı cânı” olarak dolaşan şahıs Berkî adında biridir. Hikâyenin bağlamına bakıldığında tezkire yazarının bu iki kişi arasındaki ilişkiyi hiç yadırgamadan anlattığı, bu yolla okuyucuya böyle şeylerin toplumda olağan karşılandığı ve yaygın olduğu mesajının verildiği görülmektedir. Âşık Çelebi ve tezkiresi üzerine araştırma yapan Filiz Kılıç da çalışmasının giriş kısmında bu anekdotu yer vermiş fakat hikâyede geçen sapkınlık imasına değinmemiştir (Bk. AÇT, 2010: 33).

1.2.2. Osmanlı Şairlerini Ayyaş Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar

Şuara tezkirelerinden tespit edilen yukarıdaki anekdotlarda Osmanlı kalem erbabı ahlâksızlıkla itham edilmektedir. Tezkirelerde bunların yanı sıra ayyaşlık ve derbederlik telkin eden anekdotlar da mevcuttur.

Bu bölümde, Osmanlı şairlerinin şarap düşkününü (ayyaş) olarak gösterildiği anekdotlar tasnif ve tenkit edilmiştir. Burada yeniden hatırlanması gereken husus, biyografisine yer verilen şahısların sıradan insanlar olmadığıdır. Daha önce de değinildiği üzere şuara tezkirelerinde kendisine yer bulmuş insanlar toplumun önde gelen kesimini temsil etmektedir ve birçoğu önemli vazifelerde bulunmaktadır. Ayrıca biyografisi verilen şahıslar kadar biyografiye anekdotlar vasıtasıyla dâhil olan ikinci ve üçüncü şahıslar da önem arz etmektedir. Çünkü bazen anekdot, biyografisi verilen şahıstan çok biyografide yer bulan diğer şahısları ilgilendirir. Hatta çoğunlukla bu diğer şahıslar üzerinden mesajlar verilmektedir. Örneğin Melihî'nin biyografisinden hareketle devrin hükümdarı Fatih Sultan Mehmet hakkında akıllarda soru işaretleri bırakılmaktadır. Aşağıda yer alan birçok anekdot bu zihniyetle oluşturulmuştur.

1.2.2.1. Melihî'nin Tezkirelerde Şarap Bağımlısı Biri Olarak Anlatılması

Fatih Sultan Mehmet'in sohbet arkadaşı olduğu kaynaklarda geçen Melihî hakkında tezkireciler, şairin şarap müptelâlığına dair anekdotlara yer vermektedirler.⁷⁵ Ayrıca Melihî, padişah (Fatih Sultan Mehmet) tarafından çok

⁷⁵ Melihî'nin ayyaş bir kimse olarak tasvir edildiği anekdotlara birçok tezkirede rastlamak mümkündür. Örneğin tezkirecilerden Latîfî, anlattığı bir anekdotla Melihî'nin ayyaşlığını ön plana çıkarmaktadır:

“Ayağı üzre turacak hâli ve kendüyi cem' itmege mecâli yogidi. Âhir keyfiyyet-i hâle vâkıf olmağičün görün agzumda râyiha-i şarâbdan ve bûy-ı mey-i nâbdan eser var mı diyicek huddâm u tevâşî başına çokdılar ve mahkeme-i ma'delet-i şâhîde ol rindün agzın kokdılar. Râyiha-i râhdan eser ihsâs idemeyüp mütehayyir ü müte'accib olıcak pâdişâh rıfk u liynede haber-i sıhhatin istifsâr idicek ol dahî hezâr niyâz u i'tizârla keyfiyyet-i hâli hüsn-i ta'bir ve bir hukne bulup şarâbı kendüye ihtikân itdügin hûb edâ ile takrîr itdi. Bu mizâh mizâc-ı pâdişâha hoş gelüp in'âm-ı firâvânla cerâyid-i cerâyimine kalem-i 'afv çekdi. Ümîddür ki ol mâhî-i seyyi'ât dahi vüfûr-ı rahmetinden hatâyâtın 'afv ve günâhların mahv itmiş ola. Ve mevlânâ dahi eski tarîkın sâgar u sahbâ misâli ele alup yine meygede yolın tutdı” (LT, 2000: 507).

sevilen bir kimsedir. İlmi ve bilgisi çok geniştir. Ancak genellikle şarap ve meyhane meclislerini padişah sofrasına tercih etmektedir:

“Ammâ garâbet bundadır ki her zamân belki dâ'imâ ve her ân bezm-i pîr-i mugân ve bâde-i hem-reng-i la'l u ergavân zevki kendü vicdânında meclis-i pâdişâh-ı cihân safâsından mergûbter ve kendü gibi bir nice 'ayyâş u kallâş ile hem-sahbâ yanında dürd nûş itmesi anlarun et'ime-i sükkesini tenâvülden lezîz-i hoşter idi” (GAT, 1994: 144).

Bir gün yine sarhoş vaziyette padişahın huzuruna gelir. Sarhoşluktan kendini toparlayıp da derdini söyleyemez. Melihî'nin bu hâline oldukça hiddetlenen padişah, şairin denize atılarak boğdurulmasını ferman eder. Ölüm fermanını duyan Melihî, yeri göğü inletir. İçki içmediğine, kadehe el sürmediğine, daha evvel padişah huzurunda ettiği tövbesini bozmadığına dair yeminler eder:

“Bu tarîkla cenâb-ı pâdişâha geldi. Zu'munca kendüyi derdi ve devşürdi. Devâm-ı devletleri du'âsına mübâşeret kıldı. Hâlâ ki dili dolaşup murâdını edâ idemedi. Mest ü evgâr idüğünü ketme kâdir olamadı. Felâ cerem gazab-ı şehriyârî deryâsı kemâl-i temevvüc ile zâhir oldu. Melihînin deryâyâ atılmasına fermân-ı şerîfleri sâdir oldu. Monlâ ise eymân-ı gulâz u şeddâda başladı. Yiri göği bir yire götürüp çâr mezheb ü çâr kitâb-ı müstetâba sevgend ü yemîn eyledi ki 'izz-i huzûr-ı şehriyârîde tevbe itdükden sonra mey-i nâb

Latîfi tarafından anlatılan anekdotun bir benzeri 17. yüzyılda tezkire yazdığı bilinen Riyazî tarafından da kaydedilmiştir:

“Mervîdür ki Hazret-i Fatih mezbûra salah-kâr gelmek için tevbe virmişler idi. Bir gün mest ü evkâr tutulub huzur-ı 'izzetlerine ihzâr olunub (...) hitâb buyurdıklarında tevbesinde pâyber-cây olduğun iddi'a ider. Fi'l-vaki' deham istişam olunub bûy-ı bedden eser olmadığı ma'rûz-ı südde-i sa'âdet-makarrları olıcak ta'ahhüd-i 'afv-i cerîme ile sırr-ı râz-ı serbesteden istifsâr buyurdıklarında bîmâr-ı derd-i humâr olub ihtiken-i şarâb ile 'ilâc itdüğünü izhâr itdükde min ba'd nezîre-yi salah-kâr olmayacağına cezmleri olub kendi hâlinde ber karar kılmışlar idi” (RŞ, 1982: 223).

Âşık Çelebi de anlattığı bir anekdotta Melihî'nin ayyaşlığı sebebiyle yediği dayaklardan ve başına gelen musibetlerden bahsetmektedir:

*“Evâ'il-i keyfyyet-i şarâb ile olan zemân-ı neşât u inbisâtı bezl-i ma'ârif ü neşr-i 'avârife masrûf idi. Ba'dehû eş'âr-ı tarab-engiz ve esfâr-ı neşât-âmîze meşgûl u meş'ûf idi. Merkûm Monlâ Melihî kulagında bir dâne inci küpelü dil-bere râst gelüp bu beyti diyüp okudukda Beyt: Müşterî oldı gönül bir sanem-i meh-çihre
Ki benâgûşına bir dâne süreyyâ salınur
Dil-ber tündlik idüp bir tabanca urup agzından burnundan kan geldükde bediheten bu beyti dir.*

*Beyt: Lebinsüz her ne mey ki içdüm ise
Urup bir sille burnumdan getürdi” (AÇT, 2010: 829).*

içmedüm dâ'ire-i inâbetde sâbit kadem olup şarâb ile tolmuş ayaga el sunmadum” (GAT, 1994: 144).

Padişahın yanındakiler Melîhî'nin üzerini ve ağzını koklarlar fakat şarap kokusu alamazlar. Ağzı kokmamasına rağmen nasıl sarhoş olduğuna da anlam veremezler. Bunun üzerine padişah, sakın bir ses tonuyla, nasıl sarhoş olduğu konusunda doğruyu söylerse kendisini affedeceğini söyler. Şair, şarabı damarına sırınga ettiğini anlatır. Yöntem padişahın hoşuna gidince Melîhî de öldürülmekten kurtulur:

“Her çend ki azgını kokarlar şarâb râyihâsından eser yok. Vaktâ ki reng-i rûyına ve evzâ'ına bakarlar mest ü medhûş idüğünün delâ'ili katı çok. Bi'l-âhare pâdişâh-ı heft-kışver kelâm-ı leyyinle hitâb eyledi. Ve togrı söyle ne tedârük itdüğünü beyân eyle. Bu def'a dahi günâhını afv eyledüm diyu buyurdu. Monla dahi evvelâ şarâb-ı nâba tehâlükini ba'dehû ihtikân ile hekîmâne tedârükünü arz itdükden sonra mizâc-ı sultânîye muvâfık oldı. Cerâ'id-i cerâ'imine kalem-i 'afv çekilüp maglata-i mühlikeden kurtuldu” (GAT, 1994: 144).

Melîhî hakkında tezkirelerde yer bulan anekdotlarda görülmesi gereken ilk olumsuz telkin Fatih Sultan Mehmet'le ilgilidir. Zira metinlerdeki Melîhî tasvirlerine bakıldığında, sohbet arkadaşları sapkın veya şarap düşkünü olan bir padişah görülür. Fatih gibi Türk milletinin yüz aklarından olan şahsiyetlerin böyle kişilik bozukluğu yaşayan kimselerle arkadaşlık ediyor olması başlı başına bir tezattır ve bu tasvirler birçok yönüyle müsteşriklerin görmek ve göstermek istediği Fatih'e benzemektedir (Bk. Clot, 1994: 281).

Clot ve benzeri yazarlar tarafından yazılan oryantalist zihniyet mahsulü eserlerde daha çok “fetih dönemi” Osmanlı sultanları hedef alınmaktadır. Bu eserlerde Osmanlının fetih dönemi padişahlarının değersizleştirici tasvirlerle karalandığına dikkati çeken Menderes Coşkun'un, “*Acaba sefih, riyakâr, ahlâksız ve ayyaş insanlar, fethettikleri topraklardaki halka kendilerinde olmayan İslâmi değerleri kazandırabilirler mi, onları Müslümanlaştırabilirler mi?*” (Coşkun, 2013: 7) sorusu/saptaması dikkate değerdir.

1.2.2.2. Zârî’yi Şarap Düşkünü Biri Olarak Gösteren Anekdöt

Âşık Çelebi, “*Ben bildigüm üç Zârî vardur*” diye başladığı biyografide ilk iki şahıs hakkında kısa bilgiler verdikten sonra üçüncü Zârî’nin şaraba olan düşkünlüğüne dair bir anekdot anlatmaktadır.

Biyografide geçen ilk iki Zârî, üzerlerinde çokça durulmayı hak edememiştir. Anekdotu konu edilmeye layık bulunan üçüncü Zârî’nin de önemli görülen tek vasfı ömrünün meyhanede geçiyor olmasıdır:

“Muhassal yılun dört faslında on iki ayında kışında vü yayında ‘ömri mey-hânede geçer ve mey-hânede yir içerdi. Gâhî şarâba virecek akçesi kalmasa ‘arak-ı cebîni ile kan derleyüp mey-i bahâ tahsiline dükkânında olurdu. Elbette yâ şarâb kabagı yâ ‘arak şişesi yanında olurdu. Üştür-i ser-mest sifâr-ı süzenden geçmek mümkünü’l-ihimal idi, ol şarâbdan geçmek muhâl idi” (AÇT, 2010: 577).

1.2.2.3. Sâgârî’yi Ayyaş ve Sapkın Biri Olarak Gösteren Anekdöt

Şairleri şarap müptelası olarak gösteren anekdotlardan biri de Kınalızâde Hasan Çelebi tarafından anlatılmıştır.

Şairin mahlasından yola çıkarak söylenmiş bir beyte istinaden yazıldığı izlenimi uyandıran anekdotu göre Sâgârî, ilerleyen yaşına rağmen şaraptan ve zamparalıktan geri durmamaktadır. Tezkireci anlattığı anekdottaki ayyaşlık telkinini bir beyitle de desteklemektedir:

“Mutâyebât u nevâdirde hayli mâhir nazîri nâdir ehl-i sâz berbat-nüvâz mey ü mahbûbun âşüftesi ve sohbet-i ünsün âlüftesi idi. Çeng-misâl kâmeti pîrlikle dâl olmuş iken şimşâd gibi serv-kaddler hevâsı başından gitmemiş idi ve neş’ât keyfiyyet-i şebâbdan geçmiş mest ü harâb iken hergiz şürb-i şarâbdan geçmemiş idi. Henüz mey ü mahbûbdan fârigü’l-bâl olmadugına bu beyti şâhid-i hâldür

Beyt: Çeng-i hamîde-kâmete döndi kaddi henüz

Ne sâzı kodı Sâgarî elden ne sâgârî” (KHÇT, 2009a: 364-365).

1.2.2.4. Osmanlı Şairlerinden Necâtî, Revânî, Ferruhî, Mesîhî, Şem‘î ve Âhî’yi Şarap Meclisinde Gösteren Anekdote

Âşık Çelebi Tezkiresi’nde 16. asrın meşhur şairlerinden Zâtî’nin, çağdaşı olan başka bir Zâtî’den (Hallaç Zâtî) muzdarip olduğu vurgusuyla bir anekdote anlatılmaktadır. Anekdotta devir şairlerinin şarap eşliğinde şiir sohbeti yaptığına da yer verilmektedir.

Anlatılan anekdotta ilginç olan husus, şairlerin bir mecliste toplanıp yaptıkları şiir sohbetinin “*sohbet-i bâde*” olarak isimlendirilmesi ve bu durumun tezkireci tarafından gelenek gibi gösterilmesidir:

“Hattâ [Zâtî] rivâyet iderdi ki Necâtî-i merhûm Magnisâ’dan Sultân Mahmûd âsitânından Edirne’de Sultân Bâyezîd-i merhûma risâlete varup kasîde sunup hil‘at u câ‘ize alup mu‘azzez ü mûkerrem dönüp Magnisa’ya giderken İstanbul’a ugradı. Şu‘arâ-yı vakt Revânî ve Ferruhî ve Mesîhî ve Şem‘î ve Âhî meclisine cem‘ olup eş‘arımız okunup sohbet-i bâde olunurken mezbûr Hallâc Zâtî geldi Necâtî-i merhûm kim olduğun sordı ve bunlara dahi Zâtî dirler diyü istihzâ tarîkiyle medh eylediler. Gerçek sanup ne ‘aceb Zâtî tururken bir Zâtî dahi zuhûr itmege küllî kuvvet gerek diyü buyurun bi’llâh diyü eş‘arın okıdı” (AÇT, 2010: 1573).

1.2.2.5. Enverî’yi Şarap Müptelası Biri Olarak Anlatan Anekdote

Ahdî’nin *Gülşen-i Şu‘arâ*’sında yer alan bir anekdotta devir şairlerinden Enverî, şarap düşkünü biri olarak gösterilmektedir.

Biyografinin ilk kısımlarında Kumbaracı sınıfında asker olduğu bilgisi de verilen Enverî, daha sonra anlatılan anekdotta göre bir gün iki elinde iki şarap testisiyle giderken komutanına rast gelir ve Ahmet Paşa’nın *Kerem Kasidesi* olarak bilinen şiirinden bir beyte nazire söyleyerek cezadan kurtulur:

“İttifâken bir gün iki desti şarâb ile ol rind hâne-i harâba giderken subaşıya rast gelir. Envâ’-ı ‘itâb u ‘ikâba müstehak oldukda hemân bedihe bu beyti okıyvirür. Bu eş‘âr-ı âbdârın yüzi suyına halâs bulur mezkûr beytin bir mısra’ı Ahmed Paşa’nun Kerem kasîdesindendir tazmîn-i has vâkı’ olmuşdur.

Beýt: İki destüm tolı mey destümi sındurma benüm / Tutaum iki elüm kanda imiş kanı kerem” (AT, 2009: 105).

Anekdotun bağlamı göz önünde bulundurulduğunda Enverî üzerinden Osmanlı ordusunun bir bölümünün töhmet altında bırakıldığı söylenebilir.

1.2.2.6. Helâkî-i Rûmî’yi Sapkın ve Ayyaş Biri Olarak Gösteren Anekdot

Latîfi Tezkiresi yazarının, “Dervîş-meşreb ve mevâlî-mezheb bir şahs-ı ‘âşık-pîşe ve mahbûb-perest ü muhabbet-endîşe kimesne idi. Ölür dirilür bir gürz ü dirâzı bulurdu ve dilbersüz olmaz etsüz ekmeksüz olurdu” diye söze başladığı ve hakkında hiçbir biyografik bilgi vermediği Helâkî-i Rûmî hakkında, bir içki meclisinde, mahlasına uygun bir ölümle ahirete intikali hikâye edilmektedir:

“Âkıbet te’sîr-i mahlas mü’essir olup bir gün mey meclisinde bir şûh-ı cefâ-pîşe cevr hançeri cefâ kılıcı kahr u gazâbdan bî-dirîg tîg çeküp ol ‘âşık-ı mahall-i helâki helâkünü didüğü için helâk ve sine-i sad-çâkin lâle-var çâk çâk itdi” (LT, 2000: 570).

Daha önceki kısımlarda Âşık Çelebi’nin anlattığı anekdotlarda sergilediği tutarsız tavır, bu anekdotu anlatan Latîfi için de söz konusudur. Zira biyografinin girişinde “dervîş-meşreb”, “mevâlî-mezheb (mevleviyyet mertebesinde sarıklı âlim)” bir kimse olarak tasvir edilen Helâkî-i Rûmî, ilerleyen kısımlarda dilbersiz duramayan, mey meclislerinde düşüp kalkan biri olarak gösterilmiştir. Üstelik tezkire yazarınca bu iki vasfın aynı kişide toplanması oldukça normaldir. Bu durumda anekdot, toplum zaten böyle din adamlarıyla doluymuş telkinini vermektedir.

1.2.3. Osmanlı Şairlerini Uyuşturucu Müptelası Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar

İncelenen on üç şuara tezkiresinde, eserlere konu edilen bazı şahısların afyon ve esrar gibi uyuşturucu maddelere müptela olduğuna dair anekdotlara veya bilgilere çokça yer verildiği görülmektedir. Bunlardan anekdot olanlar çalışmanın kapsamına girdiğinden teze dâhil edilmiştir. Fakat şuara tezkirelerindeki anekdotların yanında Osmanlı kalem erbabının uyuşturucuya müptela olduğunun iddia edildiği bilgiler de

mevcuttur. Örneğin Kınalızâde Hasan Çelebi, Derûnî mahlaslı şairin biyografisine yer verdiği kısımda şairin uyuşturucudan (berş ve afyondan) belinin büküldüğünü, bedeninin harap olduğunu ve nihayetinde bu illet sebebiyle hayatından olduğunu kaydetmektedir.⁷⁶ Bu konudaki örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu ve benzeri olumsuzlayıcı bilgiler, anekdot özelliği göstermediğinden tez kapsamına alınmamıştır fakat ayrı bir çalışmanın konusu edilebilir.

1.2.3.1. Gubârî'yi (Mahmut Efendi) Afyon Yiyerek Hiciv Şiirleri Yazan Biri Olarak Gösteren Anekdot

Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'sında geçen bir anekdotta, Kireççizâde soyundan gelen ve babası tanınmış bir İslam âlimi olan Mahmut Efendi'nin afyon müptelası olduğu, afyon yemeden şiir yazamadığı anlatılmaktadır. Burada dikkati çeken ilk durum, tezkire yazarının bu tutarsızlığı yani faziletli ve dindar diye anlattığı birisinin afyon yemesini hiç tenkit etmemesi, normal gibi görmesidir. Âşık Çelebi'nin anekdotu anlattıktan sonra tenkit ettiği tek husus, şairin afyon yedikten sonra yazdıklarının şiir kabul edilecek şeyler olmadığıdır.

Anekdot göre Gubârî Mahmut Efendi, aldığı uyuşturucunun etkisiyle çıldırdıktan, damarları şişerek ağzından köpürükler saçmaya başladıktan sonra eline kalemi alıp yazmaya koyulmaktadır. Bu hâl ile yazdığı onlarca beytin de birbirleriyle irtibatı yoktur:

"Fi'l-hakîka sümûm-ı kâtileden mürekkeb berş nâmına bir ma'cûn-ı turfe tehyi'e ve karma bâdâmî helvâ diyü içine koz denlü efyûn ta'bîye idüp yirdi. Kan-ugut olup eline kalem alurdu, yidüklerinün keyfiyyeti geldükce kendüye cünûn keyfiyyeti gibi bir hâlet 'ârız olurdu. Tamarları kalınıyup âvâzı bogulup agzı köpürürdi, hâtırına gelen mühmelâtı lisân-ı kaleme getirürdi. Yetmiş seksen belki daha ziyâde ebyât dir idi ammâ ne ebyâtunun biribiriyle ihtilâti var idi ve ne mısra'larınun biri birine irtibâtı var idi" (AÇT, 2010: 1620).

⁷⁶ "Berş ü afyon kâmetini kemân gibi iki katve tûb-ı afyon yimekle kal'a-i bedenini harâb ü yebâb itmekle vâsıl-ı hâlet-i memât olmuş idi" (KHÇT, 2009a: 299).

Yukarıdaki anekdotta afyonu yiyince kendinden geçen, ağzı köpükler saçarken milleti hicveden şair, Âşık Çelebi mevzubahis olduğunda peygamber soyuna hürmet gösterebilmektedir:

“Şu‘arâdan hicv itmedük az kimesne kalmış idi. Bir gün ben, beni dahı hicv itdün mi didüm. Âl-i Resûl olduğuna hürmet eyledüm, nazm itmediüm ammâ hicvüne mülâyim hâtırumda niçe elfaz u ma‘âni vardır izhâr itdüm şöyle ki dahlun işidem hemân izhâr itdüm didi” (AÇT, 2010: 1621).

Biyografide Gubârî Mahmut Efendi'nin bir ara Nove kadılığına talip olduğundan fakat bunun gerçekleşmediğinden de bahsedilmektedir. Bu bilgi, şairin bohem hayatıyla Osmanlı adalet sisteminin birlikte anlatılarak oluşturulan tezadı gözler önüne sermektedir. Bu tezat, benzer örneklerle çalışmanın sonraki kısımlarında etraflıca ele alınmıştır.

1.2.3.2. Za‘fi Çelebi’yi Afyon Müptelası Biri Olarak Gösteren Anekdot

On altıncı yüzyılda tezkire yazdığı bilinen Latîfî de Osmanlı şairlerinin afyon yeme alışkanlığı bulunduğuna dair bir anekdot kaydetmiştir.

Tezkire yazarının anlattığına göre, “berş kutusu” lakaplı Za‘fi Çelebi, afyon müptelalığıyla şöhret bulmuştur ve afyon denince akla ilk gelenlerdendir (Bk. *LT*, 2000: 366). Hatta Za‘fi'nin “beş dirhem afyonu helva niyetine tatlı tatlı yiyebilme” gibi övgüye şayan (!) yetenekleri vardır. Devrinin ileri gelenleri meclislerinde Za‘fi’yi afyonla kendinden geçirmekte ve onunla eğlenmektedirler:

“Beş dirhem mikdârı afyonu sükkerî helvâ misâlinde çiynerdi ve şehd ü şeker gibi tatlu tatlu yendi. Ri‘âyet murâd idinenler nefâyisden bedel afyon alvirürler ve seyr ü temâşâ-i ‘acîb için ekâbir meclislerinde yidürürlerdi. Berşün cevelânında ve cevcevinde mezâyâ ve letâyif söyler idi ve şetâretler ve letâfetler eyler idi” (LT, 2000: 366).

1.2.3.3. Emrî Çelebi'yi Esrarkeş Biri Olarak Gösteren Anekdota

Âşık Çelebi'nin yer verdiği bir başka anekdotta, zamanının itibarlı şairlerinden Emrî Çelebi'nin⁷⁷, Edirne'ye gelen İranlı bir muammacıdan “afyon yeme düellosu” teklifi aldığı anlatılmaktadır. Biyografide yine tezkire yazarının bu tutarsızlığı yani faziletli ve dindar diye övdüğü birisinin afyon yemesini hiç tenkit etmemesi, normal gibi görmesi dikkati çekmektedir.

Anekdotu göre İranlı'nın niyeti Emrî'yi önce afyonla kendinden geçirmek daha sonra muamma bahsini açmak ve rezil etmektir. Fakat Emrî Çelebi, afyonu yiyince daha neşeli ve korkusuz birine dönüşür. Durumu gören Acem, Emrî'nin afyon konusunda idmanlı olduğunu yani afyondan etkilenmediğini anlar:⁷⁸

“Bir def'a Edirne'ye Şems-i Mu'ammâyî dirler bir mu'ammâyî 'Acem gelüp Edirne bağçelerinin birinde yârân ile sohbet ve her gûne 'işret ider iken Emrî Çelebi'ye vâfir gubâr yimek teklîf ider ki hayrân ide ve hayrân ile mu'ammâdan bahs idüp anı şermende ve yarânı hande ide. Emrî bî-bâk u ferahnâk gubârdan görür. Ba'de zemân 'Acem bunun kör bengi oldugın görür” (AÇT, 2010: 365).

1.2.3.4. Ca'ferî'nin (Bâlî Çelebi) Aşırı Doz Uyuşturucudan Ölmesi

Âşık Çelebi'nin bizzat kendi tanıklığına dayandırdığı bir başka anekdotta, Müderris Cafer Çelebi'nin oğlu Caferî mahlaslı Bâlî Çelebi'nin içki ve afyon düşkünü olduğu ve yüksek dozda esrardan öldüğü anlatılmaktadır.

Anekdotu anlatıldığına göre Bâlî Çelebi, Sahn Medresesinde icazet almak üzere İshak Çelebi'nin danışmendliğini (asistanlığını) yapmaktadır. Yani bir müderris adaydır. Devrin şairleri kendisini çok severler. Caferî, bütün bu güzel hasletlerinin yanında içki ve afyon düşkünüdür. Daima zevk ve eğlence peşinde koşmaktadır. Kullandığı esrarın porsiyonunu günbegün arttırıp yirmi yedi dirheme çıkarınca bünyesi kaldırmamış ve bu illetten zehirlenerek ölmüştür:

⁷⁷ Biyografinin girişinde Emrî Çelebi önemli ifadelerle övülmekte ve “ilm-i nazmun kılı kırk yarar müdekkâki” olarak tavsif edilmektedir (Bk. AÇT, 2010: 359).

⁷⁸ Anekdota Vedat Korkmaz tarafından da yorumlanmıştır. Bk. Korkmaz, 2012: 189.

“Hakîr İstanbul’a geldüm, çak hüsn ü kemâlinün zemânı ve kendü Sahn’da İshâk Çelebi’nün dânişmendi ve ‘asrının zurefâ ve şu‘arâsı anun âşık-ı pür-şûr u şegabı idi. (...) Hem berş-perest idi hem mey-i nâb ayagı ile hem-dest idi. Muhassal her zemân yâ berşden geçer yâ şarâb ile ser-mest idi berşinün gıdâsinun mikdârı yigirmi yidi dirheme vardukda tabi‘at-ı mukâvemetden kalup zehr-i berş ruhunun alın aldı, efyûn hod âfetin aldı. Mellâh-ı fenâ fülk-i vücûdın deryâ-yı ‘ademe saldı” (AÇT, 2010: 468).

1.2.4. Osmanlı Şair ve Nasirlerini İntihalcı Olarak Gösteren Anekdötler

Şuara tezkirelerindeki anekdotlarda göze çarpan bir başka konu da tezkire yazarlarının intihal konusunda söylemde hassas, fiiliyatta rahat olduklarıdır. Hemen her tezkireci intihalin ağır bir suç olduğunu söyler fakat eserlerinde anlattıkları hikâyelerle okuyucunun bilinçaltına Osmanlı yazarlarının intihalden geri durmadığı mesajını verirler. Hâlbuki nazire geleneğiyle yetişen şairlerde intihal hassasiyetinin aranması muhaldir. Bu açıdan bakıldığında intihal, Osmanlı edebiyatının yapısına uygun düşmez. Çünkü şair, nazire geleneğiyle yetişmiştir ve başkalarının beyitlerini almayı faydalı bir şeymiş gibi görür.⁷⁹ Fakat yirminci yüzyılda Batı’dan telif hakları meselesiyle gündemimize giren intihal, on altı ve on yedinci yüzyıllarda yazıldığı bilinen şuara tezkirelerinde suç olarak anlatılmaktadır.

⁷⁹ Cemal Kurnaz’a göre Osmanlı şairleri birbirlerinin şiirlerine nazire yazarak köklü bir birikim oluşturmakta ve böylece “büyük şair” olabilmektedirler: *“Büyük şair, eserlerinde, yaşandığı köklü kültür birikimini ve devamlılık fikrini hissettiren, geleneği yenileyerek geliştiren kişidir”* (Kurnaz, 1997: 289). Ömer Faruk Akün, Osmanlı şairlerinin nazire yazarak bir bakıma birbirlerini takdir ettiklerini söyler. Ona göre şairler nazire yazdıkları şiiri takdir etme ve aşma gayesinde dirler: *“Öyle gazeller vardır ki kendisine sadece bir devir değil asırlar boyunca nazîreler söylenegelmiştir. Nazîre demek o gazelin, şiir dünyasının aktüelinde kalması demektir. Nazîre bir bakıma, üstüne geniş takdir çekmiş güzel bir gazelin bu güzelliğiyle cevapsız kalmamış, getirdiği davetle kendisine yetişilmek, kendisini aşmak yolunda başlamış bir yarış ifade eder. Bu istikamette asırlar sonrasına doğru gidiş, öncelerden başlamış bir ilginin devam üzere kalışını haber verir.”* (Akün 1994, 406). Osmanlıdaki nazire geleneğine İbrahim Gültekin’in Şeyh Galip’i de örnekleyerek getirdiği izahat dikkate değerdir: *“Geleneğe, sanatkârın sanatkâra bıraktığı bir medeniyet mirasıdır. Bu mirası tevarüs eden sanatkâr, onun usaresinden yararlanarak kendi eserini inşa eder. Şeyh Galib, bu durumu Hüsn ü Aşk’ta şu şekilde ifade eder: Esrârını Mesnevî’den aldım Çaldım velî mîrî malı çaldım”* (Gültekin, 2013: 1513).

1.2.4.1. Bâkî'nin Zâtî Tarafından İntihalle Suçlandığı Anekdote

Kınalızâde Hasan Çelebi tarafından, on altıncı yüzyılın önde gelen şairlerinden Bâkî'den naklen anlatılan anekdotta, şairin bir gazelini Zâtî'ye götürmesi ve Zâtî'nin o şiiri Bâkî'nin yazmadığını, başkasından çaldığını ima etmesi anlatılır. Anekdotu Bâkî'den dinleyelim:

“Bu gazeli dediğimde o zamanda Rum şairlerinin reisine, yani değerli Zâtî'ye ilettiğimde yaşımın genç olması itibarıyla bu şiirin şairlik tabiatımın ürünü olduğuna ihtimal vermeyerek cennet ocağından nasihat cevherleri saçarak ve sade-i derunundan inciler çıkararak (nasihat ederek) dedi ki: Kimsenin şiir hazinesine, sözlerinin cebine çınar gibi el uzatırsan rüzgâr bekçisinin elini kısaltacağına şüphe olmadığı gibi başkalarının orijinal fikirlerini zorla alırsan azarlanacağına ve cezalandırılacağına da şüphe yoktur. Bunun üzerine ben oldukça utandım ve çok söz söylemeye gücüm yetmeyerek “Hayır şiir benimdir, Ey pîr-i safâ-bahş u letâif-âsâr/Degülüm tıfl ki hâyide idinem iftâr” dedim. Sonra merhum (Zâtî) kendi divanından birkaç beyt gösterip nezaket ve letafeti nerededir diyerek beni imtihan eyledi. Merhumun sağırlığı olduğundan o şiirlerin nazik tarlalarına parmak ile işaret eyledim. Aslında merhumun yaptığından bana çok utanma geldi ama gönliümden yine de haz duydum ki şiirim kabul görmüş ve aferin mertebesine ulaşmış idi.”⁸⁰

⁸⁰ “Kendüleri hikâyet iderler ki bu gazeli didükde ol zemânda re'îs-i şu'arâ-yı Rûm ya'nî Mevlânâ Zâtî merhûma iletdükde hadâset-i sinnimüz olmagın bu eş'âr-ı bî-şümâr zâde-i tab'um olduğına ihtimâl virmeyüp kân-ı cinânından cevâhir-i nasîhati nisâr ve sade-i derûnundan dürer-i pendî îsâr idüp didi ki kimesnenün hizâne-i eş'ârı ve ceyb-i güftârına mânend-i çenâr el uzadursan şahne-i rûzgâr dest-i vücûdunu kûtâh itdüğünde iştibâh yokdur ve her kesün ki ebkâr-ı efkârını zûr u zâr ile sînene çekesin mazhar-ı 'itâb u 'ikâb olacagunda şübhe vü irtiyâb yokdur. Ben dahı gâyet-i hacâlet ü şerm-sâriden çok söz söylemege iktidârım olmayup hayır şi'r benimdür.

Mısrâ': Ey pîr-i safâ-bahş u letâ'if-âsâr

Degülüm tıfl ki hâyide idinem iftâr

didüm âhir merhûm kendi Dîvânından ba'z-ı ebyât gösterüp mahall-i nezâket ve gûşe-i letâfeti kankıdur diyü beni imtihan eyledi. Merhûm-ı merkûmun samemi olduğundan hergiz sahâ'if-i eş'ârına engüşt-i i'tirâz konmamış iken ol eş'ârın gûşe-i nezâketine barmak ile işâret eyledüm. Egerçi mezburun bu itdüğü hâletden bana küllî hacâlet geldi idi ammâ ki gönliümden yine hazz eyledüm ki şi'rüm lâyıık-ı kabûl olmuş ve tahsîn ü âferîn mertebesine vusûl bulmuş” (KHÇT, 2009a: 166-167).

1.2.4.2. Zâtî'nin Okuması İçin Kendisine Gelen Şiirleri Çaldığını İddia Eden Anekdote

Bir önceki anekdotta Bâkî'yi intihalle suçlayan Zâtî, Âşık Çelebi tarafından devrin genç şairlerinin şiirlerini çalıp eserine kaydetmekte itham edilmektedir.

Anekdotu göre, devrin tabiri caizse yeni yetme şairleri Zâtî'nin reml dükkânına gelerek şiirlerini göstermektedirler. Zâtî, bu gelen şiirlerdeki hayalleri ve ifadeleri çalarak şiirlerinde kullanmaktadır. Yeni şairlerin şiirlerinden intihal yapan Zâtî bu durum kendisine sorulduğunda, *“Bunlar güzel manacıklardır ama sizin henüz divanınız yoktur, bu manalar kaybolmasın, bizim divanımız kıyamete kadar durur ve içinde bulunanlar kaybolmaz, hatta doğuya ve batıya yürür, bu manacıkları esirgediğimden alıyorum yoksa hırs veya açgözlülüğümden değil.”* demektedir:

“Reml bahânesiyle şu'arâ ayagina varurlar, didükleri eş'ârı gösterürler, her şâ'ir mâ-melek ü maddûrın getirüp öninde der-miyân iderdi, ol içinde yakası açılmaduk sözleri giribânına koyup hâlede mâh gibi pinhân iderdi (...) Gayrlar ma'nâ-perverlikde oğlan togururdu, bu anların zâde-i tab'ıyla hâzır oğlan babası olurdu (...) Hattâ kendüye su'âl dahı olındukda bir hoşca ma'nîcîdür, gördüm siz gerçekden şâ'ir degülsiz dîvânunuz yokdur, hep bunlar zâyi' olur. Biz sâhib-i dîvân şâ'irlerüz, kıyâmete dek dîvânımız turur ve gazellerimiz hokka-bâzlar ve kâse-bâzlar ve cân-bâzlar belki agac ayaklılarla şarka vü garba yürür, bizüm dîvânımızda bulunan zâyi' olmaz ma'nîcügi esirgedüğümden aldum, ne an ki yâ hırsundan yâ tama'umdan alam dirdi” (AÇT, 2010: 1578).

1.2.4.3. Bâkî'nin Bir Beytinin Zâtî Tarafından Çalındığını İddia Eden Anekdote

Âşık Çelebi tarafından Bâkî biyografisinde anlatılan bir başka anekdotun daha kahramanları Zâtî ile Bâkî'dir. Anekdotu telkin edilen mesaj yine Zâtî'nin şiir çaldığıdır.

Anekdotu göre Zâtî, devrin meşhur şairlerinden Bâkî'ye ait olan bir beyti gazele tamamlayarak divanına almakla suçlanmaktadır. Fakat Zâtî bu durumu kabullenmekte ve gelen eleştirileri, *“Bâkî gibi şairin şiirini almak ayıp değildir”* şeklinde cevaplamaktadır:

“Zâtî-i merhûm ki dünyâda bir zâtıdur, şî‘r-i gayra nisbet ‘ârızî ve ana nisbet zâtîdür. Dir idi ki şî‘rün devri sürüldi ve şu‘arânun defteri düürüldi. Ammâ ol nesne ki dehân-ı dil-ber gibi bahş-ı gâ‘ib olup verâ-yı revâk-ı kûmûnda bâkîdür, ana sebep zuhûr-ı tab‘-ı bâkîdür hattâ

Matla‘: Kaddümi çenk eşkümi rûd eyledün

Cismüm âteş cânımı ‘ûd eyledün

matla‘ın Bâkî Çelebi didükde Zâtî alup itmâm idüp dîvânına ilhâk eylemişdür ve Bâkî gibi şâ‘irün şî‘rin almak ‘ayb degüldür diyü ittifâk eylemişdür” (AÇT, 2010: 410).⁸¹

1.2.4.4. Pîr Mehemed Çelebi’nin Zâtî’nin Şiirlerini Çalması

Önceki kısımlarda yer alan anekdotlarda intihal yapmakla itham edilen Zâtî, başka bir anekdotta şiirlerinin Pir Mehemed Çelebi tarafından çalınmasından şikâyet etmektedir.

Kendi yaşadığı bir hadiseye dayandırdığı anekdotta Âşık Çelebi, bir gün müderris Pir Mehemed Çelebi ile karşılaşır. Âşık Çelebi’nin daha önce Zâtî’den dinlediği gazel ve murabbaların Pir Mehemed Çelebi tarafından sahiplenildiğini görür. Mehemed Çelebi, aslında bu şiirlerin yakın zamanda kendisi tarafından söylendiğini, dolayısıyla kendisine ait olduğunu iddia etmektedir. Âşık Çelebi bu durumu gider Zâtî’ye anlatır. Hadiseyi işiten Zâtî, kendini kaybeder, uygunsuz sözler söyler, çok beddua edip sövüp sayar:

“Merhûm Pîr Mehemed Çelebi nâm bir kâbil ü fâzıl, elli akça ile Mahmûd Paşa medresesine müderris idi. (...) Zâtî’den işitdügüm gazellerün ba‘zın ve murabba‘ların ‘aynın yakında didüm diyü bana okıyuvirdi. Ba‘dehû Zâtî’ye râst geldüm, hâli hâber virdüm. Bir hâle vardı ki gûyâ zehr-i kâtil yâ dârû-yı hûşber virdüm. Bâ-vücûd ki Çelebi’ye varur gelür, kasideler virür, câ‘izeler alurdu yine bî-ihliyâr alup ‘aklın tagıtdı, halt-ı kelâm idüp vâfir bed-du‘âlar idüp düşnâm itdi. Ben buna mütehammil olamazam ki gözüme karşı gayrılar

⁸¹ Kınalızâde Hasan Çelebi de anekdotu benzer bir şekilde anlatmaktadır:

“Hikâyet olunur ki bülegâ-yı Rûmun şâ‘ir-i sûtûde-sıfâtı ya‘nî Mevlânâ Zâtî, Bâkî Çelebinün bu matla‘-ı fesâhat-simâtını alup tamâm gazel eylemiş ve Bâkî gibi şâ‘ir-i sâhirin şî‘rin ugurlamak ‘ayb degüldür dir imiş. Ol matla‘ budur.

Matla‘: Kaddümi çeng eşkümi rûd eyledün

Cismüm âteş cânımı ‘ûd eyledün” (KHÇT, 2009a: 170).

benüm ŧi‘rümü mâlikâne tasarruf ideler didi ve bu gam beni öldürür diyü hatm-i kelâm itdi” (AÇT, 2010: 1579-1580).

1.2.4.5. Zâtî’nin Mesîhî’yi İntihalle Suçlaması

Zâtî, Latîfi tarafından nakledilen mutayebe tarzındaki bir başka anekdotta, bu sefer de Mesîhî’yi kendi ŧiirini çalmakla suçlamaktadır.

Anekdota göre, Zâtî’nin bir kıta yazarak yönelttiği suçlama, Mesîhî tarafından başka bir kıtayla reddedilmektedir:

“Mutâyebe: Mezkûr Mesîhî ile merhûm Zâtî beyninde ŧi‘re müte‘allık ba‘zı ma‘nâlar tevârüd vâki‘ oldukda Zâtî mezkûr Mesîhîye sirka töhmetini müş‘ir bu kıt‘ayı yazup göndermiş idi.

Kıt‘a-i Zâtî:

*Ey Mesîhî her biri ‘ırz ugrısı ‘ayyârdur
Şehr-i ŧi‘rün ŧâhisun bir dürlü dahî oldı iş
Mülk-i nazm-ı Zâtînün ugurlanup ma‘nîleri
Girüben dîvânuna tebdîl-i sûret eylemiş
Cevâb-ı Mesîhî:*

*Sanma kim ma‘nî-i nâdâna beni el uzadam
Degülüm tıfl ki hâyîde idinem iftâr
Tendeki rûh bana ‘âriyet oldugıçün
Günde bin kez iderüm kendü hayâtumdan ‘âr” (LT, 2000: 500).*

1.2.4.6. Kanunî Sultan Süleyman’ın Gubârî Mahmud Efendi’nin Eserinde İntihal Tespit Etmesi

Âşık Çelebi’nin anlattığına göre Sultan Süleyman (Kanunî), Gubârî Mahmut Efendi’ye bir *Şeh-nâme* telif etmesini emreder. Tamamlanıp kendisine sunulan eseri inceleyince ŧiirlerde intihal olduğunu fark eder. Bunun üzerine Gubârî’nin müsveddelerini ister. İntihal bulunanları bir rivayete göre yakar, bir rivayete göre denize atar:

“Bâkî fermân dergâh-ı mu‘allânundur recâsı buydı ki terbiyyetler ü iltifâtlar bula, Şeh-nâme dimek emr olunup ol ser ü kârda ola. Pâdşâh-ı hikmetgîş ü ‘âkıbet-endîş Şeh-nâme’sin gördi, ‘ayârın bilüp tebdîr-i hekîmâne buyurdu

gayrun eş'ârın alup benümdür demek ihtimâli vardur eger ol ihtimâl def' olup kendiniün oldugına inanalum dirse cemî'-i müsevvedâtın virsün görelüm diyü buyurup cümle müzahrefâtın aldılar, bir rivâyetde âteşe bir rivâyetde deryâyâ saldılar” (AÇT, 2010: 1624).

1.2.4.7. Zihnî'nin Başkalarının Şiirlerini Çalan Bir Şair Olarak Anlatılması

Gelibolulu Âlî tarafından “*Erbab-ı nazmın beytü'l-mâlini çalmada hırsızların kumandanı*” olarak tasvir edilen Zihnî, biyografisinin sonraki kısımlarında ağır suçlamalara maruz bırakılmaktadır.

Tezkireciye göre Zihnî, şiirleri manasız hayalleri ise değersiz bir şairdir. Hatta tezkirede ona aittir diye örnek gösterilecek olan şiirin bile başkasının çıkma ihtimali vardır:

“Hâlâ ki bana beytü'l-mâl ısmarlandı diyü erbâb-ı nazmun beytü'l-mâlini çalmada sârikleriün sâlârı imiş. Ma'a-zâlik nazmı bî-ma'nâ tahayyüli mâlâyâ'nî bir şahs imiş. Bu matla'ından hasb-i hâli ashâb-ı kâle rûşen olmuş. Eger sâhibi çıkmazsa bu beyt anundur” (GAT, 1994: 156).

1.2.4.8. Hüseyinî'yi Başkalarının Şiirlerini Çalan Bir Şair Olarak Gösteren Anekdot

Başkalarının şiirlerini çalmakla suçlanan şairler arasına Hüseyinî de Kınalızâde Hasan Çelebi tarafından dâhil edilmiştir. Tezkire yazarına göre Hüseyinî, kendi zamanındaki şairlerin şiirlerini çalmaktadır:

“Şi'rde çendân kudreti ve nazmda ol kadar istitâ'atı olmamağın zemânesinde olan şu'arânun eş'ârını gasb iderdi. Yolına cân virmege cân viren'uşşâkından olan şu'arâyâ hód-tekellüf yok diyü bî-tekellüf şi'rlerini benümdür diyü okurdu” (KHÇT, 2009a: 243).

Kınalızade Hasan Çelebi, Hüseyinî biyografisinde Latîfî'ye de bir suçlama yöneltmiştir. Zira Latîfî, “*bu manâyâ vâkıf ve bu kazıyyeye ârif olmadugından*” Figânî'ye ait olan bir şiiri Hüseyinî'ye atfetmiştir:

“Hattâ Latîfî bu ma'nâya vâkıf ve bu kazıyyeye 'ârif olmaduğundan Figânî'nün bu gazeli-i meşhûrını ana isnâd itmişdür” (KHÇT, 2009a: 243).

1.2.4.9. Ümîdî'nin Bâkî'den Mazmun Yürüttüğünü İddia Eden Anekdote

Osmanlı şairlerinin intihalle suçlandığı anekdotlardan birini de 17. yüzyıl tezkirecilerinden Riyazî kaydetmiştir.

Anekdotu göre 16. asır şairlerinden Ümîdî, yine aynı dönem şairlerinden Bâkî'nin mazmunlarını çalmakta ve şiirlerinde kullanmaktadır. Hatta durumdan haberdar olan Bâkî, *“Ümîdî bizi yansılar.”* diye dert yanmaktadır:

“Hakkâ ki şâh-râh-ı belâgatde pey-rev-i Bâkî olmagla eş'ârî derece-i kabûle vüsûl bulmuşdur. Ol üstâd-ı fenn-i belâgatün ekser mazmûnların adını tagyîr ile ahz itdüğüne dil-gîr olub “Ümîdî bizi yansılar.” diyü ta'bir buyururlardı” (RŞ, 1982: 40).

1.2.4.10. Hallaç Zâtî'nin Farsça Şiirlerden İntihal Yaptığını İddia Eden Anekdote

İntihalcilik konusunda Âşık Çelebi'nin naklettiği bir başka anekdotun kahramanı Hallac Zâtî adındaki şairdir. Şair, halk arasında “Satı” olarak bilinir fakat kendisi tarafından bu Satı ismi bozularak Zâtî'ye çevrilmiştir. Bu şahıs aynı zamanda Sultan Mehmed Camisinin müezzini. 16. yüzyılın önde gelen şairlerinden Zâtî de bu kişiden oldukça rahatsız olmaktadır.

Âşık Çelebi'nin bu tariflerden sonra Hallaç Zâtî ile ilgili ortaya attığı intihal iddiası şöyledir:

“Başkaları Farsçadan mana tercüme ettiğinde, Bu Farçada vardır, falanın falan beytinden tercümedir, derdi. Ama kendisi tercüme etse ve bu tercümedir deseler, benim Farsça bilmediğimi bilirsiniz, derdi.”⁸²

⁸² *“İller Fârisîden ma'nâ terceme eyleseler kendüye okuduklarında bu Fârsîde vardır fülânun fülân beytinden tercemedür dirdi ammâ kendü terceme eylese okısa, tercemedür diseler ben Farsî bilmediğüm bilürsüz dir idi” (AÇT, 2010: 1574). Anekdote için ayrıca bk. Korkmaz, 2012: 193.*

1.2.4.11. Âşık Çelebi'nin Latîfi'yi Fikir Hırsızlığıyla Suçlaması

İntihal konusundaki son anekdot, 16. yüzyılda şuara tezkiresi kaleme aldıkları bilinen Âşık Çelebi ile Latîfi arasında geçmektedir.

Hikâyeye göre Âşık Çelebi ile Latîfi şuara tezkiresi yazmayı düşünürler ve bazı mütalaalarda bulunurlar. Bu istişareler esnasında Âşık Çelebi, eserini harf sırasına göre (alfabetik) tertip edeceğini söyler. Fakat Latîfi, Âşık Çelebi'nin bu fikrini çalar ve ondan daha önce kendi eserinde kullanır:

“Latîfi ile fakîr bir tezkîretü 'ş-şu 'arâ dimek fikr idüp ol zemân tertîbin ve fakîr hurûf-ı esâmi tertîbin ihtiyar itdüm idi. Sonra monlâ-yı mezbûr benüm tertîbüme sarkup yârân lokmasına tama ' itdügi eclden ben dil-gîr olup ferâgat idüp on beş yıldan ziyâde cem ' itdügüm evrâk takçe-i ihmâlde metrûk u nihân kaldı” (AÇT, 2010: 737).

1.2.5. Osmanlı Şairlerinin Başkaları Adına Şiirler Yazdığını İddia Eden Anekdotlar

Osmanlı şair ve nasirlerini intihalci kimseler olarak gösteren anekdotların yanında onların çeşitli kaygılarla başkaları adına şiirler yazdığını iddia eden anekdotlar da vardır. Bunlardan birinde arkadaşını mutlu etmek için şiir yazan Şeyhî'den, diğesinde ise para kazanmak için şiir satan Zâtî'den söz edilmektedir.

1.2.5.1. Şeyhî'nin Ahmedî Adına Şiirler Yazdığını İddia Eden Anekdot

Latîfi'nin anlattığı bir anekdota göre Ahmedî bir eser yazmış ve devrin önde gelenlerine arz etmiştir. Eseri inceleyen kişiler kitabı pek muteber bulmaz ve böyle bir kitap yazacağına iyi bir kaside yazsaydın daha evla olurdu, derler. Duruma oldukça içerleyen Ahmedî, üzüntüsünden hastalığa tutulur:

“Rivâyet iderler ki kitâb-ı mezbûrı mezkûr [Ahmedî] âhir ü encâma a'ni itmâm u ihtitâma irgürüp ol 'asrun a'yânına ve erkânına 'arz itdükde çendân pesendide görülmeyüp bu gûne nazm ile bir kitâbdan bir pâkçe kasîde evlâ ve efdâl idi dimişler ve hâme-girân harîfe vâfir harf atmışlar ol dahî ol tâne-i

cân-güdâzdan mecrûhu'l-bâl ve şikeste-hâl olup tamâm müte'ellim ü müte'essir olıcak harâret ü buhârından zâtına 'ârıza 'âriz olur" (LT, 2000: 163).

Anekdotun ilerleyen kısımlarında başından geçen bu hadiseyi birlikte yaşadığı arkadaşı Şeyhî'ye anlatır:

"Meger ol zamânda şeyhu'ş-şu'arâ merhûm Şeyhî ile bir hücrede celîsler velâ-tekellüf hemdem ü enîsler imiş. Ebyât-ı kasîde gibi dûr u dirâz mâvakâ'yı Şeyhîye hikâyet ve bu mâkule nazm ile bir kitâbdan bir hoşca kasîde efdâl idi didüklerini rivâyet ider" (LT, 2000: 163).

Ahmedî'nin yaşadığı bu hadisenin üzüntüsünden hasta olmasına gönlü razı olmayan Şeyhî, o akşam arkadaşı adına bir kaside kaleme alır. Ahmedî, o kasideyi alarak kitabının aşağılandığı mekâna tekrar gider:

"Kendü ol 'illetden hasta ve sebebsüz şikeste oldukda mezbûr Şeyhî ol gice Ahmedî nâmına hasb-i hâl mülâyim ü münâsib bir muhayyel ü musanna' kasîde peydâ kılur ve yârendesi Mevlânâ Ahmedî ol kasîde-i yek-şebeyi alup erkâna gelür" (LT, 2000: 163).

Dönemin önde gelenleri irfan sahibi kimseler olduğundan Ahmedî'nin sunduğu kasidenin ona ait olmadığını hemen anlarlar. Gülümseyerek Ahmedî'ye, "Ya önceki kitap ya da bu getirdiğin kaside sana ait değil" derler:

"A'yân-ı erkâna 'arz itdükde meger ol devrde a'yân-ı erkân her biri nüktedân-ı kân-ı 'irfân imiş çünkü kasîdeyi alurlar im'ân-ı nazar ile mütâla'a kılurlar görürler ki ebyât-ı kasîde ile nazm-ı kitâbun ol kadar münâsebet ü müşâbeheti yok. Tebessüm-künân u hande-zenân eydürler ki Mevlânâ Ahmedî eger bu îrâd irdüğün kasîde senün ise ol kitâb senün degüldür ve eger kitâb senün ise kasîde senün degildür diyüp meyânlarında çendân tefâvüt-i fâhiş yogiken iki suhanverün kelimâtın birbirinden fark u temyîz itmişlerdür" (LT, 2000: 163).

Latîfî tarafından aktarılan hikâyenin kahramanları, kendi devirlerinin önde gelen şairlerindedir. Fakat anekdot, okuyunun zihninde bir açıdan Ahmedî'nin

edebî kudretini olumsuzlamakta, Şeyhî'yi ise yüceltmektedir. Zira Ahmedî gibi bir şair, Şeyhî'den gelen böyle bir teklifi niçin kabul etmektedir?⁸³

Anekdotta öne çıkan başka bir husus da devrin kendilerine eser/kaside sunulan şahsiyetlerinin edebî tenkit yönleri gelişmiş kimseler olmalarıdır. Öyle ki kendilerine sunulan eserlerde, “*meyânlarında çendân tefâvüt-i fâhiş yogiken iki suhanverün kelimâtın birbirinden fark u temyîz*” edebilmektedirler. Anekdot bu yönüyle edebiyat ve tarih araştırmacılarına önemli bir mesaj vermektedir: Tarihî ve edebî metin araştırmacısı, incelediği metnin orijinal olup olmadığını ortaya koymayı en önemli ve öncelikli vazifesi olarak görmelidir.

1.2.5.2. Zâtî'nin Para İçin Başkaları Adına Şiir Yazdığını Anlatan Anekdot

Bilindiği üzere Zâtî, önceki bölümde intihalcilikle suçlanan anekdotlara konu edilmişti. Âşık Çelebi, anlattığı diğer bir anekdotta Zâtî'nin para karşılığında başkaları adına şiirler yazdığını iddia etmektedir.

Anekdotta göre Zâtî, hayatının son zamanlarında geçim sıkıntısı nedeniyle başkaları adına şiirler yazmıştır. Tezkire yazarının anlattığına göre Zâtî bir gün sohbet esnasında yine (!) bir hazine bulduğunu söyler. Bulduğu hazine kendisine bir hizmetçi vasıtasıyla iki üç günde bir gelen yiyecekler, paralar ve altınlardır. Zâtî'den bunun karşılığında çeşitli redif ve kafiyelerde şiirler istenmektedir. İsteyen kişi redif ve kafiye sipariş ederken şiirlerdeki mahlasın “Sâfi” olmasını da talep eder:

“Evâhir-i ‘ömrinde bir gün musâhabet iderken didi ki yine bir kân deldüm, akçaya pulsuz bir metâ’ aldum. İki üç günde bir hıdmetkâr gelür bir mektûbla gâhî akça ve gâhî altûn getirür. Yanınca et‘ime-i nefise ve halvâ-yı gûn-â-gûn getirür, şu makûle bir murabba’ veya bir gazel disün diyü gâhî tahsîs-i kâfiye vü redif iderler ve vezn ü münâsebet Sâfi mahlasıyla âşnâ olsun dirler hattâ şimdi “Mısra’: Her zemân bir yâr hecrin gösterür devrân bana” bendin murabba’ eylesün diyü haber geldi” (AÇT, 2010: 1578-1579).

⁸³ Tunca Kortantamer, “Yeni Bilgilerin Işığında Ahmedî'nin Hayatı” başlıklı makalesinde, Fuat Köprülü'yü de kaynak göstererek bu hikâyenin uydurma olduğunu söylemektedir (Kortantamer, 1993: 13).

Sohbet esnasında Zâtî'ye yine altınla şeker helvası gelir. Şiirleri sipariş eden kişiyle ilgili Âşık Çelebi'nin tahmini ekâbirden zengin bir erkek veya kadın olduğu yönündedir. Yine kanaatine göre bu müşteri, şiir yazmaktan aciz bir kimsedir ve bir dilbere tutulmuştur. Anekdote Zâtî'nin pişkin bir ifadesiyle biter: *Sermayeden herhangi bir ziyânımız yok. Gazellerimiz mahlasımızla divanımızda; akçe, altın, helva ve şeker ise yanımızda kalır:*

“Yine kemâ-kân yanınca zer ve helvâ-yı şekker geldi. Zann iderüm ki sâhibi ekâbirden bir ulu kimesne veyâ bir ulu hâtundur ki kendü şi'rden 'âciz ve bir dil-bere meftûndur. Hele ser-mâyeden ziyânımız yok gazellerümüz yine mahlasımızla divânımızda kalur ve hâlâ akçe vü zer ve helvâ vü şeker yanımızda kalur didi” (AÇT, 2010: 1579).

Anekdotta Zâtî'nin ikiyüzlülüğü ve sahtekârlığı ön plandadır. Ayrıca Âşık Çelebi'nin şiirleri kimin sipariş ettirdiğine dair yorumu da dikkate değerdir. Çünkü Âşık Çelebi, şiirleri sipariş ettirenin bir dilbere müptela zengin bir erkek veya kadın olabileceği ihtimali üzerinde durur. Böylelikle Osmanlı toplumunda âşık olduğu erkeğe şiirler yazıp gönderen erkek veya kadınların var olduğu mesajı verilmektedir. Kapalı ve dindar bir toplum yapısına sahip olduğu varsayılan Osmanlıda böyle hadiselerin cereyan ediyor olması ve bu hadisenin tezkire yazarı tarafından oldukça normal bir şekilde anlatılması, üzerinde durulması gereken bir durumdur.

1.2.6. Osmanlı Şairleriyle İlgili Olumsuz İçeriğe Sahip Diğer Anekdotlar

Şuara tezkirelerinde Osmanlı'nın kalem erbabını; gayrimeşru ilişkiler içerisinde, uyuşturucu müptelası, ayyaş, sapkın, ahlâksız, intihali ve başkaları adına çeşitli sebeplerle eserler yazan kimseler olarak tasvir eden olumsuz içerikli yukarıdaki anekdotların yanında yine bu sınıfı muhtelif iddialarla aşağılayan anekdotlar mevcuttur. Aşağıda yer verilen bu anekdotlarda; Osmanlı şairlerinin yazdıkları şiirleri inkâr ettikleri, caize dilencisi oldukları, arkadaşlarının özürleriyle alay ettikleri gibi mesajlar yer almaktadır.

1.2.6.1. Yahyâ Bey'in Yazdığı Bir Beyti İnkâr Etmesi

Önceki kısımlarda çeşitli anekdotlara konu edilen Yahya Bey (Taşlıcalı) hakkında Gelibolulu Âlî de bir anekdot kaydetmiştir.

Hikâyeye göre Âlî ile Yahya Bey bir gün rast gelir, sohbet ederler. Sohbet esnasında Yahya Bey, Şehzade Mustafa'nın ölümü üzerine yazdığı mersiyedeki bir beytin kendisine ait olmadığını, birisinin çadırına gizlice girerek müsveddelerine bu beyti kaydetmiş olabileceğini söyler:

“Mısra ‘: Vücûdına sitem-i Rüstem ile irdi ziyân beytini musarra ‘ zikr itdi. (...) Sene isnâ ve semânin ve tis ‘amie târihinde ki mezbûrla sohbetimiz sebk itdi. Evvelâ bu makûle mersiyeyi ihtiyâr sâniyen bî-baklûkle illere iş ‘âr neden oldu diyu sordugumuzda bir garîb cevâb viridi. Berâ-yı izhâr dimeyüp bi-tarîkı 'l-ahfâ mahlas kaydından müberrâ miyân-ı şu 'arâya ilkâ niyyetinde iken ordu seyrine vardum. Mersiyemi bir nice şahsun elinde gördüm. Meger ki yârandan biri çadıruma gelmiş. Ben hâbnâk iken müsveddemi bulup yazmış. Ân-ı vâhidde tâlibine bezl idüp münteşir itmiş diyu buyırdı” (GAT, 1994: 287).

Anekdotta geçtiğine göre Yahya Bey, Şehzade Mustafa'nın ölümü üzerine yukarıdaki beyti söylemekte sonra inkâr etmektedir. Yahya Bey'in iddiasına göre kendisi uyurken çadırına gizlice girilmiş ve müsveddelerine yeni bir beyit eklenmiştir.

Tezkireci yazarı, anekdot vasıtasıyla yaptığı telkinle Yahya Bey'i iki yönden töhmet altında bırakmaktadır. Birincisi bahsi geçen beyti gerçekten çadırına birisi girip yazdıysa Yahya Bey ayak oyununa kurban gitmiş olur. Bu durumda neden kendisine yapılan bu oyunun peşine düşmemiştir? İkincisi Yahya Bey, korkusundan döneklilik yapmakta, ilk söylediğini inkâr yoluna gitmektedir. Anekdotu anlatan tezkire yazarı da bu fikirdedir. Zira biyografının ilerleyen kısımlarında, Rüstem Paşa'nın ölümü üzerine Yahya Bey'in bir hiciv mersiyesi yazdığını kaydetmiştir.

1.2.6.2. Şeyhî'yi Caize Düşkünü, Dilenci Biri Olarak Gösteren Anekdot

Osmanlı edebiyatında şair ve nasirlerin yazdıkları eserleri devrin idarecilerine takdim ettikleri ve bu idareciler tarafından madden desteklendikleri bilinmektedir.

Bazı şairlerin caize alabilmek için şiirler yazdığı ve bu işi bir geçim vasıtası olarak gördüğüne dair yorumlar da mevcuttur.⁸⁴

Latîfî'nin anlattığı caizeyi konu edinen bir anekdota göre Şeyhî, kusursuza yakın, eşi benzeri olmayan bir eser yazar ve devrin hükümdarı Sultan Murat Han'a sunar. Şeyhî'nin eseri padişah tarafından beğenilir:

“Ol zaman mezbûr kitâb-ı merkûmı tekâmîl ü tedvîn idüp ‘atabe-i Murâd Hâna iletî. Lâbüd kitâb-ı merkûma a ‘yân-ı erkânı ihtimâm-ı tâm ile im‘ân-ı nazar itdükte gördiler ki aksâm-ı fûnûn u fezâyili müş‘ir ü müştemil bir kitâb-ı kem-yâbdur. Nazm-ı lâ-nazîri dâyire-i i ‘câzda gerçi ki sûret-i mecâzda bir nazm-ı sihr-intisâb u feyz-me‘âbdur ki her kelâmı ‘ayn-ı ‘ibret ve her beyti mahz-ı hikmet bî-şâibe ve şübhe netîce-i velâyet-i sarîh ve kerâmet-i sahîhdür” (LT, 2000: 343).

Anekdotun ilerleyen kısımlarında devreye, benzer birçok anekdotta olduğu gibi, dönemin padişah etrafına toplanmış hasit karakterleri (devletin edebiyattan anlayan ileri gelenleri) girer. Eserin, Nizâmî'nin hamsesinden derlendiğini söyleyerek padişahı kandırırlar:

“Lâkin galebe-i hıkd u hased ‘ayn-ı insâfların sebel ü remed idüp hamse-i Nizâmîden terceme ve tirâşdur ne mahall-i tahsîn ü sâbâşdur. Pâdişâha hîn-i terbiye ve zamân-ı medhde selb ü kadh itdiler” (LT, 2000: 343).

Şeyhî'nin kendisini aldatmaya azm ettiğine kanaat getiren padişah, vaziyete sinirlenir ve şaire caize vermez:

“Lâcerem pâdişâh dahî “İşiten sinirlenir.” iktizâsınca dûn-ı nazar ile himmetin pest idüp mezkûrı hoş görmedi ve cevâyiz ü ‘atâyâdan nesne virmedi” (LT, 2000: 343).

Yazdığı eser için caize alamayan Şeyhî çok gücenir ve meşhur *Har-nâme*'sini yazarak padişaha takdim eder:

“Ol dahi bunların nazar-ı dûn ve himmet-i petsinden münfa‘il ü münkesir olup bunları tahayyül temsil idüp bunların hakkında Har-nâmeyi imlâ ve inşa idüp pâdişâha sundı” (LT, 2000: 343).

⁸⁴ Osmanlı döneminde şair ve yazarlara yazdıkları eserler karşılığında ödenen telif ücreti, “caize” hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Uzun, “Câize”, *DİA*, C.7, İstanbul 1993, s. 28-29.

Yukarıdaki anekdotun telkin ettiği mesajda şüphe uyandıran iki husus vardır. Bunlardan birincisi, Latîfi'nin iddiasına göre padişahın etrafının karakteri düzgün olmayan insanlar tarafından sarılmış olduğudur. Öyle ki bu durum tezkire yazarları (veya onların bilgi edindiği kaynak kişiler) tarafından bile tespit edilebilirken padişah tarafından bilinmemektedir. Diğer bir deyişle devlet idaresine tesir eden heyet adil olmayan kişilerden oluşmaktadır.

İkinci şüphe uyandıran husus da Şeyhî'nin gücenerek/kızgınlıkla yazdığı *Har-nâme*'yi padişaha sunabilme cesaretidir. İlk eseri hiddetle reddedilen bir şair, etrafı adalet duygusundan yoksun idarecilerle çevrili bir padişaha, hem de bu adaletsiz idarecileri eleştirdiği *Har-nâme* gibi bir eseri hangi cesaretle sunmaktadır?⁸⁵

⁸⁵ *Har-nâme*'nin nasıl sunulduğu konusu kadar kime sunulduğu da muammadır. Tezkire yazarlarından Sehî ve Latîfi eserin Sultan Murat'a sunulduğunu söylerken Âşık Çelebi, Gelibolulu Âlî ve Kınalızâde Hasan Çelebi ise Çelebi Mehmet'e sunulduğunu söylemektedir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mengi, 1977: 173-175.

Har-nâme'nin yazılış sebebi ve sunulduğu padişah, Âşık Çelebi tarafından yukarıdakinden çok farklı bir anekdotla anlatılmaktadır. Bu anekdota göre, Yıldırım Bayezid'in oğlu Sultan Mehmet, ağır bir hastalığa yakalanmıştır. İşinin ehli bir tabip olan Şeyhî'yi bulup padişahın huzuruna getirirler. Şeyhî, şehzadenin derdine çare bulunca padişahın çeşitli bahşiş ve ihsanlar görür. Bunlardan biri de Dokuzlar adındaki kasabanın kendisine tımar olarak verilmesidir. Şeyhî, Dokuzlar'a giderken eski tımar sahipleri tarafından saldırıya uğrar ve öldürülmek istenir. Şeyhî, bu saldırıdan zor zahmet kurtulur; başından geçenleri anlattığı, hasımlarını eşek olarak tasvir ettiği *Hâr-nâme* hikâyesini yazar ve padişaha (Yıldırım Bayezid) takdim eder. Bunun üzerine Şeyhî'nin düşmanları cezalandırılır, zararı karşılanır: "Sultân Yıldırım oğlu Sultân Mehmed bir maraz-ı müşkile mübtelâ olur. Gîtüğe ol maraz-ı hâ'il vücûdında izdiyâd u imtidâd bulur. San'atında hâzık bir tabîb-i fâ'ik taleb buyururlar Şeyhî'yi bulup huzûr-ı sultâniye getirürler. Çün nabzına el urur kârûre görür. Sebeb-i maraz budur ki ihlât-ı kesîfe-i muhtelife muhtelîdur. Bu marazun 'ilâcî bir ferah-ı müfritdur ki bâ'is-i inşirâh ve sebeb-i terevvüh-i ervah ola dir. Fi'l-vâkı' ol zemânlarda bir peyk-i ferruh-pey içeri girür, bir kal'a ki dil-ber gönlin râm itmek gibi anı feth itmek demürden hisâr almak gibi düşvar imiş, sühûletle anun fethinün ve memâlik-i mahrûseye zammunun haberin virür. Fi'l-hâl mizâc-ı nâziük-bâr-ı pâdşâhî günden güne sıhhat-pezîr olur, vücûd-ı pür-cûdı hilâl iken iktibâs-ı envâr-ı sıhhatle on beş günde bedr-i münîr olur. Şeyhî'nün hazâkatin görürler, bahşîş ü 'atâlar idüp Tokuzlar nâm bir karyeyi tîmâr virürler. Merhûm Tokuzlar'a giderken eski sâhibleri bu hâle deh düşerler, yolun urup esbâbın gâret idüp yoldaşlarınınun onu onda bunu bunda katl itmek için başına üşerler. Şeyhî bî-çâre vü zahm-hurde vü nîm-mürde hâste vü nâ-tivân, üftân u hîzân pâdşâh işigine gelüp Hâr-nâme risâlesin nazm idüp hâlin içinde derc eyler. Hâr-nâme hikâyesinde hasımlarına eşek ayagı geçüp hayli hüner harc eyler. Hasımını te'dîb iderler, Şeyhî'nün kesrin cebr idüp yine esbâb u emvâlin tertîb iderler" (Âşık Çelebi, 2010: 1453-1454).

1.2.6.3. Özrü ve Aşkı Alay Konusu Edilen Hayretî'nin Hayret Veren Ölümü

Latîfî'nin yer verdiği bir anekdotta ömrü tekkelerde geçmiş tasavvuf ehli bir kimse olan Hayretî'nin mahlasına uygun olarak “hayret veren” ölümünden bahsedilmektedir.

Anekdotun kahramanı olan Hayretî, ömrünün ilk zamanlarında “*Tekye-i tecrîdde abdâl-meşreb*” bir kimsedir (LT, 2000: 240). Sonraları bir güzele âşık olur ve ona kavuşamamanın üzüntüsünden dolayı döktüğü gözyaşları sebebiyle kör olur. Bir gün yakın bir arkadaşından âşık olduğu o kadını kendisine getirmesini ister. Kadın'ın bir defa da olsa elini öpmek, bahtsız ve mutsuz gönlünü bu yolla teskin etmek arzusundadır:

“Mesmu'dur ki a'ma olmazdan evvel ü akdem ve zamân-ı darîrlığından mukaddem bir mahbûba ta'allukı muhkem ve ta'aşşukı müstahkem olup dîdesi dîdârdan mahrûm ve iltiyâk u iştiyâk nihâyetde hüçûm idicek bu hâlet-i hayret-me'alde iken yârân-ı kadîmden tazarru' u tavakku' eyler ki mahbûb u matlûbunun bir kerre elin öpdüreler ve dil-i nâ-murâd u nâ-şâdına bu vechle teskîn ü tesellî vireler” (LT, 2000: 240-241).

Ricada bulunduğu arkadaşı namert bir kimsedir ve sevdiği kadın yerine çirkin bir acuzeyi getirip Hayretî'ye bu kadının elini öptürür. Sonrasında şen kahkahalarla güler:

“Bu ümmîd ü recâda ve bu dâ'ie ü istid'âda iken ahsen-i nâsdan ve ahbes-i enâsdan bir nâ-merd ü bî-mürüvvet kendü gibi bir fellâh-ı bî-halâveti getirüp işde matlûbun geldi tâli'un yâr olup devletün el virdi öp elini diyüp ol şahs-ı bâtulun elin öpdürür ve ba'dehû şiddet-i kahkahayla gültüp geçdüğü bend-i pür-gezendi haber virür” (LT, 2000: 241).

Vaziyetin farkına varan Hayretî fevkalade hicap duyar. El açıp Allah'tan canını almasını diler. Allah'ın hikmet ve iradesiyle aynı hafta ruhunu teslim eder:

“Ol dahî bu şerm ü hacletden bir garîb hâlet ü girye ve rikkat gelüp Hak Celle ve 'alâ dergâhına el kaldurup derûn-ı dilden du'â ve Cenâb-ı Hazret-i Vehhâbdan ölümün istid'â ider. Hikmet-i Rabbânî ve irâdet-i Yezdânî hemân ol haftada dâr-ı fenâdan cânib-i bekâya gider” (LT, 2000: 241).

Bir şairin (dervişin) kör olmadan önce âşık olduğu birini görme arzusuyla yanması, bir arkadaşının yaptığı kötü şakaya alınarak ölümü istemesi ve ölmesinden ibaret gibi görünen yukarıdaki anekdotun satır aralarında şöyle bir olumsuz mesaj gizlidir: Bir derviş, tekkelerde ne kadar ilim öğrenirse öğrensin âşık olduğu bir kadın için gözyaşı dökerek kör olabilir. Dünya hayatını böyle bir hâl için heder edebilir.

2. BÖLÜM: MÜDERRİS, HOCA, LALA VB. OLAN ŞAİRLERLE İLGİLİ ANEKDOTLAR

Türk İslam tarihinin dikkati çeken eğitim-öğretim kurumlarından olan medreselerde görev yapacak müderrislerin ciddi eleme süreçlerinden geçtiği bilinmektedir. Dönemin en gözde eğitim kurumlarında ders okutan müderrislerde, her şeyden önce “ilim, fazilet ve haysiyet sahibi olma” gibi vasıflar aranmaktadır (İpşirli, 2006: 468). Buna bağlı olarak medreselerde hocalık yapan kişilere (müderrislere), cemiyet içinde çok hürmet gösterildiği; bu kimselerin toplumun itibar sahibi, aydın kişileri olduğu bazı modern araştırmalarda geçmektedir (Bk. Bilge, 1984: 19).

Tezin bu bölümünde tasnif edilerek incelenen anekdotlara konu olan müderrisler, yukarıdaki vasıfları taşımaktan uzaktır. Müderris olabilmek için gerektiği söylenen ilim, fazilet ve haysiyet gibi vasıflardan emareler şüara tezkirelerinde anlatılan müderrislerde görülememektedir. Anekdotlarda Osmanlı müderrisleri karaktersiz, üslûpsuz, sapkın, derbeder, ayyaş ve ahlâksız kişiler olarak gösterilmektedir. Bunun yanında müderris olmanın çok ilkel yollardan geçtiğine dair bilgilere de yer verilmektedir. Şüara tezkirelerinde yer alan müderrislerle ilgili anekdotlarda, eğitimde asıl belirleyici rol üstlenen, eğitimin merkezinde yer alan kişiler üzerinden bütün Osmanlı eğitim sistemi sapkınlık ve ahlâksızlık üzerine temellendirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Bu bölümdeki 22 anekdotun sadece ikisi (iki ayrı eserde yer alan aynı anekdot) olumlu mesajlar taşımaktadır. Olumlu mesaj taşıyan bu anekdotlar Müderris Sadi Çelebi'nin nesirde kabiliyetli olması üzerinedir. Buna karşılık müderris, hoca, lala vb. şairlerin olumsuzlandığı anekdot sayısı yirmidir. Bu yirmi anekdotun birçoğunda şahısların önce çeşitli sıfatlarla övüldükleri daha sonra anekdotlar vasıtasıyla değersizleştirildikleri görülmektedir. Yani burada da tezkire yazarlarının tutarsızlığı söz konusudur. Bölümdeki olumsuzlayıcı içeriğe sahip anekdotların mesaj ve telkinlerine göre sayısal/istatistiksel dağılımı “Sonuç ve Değerlendirmeler” başlığı altında Şekil 2.'de gösterilmiştir.

2.1. MÜDERRİS, HOCA, LALA VB. OLAN ŞAİRLERLE İLGİLİ OLUMLU İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR

Şuara tezkirelerinden Osmanlı müderrisleriyle ilgili olumlayıcı, övücü telkinler barındıran tek anekdot tespit edilmiştir. İki farklı tezkirede (Âşık Çelebi ve Beyânî) benzer içerikle yer alan bu anekdotta Müderris Sadi Çelebi'nin nesirde kabiliyetli olması anlatılmaktadır.

2.1.1. Müderris Sa'dî Çelebi'nin Belagatteki Ustalığı

Âşık Çelebi, Tacizâde Cafer Çelebi'nin kardeşi olan Tacizâde Sadi Çelebi'nin donanımlı biri olduğuna dair bir anekdota yer vermiştir. Tezkire yazarı, anekdota başlamadan önce verdiği bilgilerde, kardeşi padişah Yavuz Sultan Selim'in emriyle katledilen Sadi Çelebi'nin duruma çok sert tepkiler gösterdiğinden, hatta padişaha ağır beddualar ettiğinden bahsetmektedir (Bk. AÇT, 2010: 979).

Biyografinin ilerleyen kısımlarında anlatılan anekdota göre bir gün Osmanlı sarayından Mısır'a bir mektup yazılması icap eder. Padişah iç çekerek Cafer Çelebi'yi yâd eder ve “*O sağ olsaydı bu işi çok rahat halledebilirdi*” der. Padişahın yanında bulunanlar Cafer Çelebi'nin kardeşinin Semaniye'de müderris olduğunu ve inşaada neredeyse abisi kadar yetenekli olduğunu söylerler:

“Sehl zemân geçmedin ba'z-ı makâsıd Mısır'a irsâl-nâme ve kâsıd îcâb idüp emr-i sefâret kâzî- 'asker Mü'eyyed-zâde'ye mukarrer ve tesfir-i sefer ile kim fermân-ber ola diyü halk muntazır iken pâdşâh Ca'fer Çelebi-i merhûmı yâd idüp eger sag olaydı bu emrün kifâyeti anun kefine vâbeste olurdu diyü buyurduklarında mukarrerbân-ı hazretten ba'zı, karındaşı Sa'dî Çelebi dahu ki hâlâ Semâniye müderrislerindendir inşaâ'llah inşaada Ca'fer Çelebi'den bülend-pâye degilse fûrûmâye dahu degüldür ve resâ'il-nüvîslikde kimesneden kem-pâye degüldür dir” (AÇT, 2010: 981).

Bunun üzerine Sadi Çelebi'nin saraya çağırılması emrolunur. Haber ulaştığında Sadi Çelebi, abisinin katli üzerine söylediklerinin saraya ulaştığını zannederek ölüm korkusuna kapılır ve hayatından ümidini keser:

Fi'l-hâl ol mahalde bâb-ı 'âlem-me'âbde hazır olmaga fermân-ı berk-sür'at sâdır olur. Nevvâb-ı ihzar olan bevvâbdan biri Sa'dî Çelebi'yi ihzâra mübâşir olur. Merhûma haber-i da'vet vardukda bir dahı 'avdet muhâldür diyü şol ki şart-ı tecdîd-i vuzû' ve te'kîd-i vasiyyetdür ve resm-i vedâ' ve redd-i vedî'atdur ri'âyet idüp hayâtından ye's ü kunût, meşâmında bûy-ı türâb u hunût tehlîl-künân ve lâ-havle-gûyân bâb-ı saltanat-me'âba 'atebe gibi yüz kor ve serâperde gibi hâk-i mezellele yüz urur (AÇT, 2010: 981).

Saraya ulaşip da mektup yazması için çağrıldığını anlayınca canı yerine oturur. Çektiği korkunun neticesi olarak yarı ölü vaziyette evine döner. Sabaha kadar mektubu yazmakla uğraşır ve gün doğmadan tamamlar:

“Tertîb-i risâle ve terkîb-i makâle ile me'mur oldukda cânı yirine oturur, nîm-mürde hânesine ayak götürür. Ol gice kendüyi 'Utarid gibi bî-dâr ve elde şihâb gibi hâmesi üstüvâr olup müsevvede-i menşûr vilâyet-i 'Arab dest-i kâtîb-i kudret ile beyâz-ı sabâha çıkmadın bir mektûb-ı tekellüf-üslûb ve bedî'ü'l-meslûb inşâ eyler ki firâz-ı tirâzında 'Utarid-i kabûle nişân eyler ve âftâb-ı 'âlem-tâb leme'ât-ı eşi'âtından etrâfına zer-feşân eyler” (AÇT, 2010: 981).

Mektubu okuyup beğenen padişah, Sadi Çelebi'yi medresesinde otuz akçe maaşla görevlendirir. Bununla yetinmeyip otuz bin akçe nakit ve bir samur kürkle ödüllendirir:

“Ol nâme-i miskîn-hitâme şeref-i dest-bûs-ı pâdşâhî ile bülend-pâye oldukda Sa'dî Çelebi'ye medresesinde otuz akça terakkî buyurur ve otuz bin nakd akça ve bir semmûr kürkli sûf ihsân buyurup şeref-i dest-bûs ile telakkî buyurur” (AÇT, 2010: 981).⁸⁶

⁸⁶ Anekdot benzer içerikle Beyânî tarafından da anlatılmaktadır:

“Hikâyet olunur ki Ca'fer Çelebi tîg-i kahr-ı sultânî ile cânı der-bâhit itdügi esnâda Sultân Selîm Sultân-ı Mısra nâme irsâli lâzım olıcak Ca'fer Çelebiyi yâd idüp tahayyüf ü te'essüf ider. Nüdemâsından ba'zı mezbûrı terbiye idüp birâderinden niçe mertebe râcihdür didükde ihzârına fermân-ı pâdişâhî cereyân idüp da'vet itmege derbânlar irsâl olunur. Mezbûr Sa'dî ise bakıyye-i gazab-ı sultânîden hirâsân ve muztaribü'l-cinân imiş. Bevvâblar geldükde berg-i bîd gibi lertzân olup hayâtdan nâ-ümîd olup huzûr-ı pâdişâhiye vâsıl oldukda iltifât-ı sultânî ile cân remîdesi âremîde olup nâme tahrîrini kemâ-yenbagî edâ idüp makbûl u mer'î olup medresesine otuz akçe terakkî ve otuz bin akçe câ'izeye câ'iz olur” (BT, 2008: 86).

2.2. MÜDERRİS, HOCA, LALA VB. OLAN ŞAİRLERLE İLGİLİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR

Bölüm girişinde belirtildiği üzere şüara tezkirelerindeki müderris, hoca, lala vb. olan şairlerle ilgili anekdotlarda, Osmanlı eğitim sistemi genel olarak karalanmakta, olumsuzlanmaktadır. Bu bölümde bulunan yirmi anekdot vasıtasıyla ilmiye sınıfına mensup şairlerin birçoğu karaktersiz, üslûpsuz, sapkın, derbeder, ayyaş ve ahlâksız kişiler olarak gösterilmektedir. Bunun yanında anekdotlarda, Osmanlıda müderris olmanın çok ilkel yollardan geçtiği mesajı da verilmektedir. Olumsuzlayıcı içeriğe sahip anekdotların mesaj ve telkinlerine göre sayısal/istatistiksel dağılımı “Sonuç ve Değerlendirmeler” başlığı altında Şekil 2.’de gösterilerek yorumlanmıştır.

2.2.1. Osmanlı Müderrislerini ve Eğitim Sistemini Olumsuzlayan Anekdotlar

Salih Pay’ın ifade ettiğine göre, Osmanlı medreselerinde ders okutan müderrisin her şeyden önce takva sahibi, salih ve zeki bir kişi olması beklenirdi. Belirtilen bu ahlâkî vasıfların yanında müderrislerin; tefsir, hadis, usul gibi dinî ilimlerle lügat, sarf, nahiv, meani, beyan gibi edebi ilimlere, bunları öğretebilecek derecede vakıf olması gerekirdi (Pay 2002: 494). Şüara tezkirelerinde müderrisleri ve onlarla bağlantılı olarak eğitim sistemini ilgilendiren anekdotlara bakıldığında değersizleştirici telkin ve mesajlarla karşılaşmaktadır. Araştırmacının söylediği vasıflardan oldukça uzak tanım ve tasvirlerle müderrisler ve Osmanlı eğitim sistemi olumsuzlanmaktadır.

2.2.1.1. Müderris Mevlânâ İshak’ı (Üsküplü) Ahlâksız ve Sapkın Biri Olarak Gösteren Anekdot

Müderris olabilmek için gereken ilim, fazilet ve haysiyet gibi ulvi vasıflara dair emareler görülemeyen bir anekdotta Müderris İshak Çelebi, Gelibolulu Âlî, tarafından sapkın, derbeder ve ahlâksız bir kişi olarak gösterilmektedir. Tezkire

yazarı, “*memâlik-i zevk u şevkun şehriyâr-ı şeh-r-âşûbî*” ve “*mey-hâne-i sûz u güdâz*” ve “*mey-gede-i işret-sâzlıkda cân-ı bâde gibi kâse-i ar u nâmûsını seng-i hârâlara çalan*” gibi nahoş sıfatlarla anlatmaya başladığı Sahn Medresesi müderrislerinden Mevlânâ İshak’ı, biyografinin ilerleyen kısımlarında ahlâksız bir anekdotun başkahramanı yapmaktadır.⁸⁷

Anekdotta yer alan hadiseye göre bir gün ders vermeye Sahn Medresesine doğru giden İshak Çelebi’nin önüne bir “civan” çıkar. Çelebi, âdeti olduğu üzere (!) bu güzelin peşine takılır ve sokak sokak onu takip eder. Yol bir çıkmaz sokağa varır. Takip ettiği genç, o sokakta ikamet etmektedir ve evine yaklaştıklarında gencin babası (mesleği imam) kapıda görünür. Çocuğunun niçin takip edildiğini tahmin eden baba, İshak Çelebi’yi evine davet eder. Mevlana İshak bu daveti canına minnet kabul edip eve girer. O gün anlatacağı dersten bu davet uğruna vazgeçer:

“Monlâyâne cübbe ve destârla esterine süvâr ve ders ü ifâde niyyetine Sahn medresesine ‘azm ü güzâr idüp giderken reh-güzârındaki bir serv-i sâyedâr ve bir nev-res nihâl-i ‘işve-kâr-ı gül-ruhsâr zâhir ü bedîdâr olurdu. ‘Înân-ı ihtiyâr ve karâr-ı zimâm ester-i dülbül-disâr gibi dest-i tasarrufundan gidüp ol cevân her ne semte giderse ana peyrevlik idüp beyne’l-mevâli bu tarikle bî-nâmûs u ‘âr ve ‘inde’l-ahâlî bu lâubâlilikle şöhre-i dâr u diyâr olmuşdur. Hattâ bir gün bu minvâl üzre bir cevânun sâyesi gibi peyrevi ve mekân-ı hâsına varınca bir şem‘-i dil-sitânun şu‘le-i şevk u zevkına muttasıl pertevi olup yolları bir çıkmaz tarîka varup nihâyet bulmuş. Ve ol esnâda peder-i cevân-ı mâh-ruhsâr mevlânâ-yı mezbûrun kadîmî dostlarından bir imâm-ı salâh-iştihâr olup cevân içerü girdüğü gibi kapısından çıkup zâhir olmuş. Ya ‘ni ki ardınca bir monlâ-yı büzürg-vâr ve mevlânâ-yı bülend-iktidâr gelüp bi’l-fi’l kapumuz önünde turup bilmem kime muntazırdur dimesiyle derd-mend imâm taşra çıkup İshâk Efendi merhûmı kapısı önünde görmüş. Ve hâl niye müncer idügin bilüp celb-i

⁸⁷ İshak Çelebi’nin *Divan*’ını neşreden araştırmacılar, müderris-şair hakkında tezkirelerde yer alan pespayelikleri görmemiş veya görmezden gelmişlerdir (Bk. Çavuşoğlu ve Tanyeri, 1989: 1-8). Çavuşoğlu’nun bu “görmezden gelme” tutumunu, hocası Mahir İz’i anlattığı yazısında paylaştığı bir hatırasıyla izah etmek yerinde olacaktır: “*Edebiyat Fakültesi bitirme tezimin konusu Yenişehirli Avni Bey’in divanı idi. Tezimi yönetecek olan Profesör Dr. Ali Nihad Bey yurt dışında bulunduğu için, okumakta ve anlamakta güçlük çektiğim kısımları sormak için hocama (Mahir İz) sık sık gitmek zorunda kalıyordum. Şairin hayatı hakkında yazdıklarımı okurken içkiye tehlikeli bir şekilde müptela olduğuna işaret etmiştim. Fevkalade kızdı ve Avni Bey’in bu zaafını bilmenin gençliğe ne faydası olacağını sordu; cevap veremedim.*” (Çavuşoğlu, 2006: 109).

muhabbet-me'al oğlunun kâküli kullâbından vücûda geldiğini idrâk idüp bir mikdâr nuzûl buyurun diyü tâzarru'-ı bisyâr ve gam-hânemizi müşerref kılun diyü tevakku'-ı bî-şumâr ile rikâbına sarılır. Monlâ-yı nâdiredân ise nüzûli cânına minnet ve duhûli sermâye-i encümen-i vuslat bilüp bilâ-te'hîr içerü girür. Ol gün ders ifâdesinden ferâgat ve ol dil-sitânun safahât-ı ruhsârından kitâb-ı Envârü'l-Âşıkîn gibi iktibâs-ı envâr-ı zevk u şekva müsâra'at kılur" (GAT, 1994: 191-192).

Gencin babası, oğlunu o gece İshak Çelebi'nin hizmetine verir ve sabaha kadar bir delikten gizlice olanları izler. İshak Çelebi, oğlanla baş başa kalır; isterse onu öpüp kucaklayacak, isterse gizli hazinesine kavuşabilecek durumdadır. Gecenin ilerleyen saatlerinde kalkıp abdest alır. Namazın sünnet, farz ve vacibini kıldıktan sonra nafil kılmaya niyet eder. Nafil kılmaya başlayınca az evvel işret içinde olduğu gencin kaşlarının güzelliği gözlerinin önüne gelir. Zor zahmet namazını tamamladıktan sonra döner ve o güzelin yüzünü seyretmekten sabaha kadar gözlerini yummaz:

Feemmâ imâm-ı nâmdâr-ı dâna bu bed-nâmlıktan halâsla hall-i mu'ammâ ve monlâ-yı mezbûrun mahbûb-dostluk ile ithâmundan felâh u halâsını istid'â murâd idinüp ferzend-i dil-bendini hizmetine teslim ve ol gece tâ seher zamânına dek kendüyi bir sürâh öninde mukîm idüp âlem-i agyârdan berî oğlunun sohbet-i visâli misâfir-i mezbûrun ni'met-i mâ-hazarı gibi mukarreri olup isterse bûs u kenâr-ı miyân dilerse vâsıl-ı genc-i nihân olmak üzre tek ü tenhâ vasl-encümen-i müheyyâ ve nûr-ı cemâl-i şem'-i rûşenini ittihâd meclisine nûr-efzâ idüp açmazdan nigehbân u evzâ'-ı nâ-dîdeleri sırrına dîdebân olduğu gibi anı görür ki İshak Efendi kalkup abdest alır. Cevânun âyîne-i cemâlınden rû-gerdân olup kibleye karşı togrılır. Edâ-yı sünen ü farz u vacibden sonra nevâfil kılmaga iştigâl kılur. Nihâyet ahyânen cevânun kaşları mihrâbına teveccüh ider. Câme-hâbı açılmış ise örtüp yine seccâdesine gider. Bu hâletle sabâha dek uyumaz. Müşahede-i cemâlınden igmâzla gözlerin yummaz (GAT, 1994: 192).⁸⁸

⁸⁸ On yedinci asırda tezkire kaleme aldığı bilinen Riyazî de İshak Çelebi hakkında buna benzer kısa bir anekdota yer vermiştir:

"Her zamânda bir dilber-i nâzenînün 'aşkı ile habâb-vâr kellesi pür-hevâ ve sadef-i dîde-i gam-dîdesi gevher-zâ olur idi. Nakl olunur ki bir gün ders-hanesinde seccâde-nişîn-i ifâde iken piş-gâh-ı revzenden bir cüvân-ı gül-'izâr güzâr ider. Müsâdif-i dîde-i nazar-bâzı olıcak

Bu anekdot ile eğitimde asıl belirleyici rol üstlenen “müderriş” üzerinden bütün Osmanlı eğitim sistemi sapkınlık ve ahlâksızlık üzerine temellendirilmeye çalışılmaktadır. Anekdotun içeriği kadar dikkati çeken bir başka özelliği de anlatım tekniğidir. Yazarın hadiseyi naklederken kullandığı anlatıcı tekniği modern romanlarda karşılaşılan “gözlemci anlatıcı”ya oldukça uygundur.⁸⁹ Gelibolulu Âli’nin, Türk edebiyatında 20. yüzyılda tesadüf edilen, modern romancılar gibi anlatım teknikleri kullanabilmesi üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur.

2.2.1.2. Müderriş Mevlânâ İshak’ın (Üsküplü) Gayrimeşru İlişki Hastası, Sapkın Bir Kimse Olarak Tasvir Edilmesi

Osmanlı müderrişlerini ilgilendiren anekdotlar içerisinde tezkire yazarları tarafından en fazla değersizleştirilen şahıs İshak Çelebi’dir. Latîfi’nin Müderriş İshak Çelebi tasvirine bakıldığında bu olumsuzlayıcı mesajlar net bir şekilde görülmektedir:

“Her kande ki bir hûb iştise ve iki evli bir kûyda bir mahbûb olsa kimse bilmezdi ki neyler niderdi nâgeh anı sayd iderdi ve bi’l-cümle perî-ruhsârlar teshîrinde sihr iderdi. ‘Ömri oldukça ‘âlem-i tecerrüdde mîr-i mücerredân ve ser-halka-i rindân ve maktûrı dermiyân idi. Bin zen-i zibâ-yı pür-zer ü ziverden bir kız nakşî dilberi ve nâ-zenîn-i nâz-perveri ve hezâr duhter-i dûşîze-i hûrî-manzardan kabâ-yı abâyıla bir mahbûb-ı sîm-beri ve âyine-i nemed-pûş gibi bir sâde peykeri hezâr-bâr yeg görürdi ve nakd-i hayât ile ölince zer ü sîmin bir sîm-bere virürdi” (LT, 2000: 172-173).⁹⁰

kıyâm idüp (...) huzzâr-ı meclis-i ifâdeye i’tizâr-künân cüvânun ardına düşer gider. ‘Âkıbet varub mülâkî olub temettü’-i seyr-i cemâl ider” (RŞ, 1982: 31-32; RŞ, Yazma, v. 24a).

⁸⁹ Romanda anlatıcı tipleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Çetin, 2008: 105-116.

⁹⁰ Anekdot için ayrıca bk. Korkmaz, 2012: 82.

2.2.1.3. Müderris İshak Çelebi'nin Haydar Çelebi'ye Evliliği Önermemesi

Önceki anekdotlarda sapkın ve ahlâksız biri olarak tasvir edilen İshak Çelebi, Âşık Çelebi tarafından anlatılan başka bir anekdotta arkadaşı Haydar Çelebi'ye (divan kâtibi) mektup yazarak evliliğin zararlarını anlatmaktadır:

“Mezbûr İshâk Çelebî re'is-i küttâb-ı divân iken maktûl olan Haydar Çelebi ile tarîk-i tahsilde şerîk olup Haydar Çelebî sılasına gidüp bir 'avret alup zen-pâreliğa meşgûl olup eğlendükde İshâk Çelebi ana bu mektûbı göndermişdür. Sûret-i mektûb-ı İshâk Çelebi: [Türkçesi] Tâ ki fitne dolu kocakarı felek, sevgisiz güneşin yüzünden karanlık bulutların perdesini, şefkat yoluyla kaldırsın. Her kadehi kaldırıp indirdiğinde (yani güneşin her doğuşunda ve batışında) yüce Allah, insanın tabiatında şehvanî hastalık olan nefsanî lezzetlerin zorlamalarından korusun. Ve ay'ı, hırsız gibi, yüzü siyah bırakmasın. Beyt: [Türkçesi] Gençlik çağında, bütün kadın düşkünlerini, Hak, kadınların hilesinden korusun” (AÇT, 2010: 340).

İshak Çelebi, mektubun sonunda, “Şimdi adam gibi davranıp nikahını boz” diye de öğütler:

“İmdi gerekdür ki er gibi olup kayd-ı nikâhı talâk-ı utlâka tebdîl idüp reh-zen idüp zen-dostluk pîşesin pişvâ idinmeyesin” (AÇT, 2010: 340).

2.2.1.4. Müderris İshak Çelebi ile Amrî'yi Sapkın ve Karaktersiz İnsanlar Olarak Gösteren Anekdot

Kınalızâde Hasan Çelebi, devrin iki müderrisi Amrî ile İshak Çelebi'yi sefih bir hayat içerisinde tasvir ederek başladığı Amrî biyografisinde ilginç bir anekdota yer vermektedir. Anekdota göre Amrî ile İshak Çelebi yolda giderlerken bir güzele rast gelirler. Güzeli sohbele tutup türlü iltifatlarda bulunurlar ve sonra ondan kendilerinin dış görünüşüne bakıp kim olduklarını tahmin etmesini isterler. Yolda karşılaştıkları kimseden aldıkları cevap oldukça enteresandır: *İlim ve marifet sahibi olmadığınız açık ve görünüşünüzden ilim ehlinden olmadığınız anlaşılıyor:*

“Merhûm İshak Çelebi ile musâhib ü mu'âşir ve biribiriyle 'ıyş u 'işrete mübâşir idi. Hikâyet olunur ki bir gün ikisi bir cevân-ı sühandâna râst gelüp

dil-beri musâhabete tutmağičün ey ‘âlem-i hüsnün tâbında mâhı ve ey mülket-i letâfet ü melâhatün pâdşâhı lutf eyle bi’llâhi ikimizün kıyâfetine ne olmak düşer ve şekl ü hey’etimüz ne hırfetden olmak ister didüklerinde cevân-ı sîm-endâm sühan-fehm ve şîrîn-kelâm dahı üstünüze ‘ilm ü ma’rifet düşmez ve kıyâfetenüz muktezâsı üzre ehl-i ‘ilm olmanız ihtimâl olmaz diyüp mezbûrları ilzâm u ifhâm itmişdür” (KHÇT, 2009b: 116).⁹¹

2.2.1.5. Müderrislerden Abdülaziz Çelebi ve İshak Çelebi’nin Ayyaş Kimseler Olarak Tanıtıldığı Anekdote

Âşık Çelebi’nin anlattığı anekdote göre müderrisler Abdülaziz Çelebi ve İshak Çelebi; içkicilerin, akşamcılarının, ayyaşların önde gidenleridirler. Öyle ki nerede şarap görseler şekerin sineğe üşüştüğü gibi üşüşürler:

“İshak Çelebi ve sâ’ir yârân-ı devrânla habâb-ı mey gibi bâdeye düşerler, şarâb-ı telh görseler meges şehd ü şekere üşer gibi üşerler imiş” (AÇT, 2010: 1041).

Sultan II. Bayezid’in bilhassa ilim ehlinden olup şarap içenlere gazabının çok olduğu o devirde, ayyaş Abdülaziz Çelebi’ye Siroz Medresesinde görev verilir. Bunun üzerine devrin ismi verilmeyen bir şairi, durumu eleştiren bir beyit söyler:

“Ol hâlde Siroz medresesi virilir. Meger medresenün rakabesi zemânı imiş ve Sultân Bâyezîd’ün şarâba yasagı gâyet husûsân ehl-i ‘ilmden şarâb içene gazabı çağı imiş. Bunlar İshâk Çelebi ile pey-rev-i nefis-i gül olurlar, şeb u rûz şürb-i hamra meşgûl olurlar. Ol esnâda zarîfün birisi dir.

Beyt: Cihetsüz müderris mülâzım İsâk / İçerler şarâbı tutulmaz yasak” (AÇT, 2010: 1041).

⁹¹ Aynı anekdote, Âşık Çelebi tarafından kahramanlarına kendisi de eklenerek anlatılmaktadır:

“Ol [Mehemmed Çelebi] rivâyet ider ki mahbûblıgum ‘âleminde ve güzelliğümün çak germâ-germ çağı deminde bir gün İshâk Çelebi ile ‘Amrî yolda bana dû-çâr oldular. Musâhabet kasd idüp ‘Amrî dil-beri âvurda çekelüm didi İshâk Çelebi şeklinden sühan âferin olmak anlanur câ’iz ki haclet lâzım ola ferâgat yegdür didi. ‘Amrî eslemeyüp yanuma geldi. Çelebi bi’llâh biz iki kişiyüz, üzerümüze ne tâ’ifeden olmak düşer kerem eyle beyân eyle siz de hayli kâbiliyyet fehm eyledük didi. Ben dahı garazlarından habîr olup hele ehl-i ‘ilm ü ma’rifet olmak düşmez gayrısın bilmezem didüm. Mebhût olup yanumdan gütdiler biri birin melâmet itdiler didi” (AÇT, 2010: 1125).

2.2.1.6. Müderris Baba İshak'ı Ahlâksız ve Şiir Hırsızı Biri Olarak Gösteren Anekdöt

Âşık Çelebi *Tezkiresi*'nde tatlıcılık yapan ve aynı zamanda şair olan Hüseyinî'den methiyelerle bahsedilmektedir. Pişmaniyesinin, kadayının, helvasının çok meşhur olduğu söylenmektedir. Hüseyinî'nin helvasından yiyenlerin bir daha yemek için can verebileceğinden dem vurulur. Sonra lâf döner dolaşır ve devir şairlerinin aslında helvaya değil de helvacıya tutkun olduklarına gelir. Bu tutkunların en bilineninin ise Müderris Baba İshak olduğu, Baba İshak'ın her gün medreseye gelip giderken Hüseyinî'nin dükkânının önünden geçtiği ve Hüseyinî'ye bakarak iç geçirdiği anlatılır:

“Helvâ-yı pişmînesin yiyenler sakalın eline virürdi. Katayıfın tadanlar serrişte-i kârların elden aldirurdi. Nakd-ı hayâta helvâsı satılsa işiden cânın halvâlık virürdi. Bu bâzâr-ı şîrîni görüp nebât-ı div gibi mahbûs-ı şîşe-i hased olup ta'accübden çüb-ı bîdi engüşt-i hayret gibi ısırurdi. Egerçi cümle şu'arâ vü zurefâ helvacı güzel dahi tatlu diyü 'uşşâk idi. Ammâ baş açuk serâmedleri Baba İshâk idi. Her gün medreseye dükkânı öninden geliür gezer gâh kûşe-i çeşm ile nigâh eyler ve gâh bî-ihyâr âh-ı nâ-gâh eylerdi” (AÇT, 2010: 626).

Âşık Çelebi, anekdotun devamında Baba İshak'ın şiir ve nesirde yalan söylemeyi âdet edinmiş olduğunu, bunun yanında başka şairlerin şiirlerini çalarak kendisinin diye okuduğunu da kaydetmektedir:

“Mezkûr mîr nazmda kizb müstahsendür diyü nazmda yalanı şi'âr belki nesrde bile kizbi şi'âr idinmişdi. 'Uşşâkun mâ-meleki benümdür diyü cümle şâ'irlerün eş'ârın benümdür diyü okurdi” (AÇT, 2010: 626).

2.2.1.7. Müderris Selman-ı Aydınî ile Mütevellî Efşancı Arasında Geçtiği İddia Edilen İlkel ve Pespaye Bir Anekdöt

Âşık Çelebi Sahn müderrislerinden Selman-ı Aydınî ile Fatih Sultan Mehmet'in mütevellîlerinden Efşancı adında birisi arasında geçen ilkel ve rezil içerikli bir anekdot anlatmaktadır.

Hikâyeye göre Selman ile Efşancı bazen bir araya gelip sohbet ederler, şarap içip eğlenirlermiş. Yine böyle sarhoş oldukları bir gece Selman, “*Sen isminle müsemma değilsin, daha hiçbir efşanın görmedim*” diyerek Efşancı’yla eğlenir. Efşancı o esnada cevap vermez, susar. Selman yattıktan sonra yanına gelir ve yüzüne gözüne işeyerek, “*Benim Efşancı olduğuma şimdi inandın mı?*” der:

“Efşancı merhûm Sultân Mehemed mütevellisi iken ol [Selman-ı Aydınî] Sahn’da dânişmend olup musâhabet iderler ve bâde-hârlık idüp ‘ıyş u ‘ışret iderler imiş. Bir gice Selmân ana sen ism-i bî-müsemâmın ben senün dahu efşânun görmedüm nice efşâncısın diyü ta’n u tanz ider. Efşancı sükût idüp tunmaz. Selmân yatduktan sonra üzerine gelüp tonın çözüp yüzine gözine sepe sepe işer. Ben Efşancı idüğüme bu kerre inandun mı dir” (AÇT, 2010: 998).

Kahramanlarından biri Osmanlı’nın en gözde eğitim kurumu Sahn Medresesinde müderris, diğeri ise Türk milletinin yüzünü ağdıran hükümdarlarından Fatih’in mütevellisi olan yukarıdaki anekdota bakıldığında, verilmek istenen şu mesaj açıkça görülür: Osmanlı Devleti yukarıdan aşağıya bütün kurum ve kişileriyle ilkel ve rezil bir durumdadır.

2.2.1.8. Müderris Monla Lütfî’nin Laubali ve Patavatsız Biri Olarak Anlatıldığı Anekdote

Âşık Çelebi tarafından biyografisinin girişinde laubali bir kimse olduğu söylenen Müderris Monla Lütfî, biyografinin ilerleyen kısımlarında yer verilen bir anekdota aynı zamanda kabalık ve patavatsızlıklarıyla insanları inciten biri olarak da gösterilmektedir.

Anekdota göre Lütfî, bir gün Fatih Sultan Mehmet’in huzurunda Monla Arap ile atışmakta, başka bir gün Hatipzâde’nin eserini aşağılamaktadır:

“Kimin mecâlisde diliyle âzürde-hâtır idüp tahkîr ü tahfif eyler ve kimin eliyle incidüp tahrîrât u ta’likâtların redd ü tezyîf eyler imiş. Fuzelâ-yı ‘asrdan Monlâ ‘Arab ki sâhib-i lihye-i keşîfe imiş, bir gün Sultân Mehemed huzûrunda Monlâ ile esnâ-yı mübâhasede ve hulâl-ı muhâdesede Monlâ Lütfî’ye ekser bildüğün felsefiyâtdur, mühimmât-ı dîniyye ve ‘ulûm-ı şer’iyyeden nesne bilmezsin belki dahu istincâ nicedür fehm kılmazsın dir.

Monlâ Lütîfî latîfe idüp kaba sakalı elüme ilsen sana istincânun birkaç dürlüsin bildürürdüm ve niçe bilmedüklerün öğredürdüm dir. Kezâlik Hâtib-zâde'nün Hâşîye-i Tecrîd'i hakkında müzahrefâtdur, ben anun ipligin bâzâra çıkardayum, dakîkâların inceden inceye eleyüp götüne elek asayum diyü tonadurmuş (AÇT, 2010: 730-731).

2.2.1.9. Makam Düşkünü Biri Olarak Gösterilen Müderris: Sürûrî Çelebi

Kahramanlarından birinin Âşık Çelebi'nin bizzat kendisi olduğu anekdota göre Kanunî Sultan Süleyman devri müderrislerinden Sürûrî Çelebi, padişah tarafından gelen Şehzade Mustafa'ya hoca olma teklifini kabul ettiği için tezkire yazarı ve çevresi tarafından şan, şöhret ve makam düşkünü olarak nitelendirilmektedir:

“Pâdşâh-ı merhûm [Kanunî Sultan Süleyman] sa'âdetle feth-i Van ve kesr-i şâh-ı mülhidân seferine 'azm itdükde nâ-gâh Sultân Mustafâ-yı merhûma hâcelüğe da'vet eylediler. Gerçi ba'z-ı hâssı rızâ vir diyü ızlâlde şeytanet eylediler ammâ hayr-hâhları 'adem-i kabûl ile nasihat eylediler. Cümleden hakîr vardum kabûl itdünüz mi didüm ben mevtâdan ma'dûdem; kabûl ve 'adem-i kabûl ahkâm ahyâdur, meyyitün hükmi ne ibâ ve ne meyl-i mühâbâdur didi. Hakîr meyyitüm dimegün ma'nâsı irâdetüm yokdur [Türkçesi] Ölü yıkayıcısının elindeki mevtâ gibi] âherün dest-i tasarrufundayum. Tekâlîb-i kazâ vü kader ve etvâr-ı şu'ûnât-ı hayr u şerr ne iktizâ iderse tâbi' ü fermân-berem; yatururlarsa yatur, döndürürler ise dönerüm dimekdür didüm. Neye haml eylesen eyle didi. Gördüm ki [Türkçesi] “İhlâslı insanların kalbinden en son çıkan şey, şan ve şöhret sevgisidir” mücibince şu'le-i şem'-i hidâyet-i Hak irişmezse câh-ı tecerrüdden câh-ı tekayyüde düşmek mukarrer ve hevâ-yü istignâ-yı tekaddüsde pervâz iderken lâşe-i dünyâ-yı lâ-şey için dâmgâh-ı tedennüse inüp konar. Sükût idüp cevâbında tevakkuf eyledüm, derûndan hâline te'essüf eyledüm. Hâceligi kabûl eyledi.

Beit: 'Âleme sultân iken kendin varup kul eyledi

Göz göre elden varup sag işini sol eyledi” (AÇT, 2010: 967-968).

Şuara tezkirelerindeki anekdotların sonunda, anlatılan hikâyeye uygun bir beyit yazma veya bir beytin manasına uygun düşecek anekdot anlatma alışkanlığı

burada da görülmektedir. Beyitle desteklenen bu hadisede ilginç olan husus, bir müderrisin padişahın ricası, isteği yahut emriyle şehzadesine hoca olmasının neden bu kadar rahatsız edici olduğudur.

2.2.1.10. Müderris Şânî'nin Aşkından Çıldırması ve Köpeklerle Düşüp Kalkması

Kınalızâde Hasan Çelebi, Müderris Şânî hakkında kaynak belirtmeden kısa bir hikâye anlatmaktadır.

Hikâyeye göre Müderris Şânî Efendi, birine âşık olur. Aşkından çıldırır, Mecnun'a döner. Bir gün sevdiğinin mahallesindeki köpekleri toplayıp evine götürür; onlara her gün yemek verir ve onlarla yatıp kalkar:

“Hikâyet iderler ki bir kerre bir mahbûbı sevüp ‘âşık ve ‘Azrâ-yı i'zâr u Leylâ-yı zülfi gamıyla Mecnûn u Vâmuk oldukda bir gün bir ‘azîm ziyâfet idüp kilâb-ı kûyını cem‘ itmiş idi ve anları hânesine getirüp sahn-ı Çîni ve sufre-i munakkaşla önlerine at‘ime-i gün-â-gün koyup anlar ile emiş karış olmuşdur” (KHÇT, 2009a: 418).

2.2.1.11. Müderris Gazâlî'nin (Deli Birader) Ahlâksız Kitaplar Yazdığını Anlatan Anekdote

Şuara tezkirelerinde olumsuz içerikli anekdotlara çokça konu edilen Deli Birader Gazâlî⁹², Latîfî tarafından anlatılan bir anekdotta yazdığı eser nedeniyle Şehzade Korkut'la ters düşmektedir.

⁹² Tezkirelerde anlatılana göre Gazâlî, medrese tahsili görmüş, devrinin önde gelen âlimlerinin talebesi olmuş, sonra çeşitli medreselerde hocalık etmeye başlamıştır. Bir ara Şehzade Korkut'un sohbet ve işret arkadaşı olan Gazâlî, Korkut'un vefatından sonra Bursa'ya gitmiş ve Geyiklibaba Türbesinde şeyhlik yapmıştır. Derken sıkılmış, Sivrihisar'a geçmiş, kendi ifadesiyle, *“Her yeri sivri olan Sivrihisar'da da huzur bulamamıştır.”* Bu defa Akşehir'e giderek oradaki medresede hoca olmuştur. Bir gün oradan da sıkılmış ve canı bir başka memlekete yerleşmeyi istemiştir. Bunun üzerine medreseyi bırakıp İstanbul'a gelmiş ve kendisine müderrislikten çok başka bir yol çizmiştir. Birkaç vezirin de yardımıyla Beşiktaş'ta yan yana bir mescit ile hamam yaptırmış; hamamcılığa başlamıştır. Hamamı çok geçmeden bütün İstanbul'da şöhret kazanmıştır fakat diğer hamamcılarının yoğun şikâyetleri üzerine, *“ahlâksızlık yuvası olduğu gerekçesiyle”* yıktırılmıştır (Bk. LT, 2000: 410-412;

Anekdotla göre Gazâlî, ahlâka mugayir ifadelerle dolu bir eser (*Dâfi‘u’l-gumûm* ve *Dâfi‘u’l-humûm*) yazarak Şehzade Korkut’a sunar. Tezkire yazarı Latîfi’ye göre eser, “*bir kitâb-ı neşât-engîz ve cerîde-i zevk-âmîz*”dir ve içerisinde “*şehvet-engîz lâtif lâtifeler ve zevk-âmîz şîrîn rengîn hikâyeler*” bulunmaktadır (LT, 2000: 410). Fakat tezkire yazarının övgüyle söz ettiği eser, Şehzade Korkut tarafından beğenilmez. Şehzade, “*Diğer şairler eski sultanlar için dualarla dolu kitaplar yazarken sen benim için fuhşiyat ve hezliyatla dolu kitaplar mı yazarsın?*” diye azarladığı Gazâlî’yi dergâhından uzaklaştırır:

“Sikâttan mervî ve menkûldür ki kitâb-ı mezkûrî merhûm ve magfûrun-leh Sultan Korkud’a arz itdükde ol mertebede fâhiş fahşiyâta rızâ ve ruhsat göstermeyüp kitâbını ihrâk ve kendüyi igrâk emr itdi diyü rivâyet olunur. Bu ‘illetden ki şu‘arâ-yı sâbika selâtin-i sâlîfe için mûcib-i du‘â ve tahsîn ve müstevcib-i senâ ve âferîn dîn ü dünyâyâ nâfi‘ bir fevâiid ü menâfi‘ kütüb ü resâyil te’lif ü tasnîf iderler. Sen benim için fahşiyât ve hezliyyât mı yazarsun diyü hitâb-ı ‘itâb-âmîz idüp dergâhından dûr itdi” (LT, 2000: 411).

2.2.1.12. Müderris Gazâlî’nin (Deli Birader) Gayriahlâkî İlişkisi

Gazâlî hakkında olumsuzlayıcı içeriğe sahip bir anekdot da Âşık Çelebi tarafından kaydedilmiştir. Anekdotla göre yaptırdığı hamam Vezir İbrahim Paşa tarafından yıktırılan Gazâlî⁹³, köşesine çekilip uzlete girer. Fakat Âteşîzâde Memî Şah adlı biriyle aralarında gayriahlâkî ilişki olduğu dedikodusu yayılır. Hatta bu dedikoduyu ispat edeceğini söyleyen şahitler de vardır:

“Birâder Efendi terk-i tecerrüd ve lâf-zenlikde ne merd-i emred ve ne zenle tekayyüdden dem ururken Âteşî-zâde Memî Şâh’la ‘âlemde belki mâ vü meni mertebesi ber-tarâf olduğu demde gördük diyü şâyi‘ ü ifşâ itdiler. Kimi şâhid kimi müzekkî olup nukl-i meclis idüp ekâbir ü e‘âlî huzûrında kırâ’atla isbât-ı müdde‘i itdiler” (AÇT, 2010: 1649).

AÇT, 2010: 1635-1652). Gazâlî’nin bu çelişkili kişiliği ve ahlâksızlıklarla şöhret bulan hamamı, çalışmanın ilerleyen kısımlarında tekrar yer bulacaktır.

⁹³ Gazâlî’nin ahlâksızlıklarla şöhret bulan hamamı hakkında anlatılan anekdot ve ayrıntılı bilgi için tezin 7.3.2. başlıklı kısmına bakılabilir.

Deli Birader, dedikodunun Sirkeci Bahşî adında birinden çıktığını varsayarak onunla oldukça pespaye bir üslûpla tartışmaya tutuşur. Çıkan dedikodudan rahatsızlık duyan Âteşîzâde Memî Şâh, İstanbul'dan göçer. Deli Birader de çok durmaz ve hacca niyet ederek yola koyulur:

“Merhûm gâyet münkesir ve halk içinde tekaddüsle meşhûr iken tedennisle mezkûr olduğına münzecir oldu. Sirkeci Bahşî'den bilüp İskender Çelebi meclisinde sen bana böyle iftirâ eylemek lâyük müdür didükde Sirkeci Bahşî dahi başdan inkâr idüp ben seni ‘innîn bilürin ve bu makûle ter-dâmenler sohbetinden dâmençin bilürin didükde Birâder-i merhûm dahi bedter incinüp be yidiğün bilmez burnundan gelesi ben meblag-ı recûliyyetde nakıs degül idüğüm sen bilmeyicek kim bilür. Re'ye'l-'ayn müşâhede iden sen iken sen şehâdet kılmayup kim kılır diyü gavgâ iderler. Bu anun götin açup o bunun arduna geçüp biri birin rüsvâ iderler. Birâderün dibekek huzûrı uçar ve karârı kafilesi Rûm'dan geçer. Çok geçmedin Âteşî-zâde Memî Şâh dahi göçer. Birâder Efendi dahi hacc idüp mücâveret fikrin mukarrer ider” (AÇT, 2010: 1649).

2.2.1.13. Müderris Hâfız-ı Acem'in Bir Gazel Yazarak Terfi Alması

Yukarıda müderrislerin şahsında çeşitli anekdotlarla karandığına şahit olunan Osmanlı eğitim sistemi Hafız Acem'in konu edildiği başka bir anekdotla doğrudan ilkel bir hâlde gösterilmektedir.

Osmanlıda müderris olmanın ve müderrislikte ilerlemenin zorluğuna bu bölümün girişinde değinilmişti. Fakat Âşık Çelebi'nin anlattığı aşağıdaki anekdotta, kaynakların verdiği bilgilerin aksine bir durum söz konusudur. Zira Amasya'da yaşayan Hafız-ı Acem adlı müderris, Padişah (Yavuz Sultan Selim) Amasya'ya teşrif ettiğinde bir gazel göndererek İstanbul'daki daha iyi bir mevkiye gelebilmektedir:

Sultân Selîm-i merhûm Amasiyya'da kışladuklarında merhûm Merzifon'da müderris bulunmuş. İttifâk pâdsâh Merzifon'a şikâre gelüp cûybâr kenârında hayme vü hargâh kurup bâr u büngâh urup nüzûl-ı iclâl iderler. Monlâ a'yân-ı şehîr ile istikbâl iderler. Bu gazeli diyüp yazup rikâb-ı şâhîye irsâl idüp şâh

görüp pesend itmiş ve câ'izeler virüp İstanbul'da 'Ali Paşa medresesin sadaka idüp behremend itmişdür (AÇT, 2010: 604).⁹⁴

2.2.1.14. Molla (Işık) Kasım'ın Dalkavukluk Yapararak Müderris Olması

Âşık Çelebi, dedesi Müeyyedzâde Abdurrahman'ın (Hâtemî) biyografisine yerleştirdiği bir başka anekdotla daha Osmanlıda müderris olmanın çok kolay olduğu mesajını vermektedir.

Anekdot, ilerleyen kısımlarda müderrisliğe terfi edecek olan Işık Kasım'ın tasviriyle başlar. Anlatıldığına göre Işık Kasım, ulemadandır. Aynı zamanda bazen meyhane köşelerinde bazen tekkelerde, “*torlak u cavlak*” yani yüzü, başı ve kaşı tıraş edilmiş hâlde dolaşan sapkın bir derviştir:

“Ol zemânda Işık Kâsım ki zümre-i 'ulemâdan olup gâh hânkâh-ı terk ü tecrîdün dedesi gâh câmi'-i salâhun kûşe-nişîni ve gâh meyhâne-i şevkün mu'tekif-i meygedesi, meydân-ı 'ilmün ihtiyârı, tarîkûnün müfred ü ser-dârı olup sît-ı kudûmından tekye-i rindân pür-gulgule ve ziyi-i 'ulemâda gâh dakk u lakk pâk torlak u cavlak ve gâh ber-mûcib-i 'örf ü izâfe başında destârı mikdâr-ı cebel-i resâfe olur imiş” (AÇT, 2010: 1499).

Uzun bir süre mülazımı olduktan sonra bir medresede müderrislik görevi istediği Müeyyedzâde'den, “*Dede Işık ta'îfesine medrese virilmez ve her kişi kendü ta'îfesinden ırılmaz*” cevabını alır. “*Sultânüm benüm sâ'ir 'ışıklardan hiç farkum yok mıdur?*” diye soru edince, “*Yokdur, nihâyet anlar da'vâ-yı kerâmet iderler sen de da'vâ-yı 'ilm ü fazîlet idersin*” cevabıyla hocası tarafından ikinci kez reddedilir:

“Merhûma mansıb için niçe yıl mülâzemet ve âhir bir mahlûl medrese bulup kendüye ihsân bâbında taleb-i himmet kıldukda Mü'eyyedzâde Dede Işık

⁹⁴ Hâfız-ı Acem hakkındaki bu anekdot Kınalızâde Hasan Çelebi tarafından da benzer şekilde anlatılmaktadır. Anekdottaki tek ve önemli farklılık padişahın Sultan Selim değil Sultan Süleyman olmasıdır:

“Merhûm Merzifonda müderris iken merhûm Sultân Süleymân Hân Amasiyyada kışladukda Merzifona şikâr gelmişler Mevlânâ-yı merkûm istikbâl idüp bu gazeli virmişdür ki matla'ı budur:

Matla' : Dilâ tâ irmesün kimse mühimga nâleler yanlıg

Hisâr it âteşin âhı sen ana hâleler yanlıg

Sultân Süleymân Hân ol sebeble mezbûra İstanbulda 'Alî Paşa medresesin ihsân itmişdür” (KHÇT, 2009a: 227).

ta'ifesine medrese virilmez ve her kişi kendü ta'ifesinden ırılmaz diyüp Dede Sultân dahi sultânüm benüm sâ'ir 'ışıklardan hiç farkum yok midur didükde yokdur nihâyet anlar da'vâ-yı kerâmet iderler sen de da'vâ-yı 'ilm ü fazîlet idersin dimiş" (AÇT, 2010: 1499).

Fakat bu diyalogun sonunda Işık Kasım istediğini elde eder. Müeyyedzâde'yi pohpohladığı bir kelime oyunu yaparak istediğinden daha yüksek maaşlı bir müderrislik görevine gelir:

"Dede Sultân yâ sultânüm yâ nice olmak gerekdür ki kişi medreseye layık ola dir. Merhûm dahi mutâla'ası şöyle müzâkeresi böyle tahrîri şöyle takrîri böyle gerek dir. Dede Sultân sultânüm siz buyurduğunuza kim kâdir olur meger kişi sultânüm gibi mü'eyyid min 'indallâh ola diyü cevâb virüp bu cevâb-ı savâb merhûma hoş gelüp mikdâr-ı müddet-i ziyâde ri'âyet ve işitdüginden artugla mansıb 'inâyet ider" (AÇT, 2010: 1499).

Bölümün girişinde çeşitli araştırmacıların verdiği bilgilere değinilmiş, medreselerde görev yapacak müderrislerin ciddi eleme süreçlerinden geçtiği, dönemin en gözde ve en ciddi eğitim kurumlarında ders okutan müderrislerde, "ilim, fazilet ve haysiyet sahibi olma" gibi vasıfların arandığı söylenmişti. Oysa Âşık Çelebi'nin -dedesini de işin içine katarak anlattığı- bu anekdotunda, müderris olma yolunun şahsî yeterlilik ve liyakatten değil şahsî ilişkilerin sağlam olmasından ve biraz da dalkavukluktan geçtiği iddia edilmektedir.⁹⁵

2.2.2. İlim Adamlarıyla İlgili Olumsuz İçeriğe Sahip Diğer Anekdotlar

Şuara tezkirelerinde, doğrudan müderrisleri ilgilendiren anekdotların yanında; ilmiye/ulema sınıfını, bey, paşa yahut şehzade hocalarını (lala) ilgilendiren anekdotlar da tespit edilmiştir. Bu anekdotlar da Osmanlı ilmiye sınıfı hakkında, önceki bölümdeki gibi, olumsuzlayıcı mesajlar taşımaktadır.

⁹⁵ Işık Kasım'ın müderris olma serüveni yabancı araştırmacıların da dikkatini çekmiştir. Bk. Helga Anetshofer, "Meşâ'irü'ş-Şuarâ'da Toplum-Tanıma Sapkın Dervişler", *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*, İstanbul 2011, ss. 92-93.

2.2.2.1. Kâzımî'nin Şiirini Yanlış Yorumladıkları İçin Bilgisizlik ve İftiracılıkla İtham Edilen Ulema Sınıfı

Latîfî'nin anlattığı anekdota göre devrin âlimlerinden Kâzımî, söylediği bir dörtlük nedeniyle devrin ileri gelen ulemasının saldırısına maruz kalmaktadır. Kâzımî'nin söylediği dörtlük şöyledir:

*“Zâhidâ billâh teklifâtı ‘arz itme bize
Biz halîfe-zâdeyüz kulluk degüldür şânumuz
Çün mukallid olanun olmazmış îmânı sahîh
Zâhidâ taklîdidür sanma bizüm îmânumuz”* (LT, 2000: 456).

Devrin uleması bu dörtlüğü duyunca, şiirin manasını anlamaz, Kâzımî'yi kâfirlikle suçlar ve saldırıya geçer. Bir zaman sonra toplanıp Kâzımî'den şiirini şerh etmesini isterler.

“Nesr: Lâcerem ehl-i zâhir bu kelimâtun zâhirine nazar idüp mezbûrî tekfir ü tahattî itdiler ve fehvâ-yı kelâmın e'imme-i 'ulemâdan erbâb-ı fetvâya ilettiler. Lâbüd 'ulemâ-i şer'-âyin eksere'llâhu ems âlühüm cem' olup murâd u me'âlin söylediler ve kelâmın te'vîl it dediler” (LT, 2000: 456).

Bu talep üzerine Kâzımî, söylediği şiiri oldukça açık bir biçimde şerh edince mecliste hazır bulunan ulema, şairin hakkını teslim ederek ithamlarından utanır ve meclisten ayrılırlar:

“Âhir te'vîle kâdir 'ilm-i zâhir ü bâtında mâhir olmagla sözünü şer'-i şerîfe muvâfık nice vücûh üzre te'vîl ü tevcîh itdi. Çünkü ıstılâhâta kâdir idi. Dâ'ire-i şerî'atdan sözünü erhadd-i tarîkâta ve hadd-i tarîkat-ı tarîkatdan tarîk-ı hakîkâta iledüp kemâlâtını anda ızhâr itdi. Ol meclisde hâzır olan 'ulemâ ve fuzalâ cümleten tahsîn ü teslîm eylediler ve nev'an hicâb u hicânet hâsıl idüp gitdiler” (LT, 2000: 456).

Anekdotta, yazdığı şiir yüzünden ulema sınıfı tarafından küfre girmekle suçlanan bir âlim/şairin yanında, tezkireci tarafından şiirden anlamamakla ve müfterilikle itham edilen ulema sınıfı dikkati çekmektedir.

2.2.2.2. Mısır Beylerbeyi Ali Paşa'nın Hocası Lâyhî'nin Şahsında Osmanlı İdari Sistemini Rüşvete Batmış Gösteren Anekdot

Âşık Çelebi'nin bir başka anekdotta iddia ettiğine göre Osmanlı Devleti'nin idari sistemi rüşvet üzerine kuruludur.

Anekdotu göre bir zamanlar Mısır'da beylerbeyilik de yapan Ali Paşa'nın hocası Lâyhî, devrin ileri gelenlerinin (diğer idarecilerin) kıskançlığına ve iftirasına maruz kalır. Kıskançlığın ve iftiranın sebeplerinden biri halkın daha çok Lâyhî'ye müracaat ediyor olması, diğeri ise idarecilerin kendilerine gelen rüşveti Lâyhî ile paylaşmak istememeleridir. Bunun üzerine paşaya Lâyhî'nin cüzzam hastalığına yakalandığı yalanını söylerler:

“Ali Paşa-yı merhûm Mısır'da beglerbegi iken âşnâ olmuş bulundu. Ana hâce nâmına oldu. Pâdşâha 'arz olunup zevâ'id-i evkâf-ı selâtinden otuz akçe vazîfe ta'yîn olındı. Âher havâssı hased idüp halkun ana mürâca'âtından ve kendülere vâsil olan rüşvete şirketinden dil-gîr olup cüzâm oldu diyü paşaya geçdiler” (AÇT, 2010: 756).

Lâyhî, ne kadar cüzzamlı olmadığını söylese de kimseyi inandıramaz. İnsanların kendisinden uzaklaştığını görünce vatanı Siroz'a döner:

Ol be-hak-ı Hudâ behakam meczûm degülem didükçe inanmayup bile yiyüp içmekte ve turup oturmakta seçdiler. Güc ile göğçek olmaz gördi, İstanbul'da turamayup vatanı Siroz'a dek taban urdı” (AÇT, 2010: 756).

2.2.2.3. Lala Celâlî ile Tezkireci Âşık Çelebi Üzerinden Osmanlı Toplumunu Sapkın ve Ahlâksız Gösteren Anekdot

Kahramanlarından birisinin kendisi olduğu anekdotta Âşık Çelebi, şehzade hocalarından (lala) Celâlî ile geçirdikleri hoş vakitleri (!) anlatmaktadır.

Tezkireci “hoş” olarak tanımladığı bu vakitlerde; bazen gül bahçelerinde, meyhanelerde, Eyüp ve Kâğıthane çimenlerinde, Galata ve Hasköy encümenlerinde, devir şairlerinden Zâtî'nin dükkanında, Atpazarı'ndaki bahar ve sonbahar sohbetlerinde bazen de hamam seyirlerinde, Davutpaşa İskelesinde suda oynayan

güzellerin seyrinde ve Mevlevî sema törenleri seyrinde beraber olduklarını söylemektedir:

“Ol esnâda bu fakîr ile musâhabete ve üns ü ülfete tenezzül iderlerdi. Seyr-i gülistânda ve deyr-i mugânda Eyyûb u Kâğıd-hâne çemenlerinde, Galata vü Hâsköy encümenlerinde, Zâtî dükkânında ve Atmeydânı'nda bahâr sohbetlerinde ve hazân cem'iyetlerinde gâh mahbûblar mecma'ı olan hammâmlar seyrinde ve gâh Dâvûd Paşa iskelesinde suya oynayan sîmendâmlar seyrinde gâh hân-kâhlarda vefâ semâ'ında ve gâh harâbâtlarda deblek semâ'ında hem-dem idük” (AÇT, 2010: 469).

Âşık Çelebi'nin yer verdiği yukarıdaki anekdotta, bohem ve sapkın bir ulema sınıfı ile ilkel ve ahlâksız bir toplum grafiği çizilmektedir. Anekdotun kahramanlarından biri devrin tezkire yazarlarından ve kadılarında Âşık Çelebi, diğeri ise şehzade hocası Celâlî'dir. Dolayısıyla bu kimselerin karakter sahibi insanlar olması beklenir. Fakat anekdotta, bazen devrin ileri gelenleriyle ilim sohbetlerinde bazen mevlevihanelerde sema seyrinde bazen meyhane köşelerinde bazen de hamam veya iskelelerde güzel seyrinde olduklarından bahsedilmektedir.

3. BÖLÜM: ŞEYH, VAİZ, MÜEZZİN, DERVİŞ VB. OLAN ŞAİRLERLE İLGİLİ ANEKDOTLAR

Çalışmanın bu bölümünde, çeşitli tarikat mensupları (şeyh, derviş vb.) ile vaizler, imam ve müezzinler gibi dinî kimliğe sahip şairler hakkında tezkirelerde yer alan anekdotlara yer verilmiştir. Bu şairler hakkında tezkirelerin kaydettiği 24 anekdotun sadece biri olumlu içeriğe sahiptir. Başka bir tabirle Osmanlı toplumunun dinî kanaat önderi olarak tanımlanabilecek kişiler hakkında şuara tezkirelerinde yer alan anekdotların % 96'sı olumsuzlayıcı telkin ve mesajlar vermektedir. Tezkire yazarlarının seçtiği anekdotlara göre sadece şairler ve müderrisler değil şeyhler ve dervişler de fevkalade ahlâksız, vasıfsız ve riyakâr insanlardır.

Şuara tezkirelerindeki bazı anekdotlar, Osmanlı şeyhlerini, vaizlerini, dervişlerini, yani toplumun dinî kanaat önderlerini karalama niyetiyle yazılmış gibidir. Bu parçalar, Osmanlı toplumunun dinî kesimini İslâm ahlâkından uzak insanlar olarak göstermektedir. Bu konudaki en önemli saldırılarından birisi, Osmanlı Türk toplumunun, bu tür ahlâksızlıkları, sapkınlıkları ve faziletsizlikleri içselleştirdiği mesajının verilmesidir. Bu bölümdeki anekdotların mesaj ve telkinlerine göre sayısal/istatistiksel dağılımı “Sonuç ve Değerlendirmeler” başlığı altında Şekil 3’te gösterilerek yorumlanmıştır.

3.1. ŞEYH, VAİZ, MÜEZZİN, DERVİŞ VB. OLAN ŞAİRLERLE İLGİLİ OLUMLU İÇERİŐE SAHİP ANEKDOTLAR

Bölümün girişinde değinildiği üzere incelenen Şuara tezkirelerinden dinî kimliğe sahip kişilerle ilgili olumlu mesajlar veren sadece bir anekdot tespit edilmiştir. Bu anekdot, Şeyh İbrahim Gülşenî'nin oğlu Ahmet Efendi'nin kerametiyle ilgilidir. Hikâyede anlatılanların tam manasıyla olumlu telkinler taşıyıp taşımadığı hususu tartıŐılır.

3.1.1. Şeyh Ahmet Efendi'nin Kerameti

Şeyh İbrahim Gülşenî'nin oğlu Şeyh Ahmet Efendi'nin tuhaf bir kerametine yer verilen bu anekdot, Ahdî tarafından anlatılmıştır. Anekdotta aslında Pîrî Çelebi'nin nasıl vefat ettiği anlatılmaktadır. Fakat Pîrî Çelebi, sıradan bir ölümlle ölmemiŐ, birlikte seyahat ettiği bir haydutun ölmesi için edilen bedduanın kurbanı olmuştur. Keramet olarak anlatılan bedduanın sahibi Şeyh Ahmet Efendi'dir.

Anekdotu göre Mısır'a kadı olan Dânişî Efendi (Pîrî Çelebi), hiç farkında olmadan Arapzâde diye bilinen bir haydutla aynı gemiye binmiŐ ve görev yerine doğru yola koyulmuŐtur:

“Otuz akçe medreseden ferâgat idüp kazâya râzı olup vilâyet-i Mısır'da seksen akçe kâdî oldı. Ol esnâda ‘Arab-zâde dimekle ma‘rûf ve zühd ü takvâ ile mevsûf olan Mısır kâdîsı ile bî-vakt keştîye giriüp mevsim-i bahârdur diyü bahr-i bî-pâyâne düşüp Mısır'a revâne oldı” (AT, 2009: 149).

Bu bahsi geçen Arapzâde meğer Şeyh İbrahim (Gülşenî) tarikatının düşmanıdır. Gelibolu'ya vardıklarında Şeyh İbrahim Gülşenî'in müritlerinden Za‘îfi'nin tekkesini harap ederek tekkede bulunanlara, “Mısır'a varınca oradaki Gülşenî tekkesini ve müritleri yeryüzünden yok etmek boynumun borcu olsun” demiŐtir:

“Meşhûrdur ki ‘Arab-zâde-i mezkûr Şeyh İbrâhim tarîkına münkir olup Mısır'a giderken Gelibolu'da olan Şeyhün müridlerinden Za‘îfi'nün tekyesini harâb idüp dâniŐmendlerine dir imiş ki Mısır'a vardukda Gülşenî'nün tekyesin

ve dervîşlerin yir yüzinden ref‘ ü kal‘ itmek borcum olsun diyü kelimât itmiş”
(AT, 2009: 149).

Yukarıdaki hadisenin cereyan ettiği gün cumadır ve İbrahim Gülşenî'nin oğlu Ahmet Efendi, Arapzâde'nin sözlerinden remz ile haberdar olur. Etrafında bulunanlara, üzerlerine bir kara bulutun geldiğini söyler ve bu kara bulutun dağılması için onlardan dua etmelerini ister:

“İttifâken ol gün Cum‘a günü olup mezbûr şeyhün cânîşini olan oğlu Ahmed Efendi bu sözi remz ile bilüp esnâ-yı va‘zda söyler ki ey müselmânlar üzerimize bir kara bulut gelmektedir. Himmet eylen ki bâd-ı âh-ı fakr ile ol ebr def‘ ola ve bu du‘âyı iderler” (AT, 2009: 149).

Ahmet Efendi ve etrafındakilerin ettikleri dua kabul olur, Arapzâde ile Dânişî Efendi'yi de taşıyan gemi denize gark olur. Dânişî Efendi, bindiği o gemide Arapzâde ile birlikte can verir:

“Hemân lahza didikleri gibi olup âhirü'l-emr keştî-i vücûdları ol seferde deryâya müstagrak olup sâhil-i maksûda vâsıl olmadı” (AT, 2009: 149).

3.2. ŞEYH, VAİZ, MÜEZZİN, DERVİŞ VB. OLAN ŞAİRLERLE İLGİLİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR

3.2.1. Şeyh Olan Şairlere Dair Olumsuzlayıcı İçeriğe Sahip Anekdotlar

Bölümün girişinde bahsolunduğu üzere şeyh olan şairlerle ilgili anekdotlar büyük oranda olumsuzlayıcı mesajlar taşımaktadır. Tasavvufla ilgili geleneksel veya modern çalışmalarda şeyh, “*Örnek alınabilmesi için örneklik vasfı olan, yol gösterebilmesi için yol tecrübesi bulunan, edep öğretebilmesi için edepli, müridin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için cömert, müridin malına göz dikmemesi için tok gözlü, işaret ve davranışla öğüt verebildiği sürece söze başvurmayan, yumuşaklıkla terbiye mümkün iken şiddete meyletmeyen, emrettiği şeyi önce kendisi yapan, yasakladıklarından önce kendisi sakınan kimse*” olarak tarif edilmektedir (Muhammed b. Münevver, 1332: 329-330/akt. Öngören, 2010: 50-51). Fakat şura tezkirelerinde yer alan anekdotlarda şeyhler; ne örnek alınabilecek ne yol gösterebilecek ne de yumuşaklıkla terbiye edebilme yeteneği olan tiplerdir. Edepten, cömertlikten, tok gözlülükten nasibini almamış; ayyaş, ahlâksız, vicdansız, adaletsiz veya bedduacı kimseler olarak tasvir edilmektedirler. Bu olumsuz vasıfların birkaçını birden taşıyanlar da vardır. Tezkire yazarlarının Osmanlı şeyhleriyle ilgili anlattığı ibret alınabilecek, faziletli bir mesaj veya hayat sahnesi içeren anekdota rastlanılamamıştır.

3.2.1.1. Şeyh Rûşenî'nin (Dede Ömer) İlahî Aşka Erişmesini Anlatan Gayriahlâkî Konulu Anekdot

Şeyh olan şairler hakkında ahlâksız telkinler içeren ilk anekdot *Latîfi Tezkiresi*'nden alınmıştır. Tezkire yazarı, uzun uzun anlattığı bir anekdot vasıtasıyla Şeyh Dede Ömer Rûşenî'nin sapkın ve faziletsiz bir kişi olduğunu dolaylı olarak ispat etmeye çalışmaktadır.

Anekdota göre gençliğinde şaraba düşkünlüğüyle bilinen Halvetî tarikatı şeyhlerinden Dede Ömer Rûşenî'nin, Bursa'dayken Hızır adında bir talebesi/dervişi

olur. Etraftan birkaç kötü kalpli insan⁹⁶, Dede Ömer’le talebesi Hızır arasında gayriahlâkî münasebetlerin var olduğuna dair bir fitne ortaya atar. Bu iddialar Hızır’ı çok utandırır:

“Rivayet iderler ki zamân-ı cevânîde gayetde şûr u şevki gâlib ve cân u dilden şarâb u şâhide tâlib imiş. Nakale-i menakıbdan menkûl u mervîdür ki muhassıl-ı ‘ilm iken şehri Burûsada Hızır nâm bir mahbûba mu‘allim olur ve vâsıta-i ta‘lim ile mu‘allemine ta‘alluk kılar. İttifak birkaç hemmâz u gammâz ve sâhib-i nifak suret-i vifâkdan ittifakla mâbeyne firâk ve meyâna iftirâk düşürürler ve yâr-ı lâle-ruhun arıza-i urzına humret getirüp (ve) bir renk virürler” (LT, 2000: 124).

Bu söylentiden sonra Hızır, Rûşenî’nin yanından ayrılır. Rûşenî, dervişini görmemeye başlayınca kalbinin onun aşkıyla, muhabbetiyle dolu olduğunu fark eder. Derin bir üzüntüye gark olur:

“Elhâsıl bu iftirâk u ihtirâkun hâlet-i harâretinden teb tutmuş gibi cânına tâb düşüp bî-tâkat u tab‘ oldukda görür ki kalbün mahbûba ‘alâka ve irtibatı muhkem ve gam-ı mahabbet u ‘aşk dilde müdgam. Mürg-i dil hevâ-ı utlâkda âzâde ve bî-pervâyiken kafes-i kayd-ı mahabbetde mukayyed ü bî-pervâ esir ve sâde-i selâmet yakasında iken dest-i mahabbet-i dost girîban-gîr olmuş sabr u karâra asla mecâl ve musâhabet u mukârenete kat’â ihtimal yok” (LT, 2000: 124).

Derhal toplumdan uzaklaşır, uzlete çekilir. Birkaç gün boyunca sevdiğinin ismine (Hızır) “mülâzemet ve müdâvemet” eder. Bu sefer de Hazret-i Hızır aleyhisselam gayb âleminde kendisine görünmeye ve nasihatler ederek kaybolmaya başlar:

“Hemândem halkdan ‘uzlet ve hücreinde sırran halvet idüp kendü ismiyle ol periyi da‘vet ider. Çünkü birkaç gün Hızır ismine mülâzemet ve müdâvemet kılar. Üçüncü gün Hazret-i Hızır ‘aleyhi’s-selâm ‘âlem-i gaybdan zâhir olur. Hızırdan murâdun ve arzû-yı fu‘âdun nedür diyüp misal-i âb-ı hayât nâsîhâne birkaç kelîmât ider yine ‘âlem-i zâhirden ‘âlem-i gayba gider” (LT, 2000: 124).

⁹⁶ Şuara tezkirelerindeki anekdotlarda iki kişi arasındaki gayriahlâkî münasebetleri âşikâr eden insanlar genellikle “fitneci”, “münafık”, “hasit”, “gammaz” gibi sıfatlarla tarif edilmektedir.

O sıralarda hocasının ismini zikrettiği Hızır'a bir hâller olur. Mecbur kalarak olan biteni ve çektiği ızdırabı anne ve babasına anlatır. Durumu öğrenen anne ve baba başlarına kötü bir hâl gelmemesi için Hızır'ı alıp Rûşenî hazretlerinin huzuruna getirirler:

“Bu cânibde cânân ismün tekaza ve te'sirinden müte'ellim ü müte'essir olup bir hâlet-i 'acîbe birle helâke karîb olup infi'âl u ıztırâbını ıztırârî peder ü mâderine haber virür. Hemândem hiş ü hişâvendi ol dildâr u dilbendi âfet u gezendden havf u hazer idüp getirürler ve hezâr nedâmet ü i'tizarla huzûr-ı Hazret-i Rûşenîye yetürürler” (LT, 2000: 124).

Bin pişman vaziyette yalvararak Hızır'ı getirdiklerini, artık yanında kalabileceğini ve hizmetinde bulunabileceğini söylerler. Fakat Şeyh Rûşenî, “*Ben Hızır'ı buldum.*” cevabını verir. Tezkire yazarı Latîfî'ye göre Şeyh Rûşenî, “*Mecaz, hakikatın köprüsüdür.*” fehvasına uygun olarak mecazî aşktan geçer ve hakiki aşka varır:

“Hezâr lâbe ve i'tizârdan sonra eyidürler ki Hızır Bâlî min-ba'd bende-i hizmet-güzârınızdur hizmet-i şerîfinüz terk itmesün ve bir an hizmetinizden ba'îd olup gayri yire gitmesün diyicek Şeyh Rûşenî-i ruşen-dil didi ki ben Hızır buldum ve enfâs-ı hayât mâ'ından müstefîd ü müstefîz oldum diyü cevabın virdi. “El-mecâzu kantarati'l-hakîka” fehvâsınca ‘aşk-ı mecâzun kantasın geçdi cür'a-i câm-ı ‘aşk-ı hakîkîyi Hazret-i Hızır elinden içdi” (LT, 2000: 124).

Kurgusu bakımından şark klasiklerinden *Leyla vü Mecnun* mesnevisini andıran yukarıdaki anekdotu özetleyecek olursak; gençliğinde şaraba düşkünlüğüyle bilinen bir tarikat şeyhi, ilerleyen zamanlarda kendi cinsinden olan talebesine âşık olmakta, aşkıdan uzlete çekilip günlerce sevdiğinin adını sayıklamakta, bu marazî hâlinin neticesinde de hakiki aşka ermektedir.⁹⁷

⁹⁷ Bu anekdot, Menderes Coşkun tarafından da yorumlanmıştır. Coşkun'a göre, “*Türk terbiyesiyle yetişmiş sıradan birisi bile bu hikâyeyi şerh etmek söyle dursun, okurken bile utanır. Bu yazı [anekdot], çok kirli bir zihinden çıkmış bu tür itham ve hikâyeleri konu etmenin sıkıntılarıyla doludur.*” Araştırmacının anekdot hakkındaki diğer yorumları için bk. Coşkun, 2011: 161.

3.2.1.2. Şeyh Cevherî’yi Gayriahlâkî Bir İlişki ve Tuhaf Kerametler İçerisinde Gösteren Anekdote

Şuara tezkirelerinde şeyh olan şairleri olumsuzlayan, ahlâksız ve sapkın kimseler olarak gösteren bir anekdot da Kınalızâde Hasan Çelebi tarafından anlatılmıştır. Tezkire yazarının kaynak da göstererek anlattığı anekdote göre Şeyh Cevherî, Pirûze Ali Bâlî adında birini sevmektedir. Ona olan aşkı, Mecnun’un Leyla’ya; Vamık’ın Azra’ya olan aşkı gibi dillere destandır:

“Merhûm-ı merkûmun karîni ve hem-dem ü hem-nişîni olan Zü’-n-nûnzâde ve Mevlânâ Selikî hikâyet iderler idi ki merhûm-ı merkûm evâ’ili hâlinde Pirûze ‘Alî Bâlî dimekle meşhûr bir cevân-ı serv-kadd ve bir dil-ber-i lâle-hadde ‘âşık ve ‘izâr-ı ‘azrâsı ve leylî-i zülf-i semensâsı hevâsıyla Mecnûn u Vâmık olup ‘ışk u mahabbeti ile ‘âleme destân ve ahbâr-ı Leylâ vü Mecnûn gibi meşhûr-ı cihân olmuş idi” (KHÇT, 2009a: 224).

Bir zaman sonra, sevdiği nazenin güzel vefat eder. Gönlü ayrılığın acısıyla dolan Şeyh Cevherî, bir gece rüyasında o Yusuf yüzlü sevdiğini görür. Yusuf’u gören Züleyha gibi sevinerek ayağının tozuna yüz sürer, hasret giderir. Nice zamandır onun derdiyle ağlayıp inlediğini, gözyaşı döktüğünü söyleyerek can çeşmesine sürme, gamlı gözlerine aydınlık için ayağının toprağından birkaç tutam ister. Sevdiği de bu talebi geri çevirmez ve bir kâğıt içerisine bir miktar toprak koyarak kendisine verir:

“Ol nâzenînün yiri sîne-i ‘âşık-ı gamgîn iken makâmı zîr-i zemîn olup ol genci nihânun menzili sudûr-ı ‘uşşâk-ı rencûr iken zîr-i lahdde medfûn u mestûr oldukda bu kâh-ı zücâcî ve kasr-ı firûze-reng firkat-i dürr-i dendâni ile başına teng olup firâk-ı la’l-i leb-i meygûni ile eşk-i çeşmi mânend-i ‘atîk-i Yemen-i pür-hûn oldukda bir sabâh yârâna hikâyet idüp buyurdılar ki bu gice ol Yûsuf-ı Mısır-cemâli vâkı’anda gördüm ve Züleyhâ-misâl dâmen-i visâline el urup hâk-i pâyına yüz yirde yüz sürdüm. Bunca zemândur rûy-ı zerd ve eşk-i surhla tâlib-i iksîr ekber ve râgıb-ı kibriyyet-i ahmerüm hâk-pâyundan ve gerd-i ‘anbersâyundan bir üç turak ihsân [eyle] ki çeşm-i cânuma tûtîyâ ve dîde-i gam-dîdeme cilâ virüp kuhl-ı rûşenâ idinem didükde bir kâğıd içine bir mikdâr toprak koyup bana ihsân eyledi” (KHÇT, 2009a: 224).

Bu rüyasını dostlarına anlatırken sarığı dağılır. Sarığını bozup tekrar saracak olduğunda bir kâğıt içinde bir miktar toprak bulur. Yanında olanlar şahit oldukları hadiseye çok şaşırarak durumu şeyhin keramet ve velayet sahibi olmasına bağlarlar. Başından geçen bu olay, Şeyh Cevherî'nin tedrisatı bırakarak hayatının kalanını uzlet köşesinde geçirmesine sebep olur:

“Bu hâli henüz hikâyet idüp ihvân u yârânıyla musâhabet iderken etvâr-ı cihân ve ahvâl-i hünerverân gibi perîşân olan destârını bozup sarmak lâzım gelüp bozduklarında kâğıd içinde pîçide bir mikdâr toprak bulurlar. Bu hâle hâzır olanlar ta ‘accüb-i vâfir idüp şeyh-i mezbûrun kerâmet ü velâyetine hükm iderler. Merhûm-ı merkûm tarîk-i tedrîsden ferâgat idüp ihtiyâr-ı gûşe-i ‘uzlet itmesine sebep bu olmuştur” (KHÇT, 2009a: 224).

Bir önceki anekdotta Latîfi'nin anlattığı tarikat şeyhinin kendi cinsinden birine gönül vermesi hadisesine Kınalızâde Hasan Çelebi'nin eserinde de rastlanmaktadır. Beşeri aşktan hakiki aşka yolculuk kisvesi altında anlatılan ve tuhaf kerametlerle süslenen bu anekdotların şeyhlerin/şairlerin biyografilerine yahut kişiliklerine olumlu yönde katkı sağlayacak herhangi bir mesaj vermediği açıktır.⁹⁸

3.2.1.3. Şeyh Âftâbî'yi Ahlâksız Bir İlişki İçerisinde Gösteren Anekdot

Şeyhleri ahlâksız, hemcinsine gönül veren kimseler olarak gösteren tezkirecilere Âşık Çelebi de aşağıdaki anekdotla dâhil olmuştur.

Âşık Çelebi, vaazlarında bazen cezbe alametleri görüldüğünden bahsederek övdüğü Şeyh Âftâbî'nin bir bedestende sahafılık yapan Çerâk adında birinin aşkıyla yanıp tutuştuğundan söz etmektedir. Anekdottaki iddiayı sağlamlaştırmak için Çerâk'ı kendisinin de tanıdığını söyler:

“Esnâ-yı va'zda ba'zı zemânda hâl galebe idüp cezbe ‘alâmâtü zuhûr ider imiş. Şevk izhârı ile ehl-i meclisi pür-şûr ider imiş. Bu cümle ile Çerâk dirler bir cevânun şem'-i hüsnine pervâne imiş ve âteş-i ‘ışk ile tutuşmakda bî- ihtiyâr olup dîvâne imiş. Mezbûr Çerâğa âhir ‘ömrinde biz de irişdik. İstanbul bezzâzistânında kitâb sahhâfi idi” (AÇT, 2010: 348).

⁹⁸ Şeyh Cevherî'nin önceleri müderrislik yaptığını, daha sonra uzlete çekildiğini, bir zamanlar ayyaş biri olduğunu ve Pirûze Ali Bâlî ile münasebetini anlatan benzer bir anekdota da Âşık Çelebi yer vermiştir. Anekdot için bk. AÇT, 2010: 498-500.

3.2.1.4. Şeyh Hâtifi'nin Ahlâksız ve Sapkın Biri Olarak Anlatılması

Âşık Çelebi, bir önceki anekdotta yaptığı gibi övgülerle yücelterek başladığı biyografide daha sonra anlattığı anekdotlarla Şeyh Hâtifi'yi dilber düşkünün bir şeyh olarak tasvir ve tarif etmektedir.⁹⁹

Anekdotlardan birincisinde Hâtifi'nin devrin gözde dilberi (!) Fındık Memi'ye düşkünlüğü anlatılmaktadır:

“Her zemânda bir ‘alî-cenâb dil-bere hevâdâr ve sebze gibi bir serv-i sâyedâr ayagında pâ-y-mâl u hâksâr olurdu. Cümleden biri Fındık Memi'dür ki ekâbirden ‘uşşâkı kîse kîse zerler ve zerrîn tîg ü hancerler, câme vü destârlar, esb-i rehvârlar, mahbûb hizmetkârlar ‘Acemî kâlîler Firengî nihâlîler, kürk-i semmûrîler kâse-i fagfûrîler, fâhir esbâblar kemyâb kitâblar bağışladukda bu dahu âh-ı hasret u eşk-i fûrkatden gayrı bâd-ı hevâ ve dest-âvîze kâdir olmayup sultânüm ben elbette medrese almam tarîk-i kazâyâ sâlik olsam gerekdür. Gel sana şu kadar bin filori deyn ikrâr ideyin ne kadar buyurursan va‘deleri yolunda ber-güzâr ideyin tek agyâra yâr ve beni koyup ekâbire vefâdâr olma dirdi” (AÇT, 2010: 528).

Kendi tanıklığına dayandırarak anlattığı ikinci anekdotta Âşık Çelebi, önce Hâtifi'nin çok ahlâklı ve edepli biri olduğunu söyler sonra ahlâka mugayir alışkanlıklarının bulunduğu bahseder. Bu durum tezkire yazarlarının sıklıkla düştüğü bir tutarsızlık örneğidir. Yazar, anekdotun ardından aniden Hâtifi'nin öldüğünden bahsederek ölümüne üzülmeyen babası için beddualar eder:

“Merhûm ile niçe yıl bir yirde hem-hücre vü hem-nişin ve hem-süfve vü hem-karîn olduk. Cümle ahlâkı âdâb üzre ve hasâ'il-i erbâb-ı elbâb üzre idi. Hayfâ ki eyyâm-ı cevânide ve hengâm-ı ‘unfuvânide hiç bir murâdından behremend ve bir ârzûsı ile hursend olmaz idi. Fakr u fakâ ve zecr ü ‘anâ ile gar u kürbetde vefât itdi. Babası olacak pîr-i nâ-bâlig te'essüf idecegin benim beddu'âmdan cevân-merg oldu diyü ızhâr-ı şemâtet ü ‘arz-ı kerâmet itdi. [Türkçesi:] “Allah o gence kaybettiği gençliğinin yerine cenneti ihsan etsin.

⁹⁹ Şuara tezkirelerde geçen “dilber” ve “mahub” kavramları, somut bir şekilde, çoğunlukla ve özellikle erkekleri ifade etmektedir ve bu kavrama olumsuz anlamlar yüklenmektedir. Menderes Coşkun'a göre bu durum, Oryantalistçe saptırılmış bir tavır ve bakış açısıdır (Coşkun, 2011: 159).

Bu yaşlı adamı da Allah'ın nimetlerine şükretmeyen insan ve cinlerle haşretsın” (AÇT, 2010: 528-529).

3.2.1.5. Sultan Şücâ Tekkesi Şeyhi Baba Sultan'ı Vicdansız, Dervişleri Nesîmî ile Kemal Ümmî'yi Hırsız Olarak Gösteren Anekdote

Gelibolulu Âlî anlattığı bir anekdotta, her ikisi de tasavvuf erbabı olarak şöhret bulmuş Seyyid Nesîmî ile Kemal Ümmî'yi hırsız kimseler olarak tasvir etmektedir. Anekdotta Sultan Şücâ Tekkesi şeyhi Baba Sultan da bir şeyhe yakışmayacak hareketlerde bulunmaktadır.

Anekdota göre Nesîmî ile Kemal Ümmî bir gün Sultan Şücâ Tekkesine giderler. O esnada tekkenin şeyhi Baba Sultan tekkede değildir. Durumu fırsat bilen Nesîmî ve Kemal Ümmî, Baba Sultan'ın fuzuli (!) bir koçunu keserler, derisini yüzerlerken şeyh çıkagelir:

“Bu dahi menkûldur ki Kemal Ümmî ile Seyyid-i müşârinileyh (Nesîmî) Sultan Şücâ tekyesine gelmişler. Baba Sultânun icâzeti yog iken fuzûlî bir koçunu bogazlayup hõra geçürmek kasdın itmişler. Baba-yı mezbûr anlar kebişün derisin yüzerken çıka gelür” (GAT, 1994: 121).

Manzarayı gören Baba Sultan, koçunun izin alınmadan kesilmesine çok hiddetlenir. Sinirli bir şekilde Nesîmî'nin önüne bir ustura ve Kemal Ümmî'nin önüne bir kement koyar. Bu hareketiyle gelecekte Kemal Ümmî'nin asılacağına, Nesîmî'nin ise, Hallac-ı Mansur gibi, derisinin yüzüleceğine işaret etmektedir:

“Bilâ-ruhsat böyle küstahlıklara âzürde-hâtır olup cemâli celâle mübeddel olduğu hâlde Nesîmî'nün önüne bir ustura kor ve Kemâlün nazarına bir kemend arza kılur. Dâr-ı cihânda anların derisi yüzilüp siyaset kılınmağı ve bunlar Mansûr gibi ber-dâr olunmağı ol remz ile işâret buyurur” (GAT, 1994: 121).

Gelibolulu Âli, Nesîmî'nin biyografisine yer verirken sık sık Latîfi'ye atıfta bulunur. Bu anekdotun da neredeyse hiç değiştirilmeden *Latîfi Tezkiresi*'nden kopyalandığı söylenebilir.¹⁰⁰

Anekdotun *Sultan Şücaüddin Velayetnâmesi*'nde de benzer şekilde yer bulduğu görülmektedir (Bk. Say, 2010: 122,123). Eser üzerine çalışma yapan Orhan Köprülü, Seyyid Nesîmî'nin, kısmen aynı dönemde yaşasalar bile, Kemal Ümmî ve Baba Sultan ile arkadaşlık etmelerine ihtimal vermeyerek hikâyedeki anakronik hataya işaret etmektedir (Köprülü, 1972: 182).

Anekdotun Latîfi'den veya başka kaynaklardan kopyalanmış olma ihtimalinden yahut eserdeki anakronik hatalardan elbette şüphe duyulmalıdır. Ancak şüphe duyulması ve gözden kaçırılmaması gereken diğer bir husus da anekdotun satır aralarında yer alan mesajlardır. Zira tezkire yazarlarına (Gelibolulu Âli, Latîfi) göre her ikisi de diğer bütün vasıflarından evvel “mutasavvıf” olarak tanınan iki şahsiyet, haram-helal kaygısı çekmeden ziyaret ettikleri tekkenin malını gasp edebilecek tıynettedir. Bu eylemi gerçekleştirenlerden birinin ‘seyyid’, yani peygamber soyundan gelen biri olması da oldukça manidardır.

Ayrıca hikâyede tekkenin şeyhi olarak anlatılan ve koçunun kesildiğini görünce birdenbire bütün merhamet duygularını yitirerek beddua kabilinden hareketlerde bulunan Baba Sultan üzerinden başka bir mesaj daha verilmektedir. Buna göre tasavvuf önderlerinin, şeyhlerin (diğer bir deyişle İslam dini temsilcilerinin) sıradan insanlardan farkı yoktur. Burada çevresindekilere sıradan bir müslümandan daha kaba davranan bir mürşit söz konusudur. Böyle bir mürşit, başkasına ne verebilir ve ondan feyiz almaya gelenler neyle geri dönerler? Başka bir

¹⁰⁰ *Latîfi Tezkiresi*'nde yer alan anekdotta Âli'nin anlattığından farklı olan tek husus, Nesîmî ve Kemal Ümmî'nin kestikleri koçun derisini yüzerken değil; etinden çevirme, kavurma ve kebab gibi çeşitli yemekler yaparken yakalanmalarıdır:

“Gerçek erenlerden ve âyinesinde dîdâr-ı Hakki görenlerden ‘abdal-kîş dervişlerden bu hikâyet mervî ve menkûldür ki mezkûr Kemal Ümmî Seyyid Nesîmî ile kısm-ı budaladan Sultân Şücâ‘ Dede tekyesine mihmân olurlar. Tekye-dâr gâyib iken fuzûli Baba Sultânun bir koçın kurbân ve hayrân ışıklar nîm-i nîmesin çevürme ve kavurma ve nîmin kebâb u biryân iderler. Baba Sultân dahî geldükde bunların bu fi'linden münfa‘il olup ve rûy-ı gazabdan cemâline celâl ‘ârız olub imâ ve remz ile tuhfe yüzünden Nesîmî'nün önünde bir ustura ve Kemal Ümmî önünde bir kemend-i miyân-bend koyup dâr-ı fenâdan tarik-ı intikâllerine işâret itmîşdür” (LT, 2000: 471).

deyişle tezkire yazar(lar)ı, şeyhi övme (!) amacıyla anlattığı ‘keramet’i de tuhaflaştırmaktadırlar.

3.2.1.6. Şeyh Kâşifi’yi Tanrıtanımaz Biri Olarak Gösteren Anekdote

Latîfi’nin kaydettiği bir başka anekdotta, şeyhler şirke girmekten çekinmeyen, riyakâr kimseler olarak anlatılmaktadır.

Hikâyeye konu edilen Şeyh Kâşifi, yazdıklarına iman nazarıyla bakılırsa, şirke giren ateist bir kimsedir. Fakat bir şey yazarken bazen başkalarının adını kullandığından bu suçlamadan kurtulur. Çünkü yazdığı fesat çıkaracak, ayıplanacak şeyleri kendi adıyla değil; devrin ileri gelenlerinin adıyla söyler. Yazdıklarına itiraz geldiğinde de kendi adını kullanmadığı için suçlamalardan kurtulur. Latîfi, Şeyh Kâşifi’nin bu davranışını, yılanı başkasının eliyle tutmaya benzetmektedir:

“Ammâ dirler ki kendünün dahi ‘akîdesinde râyiha-i ilhâd ihsâs olunurdu ve âsâr-ı kelâmında ve sûk-ı merâmında ve i’tikâdından nâşî olan ‘alel ü hâlel ve mâ-fi’z-zamîri im’ân-ı nazar olursa tahrîrâtında bulunurdu. Zîrâ sülûkünde kendüye lâyh olan şebâhatdur ki hukemâ ve meşâyihun ekâbirinden ba’zına isnâd idüp murâdâtun anlarun lisânından beyân idüp anlara isnâdla isbât itmek ister. Zîrâ îrâd itdügi mebâhis-i medhûl u memnû’ çıkup fesâdı zâhir olursa mu’terizün i’tirâzından menâs bulup kendüyi halâs ide. Fi’l-misâl yılanı il eliyle tutmak gibi” (LT, 2000: 453).

3.2.1.7. Karamanlı Nizâmî’nin Bir Şeyhin Bedduasıyla Ölmesi

On beşinci yüzyıl şairlerinden Karamanlı Nizâmî’nin ölüm sebebini tezkire yazarlarından Âşık Çelebi, Kınalızâde Hasan Çelebi ve Gelibolulu Âlî benzer şekilde garip bir hikâyeye dayandırmaktadırlar.

Anekdotu göre Nizâmî, tanınmış bir şeyhin oğluluyla yakınlık kurar. Aralarındaki dostluk ve samimiyet epey ilerler. Gün gelir araları açılır. Karamanlı Nizâmî, eski yakın arkadaşını (şeyhin oğlunu) hicveder. Arkadaşının tanınmış bir şeyh olan babası, bu hicivden çok rahatsız olur ve Nizâmî’ye beddua eder. Nizâmî’nin işte bu beddua sebebiyle öldüğü düşünülmektedir:

“Sebeb-i vefâtını bu makûle hikâyet ü rivâyet iderler ki bir şeyh-i nâmdâr ve ‘âbid-i pür-hîz-kârün ferzend-i dil-bendi var idi ki aralarında binâ-yı mahabbet ve esâs-ı meveddet muhkem ü üstivâr idi. Ber-muktezâ-yı nâz u niyâz ve igvâ vü ifsâd-ı nâşi vü gammâz miyânlarında âteş-i ‘ışk ve nâr-ı mahabbet ile gâyet harâretvâr iken nefis-i serd-i rakîb gibi bir mikdâr bürûdet zâhîr ü bedîdâr oldukda mahbûbı olan cevân-ı bedî‘ü’l-üslûbun seng-i hecâ ile şîşe-i ‘arz u nâmûsını şikeste itdüğinden pederi şeyh-i mezkûr dilgîr ü rencûr olup şâ‘ir-i mezbûrî hedef-i tîr-i pür-te’sîr- i du‘â ider” (KHÇT, 2009b: 367-368).¹⁰¹

3.2.1.8. Şeyh Sinân Efendi’nin (Sinânî) Gelecekte Haber Vermesi

On yedinci yüzyıl tezkirecilerinden Rıza’nın yer verdiği bir anekdotta, Sinânî mahlaslı Şeyh Sinan Efendi gelecekte haberler vermektedir.¹⁰²

Anekdotu göre şeyh bir gün Varna’dan hicret etmeye niyetlenir. Neden göçtüğünü soranlara “Siz de bu şehirden hicret edin, üç güne kadar bu şehre göklerden bir bela gelecektir” cevabını verir. Gerçekten de üç gün zarfında o şehir istila edilir, yağmalanır:

“Mervîdür ki külliyetle Ergene’den Varna’ya hicret idüp bir gün Varna’dan dahi hicrete mübâşeret ve tayy-ı mekâna cür’et eyledükde a’yân-ı vilâyet:

¹⁰¹ Nizâmî’nin bir şeyhin oğluluyla yakınlığını ve o şeyhin bedduası sebebiyle öldüğünü Âşık Çelebi şöyle kaydetmiştir:

“Vefâtına dahi sebeb budur dirler ki bir şeyh-zâde karîni var imiş hüsn ü cemâlde hem-sâller ve ‘ışk-bâzlukda hem-hâller imiş. Mâ-beynlerine şeker-âb düşüp Nizâmî anı hicv eylemiş. Anun babası dahi Nizâmî’ye beddu‘â kılmışdur. Dirîgâ ki dönme yokdur ol ok ki atılmışdur” (AÇT, 2010: 880).

Gelibolulu Âlî de Nizâmî’nin bir şeyhin oğluluyla yakınlığına ve o şeyhin bedduasına maruz kaldığına dair bir anekdota yer vermiştir:

“Menkûldür ki letâfet-i cemâli âmâde bir melek yüzli şeyhzâde Nizâmî merhûm ile hem-sinn ü hem-sâl imiş. Mâ-beynlerinde şîve-i ‘ışk-bâzî kavâ’idi müstahkem olup ol iki cevân birbirlerine hem-hâl imiş. İttifâk mâbeynlerine şeker-âb düşmüş. Agyâre meyl itdüğüne incinüp Nizâmî ol dilrübâyı hicv itmiş. Vâlid-i müstecâbü’-d-davesi ki ol hicvi işitmiş. Nizâmî-i derdmende bed-du‘â eylemiş” (GAT, 1994: 147).

¹⁰² Âriflerin/Şeyhlerin uzun zaman aç kalmaları, herkesin yapamayacağı büyük ve meşakkatli işleri yapmaya çalışmaları ve gelecekte haber vermeleri gibi inançların Şaman usullerinin bir devamı olarak Türkler tarafından tarikatlere sokulduğu ve İslâmî olmadığı söylenmektedir. Bk. Şerafettin Yalıtıkaya, “Eski Türk Ananelerinin Bazı Dini Müesseselere Tesirleri”, II. Türk Tarih Kongresi Kitabı, İstanbul 1943, ss. 691-696.

Sultânüm bâ'is-i hicret nedür? didüklerinde ol gül-i gül-bün-i keşf ü kerâmet cevâblarında: Siz dahi bu şehrden hicret idün. Üç güne dek bir belâ-yı âsümânî ve kazâyı nâ-gehânî isâbet idecekdür deyü kendiler hicret ider. Fi'l-vâki' üç gün mürûrunda şehr-i mezbûrî firâk-ı bî-mezâk tâ'îfesi istilâ idüp malların gâret ve sükkânın esîr ü esâret iderler”¹⁰³ (RT, 2009: 175)

3.2.2. Vaizlere Dair Olumsuzlayıcı İçerikli Anekdolar

Şuara tezkirelerinde şeyh olan şairlerin yanında vaizler, imamlar, müezzinler ve dervişlerin de benzer olumsuzlayıcı mesajlarla tezkirelere konu edildiği anekdotlar mevcuttur. Bu bölümde vaiz şairlerle ilgili değersizleştirici içeriğe sahip anekdotlar ele alınmıştır. Kaynaklarda, “*Bir topluluğa dinî ve ahlâkî konularda nasihat eden, dinleyenlerin kalplerini iyiliğe ısındırarak sözler söyleyen, uhrevî mükâfat ve azaba dair bilgiler vererek teşvik ve ikazda bulunan*” (Cirit, 2012: 404) kişiler olarak tanımlanan vaizler, şuara tezkirelerinde yer alan anekdotlarda; ahlâksız, faziletsiz, kavgacı, dinî hassasiyetlerden uzak, gayriahlâkî ilişkileri bulunan kimseler olarak anlatılmaktadır.

3.2.2.1. Vaiz Vâlihî’yi (Kurdzâde) Ahlâksız Bir Kimse Olarak Gösteren Anekdol

Beyânî’nin anlattığı bir anekdotta, insanları iyiye yönlendirmesi ve her şeyden önce dürüst, ahlâklı ve faziletli olması beklenen Vaiz Kurdzâde Vâlihî’nin şahsında, bütün Osmanlı toplumunun gayriahlâkî münasebetleri hoş gördüğü, bu ahlâksızlıkları normal karşıladığı izlenimi uyandırılmaya çalışılmaktadır.

Anekdotu göre Vâlihî mahlasıyla şiirler yazan Vaiz Kurdzâde, bir civana (!) gönlünü kaptırmıştır. Bir gün camide vaaz verirken gönlünü kaptırdığı bu civan,

¹⁰³ Aynı anekdot, 18. yüzyıl tezkirecilerinden Mucîb tarafından da kaydedilmiştir. *Rızâ Tezkiresi*’ne zeyl yazan Mucîb’in, Rıza’dan farklı olarak verdiği tek bilgi şehre saldıranların “Kazak tائفesi” olduğunu söylemesidir:

“Mervîdir ki bir zamân Varna’da mütemekkin iken bed’en tedârük-i sefere meşgûl olur. Ehibbâsı, sebebini sorduklarında, bu diyâra üç güne dek kazâ-yı âsumânî ve belâ-yı nâgehânî zuhûr ider, diyü cevâb virüp fi-nefsi’l-emr Kazak eşkiyâsı istilâsıyla sükkânı mazhar-ı hasâret-i firâvân olurlar” (Mucîb, 1997: 37).

yanında biriyle (rakip) gelip kürsünün önüne oturur. Vaiz Efendi, bunları görünce akli başından gider, kelimelerini seçemez olur. Civanın yanında gelen rakip, bir zaman sonra civanla samimi hallere girmeye başlayınca vaiz delirir, kürsüden atlar, eline geçirdiği bir büyük bıçakla rakibine hücum eder. Rakip kaçır, vaiz kovalar; fakat yakalayamaz. Sonra geri döner ve vaazına kaldığı yerden devam eder:

“Rivâyet olunur ki unfüvân-ı cevânîde bir cevânun vâlihi ve sahrâ-yı mahabbetinün te’ihi olur. İttifâken bir gün câmide kürsi üzerinde va’z u nasihat ider iken cevân-ı mezkûr bir gâyet menfûr rakible gelüp kürsi ayagında otururlar. Vâ’iz Efendi bunları gördükde akli perâkende ve kelimâtı perîşân olur. Sabr u tahammüle kûşîş ider. Rakîb kanda ise bed-hûylığı komaz cevânla hakîkaten musâhabet ü muhâvereye başlar. Vâ’iz Efendi bunu göricek sabr u karârı kalmayup bî-ihitiyâr kendüyi kürsiden aşığı atup bir büyük Engürüs bıçag ile rakîbün üzerine hücum ider. Rakîb karâra kâdir olmayup firâr idüp Vâ’iz Efendi ardınca biraz kovalayup irişemeyüp yine gelür va’zına meşgûl olur” (BT, 2008: 225-226).

Kaynaklarda, “Bir topluluğu dinî ve ahlâkî konularda yönlendirecek, nasihatleriyle dinleyenlerin kalplerini iyiliğe ısındıracak kişiler” (Cirit, 2012: 404) olarak tarif edilen vaizler, tezkirelerde yukarıdakine benzer ahlâksız eylemlere konu edilmektedir.

3.2.2.2. Vaiz Behiştî’yi Ahlâksız Şiirler/Latifeler Yazan Biri Olarak Gösteren Anekdote

Vaizler hakkında olumsuzlayıcı mesajlar taşıyan anekdotlardan ikincisini Tezkireci Ahdî kaydetmiştir. Ahdî’nin ulema sınıfından olduğunu ve vaizlik yaptığını söylediği Behiştî, biyografinin ilerleyen kısımlarında arkadaşlarına ahlâksız şiirler yazarken görülmektedir.

Anekdotu göre, latife yazmakla meşhur olmuş Behiştî, sipahi zümresinden Baba Kuşeyrî adında birinin karısıyla alakalı ahlâka mugayir bir beyit söyler. Fakat tezkire yazarına göre bu beyit oldukça “lâtif”tir:

“Mezkûrun tab’ı ziyâde küşâde olmagın latîfeleri gâyetde çokdur. Cümlesinden biri budur ki kasaba-i mezbûrede zümre-i sipâhdan Baba

Kuşeyrî nâm nedîm-i hâs u ‘âm olan yah-fürûşun ittifâken bir gün teferrüç-künân cânib-i yahdânına revâne olduklarında mütâyeye yüzünden karısına müte‘allık bu beyti bedihe hûb buyurmuşdur nüdemâya matlubdur sebt olundu.

Beyt: Harâretten meded öldük Kuşeyrî

Bize in ‘âm ü ‘âm eyle karından” (AT, 2009: 110).

Mutayebe tarzındaki bu anekdotta tenkit edilmesi gereken ilk husus, Behiştî’nin ahlâksız olarak gösterilmesinden ziyade tezkire yazarının zihniyetidir. Zira Behiştî, vaizlik yapıyor olsa da çok faziletli, ahlâklı bir kimse olmayabilir ve böyle bir mutayebeden hoşlanabilir. Bunda yadırganacak bir durum yoktur. Fakat anekdotunun yazarı Ahdî, başkalarının eşleriyle alakalı ahlâksız teklifler içeren yukarıdaki beyti hiç eleştirmemekte; aksine oldukça lâtif olarak nitelendirmektedir.

3.2.2.3. Vaiz Firâkî’yi Kavgacı, Faziletsiz ve Gayriahlâkî Bir İlişki İçerisinde Gösteren Anekdot

Âşık Çelebi tarafından ilim, irfan sahibi biri olarak tarif edilen ve çok iyi, faziletli bir vaiz olduğu belirtilen Firâkî, (Bk. AÇT, 2010: 1154) biyografinin ilerleyen kısımlarında kim olduğu belirtilmeyen biriyle (rakip) mücadeleye tutuşmaktadır. Hatta vaazlarında çeşitli benzetmeler yaparak onu aşağılar. Bir gün öfkesini alamayıp asasıyla rakibin başını yarıncı üzerine bir de beyit söyler, “Göz çıkarmadım ama kaş yardım; İşte şimdi er oldum baş yardım”:

“Bir kayyim rakibi vardı ki her zemânda andan dil-gîr olup hattâ va‘zında bile münâsebetle bir hikâye îrâd eylerdi ve dirdi. Zemân-ı evâ’ilde vilâyet-i Bâbil’de kal’a-i Selâsil’de bir kâfir var imiş, hayli dîninde kayyim kâfir imiş âhir bununla dahı öykesin alamayıp katı cânına geçüp tonuz kötegiye tutup eldeki ‘asâyyla urup başın yardukda dimişdür.

Beyt: Çıkarmadum göz ammâ kaş yardum

Dahı şimdi er oldum baş yardum” (AÇT, 2010: 1156).

Âşık Çelebi, bu anekdota yer verdikten sonra biyografinin sonunda Vaiz Firâkî ile şeyhi arasında gayriahlâkî bir ilişkinin varlığını ima etmekte, böylece anekdotta anlattığı Firâkî-rakip çatışmasıyla münasebet kurmaktadır:

“Şeyhiyle kendü beyninde olan ahvâl ki şöhr-i şehri ve u‘cûbe-i dehrdür, niçe kit‘a vü risâleler ve niçe inşâ vü makâleler yazmışdur” (AÇT, 2010: 1158).

3.2.2.4. Vaiz Tûrâbî’yi Haram-Helal Kaygısı Taşımayan Sıradan Bir Kimse Olarak Gösteren Anekdot

Âşık Çelebi, anlattığı bir başka anekdotla vaizleri faziletsiz kimseler olarak göstermeye gayret etmektedir.

Anekdotu göre Sultan Mehmet Camii vaizi Tûrâbî, bir Ramazan gecesinde teravih öncesi vaaz ederken oldukça acıdır. Teravihten sonra eve gitmek için aceleyle yola koyulur. O günlerde caminin su yolu tamir edilmektedir. Bu tamirat malzemeleri içinde tahtaları yapıştırmak için kullanılan, lökün denen macunu (kireç, zeytinyağı, pamuk ve yumurta akının karışığı) aşure zanneder ve yemeye başlar. Yediği macun koyulaşınca yine oralarda bulunduğu bezir yağını ilave ederek malzemeyi sulandırır. İyice doyana kadar da aşure yerine lökün yediğinin farkına varmaz.¹⁰⁴

“Cümleden biri bu latîfedür eger hakîka ve eger sakîfedür, ramazân gicelerinden bir gice ba‘de’t-terâvih Sultân Mehemmed câmi‘inde cemâ‘at-i müslimine va‘z u nasîhat ider, harâret-i kalbine ihrâk-ı kelimât munzamm olup mizâcın teshîn idüp hayli izhâr-ı germiyyet ider, iştihâsı açılır. Ba‘de’l-ferâğ câmi‘den çıkup evine gider olur. Câmi‘ hareminde su yolu meremmâtından fazla kalmış bir tekne içinde bir mikdâr tâze lökün ile yanında bir çanak bezîr yağı bulur, ramazân takrîbi ile herîse olmak ihtimâlin virür [Nefis, herise (aşure) yemeğine düşkündür] diyü kavi iştihâyla koyulur, muttasıl bezîr yağı koyup islâh ider. Her bar ki lökün koyulur, iştihâsına temâm sükûn ve şereh-i nefisine rükûn gelmeyince lökün idügin bilmez, eklden ferâgat kılmaz. Bu makûle nevâdiri meşhûr, bundan dahı ‘acîb letâ‘if mecmû‘alarında mestûrdur” (AÇT, 2010: 1478).

Biyografisinin girişinde verilen bilgilere göre Vaiz Tûrâbî, uzun yıllar ilim tahsili yapmış, büyük şeyhlerden dersler okumuş, vaktini hadis ve tefsir ilimlerini anlatmakla geçiren, kalbine gizli ilimlerin ve nurların indiği, kusursuz ahlâk sahibi bir insandır. On beş akçelik bir maaşla geçinmektedir ve dünya nimetlerine

¹⁰⁴ Anekdot için ayrıca bk. Korkmaz, 2012: 137-138.

düşkünlüğü yoktur (AÇT, 2010: 1478). Fakat anekdotta anlatılan Tûrâbî, bu sıfatlardan uzaktır. Zira kalbine gizli ilim ve nurların indiği, üstün ahlâk sahibi bir din adamı, yolda bulduğu ve aşure zannettiği malzemeyi haram-helal kaygısı gözetmeden aceleyle midesine indirmektedir.

Âşık Çelebi'nin yukarıdaki tutarsız tavrıyla tezkirelerin pek çoğunda karşılaşmak mümkündür. Bu tutarsız tavırda, İslamî kimliğe sahip kişilerin biyografileri abartılı övgülerle başlamakta, sonrasında anlatılan anekdotlar vasıtasıyla okuyucunun zihnine olumsuz mesajlar verilmektedir.

3.2.3. Derviş, Müezzin ve Dinî Kimliğe Sahip Diğer Kişilerle İlgili Olumsuzlayıcı İçeriğe Sahip Anekdotlar

Önceki kısımlarda ele alınan şeyhler ve vaizlerin dışında şüara tezkirelerinde dinî kimliğiyle ön plana çıkarılan diğer şahsiyetlerle (derviş, müezzin vb.) ilgili anekdotlara bu bölümde yer verilmiştir. Dervişler ve tasavvuftaki dervişlikle alakalı üç, müezzinlerle alakalı bir olmak üzere toplam dört anekdota yer verilen bu bölümde, anekdotun muhatapları olan dinî kimliğe sahip kişilerin olumsuzlandığı, bu kişiler üzerinden toplumun genelini töhmet altında bırakacak mesajlar verilmeye çalışıldığı görülmektedir.

3.2.3.1. Derviş Şem'î'yi (Prizrenli) Sefih Bir Hayat İçerisinde Gösteren Anekdot

Latîfi'nin tutarsız bilgilere yer verdiği bir başka biyografi Derviş Prizrenli Şem'î'ye aittir. Daha önce birçok örnekte görülen birbirine zıt özelliklerin aynı kişide toplanması durumu ve dinî kimliğe sahip kişilere karşı olumsuzlayıcı tasvir ve imalar bu biyografide de mevcuttur.

Biyografisinin ilk kısımlarında, “*Hazret-i Şeyh Vefâ dervîşlerindendir. Fanî-sûret ve dervîş-sîret kimesneydi*” (LT, 2000: 334) şeklinde tarif edilen Şem'î, sonraki kısımlarda devrin şairlerinden Mesîhî ile Galata'da, kilise köşelerinde erkek güzelleri seyrederken tasvir edilmektedir. Mutayebe tarzındaki anekdota göre onları gören bir

başka şair, şahit olduğu hadiseyi Şem‘î’nin mahlasına gönderme yaptığı bir kıtayla duyurur:

“Mutâyebe: İhvân-ı ‘irfândan mervîdür ki bir gün Mesîhî ve Şem‘î Galatada seyr için deyre varurlar ve ol deyriün dilberlerini ve zîbâ-peykerlerini teferrüc ü temâşâ kılurlar. İttifak şu‘arâdan bir nâziük ü nüktedân bunları kilisede ve meyân-ı kavm-i ‘İsâda görüp ikisinin ictimâ‘ını latîfeye getürüp bu kıt‘ayı nazma getürür. Kıt‘a ber-vech-i mutâyebe:

Galatada Mesîhi deyre varup

Meger Şem‘î anunla bile gitmiş

İşidenler galat idüp didiler

Mesîhî kiliseye mum iletmiş” (LT, 2000: 334).

3.2.3.2. Derviş Şem‘î’yi Kışın Camide Yazın Meyhanede Gösteren Anekdöt

Bir önceki anekdotun kahramanı olan Şem‘î, Âşık Çelebi tarafından anlatılan bir başka anekdotun daha kahramanıdır. Biyografisinin ilk kısımlarında Arapça bir tabirle “*kötü kadın müptelası, kısa boylu, soluk benizli*” biri olarak tasvir edilen Şem‘î, (bk. AÇT, 2010: 1443) ilerleyen kısımlarda yer verilen bir anekdot vasıtasıyla bazen mescitlerde zikir halkasında dua ve zikirle meşgul vaziyette bazen de meyhane köşelerinde şarap içerken anlatılmaktadır:

“Her ahşâm itmegi yaga bandı diyü sevinür, sabâh olunca itmegin artmaga devinür ammâ şem‘ gibi revnak-ı her encümen ve gâh eyvân-ı mescid ü gâh kûşe-i mey-hâne vücûdıyla rûşen imiş. Egerçi câmi‘-i Vefâ‘da evrada hâzır ve sûfîler halka olup dil-berler görüp vefâ semâ‘ın itdükçe bu dahı ol devrlerde dâ‘ir olur imiş. Amma bahar vakti gül devri olup yârân meyhaneye açılısalar bu dahı bu tarikle sufileri tolandurup kadeh devrinde gâh başın ortaya atup gâh pervâne gibi dâ‘ireden nâzır olur imiş” (AÇT, 2010: 1443).

Şuara tezkirelerinde sıkça karşılaşılan birbirine zıt vasıfların aynı kişide toplanması durumu ve dinî kimliğe sahip kişilere karşı olumsuzlayıcı tasvir ve imalar bu anekdotla bir kez daha örneklenmektedir.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Âşık Çelebi tarafından bohem bir hayat içerisinde gösterilen Prizrenli şair ve derviş Şem‘î, Kınalızâde Hasan Çelebi tarafından hayatının neredeyse tamamı Mevlevî tekkelerinin

3.2.3.3. Derûnî'nin Kendisine Yüklenen Angaryalardan Kurtulmak İçin Dervişlik Yoluna Girdiğini İddia Eden Anekdote

Âşık Çelebi'nin yer verdiği bir anekdote göre İznik'te esnafılık yapan Derûnî, bir gün şehirden geçecek atlara yardımcı olması için görevliler tarafından götürülüp zorla çalıştırılır. Kendisine verilen işi istemeye istemeye yaparken görüşlerinden ilim sahibi kişiler oldukları anlaşılan, imam ağızlı kimselere iş verilmediğini fark eder. İlim sahibi olmanın ne kadar şerefli bir şey olduğunu hemen idrak eder. İşini bitirip geri döndüğünde derhal ilim tahsiline başlar, dervişlik yolunu seçer:

“Bir gün İznik'den mîri bâr-gîrler geçirürler, bunları yetdürmek için şehirden âdem sorarlar. Bunu dahi dükkânında bulup bâr-gîrân yetmege bâr-ı girânın tahmîli bile teklîf iderler. Mûtehammil olmamak ister. Bir iki yükledürler, karşuda olan ehl-i 'ilm sîmâlî ve imâm ağızlı kimesnelerle dilleri vü ağızları tokınmaz ve anlara at yet diyü kimesne söylemez ve tunmaz. Derûnî şeref-i 'ilm n'eydüğün bilür, zarûrî birine biner ve birin yeder, destûr virdükleri yere dek gider, geldiği gibi tarîk-i 'ilme sülûk ider” (AÇT, 2010: 513).

3.2.3.4. Müezzîn Dâ'î'yi Şehvet Düşkününü, Ahlâksız Biri Olarak Anlatan Anekdote

Latîfî; güzel sesli bir müezzîn olduğunu ve duahanların okuduğu birçok duanın ona ait olduğunu söyleyerek başladığı Dâî biyografisinde, aniden böyle maharetli ve faziletli bir şahsiyetle çelişecek ifadelerin yer aldığı bir anekdote yer vermektedir.

Anekdote göre Dâî, yukarıdaki özelliklerinin yanında, kadınlara çok düşkün ve “bir dost bir post” fikriyle yaşayan biridir. Günün birinde yaşadığı diyara cinlerden yardım alarak defîne bulduğunu iddia eden biri gelir. Bu kişi, Zühre

köşelerinde (Vefa) geçen, hatta ölümü de bu yolda iken gelen bir kimsedir. Kınalızâde'nin anlattığı bir anekdote göre Şem'î'nin vefatı şöyle gerçekleşmiştir:

“Şem'î dahi bir deste şem' alup bu gice Şem'inün şebistânı vardur diyü hânkâh-ı Vefâda olan mücâvirân ve ihvân u yârânını da'vet eyler. Sizler zikre meşgûl olun ben bir pâre istirâhat ideyin dir. Anlar dahi bir mikdâr zikr-i hâlık-ı Perverdigâr idüp mezbûrî hâb-ı râhatdan bîdâr itmek isterler. Görürler ki çeşm-i cismîni hâb-ı ecel almış bîdâr olması ferdâ-yı kıyâmete kalmış” (KHÇT, 2009a: 432).

adında, yüzü de Zühre yıldızı gibi parlak (cin taifesinden olması muhtemel) bir kadımla evlidir:

“Mezkûr begâyet zen-dost ve fenâyilerde bir dost bir post diyenlerden idi. Hikâyet iderler ki tavattun u temekkûn itdügi diyârda ittifâk da‘vet-i cin ve da‘vâ-yı ihrâc-ı defâyin eyler bir şahs-ı da‘veti ve fesâne-i Mârût ile Zöhre nâm bir zen-i zöhre-cebîni nikâh idüp alır” (LT, 2000: 256).

O güzel kadını gören Dâî'nin yüreğine ateş düşer ve kıskançlık ateşiyle yanıp tutuşurken bir beyit söyler, *“Ey Zühre yüzlü güzel, kocan Magribîymiş; anladık ki bir maden ocağını delmiş ve eline bir hazine geçirmiş”*:

*“Meger ol zen-i zîbâdan mezbûr Dâ‘îye bir dâ‘îye düşmüş ve misâl-i ‘ûd-ı micmer ol perînün şûr u şevki ile yanmış tutuşmuş bu müfred-i bezle-üslûb ol vâkı‘ânun hîn-i vukû‘ında vâki‘ olmuşdur.
Beyt: Magribi imiş erün bildük eyâ zöhre-cebîn
Ele bir genc getürdi yine bir kân deldi” (LT, 2000: 256).*

3.2.3.5. Sapkın, Ayyaş ve Afyon Müptelası Olarak Tasvir Edilen Hafız Zeynî

Âşık Çelebi, bir anekdotla olumsuzladığı Hafız Zeynî'nin çok güzel sesli, meclislerde itibar gören bir hafız olduğunu söylemektedir (AÇT, 2010: 588). Biyografisinin büyük bir kısmı hafızlık ve Kur'an okumadaki kabiliyetine ayrılmış olan Zeynî, daha sonra anlatılan bir anekdot vasıtasıyla ahlâksız birine dönüştürülmektedir.

Anekdotla göre Zeynî, bir zamanlar hafız meclislerinin ziynetidir, çok güzel Kur'an okur. Sonraları sakal bırakıp bir kitap dükkânı açar, bu sayede mal ve servete kavuşur. O esnada Fındık Memi adında bir dilbere (!) gönlünü kaptırıp onun fındık ağzının tutkunu olur. Aynı Fındık Memi'ye Subûtî de âşıktır. Bir gün üçü birden Nişancı Hamamında denk gelirler. Karşılaşma esnasında Zeynî ile Subûtî arasında atışma başlar ve küfürler havada uçuşur:

“Zeynî bir zemân mahfel-i huffâzun revnakı ve meclis-i ‘uşşâkun zeyni oldi. Niçe zemân cüz‘-hân u devr-hân oldi. Ba‘de-hu kaba sakal sarkıdup Karamanbâzârında sahhâf dükkânı açup sâhib-i ser ü sâmân oldi. Bu esnada

Fındık Memi ki 'ışkı nukl-ı meclis-i 'uşsak idi, anı sevüp âşık-ı yâr-ı piste-dehân oldu. Sübûtî dahi 'âşık idi, biri birine rakîb idiler. Bir gün üçü Nişâncı hammâmında cem' oldular. Zeynî Sübûtî'ye ta'rîz idüp didi ki:

Beyt: Gerçi uyuzlanup tolaşur it rakîbler

Fındık Memi yirine meger kozum alalar

Sübûtî dahi Zeynî'nün sakalının kabalığına ta'riz idüp bu kıt'ayı demişdür.

Kıt'a: Seher hammâma girdüm Zeyni geldi

Cihânun zîveri vü zeyni geldi

Taşagumla sakalun vezne urdum

Sakalından taşagum yeyni geldi” (AÇT, 2010: 588-589).

Zeynî daha sonra saç, sakal ve kirpiklerini tıraş ettirerek kalenderilere benzer. Dilber Memi, Zeynî'nin bu hâlini beğenmeyip onu yanından kovar. Zeynî bu sefer de meyhaneye alışır, kendini bazen şarabın sıcaklığına bazen de afyonun keyfine bırakır. Bir zaman sonra bir kıza âşık olur ve onunla evlenir. Varlıklarını bir bir satarak günden güne fakirleşir. Hastalıklara da yakalanınca fakir ve zelil bir hâlde dünyadan göçer:

“Zeynî ter düşüp fi'l-hâl sakalın ve kaşın ve kirpügin çâr-darb terâş eyledi, kendüyi Kalenderlere baş eyledi. Dil-ber, Zeynî'nün bu hâlinden 'âr idüp sohbetinden redd eyledi. Bu hâlde Zeynî mey-hârlık u bî-kârlık kârına tadandı gâh şarâb germiyyetine ve gâh efyûn keyfiyyetine aldandı, gitdükçe efyûna maglûb oldu. Bu hâlde bir kıza dahi mübtelâ olup 'akd-i nikâh ile sayd itdi. Cihetlerin satdı âhir fakr galebe idüp ma'lûl u menkûb oldu. Maraz dahi hücum idüp fakîr ü zelil marîz ü 'alil dünyâdan gitdi” (AÇT, 2010: 588-589).¹⁰⁶

¹⁰⁶ Anekdot hakkında farklı bir yorum için bk. Korkmaz, 2012: 131-132.

4. BÖLÜM: PADİŞAHLAR VE ŞEHZADELERLE İLGİLİ ANEKDOTLAR

Tezin bu bölümünde Osmanlı padişahları ve şehzadeleriyle ilgili anekdotlar tasnif ve tenkit edilmektedir.¹⁰⁷ Şuara tezkirelerinde padişah ve şehzadelerin konu edildiği anekdotlar çoğunlukla başka şahısların biyografilerine kaydedilmiştir. Padişahların ve şehzadelerin kendi biyografileri klişe övgülerle, süslü, sanatlı, abartılı cümle ve ifadelerle doludur.

Padişah ve şehzadeler hakkında tezkirecilerin kaydettiği 39 anekdotun dokuzu olumlu içeriğe sahiptir. Başka bir tabirle Osmanlıyı idare eden ve edecek olan kişiler hakkında şuara tezkirelerinde yer alan anekdotların % 77'si olumsuzlayıcı telkin ve mesajlar içermektedir. Bu bölüm, olumlu içeriğe sahip anekdot sayısı bakımından İnceleme'nin en zengin bölümüdür. Fakat yine de tezkire yazarlarının seçtiği anekdotlarda padişah ve şehzadelerin büyük oranda değersizleştirildikleri; ayyaş, ahlâksız, adaletsiz, ilkel ve zalim insanlar olarak tasvir edildikleri görülmektedir.¹⁰⁸ Padişahlar ve şehzadelerle ilgili şuara tezkirelerinin kaydettiği olumsuzlayıcı içeriğe sahip anekdotların mesaj ve telkinlerine göre sayısal/istatistiksel dağılımı, “Sonuç ve Değerlendirmeler” başlığı altında Şekil 4.'te gösterilmiştir.

¹⁰⁷ Bu bölümde Osmanlı hükümdarı olmayan fakat Türk tarihinde “cihangir” sıfatıyla bilinen Timur'la ilgili bir anekdota da yer verilmiştir.

¹⁰⁸ Osmanlı padişah ve şehzadelerinin tezkirelerde açıkça aşağılık kişiler olarak tasvir edilmesi ve olumsuzlandıkları bu eserlerin kendilerine sunulması çelişkili bir durumdur. Saray himayesinde yazılmış bu eserlerin Osmanlı idarecilerine karşı saldırı derecesinde eleştiriler içermesi üzerinde düşünülmesi ve sorgulanması gereken bir durumdur.

4.1. PADİŞAH VE ŞEHZADELERLE İLGİLİ OLUMLU İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR

Bölümün girişinde değinildiği üzere incelenen şura tezkirelerinden padişah ve şehzadelerle ilgili olumlu telkin içeren dokuz anekdot tespit edilmiştir. Bu anekdotlarda padişahların âlim ve şairlerden kabiliyetli olanları koruyup gözettileri ve ihsanlarda buldukları mesajı ön plana çıkmaktadır. Padişah ve şehzadelerle ilgili diğer olumlu içeriğe sahip anekdotlarda ise adaletli, hakkaniyetli davranmaları ve âlimlere hürmet göstermeleri gibi mesajlar verilmektedir.

4.1.1. Padişah ve Şehzadelerin İhsanlarını Anlatan Anekdotlar

Padişah ve şehzadelerin lütuf ve ihsanlarına yer verilen anekdotların tasnif edildiği bu bölümde, hakkında en fazla anekdota yer verilen padişah II. Bayezid'dir. II. Bayezid'in yanı sıra Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman ve Sultan Murat da lütuf ve ihsanlarıyla anekdotlara konu edilmişlerdir.

4.1.1.1. Yavuz Sultan Selim'in Şâh Kâsım'a İhsanları

Âşık Çelebi, Yavuz Sultan Selim'in kabiliyetli insanlara değer verdiği ve ihsanlarda bulunduğu dair bir anekdot anlatmaktadır. Tezkireci, anekdota yer vermeden önce hikâyenin kahramanlarından olan Şah Kasım'ı tanıtarak Şah Kasım'ın babası Şeyh Mahdûmî'nin Acem âlimlerinin önde gelenlerinden olduğunu ve Sultan Selim'in İran'a sefer düzenlediğinde Tebriz'de kendisiyle görüştüğünü söylemektedir. Padişahın bu sefer dönüşünde Şah Kasım'ı da beraberinde İstanbul'a getirdiği belirtilmektedir.

Âşık Çelebi bu bilgilerin sonrasında Şah Kasım'dan işittiğini söylediği bir anekdotu anlatır. Anekdota göre Sultan Selim bir gün Halîmî Çelebi'ye Şah Kasım'ı işaret ederek onun da babası gibi vaaz ilminde kabiliyetli olup olmadığını sorar:

“Kendüden istimâ' itdüm ki bir def'a Edirne'de Sultân Selîm-i cennet-mukîm merhûm huzûrında hâzır oldum, Halîmî Çelebi'ye hitâb idüp bana işâret kılup babalarımın 'ilm-i va'zda yed-i tûlâları ve rütbe-i minber-i fesâhatde derece-i

‘ulyâları var imiş ‘acebâ kendüniün dahi [Türkçesi:] “Çocuk babasında gizlidir” muktezâsınca ol fenden hünerleri var mı ola didiler (AÇT, 2010: 1414).

Sorunun cevabını Halîmî Çelebi’nin yerine Şah Kasım verir. Kasım’dan aldığı cevabı memnuniyetle karşılayan padişah, daha fazla sohbet edebilmek için oturmalarını emreder. Bunun üzerine huzura Şah Kasım’ın oturması için beyaz bir post getirilir. Şah Kasım oturur ve vaaz ilmindeki yeteneğini gösterebilmek için aklında olan bazı ayetleri tefsir eder. Sultan Selim, üslûbunu çok beğendiği Şah Kasım’a önce kırk sonra elli akçe ulûfe ihsan eder:

“Fi’l-hâl dört kat olmuş bir ak Yanbolı kebesi getürdiler. Emrleri üzerine oturup hâturumda olan ba‘z-ı âyâtı tefsîr eyledüm. Esrârına utlâ‘ ve ahkâmına tevfiğ-i ittibâ‘ hâsıl buyurdıklarında mübârek dîdeleri eşk-bâr ya‘ni ol gülşen-i saltanat nergisleri jâle-nisâr olup sûy-ı semâya nigâh itdiler ve sîret ü serîretleriyle nice dürlü mu‘âmele-i cenâb-ı İlâh itdiler. El-kıssa mevlânâya evvel gelindüğünde kırk akça ‘ulûfe itdiler ba‘dehû elli oldı” (AÇT, 2010: 1415).

4.1.1.2. Padişah II. Bayezid’in Zâtî’ye İhsanlarda Bulunması

Âşık Çelebi tarafından anlatılan Zâtî’nin üç padişah (II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman) devrini idrak ettiği ve bu üç dönemde de hem sultanlardan hem diğer idarecilerden çeşitli ihsanlar gördüğü kaydedilmiştir. Zâtî’nin gördüğü ihsanlara örnek olarak aşağıdaki II. Bayezid’den gördüğü yardımlarla ilgili anekdotla iktifa edilecektir.¹⁰⁹

Şuara tezkirelerinde II. Bayezid’in kabiliyetli insanları koruyup gözettiğine dair birçok bilgi ve anekdot bulunmaktadır. Âşık Çelebi’nin Zâtî’den naklettiği bir anekdota göre II. Bayezid, Zâtî’nin, “*Geldi ol zühd libâsını kabâ itdürücü / Zâhidâ hırkaya çek başunu mânend-i keşef*” beytini görünce, “*Billahi görün âlemde mânâ tükendi derler, dünya mânâyyla doludur, hüner bu mânâları bulmaktır*” diyerek

¹⁰⁹ Âşık Çelebi’nin uzun uzun anlatımlarından, Zâtî’nin hem padişahlardan hem dönemin diğer ileri gelen idarecilerinden himaye gördüğü anlaşılmaktadır. Zâtî’nin gördüğü ilgi ve himaye hakkındaki benzer anekdotlar için bk. AÇT, 2010: 1573-1589; Korkmaz, 2012: 20-21.

beğeni ve takdirini dile getirir. Zâtî'ye iltifat edilmesi için Kapı Ağası Hüseyin Ağa'yı görevlendirir:

“Pâdşâh baş götürüp bi'llâhi görün 'âlemde ma'nâ dükendi dirler, hâşâ ki ma'nâ dükene dünyâ tolu ma'nâdur, hüner bulmaktadur. Elbette Zâtî'ye mansıb görsünler diyü kapuagası Hüseyin Ağa'ya buyururlar” (AÇT, 2010: 1583).

Kapı Ağası tarafından haberdar edilen vezirler Zâtî'yi çağırıp sağır olduğu için kendisine en münasip mansıbın mütevellilik (vakıf işleriyle ilgilenen kişi) olduğunu söylerler ve Bursa'da otuz akçe maaşlı bir vazife verirler. Fakat Zâtî, İstanbul'daki ortamından ve dostlarından ayrılmayı göze alamayarak bu teklifi geri çevirir:

“Anlar dahi ferman-ı pâdşâhîyi vüzerâya vü erkâna tuyururlar. Vezîrler beni çağırıp Zâtî samemün sana gayrı mansıba mâni'dür ancak sana münâsib menâsıbdâ tevliyyetdür, sana bir eyü tevliyyet bulup virmek şart-ı vâkıf gibi üzerimize lâzım u der-zimmetdür didiler. Burusa'da ve gayrida otuz akçalık tevliyyet tevcih itdiler. Gördüm sâlyâne-i şâhî ile 'atâyâ-yı ekâbir andan ekser ve İstanbul'dan ve yârândan ayrılık ser-ber. Mansıb kabûl itmedüm geçindüm” (AÇT, 2010: 1583).

4.1.1.3. Sultan II. Bayezid'in Çâkerî Beg'in Latifesini Beğenip İhsanda Bulunması

II. Bayezid'in kabiliyetli insanları koruyup gözettiğine dair başka bir anekdot da Latîfî tarafından kaydedilmiştir.

Anekdotta sancak beylerinden olduğu bilgisi verilen Çâkerî Bey, gençliğinde geçirdiği nezle rahatsızlığı sebebiyle sakalı erkenden ağaran biridir ve bu duruma üzülüp sakalını boyamaktadır:

“Nakl olunur ki mezbûrun civânlığı zamânında nâzile zahmetinden sakalı bî-vakt agarmış idi. Ol dahi gam-rîşinden dil-rîş olup lihye-i pür-teşvîşine hilye virmek için boya çalarmış” (LT, 2000: 206).

Sultan Bayezid bir gün, “Niçin ak sakalının yüzüne kara çalıp onu suçlular gibi teşhir ediyorsun?” diye sorar. Çâkerî Bey, “Saadetli Padişahım, ben yaşımı

şüphesiz biliyorum, sakal ise yalan söylüyor. Bu yüzden ben de yüzüme kara sürüp o yalancıyı teşhir ediyorum, küçük düşürüp intikamımı alıyorum” diye cevap verir:

“Bir gün merhûm Sultân Bâyezîd iltifât-ı mezîd erzânî kılup buyurur ki bu lihye-i nûr-misâli niçün zulmete tebdîl idüp rengin tagyîr idersün ve ak sakalun yüzine kara çalup mücrimler gibi teşhîr idersün diyicek sa‘âdetlü pâdişâh bu çâker-i bî-iştibâh yaşum bilürin sakal yalan söyler gerçi beyâz subh-misâl sâdik görünür ammâ subh-ı kâzib-sıfât kizb-i sarîh eyler. Bu sebebden ben dahi yüzine kara çaldum ve mücrimler gibi teşhîr ü tahkîr eyleyüp intikâmum aldum diyü hitâb-ı müstetâbına cevâb viricek... (LT, 2000: 206).

Bu cevap padişahın çok hoşuna gider ve o yaratıcı yeteneğe (Çâkerî Bey) binlerce ihanda bulunarak rütbesinde ilerlemeyi layık görür:

“Bu mizâh u mütâyêbe mizâc-ı pâdişâha hoş gelüp ol merd-i sühan-âferînün cevâb-ı sezâ-yı tahsînine hezâr âferîn idüp ihsân-ı firâvân ile tereffu‘ u terakkî erzânî kaldılar” (LT, 2000: 206).

Latîfi, anekdotun devamında, “Meğer o zamanlarda nükte ve latifeler değer görmekteymiş. Yerinde söylenmiş bir latife insana makam kazandırırmış. Fakat şimdi insan binlerce nükte ve latife söylese; yüz cilt kitap yazsa devletin ileri gelenlerinden biri bile duyup dinlemez; bunun karşılığında ihsan lazım gelir diye sağırılığa vurup işitmez” diyerek dert yanmaktadır (LT, 2000: 206-207).

4.1.1.4. Sultan II. Bayezid’in Sa‘yî’nin (Kadîm) Bir Şiirini Beğenip İhsanlarda Bulunması

Sultan Bayezid’in önceki anekdotlarda da öne çıkan şairi ve sanatçıyı himaye etme özelliği, *Latîfi Tezkiresi*’nde Sa‘yî-i Kadîm biyografisinde geçen başka bir anekdotta daha görülmektedir.

Anekdotu göre II. Bayezid, Sa‘yî’nin bir gazelini okumuş ve bu şiiri söyleyen kişinin şiir fenninin ustası olduğunu anlamıştır. Şairi hemen buldurmuş ve padişahlığına yaraşır himmet ve ihsanlarda bulunmuştur:

“Rivâyet iderler ki bir gün Sultân Bâyezîd-i magfîret-mezîd merkûmun bir gazeline rast gelir ki ol şi‘rûn kâ‘ili bu fennün kâmilî idüğün bilür. Emr-i ‘âlî-

birle mezbûri her kande ise buldurup şâhâne himmetler ve melikâne ‘inâyetler ider” (LT, 2000: 307).

4.1.1.5. Sehâbî’nin Yazdığı Bir Eser Sayesinde Kanunî Sultan Süleyman’ın Lütuf ve İhsanlarını Kazanması

Kınalızâde Hasan Çelebi’nin kaydettiği bir anekdotla, yazdığı eser sayesinde devrin padişahı tarafından ödüllendirilen şairler kervanına Sehâbî de dâhil olur. Anekdotla göre Sehâbî, *Kimyâ-yı Saadet* adlı eseri tercüme etmiş ve Kanunî Sultan Süleyman’a takdim etmiştir. Eseri çok beğenen padişah, şaire lütuf ve ihsanlarda bulunmuştur:

“Terceme-i Kimyâ-yı Sa’âdeti ithâf-ı ‘atabe-i sultânî ve mânend-i mûr-ı ricl-i cerâdî ihdâ-yı cenâb-ı Süleymânî itdükde Sultân-ı melek-hasletün kîmyâyı sa’âdet ve iksîr-i pür-te’sîr-i devlet olan lutf u re’fetine mazhar ve dîde-i cânî kuhl-ı cilâ-yı ihsânî ile münevver olup kiştzâr-ı recâ ve gülistân-ı ümmîdi sehâb-ı sehâ ve ebr-i deryâ bâr-ı ‘atâsıyla muhazzar u reyyân ve kabûl-ı sultânî bâg u râg-ı ahvâline vezân olmagla masabb-ı bârân-ı lutf u ihsânî olmuş idi” (KHÇT, 2009a: 371).

4.1.1.6. Sultan Murat’ın Âlim ve Şairleri Gözetmesi ve Kabiliyetli Olanlara İhsanda Bulunması

Şair tezkirelerinde padişah ve şahzadeler hakkındaki anekdotların genellikle kendilerinin dışındaki biyografilerde yer bulduklarına yukarıda değinilmişti. Ancak padişahların kendi biyografilerinde nadiren de olsa anekdotlara rastlanmaktadır. Övgü dolu, olumlayıcı ifadelerin yer aldığı bu anekdotlardan birini tezkire yazarı Latîfî kaydetmiştir.

Anekdotun kahramanı olan Sultan Murat Han’ın şiir söyleyen ilk Osmanlı padişahı olduğu bilgisinin verildiği anekdotla göre padişah, haftada iki gün şair ve âlimleri taplayıp dikkat ve iltifatla dinlemektedir. Yetenekli olduğunu gördüklerine ihsanlarda bulunup onları diğerlerinden üstün tutmaktadır. Kabiliyetli olan şairleri koruyup kollamasının yanında verdiği unvanlarla yüceltmektedir:

“Rivâyet iderler ki fart-ı tergîb u tahrîk için haftada iki gün ‘ulema ve şu‘arayı cem‘ ve kendüyi samîm-i dilden iz‘an u iltifâtle sertâ-pâ sımâh u sem‘ idüp mübâhas eye bâ‘is olsun için her fende nice mübâhis ta‘yîn iderler imiş ve muhakkık-güzârlardan bî-muhâbâ ve bî-garâz ehl-i temyîzden bir nice mümeyyiz nasb iderler imiş. Tâ ki herkesün kadri ma‘lum olup bir kimseye hayf u gadr olmaya ve hata ve savab ma‘lum oldukda kavâbile in‘am u ihsan ve imtiyaz u istihsan ile ‘unvan u rüchân virüp ri‘ayet-i mekâdir-i nâsda tarîk-i ‘adle giderler imiş” (LT, 2000: 138).

Ayrıca kimde küçücük bir hüner veya hünerden eser sezse öğrenim görmesine, bilgi ve becerisini arttırmasına yardım etmektedir:

“Ve her kimde ki bir mikdar-ı zerre hüner veyahud hünerden eser ihsas itseler sebab-i kesb-i ma‘rifet ve bâ‘is-i tahsil-i ‘ilm u fazilet olsun için enva‘-ı ragbet u ri‘ayetle kadr u ‘unvan virürler imiş” (LT, 2000: 138).

Nükte sahibi biri güzel ve yerinde bir nükte söylese veya güzel bir latife yapsa ya da bir fakih çözümleri zor bir meseleyi çözsse onu daha yüksek bir mevkiye yükseltmektedir:

“Mahallinde bir nükte-gûy bir hoş nükte eylese veyâ bir latîf latîfe söylese bir hil‘at virürler imiş. Veyâ bir fakîh mesâ‘il-i müşkileden bir mes‘ele-i müşkile hallitse menâsıb-ı şânına münâsıb bir mansıb virürler imiş ve mikdarınca merâtibden bir mertebeye ırgürürler imiş” (LT, 2000: 138).

Kısacası yetenekli olduğunu fark ettiği herkese alaka göstermektedir. Şiiri ve şairi seven padişahın kendisi de sohbetlerde ve yeme-içme toplantılarında bazı şairler söylemektedir:

“Ve bi‘l-cümle şâh-ı mûmâ-ileyh tâlib-i ‘ilm ü hüner ve şi‘r ü şu‘arâyı sever imiş ve kendülerden dahî esnâ-i sohbetde ve evkât-ı tış u işretde münâsıb-i hâl ba‘zı mevzûn u manzûm makâl sâdır olur imiş” (LT, 2000: 138).

Latîfî, Çâkerî Bey biyografisinde yer verdiği anekdotun devamında yaptığı gibi, kendi devrinde devlet büyüklerinin şairlere yaklaşımıyla anekdottaki devlet büyüklerinin şairlere yaklaşımını kıyaslamaktadır (Bk. LT, 2000: 138).

4.1.2. Padişahlarla İlgili Olumlu İçeriğe Sahip Diğer Anekdötler

Osmanlı padişahları hakkında olumlu içeriğe sahip diğer anekdotların yer aldığı bu bölümde üç anekdot bulunmaktadır. Bu anekdotların birincisinde Fatih Sultan Mehmet'in idareci seçiminde âdil, titiz ve hakkaniyetli davranması; ikincisinde Yavuz Sultan Selim'in âlimlere hürmet göstermesi; üçüncüsünde ise Kanunî Sultan Süleyman'ın Bursa'yı temizletmesi konu edilmektedir.

4.1.2.1. Fatih Sultan Mehmet'in Atamalarda Hakkaniyetli ve Âdil Davranması

Latîfî, uzun terkiplerle, süslü ve sanatlı cümlelerle överek başladığı Sultan Mehmet Han biyografisinde, padişahın eğitim kurumları konusundaki hassasiyetini ön plana çıkaran bir anekdot anlatmaktadır.

Anekdötu nakleden yaşlı âlimlere göre Fatih Sultan Mehmet, Sahn medreselerini yaptırdıktan sonra buralarda eğitim alanlar arasında yeteneğiyle ön plana çıkan ne kadar kabiliyetli öğrenci varsa onları devamlı yanında taşıdığı bir deftere kaydetmektedir. Medrese ve kadılık kadrolarında ihtiyaç olunca atanacak en münasip kişiyi o defterden seçmektedir:

“Bakıyye-i ‘ulemâ-i selefden talebe-i halef şöyle rivâyet ederler ki merhûm u magfûrun-leh [Fatih Sultan Mehmet] Sahn-ı Semâniyede binâ itdükde zikr olunan medâris ü tetimmâtda ne kadar müsta‘id ü mu‘id ve müstefid ü müfid varsa Emsileden Isfahâniye varınca ve Isfahânîden Telvîha ve Tavzîha irince kâbiliyyet-i şân ile ma‘rûf ve müte‘ârif olan kavâbili defter idüp defterin yanında saklar imiş ve tedrîs ü kazâdan menâsıb mahlûl ü mevkûf olsa mahal ü münâsibin anda yoklar imiş” (LT, 2000: 139).

Tezkire yazarına göre padişahın bu ilgi ve rağbeti öğrencilerin daha gayretli olmasını, daha bilgili ve marifetli yetişmelerini sağlamakta ve o dönemde herkes değerinin karşılığında hak ettiği itibarı bulmaktadır:

“Bu iltifât u ragbet zümre-i talebenün kemâl-i cidd ü talebine ve her muhassılun tekmîl ü tahsiline bâ‘is ü ‘illet ve mucib-i kesb-i ‘ilm ü ma‘rifet olur imiş ve ol zamânda herkes kadr ü ragbeti istihkâkına göre bulur imiş” (LT, 2000: 139).

4.1.2.2. Yavuz Sultan Selim'in Ulemeden Halîmî'ye Hürmet Göstermesi

Yavuz Sultan Selim'in devrin ulemasından Halîmî Çelebi ile muhabbetini konu edinen bir anekdotta, padişahın ulemaya verdiği değer ve gösterdiği hürmet ön plandadır:

“Pâdşâh-ı mezbûra [Yavuz Sultan Selim] müyesser olup üç gün geçdikden sonra Halîmî Çelebi'yi Bâgçekapusu'ndan da'vet idüp Halîmî Çelebi hâlün nedür diyü pürsiş ider. Halîmî Çelebi zemîn-bûs idüp gerd-i gird-i bisât-ı pâdşâhi ile dîde-i ümmîdine kuhl-ı cilâ ve rûy-mâl-i pây-taht idüp ol şeref ile kâmet-i rûzgârına hil'at-ı teşrîf-i girân-bahâ virür. Andan pâdşâh Halîmî Çelebi gerçi pâdşâh olduk ammâ hâl-i yârândan bî-âgâh olduk. Bu saltanatdan ne zevk olunur ki üç gündür seni görmedük diyü 'özü-hâhluklar ider. Halîmî Çelebi cevâb virüp el-hamdü lillah pâdşâhı çâr-bâliş-i saltanatda murabba' oturur gördük. Bize bu devlet hemîndür. Şimden gerü elümüzden gelen ve yüzümüze düşen hemân dest-i du'â vü âmîndür diyü menziline gider” (AÇT, 2010: 631-632).

Âşık Çelebi, anekdottan sonra verdiği bilgilerde Halîmî Çelebi'nin vefatına Yavuz Sultan Selim'in çok üzüldüğünü ve cenazesinde hazır bulunduğunu da söylemektedir.

4.1.2.3. Kanunî Sultan Süleyman'ın Bursa'yı Temizletmesi

Âşık Çelebi'nin Halil-i Zerd biyografisinde kaydettiği anekdota göre bir dönem, Bursa'da çarşı ve sokaklar pislîğe batmıştır. Sokaklarda yürüyenlerin kıyafetleri pislik içinde kalmaktadır. İnsanın elbisesi ne kadar temiz olursa olsun bir sokaktan yürüyüp geçtiğinde o kadar kirlenmektedir ki arkalarında namaz kılmak bile mümkün olmamaktadır:

“Bursa şehri egerçi bihişt-sân ve içinde suları kevser ü selsebil gibi her sù sebîl ü revândı. Ammâ kâh-rîzleri güzer gâh-ı kâzûrâta ve elvâs u ervâsa ugrayup çâr-sûlarında çirkâbları dahı câri vü nümâyândı. Her dil-ber ki mürûr itse ne kadar pâk-dâmân ise elbette ter-dâmen olurdu ve ard eteginde

namâz kılacak sûfîler ‘ubûr itse tahâret-i zeylleriye noksân gelürdi” (AÇT, 2010: 1536).

Bir gün Sultan Süleyman, veziri İbrahim Paşa’yla beraber Bursa’ya ava gelir. Şehrin pislik içinde olduğunu görünce çok üzülür ve derhal şehrin yıkanıp temizlenmesini emreder. Şehir artık o kadar temiz olmuştur ki yollara gece iğne düşse bulunur, bal dökülse yalanır:

“Merhûm Sultân Süleymân, İbrâhîm Paşa’yla Burusa’ya şikâre varduklarında zülâl-ı pâk u tab‘-ı tâbnâklarına bu ma‘nâdan keder bürinüp fi’l-hâl ol şehri tâhir ü mutahhar itmege deryâ-yı iltifâtları feyezân ider ve tathîr-i şehre mevc-i lücce-i himmetlerini cûşân ider. Makarr-ı çirkâblarını memerr-i seyl-âb idüp kârîzlerini muhkem ü üstüvâr ve seng ü gec ile be-hem ü hem-vâr itdiler. Letâfetden yollar şöyle oldı ki gice ile iğne düşse bulunur ve nezâfetden bal dökilse yalanurdı. Kilâb-ı kûy u kûçe rakîb-i seg gibi yiyecek murdâr bulamayup kudurup kendü etin yemege yalmayup yalanurdı” (AÇT, 2010: 1536).

Halîlî mahlaslı şair, durumu görünce tarih düşmüştür:

*Halîlî bu hâli müşâhede idüp bu târihi dimişdür ki
Târîh: Pâdişâhum âb-ı lutfun Burusayı pâk eyledi” (AÇT, 2010: 1536).*

Bu anekdota Vedat Korkmaz da değinmiş, anekdotun Halîlî’nin düştüğü tarihten yola çıkılarak asılsız/uydurulmuş olabileceğini iddia etmiştir (Bk. Korkmaz, 2012: 28).

4.2. PADİŞAH VE ŞEHZADELERLE İLGİLİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR

Bölümün girişinde bahsolunduğu üzere padişah ve şehzadelerle ilgili anekdotlar büyük oranda (% 77) olumsuzlayıcı mesajlar taşımaktadır. Şuara tezkirelerinde sultanlar kendi maddelerinde methedilirken, diğer şairlerin biyografilerinde dolaylı olarak -anekdotlarla- eleştirilmektedir. Aslında bu durum tezkire yazarlarının kimliğine ve güvenilirliğine dair önemli bir veridir. Zira saray himayesinde yazılmış bu eserlerin Osmanlı idaresine karşı saldırı derecesinde eleştiri içermesi üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Divan şairlerinin yazmış olduğu kasidelerden de anlaşılacağı gibi saray himayesinde yazılmış eserlerin methiye içerikli olması beklenir. Bir başka deyişle, saraya sunulan eserlerde objektif eleştirinin bulunması çok zordur. Padişahın yönettiği bir toplumda padişahı konu edinen bir yazar, eserinde padişahın üstün vasıflarını sıralamanın ötesinde, onun bilinmeyen güzel yanlarını keşfetmeye, görmeye ve göstermeye gayret eder (Coşkun, 2013: 55). Tezkireciler ise doğrudan eleştiremedikleri şahısları (padişah, şehzade) anekdotlar vasıtasıyla değersizleştirme yoluna girmişlerdir.

Bu bölümdeki olumsuzlayıcı içeriğe sahip 30 anekdotun yarısında padişah ve şehzadelerin adaletsiz, gaddar ve zalim kimseler oldukları telkin edilmektedir. Sekiz anekdotta ayyaşlık, beş anekdotta ahlâksızlık/sapkınlıkla ilgili mesajlar verilmektedir. Bölümdeki olumsuzlayıcı içeriğe sahip diğer iki anekdot ise Osmanlının en tepesindeki idarecilerin liyakatsizliğiyle ilgilidir.

4.2.1. Padişahları İlkel, Adaletsiz ve Zalim Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar

Osmanlı sultanlarının anekdotlar vasıtasıyla ilkel ve zalim kişiler olarak gösterilmesinden en fazla nasibini alan padişah Yavuz Sultan Selim'dir. Bu kısımda ele alınan ve çoğunu Kınalızâde Hasan Çelebi'nin anlattığı altı anekdotun beşi, Sultan Selim'i gaddar, adaletsiz, yargısız infaz yapan ve keyfi kararlarla insan katleden ilkel biri olarak göstermektedir. Diğer bir anekdotta ise, Türk tarihinin, kültürünün ve mefkûresinin simge isimlerinden olan Fatih Sultan Mehmet, zalim bir

padişah olarak anlatılmaktadır. Şuara tezkirelerindeki bu anekdotların telkin ve mesajlarına bakıldığında Osmanlı saray tarihinin bir “mezbahta tarihi” izlenimi uyandırdığı görülmektedir.

4.2.1.1. Fatih Sultan Mehmet’i Adaletsiz, Keyfî ve Zalim Biri Olarak Gösteren Anekdot

Osmanlı padişahlarının başına buyruk, keyfî ve sudan bahanelerle adam katlettiren, zalim ve adaletsiz kişiler olarak anlatıldığı ilk anekdot Fatih Sultan Mehmet’le ilgilidir. Anekdotu Latîfî kaydetmiştir.

Anekdotun kahramanlarından Mahmut Paşa (Adnî), Fatih Sultan Mehmet’in vezirlerindedir ve Latîfî’nin anlatımına göre o güne kadar onun kadar insafî, ahlâklî, merhametli ve zeki birisi vezirlik makamına gelmemiştir. Padişah tarafından da çok sevilmekte ve takdir görmektedir (LT, 2000: 386). Fakat padişah tarafından çok kıymet verilen, devletin birçok işi kendisine havale edilen bu vezir, Latîfî’nin söylediğine göre, “*Padişahın güzel iltifatlarına mazhar olunca o iltifatla mağrur olur ve şahın dönektabiyyatından habersiz bir hâlde, gayet insanî bir kusur işler. Bunun üzerine adaletin bile kendisine sığındığı padişah (Fatih), onun katline ferman verir*” ve kendisine, “*Seni hangi ölümle öldüreyim ve dünyadan ahirete hangi yolla göndereyim?*” diye sorar. Vezir Mahmut Paşa bu soruya, “*İrade Allah’ın, emir padişahındır*” diye cevap verir:

“Bu vechle makbûl-i hazret olup pâdişâhun bu hüsn-i iltifâtına mazhar düşdükde ol iltifâta magrûr u mâyil ve televvün-i tab’-ı şâhîden gâfil iken kazâ-i İlâhî muktezâ-yı beşerîyyet katlini muktezâ bir nâdire sâdır oldukda pâdişâh-ı ‘adâlet-penâh ri’âyeten anı kisasun envâ’ u aksâmında muhayyer kılup didi ki beherhal katlün mukarrerdür ammâ seni ne ölümle öldüreyin ve dâr-ı dünyâdan dâr-ı uhrâya ne yoldan göndereyin didükde irâdet Allah’un emr pâdişâhun diyü cevâb virdi (LT, 2000: 386).

Affi ve kurtulması imkânsız olan Vezir Mahmut Paşa’nın da rızasıyla bir cellât gelir ve vezirin bileklerini keser. Paşa, kan kaybından ölür:

“Âhirü’l-emr ‘afva mecâl olmayup halâs muhâl olıcak kendü ihtiyârıyla bir fassâd-ı cellâd-nihâd gelüp iki kollarından fâsd idüp ol fâsd ile helâkine kasd

itdiler. 'Âkabet kesret-i seylân-ı dem mucîb-i mevt olup belâ ile fevt oldu. Bir nefesde bu cihândan ol cihânı buldı" (LT, 2000: 386).¹¹⁰

Yukarıdaki anekdota bakan okuyucunun alacağı ilk mesaj, Osmanlıda adalet mekanizmasının olmadığı/işlemediği ve insan hayatının padişahların iki dudağının arasında olduğudur. Tezkire yazarı tarafından âdil, itaatkâr ve işinin ehli bir vezir olarak tanımlanan Mahmut Paşa'nın mahkemeye gerek duyulmadan padişahın bir emriyle katlettilmesi okuyucunun zihninde F. Babinger'in yaptığı Fatih tasvirlerini canlandırmaktadır.¹¹¹

4.2.1.2. Yavuz Sultan Selim'in Cafer Çelebi'yi Haksız Yere Katlettilmesi ve Sonra Pişman Olması

Şuara tezkirelerinde merhametsiz ve kan dökücü biri olarak tasvir edilen, hakkında bu yönde çokça anekdot anlatılan padişah Yavuz Sultan Selim'dir. Cesareti ve ataklığıyla tarihte ün yapmış olan Yavuz Sultan Selim, tarih kaynaklarında sert mizaçlı biri olarak anlatılmaktadır. Batılı kaynaklarda ise daha çok merhametsiz ve kan dökücü biri olarak tasvir edilmektedir (Emecen, 2009: 414). Sultan Selim'in Batılı kaynaklardaki bu kötü şöhreti benzer şekilde, yani çok abartılı bir düşmanlıkla, şuara tezkirelerinde yer alan anekdotlarda da kendini hissettirmektedir. Tarihte "halifelik tahtının sultanı", resmi belgelerde ise "kutsal toprakların koruyucusu (Hadimü'l-Haremeyn)" olarak şöhret bulan bir cihan padişahının (Emecen, 2009:

¹¹⁰ Vezir Mahmut Paşa'nın öldürülmesiyle ilgili kısa bir anekdot da Âşık Çelebi tarafından anlatılmıştır. Anekdotta, Latîfi'nin anlattığına benzer olarak Mahmut Paşa'nın Fatih tarafından çok sevildiğine, değer gördüğüne değinilmiş; daha sonra ise Yedikule'de hapsedilmesinden ve katlinden bahsedilmiştir. Âşık Çelebi de padişah tarafından bu kadar çok sevilen bir vezirin neden katledildiğini söylememiştir:

"Mahmûd Paşa ile Sultân Mehemmed'ün kevkebi alışmış, anun himmeti ile çok fenne çalışmış, hattâ vezîr ü kadrde bî-nazîr olmuş. Bu kadar kadr u câhdan sonra mazhar-ı gazab olup Yidi Kulle'de nice gün habs iderler, âhir katl idüp telef-i nefis iderler" (AÇT, 2010: 1057).

Anekdotun Âşık Çelebi ve Latîfi tezkirelerinde nasıl yer aldığıın mukayeseli olarak incelendiği diğer bir yorum için bk. Korkmaz, 2012: 50-52.

¹¹¹ Babinger'in herhangi bir kaynak belirtmeden hazırladığı "*Mehmed der Eroberer und seine Zeit*" (*Fatih Sultan Mehmet ve Zamani*) kitabındaki bilgilere göre II. Mehmet (Fatih); kibar ve adil babası II. Murad'ın tam tersine kendini beğenmiş yasakçı tavırlarıyla öne çıkan bir hükümdardır (Babinger, 2008: 59). Ayrıca, şiddet uygulamaktan ve insanlık dışı yöntemlerle adam öldürmekten zevk duyan biridir (Babinger, 2008: 80). Hatta en sevdiği adam öldürme yöntemi insanları ortadan ikiye biçtirmektir (Babinger, 2008: 192 ve 205).

414) başına buyruk davranışlarda bulunması, sebep aramaksızın adam öldürtmesi, her şeyden önce taşıdığı sıfatlarla tezat oluşturmaktadır.

Yavuz hakkında olumsuzlayıcı telkin ve mesaja sahip anekdotların en fazla anlatıldığı eser *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi*'dir. Kınalızâde Hasan Çelebi tarafından anlatılan ilk anekdotta Tacizâde Cafer Çelebi'nin, Sultan Selim tarafından haksız yere ve keyfi bir şekilde katlettiği, sonra da padişahın bu kararından pişmanlık duyduğu anlatılmaktadır.

Anekdotu göre Tacizâde Cafer Çelebi Sultan Selim'in musahiplerindedir. Hatta padişah, Mısır seferine giderken Cafer Çelebi'yi de sohbet arkadaşı olarak beraberinde götürmüştür:

“Rivâyet olunur ki merhûm Sultân Selîm-i hünerver eyyâm-ı hazar ve hengâm-ı seferde şeref-i sohbeti ile kâmrân hattâ siper-i pür-zafer-i Erdebil ve ‘azîmet-i ceng-i Şâh İsmâ’ilde (Hazret)-i Mevlânâ-yı mezbûr ve Mevlânâ İdrîs ve Mevlânâ Halîmî ol Hâkân-ı memâlik-sitân ile feth ü nusret gibi hem-‘inân olup neşr-i envâ’-ı ma‘ârif ve bezl-i cevâhir-i hikâyât u letâ’if ile revân olurlardı” (KHÇT, 2009a: 202-203).

Padişahın gözünde oldukça değerli olan Cafer Çelebi, onu çekemeyenlerin iftiralara maruz kalır. Amasya'daki Yeniçerileri isyana tahrik ettiği suçlamasıyla Sultan Selim'e şikâyet edilir:

“Rûzgâr-ı pür-şiddet ü kahr mezâk-ı huzûrın zehr idüp Amasiyyada yeniçeri tâ'ifesiünin tahrîki töhmeti ile sadr-ı sadâretten saff-ı ni'âl-i felâket ve serîr-i riyâsetden meydân-ı siyâsete getürdi” (KHÇT, 2009a: 203).

Cafer Çelebi, öldürüleceğini anlayıp hayatından ümidi kesince, hayli münasip bir dille padişaha, Harun Reşid'in Cafer-i Bermekî'yi haksız yere öldürtüp sonra da pişman olmasını hatırlatır. Fakat Sultan Selim'in azap ateşi, gelen şikâyetlerin rüzgârıyla o kadar alevlenmiştir ki, artık nasihat ve mevzelerle sakinleşmesi mümkün değildir ve Cafer Çelebi'yi öldürtür:

“Hikâyet olunur ki merhûm-ı merkûm katlolunacağın ma'lûm idinüp seyf ü nat' görüp tîg-i memâtle hayâtdan ümmîdin kat' itdükde mânend-i hâme-i dü-zebân hayli ceriyyü'l-lisân olup vâfir mevâ'iz u zevâhir ve hikâyât u nezâ'ir söyleyüp Hârûnü'r-reşîd Ca'fer-i Bermekîyi katl itdügine nâdim ve katl-i nefis

idenleri ne mertebede günâhkâr ü âsîm olduğın ‘iyân u beyân itmiş. Lâkin bâd-ı ganîmet-i a ‘dâ-yı bed-sikâl âteş-i ‘azab-ı pâdşâhîye ol denlü iştigâl virmiş idi ki katarât-ı nasâ’ih ü mevâ’iz ile teskîn olunmak emr-i muhâl ve mahz-ı hayâl idi” (KHÇT, 2009a: 203).

Sultan Selim, verdiği bu karardan dolayı daha sonra çok pişman olur. Yakınlarına, “Niçün bana habs ilkâ itmediniz” diyerek dert yanar. Hatta o zamanlarda bedesten ve etrafında çıkan yangını bizzat söndürmeye çıktığında yangının sebebini Cafer Çelebi’nin ahının tutmasına bağlar ve yanındaki Sinan Paşa’ya “Bu âteş-i pür-şerâr merhûm Ca’fer Çelebinün âh-ı âteş-bârınınun âsârıdır. Havfüm oldur ki anun âh-ı âteş-bârı kasr-ı vücûdumuzu sûzân ve serây-ı saltanat u eyâletimizi harâb u vîrân idüp seyl-i hûn-ı nâ-hakkı taht u bahtımızı seyle ve bâd-ı âh-ı sarây-ı Süleymânîmüzi yile vire” der:

“Nakl olunur ki ba ‘de’l-katl pâdşâh-ı merrîh gazab u Sikender-heybet mezbûri katl itdügine muhkem nedâmet idüp mukarrebân-ı Hazreti niçün bana habs ilkâ itmediniz diyü melâmet itmiş. Ol esnâda bezzâzistân ve etrâfında olan hâne vü dükkân derûn-ı ‘âşık-ı nâlân gibi sûzân ve halk-ı cihân mânend-i ehl-i ‘isyân mukimi cahîm ü nîrân olup şehr-i İstanbul başına odlar yakup zulm-i dehrden ol şâh berr ü bahra şikâyet ve zebân-ı âteşin ile sûz-ı derûnün hikâyet iderdi. Rivâyet olunur ki Hâkân-ı merhûm ol âteşi bi’z-zât söndürmege mübâşeret itdükde Sinân Paşaya dimişler ki bu âteş-i pür-şerâr merhûm Ca’fer Çelebinün âh-ı âteş-bârınınun âsârıdır. Havfüm oldur ki anun âh-ı âteş-bârı kasr-ı vücûdumuzu sûzân ve serây-ı saltanat u eyâletimizi harâb u vîrân idüp seyl-i hûn-ı nâ-hakkı taht u bahtımızı seyle ve bâd-ı âh-ı sarây-ı Süleymânîmüzi yile vire” (KHÇT, 2009a: 203).¹¹²

¹¹² Anekdote benzer şekilde Âşık Çelebi tarafından da anlatılmıştır:

“Âhir Ca’fer Çelebi’nün nihâl-i âmâl u me’âli Cevzâ’ya irmişiken sarsar-ı fitne-i töhmet-i hıyânet egdi ya ‘ni çeşm-i şûh-ı cemmâş-ı zemânenün gözi ve şemsîr-i pür-teşvîr-i gazab-ı pâdşâhînin dili degdi. Amasiyye’de yeniçeri tâ’ifesinin tугyânına tahrîk töhmeti ile sadr-ı sa’âdetden saff-ı ni’âl-i felâkete ve serîr-i riyâsetden nat’-ı siyâsete getürdiler. (...) Pâdşâh-ı merhûm sonra niçe def’a izhâr-ı nedâmet itmiş ve niçün bana ilkâ-yı habs itmedünüz diyü mukarribân-ı hazreti melâmet itmiş hatta ol esnâda Dikilitaş kurbunda ‘Alî Paşa ‘imâreti etrâfi yanup pâdşâh bi’z-zât söyündürmege çıkdıkda Hâdim Sinân Paşa’ya hitâb idüp bu yanup yahılmaklar Ca’fer Çelebi’nün şerâr-ı âteş-i âh-ı dil-i bî-günâhıdır. ‘Acebdür ki anun kanı bizi taht u tahtgâhumuz ile mülk-i Kaydâfâ gibi seyle virmez ise yâ dūd-ı âhı kavm-i ‘Ad gibi tâc-ı ibtihâcımız ile berbâd idüp yile virmez ise dimişdür ammâ kesilen baş yine bitmez ve son peşimânlık assı itmez” (AÇT, 2010: 456-457). Anekdote hakkında farklı değerlendirmeler için bk. Korkmaz, 2012: 46-47.

Yukarıdaki anekdot okuyucunun bilinçaltına her şeyden önce şu iki mesajı vermektedir:

1. Osmanlı Devleti, tabiri caizse, dünyanın süper gücü olduğu devirlerde; bir işin aslını araştırmadan öfkeyle kararlar veren, önemli kararlar alırken kimseye danışmayan, aldatılmaya çok müsait ve adalet mekanizmasını hiçe sayan bir padişah tarafından idare edilmektedir.

2. Tezkire yazar(lar)ı, kendi devrindeki padişaha sunduğu bu eserde, önceki padişahlarla ilgili çoğunlukla olumsuzlayıcı ifadeleri yazarken oldukça cesaretlidir.

4.2.1.3. Yavuz Sultan Selim’i Gaddar Bir Kimse Olarak Gösteren Anekdot

Kınalızâde Hasan Çelebi, anne tarafından atası olduğu bilgisini verdiği Kâdirî biyografisinde bir de anekdot anlatmaktadır. Tezkire yazarı, anekdotla başlamadan önce atasının türlü meziyetlerini saymaktadır. Kâdirî’nin sayılan meziyetlerinden biri nesirde usta olduğudur. Bu iddianın ispatlanması kaygısıyla yazılmış gibi duran anekdotla göre Kâdirî, Rodos kalesinin fethedilmesi gerektiğini bir mektup yazarak Sultan Selim’e bildirmektedir. Mektubu alan Yavuz Sultan Selim hiddetlenerek, “*Ol makûle kulle nedür ki anun fethi bana ‘arz olına ve anun misâli Bîcenede mutahassın olan Bîcân keferenün katli için ramâh-ı pîçân gönderile*” sözlerini sarf eder:

“Mezbûrun inşâsı dahı fâ’ik ve hayli refikü’l-hâşiyye vü râ’ik idi. Rivâyet olunur ki kal’a-i Rodos küffâr-ı menhûs elinde iken Mevlânâ-yı mezbûr ana karîb mevzi’de kâdî olup kal’a-i mezbûrenün feth ü zabtı zimmet-i himmet-i sultân-ı ‘âleme farz u ehemmdür diyü sâhib-kırân-ı zemân ve fermân-dih-i cihân-ı bi’t-tûl ve’l-‘arz Sultân Selîm-i Mâzî (Hazret)lerine ‘arz itdükde ol şâh-ı gayûr hayli bî-huzûr olup ol makûle kulle nedür ki anun fethi bana ‘arz olına ve anun misâli Bîcenede mutahassın olan Bîcân keferenün katli için ramâh-ı pîçân gönderile (KHÇT, 2009b: 193).

Fakat kalenin fethedilmesi gerektiğini içeren arz mektubu çok güzel bir üslûpla kaleme alınmıştır. Padişahın siniri bu sebeple yatışır ve “*Eğer bu mektup, bu kadar güzel yazılmamış olsaydı bahsi geçen o yeri yakıp yıkardım*” diye buyurur:

“Eger kâdî-i mezbûrun ‘arzinun letâfet-i inşâ ve melâhat-i edâsı olmasa ‘arzını pây-mâl idüp giriftâr-ı belâ vü nikâl itmemde iştibâh yokdı diyü buyurmuşlar” (KHÇT, 2009b: 193).

Yukarıdaki anekdotta, sözün güzelini anlayıp etkilenebilecek kadar ince ruha sahip olan bir padişahın aynı zamanda zalim ve gaddar olarak anlatıldığı görülmektedir. Şuara tezkirelerinde sıklıkla rastlanan birbirine zıt vasıfların aynı kişide toplanması durumu bu anekdotla tekrar örneklenmektedir.

4.2.1.4. Yavuz Sultan Selim’in Zalim Bir Padişah Olarak Tasvir Edilmesi

Kınalızâde Hasan Çelebi, Sultan Selim’i zalim ve gaddar gösteren bir beyte yer vermek için bu beyitten hareketle uydurulduğu izlenimi veren bir anekdot anlatmıştır.

Anekdotta Sultan Selim’in çok adaletli olduğu kisvesi altında zalimliği tasvir edilmektedir. Hikâyenin sonunda da anlatılan bütün olumsuzlukları tamamlayan ve kime ait olduğu söylenmeyen beyitle kapanış yapılmaktadır:

“Fi’l-vâki‘ pâdşâh-ı merkûmun ‘âdet-i marziyyesi ol idi ki çemenzâr-ı rüzgârda mânend-i çenâr hakk-ı gayra dest-i tatâvili dırâz iden vüzer ânun berg ü bâr-ı vücûd-ı pür-âzârın kat‘ ve bûstân-ı ‘adâlet ü sedâddan hüsn ü hâşâk cism-i mazarrat-nihâdların kâl‘ u kam‘ idüp her birin envâ‘-ı kahr u şiddet ile tu‘me-i tîg-i zehr-âlûd siyâset iderdi. Hattâ ol zemânda dimişlerdür: Rakîbün ölmesine çâre yokdur Vezîr ola meger Sultân Selîme” (KHÇT, 2009a: 343).

4.2.1.5. Yavuz Sultan Selim’in Gaddar ve Zalim Bir Padişah Olarak Tasvir Edilmesi

Kınalızâde Hasan Çelebi, Sultan Selim’in zalimliğini tasvirde zirveye çıktığı bir anekdota daha yer vermiştir.

Zeynelî (Zeynel Paşa) biyografisinde yer bulan anekdota göre Sultan Selim, vezirlerinden Zeynel Paşa’nın korkaklığından ve kadın gibi davranmasından rahatsız olur. Önce paşanın erkekliğini giderir. Bununla yetinmez, paşayı ordunun içerisinde dolaştırarak kestiği cezayı teşhir eder:

“İftihâr-ı Âl-i ‘Osmân Sultân Selîm Hân-ı Mâzînin vüzerâ-yı ‘âlî-şânındandır. Ba‘z-ı sikât-ı a‘yândan istimâ‘ olunmuş idi ki Sultân-ı mezbûr mezkûrun muhannesliginden rencûr olup şî‘âr u disâr-ı tâ‘ife-i zenân olan nez gibi giderüp ordu-yı hümayûnunda gezdürüp miyân-ı sagîr ü kebîrde teşhîr eylemiş” (KHÇT, 2009a: 357).

4.2.1.6. Yavuz Sultan Selim’i Sebepsizce Adam Öldürebilen İkel ve Zalim Bir Padişah Olarak Gösteren Anekdotalar

Buraya kadarki hikâyelerde görüldüğü üzere şuaara tezkirelerinde merhametsiz ve kan dökücü biri olarak hakkında en çok anekdot anlatılan padişah Yavuz Sultan Selim’dir. Aşağıda yer alan üç anekdotta yine Sultan Selim’in, fevrî tavırlarla hareket eden, en yakınında tuttuğu, değer verdiği kimseleri bile basit sebeplerle öldürtebilen, adalet duygusu zayıf, kan dökmeye bayılan bir cani gibi anlatıldığı görülmektedir.

Sultan Selim’in basit sebeplerle adam öldürebilen, zalim bir padişah olarak anlatıldığı anekdotlardan birincisi Gelibolulu Âlî’nin *Künhü’l-Ahbâr*’ında yer almaktadır. Anekdotta anlatılana göre, Sultan Selim, devrin şairleri Tâli‘î ile Sücûdî’den, yaptığı fetihlere dair birer eser yazmalarını ister. Şairler birer eser yazarlar fakat ikisinin de eserleri padişaha layık olmadığından şöhret bulmaz. Yazdığı eserin şöhret bulmaması sebebiyle padişah tarafından “boynunun vurdurulması” endişesine kapılan Tâli‘î, Sultan Selim’in huzuruna çıkmaktan çekinir. Tâli‘î’nin bu korkusunu öğrenen Sultan Selim, “Boynunun vurdurulması için benim huzurumda mı olması gerekir, huzurumda değilken de vurun boynunu demem mümkün değil midir?” buyurur:

“Merhûm Sultân Selîm bunlara ve Sücûdiye fütûhât te’lifini emr eylemiş. İkisi dahi nazm u nesr ile birer eser komuş. Ve illâ ol pâdişâh-ı zî-şânun tab‘-ı ‘âlîlerine muvâfık ve gâh u bî-gâh istimâ‘ u isgâlarına lâyük olmamagın hiç birisi şöhret bulmamış. Yine bu bizâ‘a ile iltifâten ser-vakt-i hâsa dâhil olurmuş. Hâlâ ki kendü işti‘âl-i nâr-ı gazâbından korkup duhûlden ibâ üzre olurmuş. Esnâ-yı musâhabetde ur Tâli‘înin boynunu buyurlarsa benim hâlüm nice olur diyu tereddüd kılurmuş. Bu makûle vehm ü havf-ı hafîyye müeddâ olan ülfetden tecennüb ü ferâgat yegdür diyu çekinmiş. Vaktâ ki bu mazmûn sem‘-i şerîf-i pâdişâhîye makrûn olur. Dâhil-i meclis olmaksızın da ol

ma'nâ mukarrer degül midür. Ya'nî ki ur boynını dinilmek ülfet bahânesi yog iken dahi müyesser degül midür buyurmuşlar” (GAT, 1994: 181).¹¹³

Gelibolulu Âlî, Tâli'î'nin biyografisinde yer verdiği bu anekdotla Sultan Selim'in (dolayısıyla padişahların tamamının) sudan bahanelerle veya hiç sebep yokken birini öldürtmesinin mümkün olduğu mesajını telkin etmektedir.

Âşık Çelebi Tezkiresi'nde, Yavuz Sultan Selim'in yukarıdakilere benzer sıfatlarla tasvir edildiği başka iki anekdota daha yer verilmiştir. Bu anekdotların Sultan Selim dışındaki kahramanlarından biri Hain Ahmet Paşa, diğeri Ahmet Çelebi (Kemalpaşazâde)'dir. *Âşık Çelebi*'nin Kemal Paşazâde biyografisini anlatırken yer verdiği anekdotların her ikisi de, Sultan Selim'in Mısır seferinden dönüşünde cereyan eder. Seferden dönülürken Anadolu'ya girildiğinde, padişah ile ahır emiri olan Hain Ahmet Paşa birbirine yakın gitmektedir. Yolculuk esnasında Ahmet Paşa tükürür ve tükürüğünün bir parçası rüzgârın da etkisiyle padişahın elbisesine gelir. Padişah önce çok hiddetlenir ve bir şahin gibi Ahmet Paşa'nın canına konmaya niyetlenir. Sonra bu fikrinden vazgeçip paşaya değnek vurulmasını emreder. Nihayet [Türkçesi:] “*Öfkesini yenenler ve insanları affedenler*” (Âl-i İmrân, 134) ayetinin gereğini yapıp Ahmet Paşa'yı görevden azletme cezasıyla yetinir:

“Bir gün feth-i Mısır'dan 'avdetde ve diyâr-ı Rûma mürâca'âtta emîr-i âhûr olan Hâ'in Ahmed Paşa hünkâr ile yanaşup giderken Ahmed Paşa tükürüp bir pâre tükürğin fitne-cûy sabâ katre-i tükruk gibi câme-i pâdişahi üzre getirür pâdişâh menzile geldügi gibi evvel kâsd eyler ki şahin gibi Ahmed Paşanın 'ömrine kona. Ba'dehû diler ki degnekden çeküp ol nâ-terâşideyi muhkem yona. Âhir [Türkçesi:] Öfkesini yenenler ve insanları affedenler (Âl-i İmrân, 134) mefhûmına iktidâ eyler nüdemâ ve hâs-ı şefâ'at ile 'azl ile iktifâ ider” (AÇT, 2010: 302).

¹¹³ Anekdot, *Âşık Çelebi* tarafından da benzer şekilde anlatılmaktadır:

“Sultân Selîm pesend idüp merhûma ve sipâhi oğlanları kâtibi Sücûdî'ye ol seferün târîhin inşâ itmek emr itmişdür; ikisi bile yazmışlardur. Sücûdî'nün gördüm hoş-âyende vü küşâde inşâdur. Ammâ Tâli'î'nün görmedüm nâ-yâbdur, gâlibâ yüze gelicek yüzi yokdur anuçün mekânı verâ-yı hicâbdur. Sultân Selîm mezbûrî gâhî musâhabete da'vet eyler. Tâli'î, Âhî Çelebi'ye buluşup şimdi ben musâhabet itdigüm pâdşâh kakıyup Tâli'î'nün boynun ur diyü buyurur mu ve cellâd iki bir dimeyüp benim boynum urur mu dir. Âhî Çelebi dahı belî dir. Tâli'î imdi bana ol musâhabet gerekmez ve zahm-ı niş ile olan 'aselden yegdür bin kerre bekmez dir. Bu latîfe pâdşâh sem'ine vâsıl oldukda musâhabet itmeyicek boynun ur disek urmazlar mu ve kaydın gör disek görmezler mi buyurur” (AÇT, 2010: 647).

Yukarıdaki anekdotun vuku bulduğu günün ertesi günü, Yavuz Sultan Selim ile Müderris Ahmet Çelebi (Kemalpaşazâde), birbirlerine yakın ilerlerken Molla'nın atından bir parça çamur sıçrar ve padişahın elbisesine gelir. Molla, canını kurtarabilmek için korkuyla hemen bir hikâye uydurur. Abbasi halifelerinden birinin hayattayken ulemaya verdiği değerle kabir azabından kurtulduğu ve ahirette yüksek makamlar elde ettiğinin anlatıldığı bu hikmetli ve hileli hikâye, padişahın öfkesini yatıştırır:

“Yarındası gün Monlâ ile yanaşup giderken Monlânun sümm-i semendinden bir pâre balçık sıçrar dâmen-i uşşâk gibi libâs-ı pâdişâhı gil-âlûde eyler. Monlâ ol gilden âyîne-i cemâl-i şâhîde gubâr müşâhede idüp cân başına sıçrar. Matla'-ı musahabete tagyîr ile maktâ' virmedin ve şûr-ı âhirine irmedin ahvâl tedârük ider. [Türkçesi: Söz baskın gelir] mûcibince münâsebeti ile dir ki hulefâ-yı 'Abbâsiyye'den fülân âhir vaktinde ve maraz-ı mevtinde hîn-i vasiyyetinde dir ki çünkü ben ölem kabrde hem-âgûş-ı seng-i medâr olam ve genc-i lahdde seng ü hâkden muhtâc-ı bâlîn ü bister olam filân sandukda mahzûn olam hışt-pâreyi bana bâlîn idüp ve çün ol benim ümmîd-i magfîretümdür anı bana ol hâlde hem-nişîn idün dir. Halîfe fevt olup vasiyyetin ri'âyet kılurlar. Bir zerrîn sandukda envâ'-ı 'itr ile mu'attar nûr-ı dîde gibi harîr pâreler içinde bulurlar. Bâlîn-lâhd iderler giderler. Ba'dehû sırrın hâs-ı hadem ü mülâzım-ı haremden tefahhus iderler. Böyle cevâb eylerler ki halîfe kendüye gelen 'ulemânın keşfi gilin ve gerd-i reh-güzârın cem' idüp bu hışt pâreyi itdürüp bâlîn-i hâb-ı kabr itmegi vasiyyet kıldı. Zîrâ şeref-i 'ilm ü ri'âyet-i 'ulemâyı azâb-ı kabrden sebab-i fevz ü necât ve âhîretde mûcib-i ref'-i derecât bildi dirler. Bu hikâyet-i nasîhat-âmiz ve mesel-i hîle-engîz ile pâdişâhun gazabın ref' eyledi ve rûy-ı münevverlerini handeden tâbende şem' eyledi” (AÇT, 2010: 302).

Yukarıdaki üç anekdotun ortak özelliği Yavuz Sultan Selim'i gaddar, zalim ve kan dökmeye bayılan bir cani gibi anlatılmasıdır. Anekdotlarda bunun yanında Yavuz Sultan Selim'in devlet idare edecek kapasiteden uzak, yönlendirilmeye ve kandırılmaya müsait bir kişiliğe sahipmiş gibi gösterildiği de açıktır.

4.2.1.7. Sadî-i Cem'in II. Bayezid Tarafından Keyfî Bir Şekilde Katledildiğini İddia Eden Anekdöt

Latîfî'nin iddiasına göre, Şehzade Cem'in musahibi Sadî-i Cem, bir gün tebdilikıyafet İstanbul'a gelerek devrin ileri gelenlerine Şehzade Cem'den haberler getirmiştir. Durumu haber alan bazı yetkililer, peşine düştükleri Sadî'yi bir virane köşesinde yakalamışlar, padişahın (II. Bayezid) gazabına da uygun düşecek şekilde Galata'dan denize atarak öldürmüşlerdir:

“Rivâyet iderler ki mezkûr ol zamânda tecessüs-i hâl ve tefehhus-ı ahvâl için tebdil-i sûret ve tagyîr-i kisvet idüp Firengistândan İstanbula gelmiş ve Sultan Cem agzından ekâbirden ba'zına nâme getirüp haber almış âhirü'l-emr a 'yân-ı erkân bu sırdan âgâh olurlar ve mezbûri genc gibi bir künc-i vîrânede bulurlar. Hemândem aman virmeyüp tutarlar. 'Azâb-ı gazâb-ı Pâdişâhiye manzar ve 'ikâb-ı hiddet-i şâhenşâhiye manzar vâki' olup hemândem Galata Bogazında deryâ-yı 'amîka gark ve lücce-i belâ-i 'azîme müstagrâk iderler” (LT, 2000: 305).

4.2.1.8. Fatih Sultan Mehmet'in Atâyî'ye (İvaz Paşazâde) Zulmettiği İddiası

Latîfî'nin anlattığı bir anekdotta Atayî, Fatih Sultan Mehmet'in kendisine zulmettiğini düşünmekte ve bir şiir yazarak padişahı eleştirmektedir.

Tezkirede söylendiğine göre şair Atâyî, Vezir İvaz Paşa'nın oğludur ve babasının ölümünden sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından Enderun'da Has Oda'ya içoğlanı olarak alınmak istenir. Atayî ise durumu kendisine zulüm olarak görür. “*Nâm u nâmûsu noksân-pezîr olmasın*” düşüncesiyle padişaha şikâyetini yazdığı bir beyit sunar:

“Rivâyet iderler ki müşârun-ileyh peder-i rahmet-pezîri mevt irüp fevt oldukda cemâl ü kemâl ile âraste ve 'ilm ü 'irfânla pîrâste ve nev-cevân u nev-haste bulunup bî-manî'-i agyâr gül-i bî-hâr ve leb-i meygûnu mül-i bî-humârdan 'addolunup mezkûr Mehmed hân ihtilât u ihtisâs için sâbiku'l-beyânı Sarây-ı 'Amireye oda-i hassa alup gilmân-ı hâssa ilhak itmek murâd

idinicek bu dahî nâm u nâmûs noksân-pezîr olmasun mülâhaza idüp tazallum u şekvâyı müş'ir bir şi'r diyüp pâdişâha sundı. Makta'ı budur:
Makta': 'Adline sığınur idi zulm-i zamânenin
Şimdi 'Atâyîye güci Sultân ider dirîg'¹¹⁴ (LT, 2000: 396).

Anekdot, Enderun ve Has Oda'nın ne olduğunu bilmeyen, Osmanlıdaki saray ve devlet düzenine yabancı bir anlatıcı izlenimi uyandırmaktadır. Zira tezkire yazarı, anekdot vasıtasıyla, okuyucunun bilinçaltına bazı değersizleştirici mesajlar göndermektedir. Bu mesajlardan ilki ve en önemlisi, padişahın bir şairi Enderun'a dâhil edilme isteğinin, “*Nâm u nâmûsu noksân-pezîr olmasın*” düşüncesini neden akla getirdiğidir.

4.2.2. Padişahları Ahlâsız ve Sapkın Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar

Bu bölümde yer alan üç anekdotta Türk hükümdarlar hakkında ahlâsızlık telkinlerinde bulunmaktadır. Anekdotlarla olumsuzlanan padişahlardan biri Timur'dur. Diğer iki hükümdar ise Osmanlı sultanlarından II. Selim ve Fatih Sultan Mehmet'tir.

4.2.2.1. Sultan Timur ve Türk Toplumunu Bayağı ve Müptezel Gösteren Bir Hamam Hikâyesi

Türk tarihinde “cihangir” sıfatıyla bilinen Timur, Gelibolulu Âlî tarafından oldukça bayağı mesajlar taşıyan bir anekdota konu edilmektedir.

Ahmedî biyografisinde geçen anekdota göre, Timur ile Ahmedî bir gün hamama giderler ve hamamdaki güzeller üzerine sohbete tutuşurlar. Hatta güzellere tek tek fiyat biçerler. O sırada Timur, Ahmedî'ye, “*Hadi bana da fiyat biç*” deyince;

¹¹⁴ Anekdot, benzer şekilde Âşık Çelebi tarafından da anlatılmıştır: “*Merhûm Sultân Mehemed kâbiliyyetine ragbet idüp içeri almak kasd eyledükde 'Atâyî töhmet-i bed-gümândan havf idüp dirîg redif kasîde diyüp içinde bu beyti derc eylemiş ki budur:*

Beyt: 'Adline sığınur idi zulm-i zemânedin

Şimdi güci 'Atâyî'ye sultân ider dirîg

Sultân ferâgat imiş cevânlığında ahirete gitmişdür” (AÇT, 2010: 1091-1092).

Ahmedî cevaben, “*Senin kıymetin seksen akçedir*” der. Timur, “*Belimdeki peştamal seksen akçe iken benim değerim nasıl seksen akçe olur*” diye itiraz eder. Bunun üzerine Ahmedî, “*Ben zaten peştamalin değerini söyledim, yoksa sen beş para etmezsin*” diye latife yoluyla cevap verir. Timur, Ahmedî’nin bu zarif (!) cevabından incinmez; aksine haz duyar ve Ahmedî’ye ihsanlarda bulunur:

“Bir gün cihangir-i memâliksitân Emir Timur-ı Gürgân ile hammâma girürler. Ve ol makûle halvet-i hâs içinde perî-rûlar müzâkeresin kılurlar. Bu semen-ber cevân bu mikdâr sîm ü zere erzân ve bu Yûsuf-likâ dil-sitân mizân-ı kadr ü kıymetde andan girân diyü mutâyebe hîninde Emîr-i mumâileyh-i nâmdâr kendü bahâsından dahi istifdâr idünce Monlâ-yı nâdiredân senün bizâ’atün zâhir ü ‘ıyân ve kıymetün seksen akça ile vâzih u beyândur didügi gibi ol şehriyâr-ı ‘âlem-mutâf tarîk-i ‘adaletden inhirâf itmeyüp benüm kıymetümden ‘özü-i sâf eyledün. Çâk başdan miyânumdaki peştemâl seksen akçaya alunduğı vâki’-i hâl iken gabn-ı fâhiş tarîkasını mücib söz söyledün buyurdu. Ol dahi benüm nakd-i takdîrüm hemân miyânundaki peştemâl içündür. Yohsa sen bir metâ’-ı kem-bahâ ve kadr u kıymete degmedügin hüveydâdur diyü zerâfete yüz urdu. Ma’a hâzâ kelâmı dutâh ve Emîr Timur incinüp gazaba geldügi takdirce te’vîl ü tedârüke bî-iştibâh olup fi’l-vâki’ sana bahâ yetişmez ve kadr u kıymetine künüz-ı hafîye pîşîn olsa yitmez dise olurdu. Ve ol şîr-i dilîrün ser-peñçe-i gazâbından halâsa dermân bulurdu. Hâlâ ki incinmedi hazz itdi ve ol bahâ bahânesine in’am u ihsân tarîkna gitdi” (GAT, 1994: 105).¹¹⁵

¹¹⁵ Anekdote, Gelibolulu Âlî’nin kaydettiğine benzer şekillerde Âşık Çelebi ve Kınalızâde Hasan Çelebi tarafından da anlatılmaktadır:

“Timur dahi Ahmedî’nün sohbetine ragbet ider. Bir gün hammâm sohbetin ve mehâbib cem’iyyetin iderler esnâ-yı sohbetde Timur Ahmedî’ye şu dil-berleri bahâya tut diyü mutâyebe yüzünden muhâtabe ider. Ahmedî kimisi ağırî sîm ü zer ve kimi dünyâ deger diyü her birin takvîm ider. Timur beğenüp teslîm ider. Ba’dehû beni dahi takvîm eyle dir. Ahmedî seksen akça bahâ biçer. Timur be-hey Ahmedî bu nice insâfdur ki bana seksen akça kıymet bağladun yalnız belümdeki fûta seksen akça ider dir. Ahmedî benüm dahi kıymete tutduğum bilündeki fütadur yogsa sen iki pul degmezsin dir. Timur işidüp tahsîn ider ve in’am-ı hil’at-ı zerrîn ider” (AÇT, 2010: 312-313).

“Bir gün Tîmür ba’z-ı dil-berân-ı sîm-endâm ile ‘azm-i hammâm idüp hilâl-i mübâsete ve esnâ-yı kelâmda mezbûre hitâb ile iltifât idüp bu hüsn ü bahâ ile bîbahâne olan dil-berân-ı sîm-beri ve ‘âlem-i lutf u melâhatde yegâne olan mehveşân-ı perî-peykeri bahâya tut didükde Ahmedî dahi kiminün sîmîn teni dünyâ tolısı sîm ü zer deger ve kiminün kıymet-i dürr-i dendânına mısır harâcı deger la’l ü gevher ancak vefâ ider diyicek Tîmür beni dahi bahâya tut dir. Şâ’ir-i mezbûr dahi ol mâlik-i hazâ’in-i cihânı ve zâbit u hâris-i genc-i şâygânî olan

Gelibolulu Âlî, Âşık Çelebi ve Kınalızâde Hasan Çelebi'nin müştereken anlattıkları bu anekdota göre, tarihte “cihangir” sıfatıyla bilinen bir padişah, yanına himaye ettiği şairlerinden birini alarak hamama girmekte ve hamamda bulunan güzellere bakarak, “şuradaki on altın eder, bu yirmi...” amiyaneliğinde bir sohbetle koyulmaktadır. Bir insana; gücüne, aklına, karakterine göre değer biçilir. Bu değeri de maddeyle ölçmek mümkün değildir. Padişah ile şair arasında geçen bu anekdotta ise bayağılık ve rezillik ön plandadır.

Ayrıca, “Beş para etmezsin.” deyimi halk arasında kullanılan bir latife olabilir. Fakat burada önemli olan ifadenin kendisi değil bağlamıdır. Zira devrin padişahı ile bir şairinin hamama gidip güzellere paha biçmesi; bulunulan mekân, mekânda bulunanların cinsiyetleri ve tezkirelerde anlatılan diğer gayriahlâkî hikâyeler bağlamında değerlendirildiğinde, Timur'un -ve dolayısıyla toplumun- ahlâkî yapısı hakkında olumsuz mesajlar verildiği görülmektedir.

4.2.2.2. Padişah II. Selim'i Ahlâksız Biri Olarak Gösteren Anekdot

Tezkirelerde Timur'un yanı sıra Osmanlı hükümdarlarının da ahlâksızlık telkinleriyle olumsuzlandığı anekdotlar mevcuttur. Bu anekdotlardan birincisinde II. Selim'in bir av esnasında, yanındaki paşalardan birinin kolunda gördüğü civana (!) gönlünü kaptırması anlatılmaktadır.

Anekdot, Kınalızâde Hasan Çelebi'nin, “*her zemân selâtîn-i Âl-i 'Osmân ile musâhib ü münâdim*” (KHÇT, 2009a: 429) olduğunu söylediği Şemsi Paşa'dan nakledilmektedir. Anekdota göre, Padişah II. Selim bir gün avlanırken bir dilbere rast gelir. Eşi benzeri olmayan bir güzelliğe sahip, şirin yüzlü bu dilberi görür görmez tutulur ve kimin kolunda olduğunu sorar. Yanındakiler, Şemsi Paşa cevabını verirler:

*“Hazret-i şerîfleri hikâye iderler idi ki bir gün ol şems-i rahşân-ı 'âlem-i
ihsânla şikâra teveccüh olunup giderken ugrak arasında serv-kadd ü lâle-hadd*

Tîmûr-ı Gürgânîye seksen akçe bahâ biçer. Tîmûr mezkûrun bu kavî-i menfûrından rencûr olup yalnız benim futam seksen akçe değer didükde Ahmedî ben dahî bahâya tutduğum futandur yohsa sen bir akçe itmezsin ve nefsü'l-emrde fîls-i ahmere degmezsin dir. Tîmûr şâ'ir-i mesfûrun bu latîfesinden mahzûz u mesrûr olup ceyb ü dâmânın gark-ı dürr ü güher ve himyân miyânın pür-sîm ü zer ider” (KHÇT, 2009a: 121)

*perî-peyker melek-manzar burc-ı melâhatün mihr-i münîri ve dürc-i hüsn ü
letâfetün gevher-i bî-nazîri*

Li-münşihî :

Misâlin görmemiş hergiz zemâne

Nazîri gelmemiş kat'en cihâna

Olaydı şâhı hûbân-ı cihânun

Kulı olurdu görse şehler anun

*Bir dil-ber-i şîrîn-şemâ'il gördükde ol Hüsrev-i melek-hasâ'il su gibi serv-
kaddine mâ'il olup ol gonçe-i nev-reste kangı bâgdan kopmuş ve ol 'âlem-i
hüsnün mâhı ne yirden togmuş*

Mısrâ' : Kimün kolındadır ol çeşmi şâhbâz 'aceb

*diyü istifsâr itdüklerinde benüm olduğın iş'âr iderler (KHÇT, 2009a: 429-
430).*

Olayın cereyan ettiği günün gecesinde padişahla Şemsi Paşa oturup sohbet ederlerken, II. Selim gündüz Şemsi Paşa'nın kolunda gördüğü güzeli istediğini belli etmek için bir şiir bahsi açar ve “Gelin birer mısra söyleyelim.” diyerek bir mısra söyler:

*“İttifâk ol gice sohbet-i ruhânî olup idâre-i yâkût-ı rummânî olundukda
hidmet-i saltanat-penâhî ol serv-i gül-'izâra hevâdâr olup tâleb-i visâl ve
nâ'il-i cemâli olduğın iş'âr için gelün birer mısra' diyelim ben bu mısra'ı
didüm diyüp okurlar:*

*Mısrâ' : Bugün ben bir cevân gördüm 'aceb mahbûb u ra'nâdur” (KHÇT,
2009a: 430).*

Bunun üzerine Şemsi Paşa da aynı vezin ve kafiyeyle bir mısra söyler ve padişahın isteğini geri çevirir:

“Ben dahı bi'l-bedâhe bu mısra'ı didüm diyüp okumuş idüm:

Mısrâ' : Visâline heves kılmak anun bir kurı sevdâdur” (KHÇT, 2009a: 430).

Tezkire yazarının kaynak göstererek anlattığı yukarıdaki anekdotta Osmanlı padişahlarından II. Selim için, ahlâkî değerlerden uzak bir görüntü çizilmektedir. Bir cihan hükümdarının yanındaki paşanın kolunda gördüğü güzele/dilbere (!) gönlünü kaptırıp kavuşma isteğini dile getirdiği bu hikâye, Osmanlı toplumunun ahlâkî değerleri yönüyle hiçbir yoruma ihtiyâç duymamaktadır.

4.2.2.3. Fatih Sultan Mehmet’i Sapkın Bir Hikâyenin Kahramanı Yapan Anekdot

Osmanlı hükümdarlarının ahlâksızlık ve sapkınlıkla itham edildiği bir başka anekdotu Latîfî kaydetmiştir. Anekdotta dolaylı olarak olumsuzlanan kişi Fatih Sultan Mehmet’tir. Zira hikâyede Fatih, ahlâksız musahiplere sahip biri olarak anlatılmaktadır.

Padişahın has musahiplerinden olan Mehdî biyografisinde geçen anekdota göre, Mehdî ile Fatih Sultan Mehmet bir gün yolda yürürlerken bir civana (!) rast gelirler. “*Etrâfına hoş-sadâ nice zîl ü zeng ahmış ol çeşm-i esed-heybet ü şîr-şevket*” civanın görüntüsünden oldukça etkilenen Mehdî, hemen bir gazel söyler:

*“Sultan Mehmed Hânun hem-dem-i hâssı ve makkûl-i a’yân-ı havâssı idi (...)
Bir gün Mehmed Han ile hem-‘inân olup esnâ-i râhda giderken ittifak bir
hayderî civân-ı sâhib-cemâl şîr-i şerze-misâl selâsil ü iglâlâle râst gelir.
Etrâfına hoş-sadâ nice zîl ü zeng ahmış ol çeşm-i esed-heybet ü şîr-şevketi
gördükde bahr-ı hezec-i ahrebde bu şî‘r-i şîrîni ve a‘zebi bi’l-bedâhe ‘ale’l-
fevr inşâ itmiş.*

Şî‘r:

Bir gün felegün tablı kim öter idi güm güm

Sincâb sehâb üzre ki geymiş idi kakum

(...)

Bir haydarî gürz oğlan ardına kifil üzre

Zencîr ile asmuş san şîr idi âhen düm

Ol yâr-ı perî-peyker ol mâh-ı melek-manzar

Kim mislin anun Mehdî görmedi dahi merdüm” (LT, 2000: 509-510).

4.2.3. Padişahlarla İlgili Olumsuz İçeriğe Sahip Diğer Anekdotlar

Osmanlı padişahlarının değersizleştirici mesajlar içeren anekdotlara konu edildiği bu son bölümde iki padişah ve anekdot bulunmaktadır. Bunlardan birincisinde Sultan III. Murat, aldatılmaya, yanlış yönlendirilmeye müsait bir padişah gibi gösterilmektedir. Aynı anekdotta Sultan II. Selim’in içkiye düşkün biri olduğuna

da yer verilmiştir. İkinci anekdotta ise Fatih Sultan Mehmet'e, üstü kapalı olarak cimrilik isnat edilmektedir.

4.2.3.1. Sultan III. Murat'ı Kandırılmaya Müsait Bir Padişah Olarak Gösteren Anekdöt

Padişahları liyakatsiz, çevresinde tuttuğu idarecileri seçemeyen, kandırılmaya oldukça müsait kimseler olarak gösteren anekdotlardan biri de Kınalızâde Hasan Çelebi tarafından anlatılmaktadır. On altıncı yüzyılın önde gelen şairlerinden Bâkî'nin de kahramanlarından biri olduğu anekdotta, Sultan III. Murat'ın çevresindekiler Nâmî mahlasıyla yazılmış bir şiiri tahrif ederek padişahı kandırmaktadırlar. Hikâyeye göre Bâkî bu ayak oyunundan canını zor kurtarmaktadır.

Anekdota göre Nâmî adındaki şaire ait olan bir gazel, Bâkî'yi çekemeyenler tarafından tahrif edilerek padişah III. Murat'a gösterilir. Gazelde geçen, “*Ginâ sadrındaki magrûr-ı nâ-âsûde serverden / Fenâ bezminde hâb-âlûd olan mestânemüz yegdür*” beytiyle Bâkî'nin gençliğinde çok içki içen Sultan II. Selim'e işaret ettiğini söylerler. Bu işareten, “*Babanı sana tercih etmekte ve seni gayretsiz olarak görmektedir*” sonucunu çıkararak padişahı kandırırlar ve Sultan Murat'ın gazabını Bâkî'nin üzerine çekerler:

“Ashâb-ı hased mezbûrı pâdşâh-ı me'âlî-meyfûre gamz idüp medrese-i Süleymâniyeden ma'zûl ve hâtır-ı deryâ mukâtırlarını mahzûn u melûl itdürdiler. Sebebi ol idi ki mukaddemâ Nâmî nâm bir şâ'irdür ki (...) mahallinde zikr olınsa gerekdür bu gazeli dimiş idi.

Gazel:

Cihânun ni'metinden kendü âb u dânemüz yegdür

İlün kâşânesinden gûşe-i vîrânemüz yegdür

Ginâ sadrındaki magrûr-ı nâ-âsûde serverden

Fenâ bezminde hâb-âlûd olan mestânemüz yegdür

Hümâ-yı evc-i 'izzet gibi gayretsüzden ey Nâmî

Mahabbet şem'inde şeh-per yakın pervânemüz yegdür

Ashâb-ı garaz mânend-i iblîs tezvîr ü telbîs idüp Nâmîyi Bâkîye tashîf ü tahrîf

idüp merhûm Sultân Selîm-i melek-hasâ'il

Mısrâ' : Benüm tab'-ı selîmüm bâde-i hamrâya mâ'ildür didüğü ma'nâdan mestânededen murâd pâdşâh-ı mezkûrdur diyü cenâb-ı hilâfet-penâhiye babanı senden tercih ve seni gayretsüz diyü tasrîh itmişdür diyü bu kâr-ı kabîh ve emr ü kubh ve bu sakîfe-i 'azîme ve fitneyi ve haymeyi ibdâ itmekle mezbûra zulm u iftirâ itdiler” (KHÇT, 2009a: 171-172).

Daha sonra gazelin eski şiir mecmualarında bulunduğu ve Bâkî'ye ait olmadığını ispat edilir. Bunun üzerine padişah, Bâkî'yi önce Sultan Selim Han medresesinde, daha sonra da Mekke'de vazifelendirir:

“Ba'dehû hakikat-i kâr huzûr-ı pâdşâh-ı sipîhr-iktidârda rûşen u âşikâr ve dürûğ-ı bî-fürûğ idüğü zâhir ü bedîdâr olup gazel-i mezbûr kadîm mecmû'alarda mestûr bulunmagın sultân-ı 'adâlet-'unvân cedd-i a'lâsı Sultân Selîm Hân medresesin ihsân eyleyüp kazâ-yı Mekke-i müşerrefe-i pür-'unvân ba'dehû taklîd-i kazâ-yı Kostantiniyye ile sâhib-i nâm u nişân itmişlerdür” (KHÇT, 2009a: 172).

Yukarıdaki anekdotta tezkirecilerin Osmanlı padişahlarına karşı olumsuzlayıcı tavırları yine görülmektedir. Zira Hasan Çelebi, Bâkî'nin biyografisine yerleştirdiği bir anekdotla iki Osmanlı padişahını birden karalamaktadır.¹¹⁶ Bu padişahlardan birincisi olan III. Murat, kandırılmaya müsait biriymiş gibi gösterilerek olumsuzlanırken; II. Selim, ayyaşlık suçlamasına maruz kalmaktadır.

4.2.3.2. Fatih Sultan Mehmet'i Cimri Biri Olarak Gösteren Anekdot

Osmanlı padişahlarının değersizleştirildiği anekdotlardan biri de Sehî Bey tarafından anlatılmıştır. Anekdotta Fatih Sultan Mehmet'e üstü kapalı olarak cimrilik isnat edilmektedir.

Anekdota göre Sultan Mehmet Han, bir gün kılık değiştirerek yalnız başına dolaşırken bir derviş tarafından tanınır. Padişahın yanına gelen derviş, “Allah, üç yüz yirmi dört bin peygamber yarattı. O peygamberlerin her birinin aşkına bana bir akçe ver” diye yalvarır. Padişah, dervişin isteğinin çok altın olduğunu görünce, “Sen o peygamberlerin adını bir bir say, ben de sana her biri için bir akçe vereyim” der.

¹¹⁶ Kınalızâde Hasan Çelebi'nin yer verdiği bu anekdot, Haluk İpekten tarafından Bâkî'nin hayatı anlatılırken de ele alınmış, fakat olumlu veya olumsuz herhangi bir yorum yapılmamıştır (Bk. İpekten, 2004: 17).

Tabi dervîş o kadar peygamberin adını bilemez, beş-on peygamberin adını ancak sayar. Böylece padişah, on akçeden fazla vermekten kurtulmuş olur:

“Rivâyet iderler ki bir gün tenhâ sûret değışdürüb giderken bir dervîş bunu bilmiş yanına varmış eyitmiş Allâhu tebâreke ve te ‘âlâ üç yüz yigirmi dört bin peygamber yaratdı ol peygamberlerün her birinün ‘ışkına bana bir akçe vir dimiş Sultân Muhammed dahı görmüş ki istedügi çok akçe olur dervîşe eyitmiş hoş sen ol peygamberlerün her birinün bir bir adın söyle bende bir bir sana akçe vireyin didi dervîş ise bunca peygamberlerün adın kanda bilse gerek idi beş on peygamberün adın ancak söyleyibildi artuk söylemege kâdir olmayub ol dahı akçe virmekten berî oldı” (SBT, 2010: 190-191).

4.2.4. Osmanlı Şehzadelerini Âlemci ve Ayyaş Kimseler Olarak Tasvir Eden Anekdotlar

Osmanlı şüara tezkirelerinde, şehzadelerin âlemci ve ayyaş olarak anlatıldığı anekdotlara en fazla konu edilen şahıslar, Şehzade Bayezid (II. Bayezid) ile Şehzade Korkut’tur. Bayezid, beş; Şehzade Korkut ise üç tezkirecinin anlattığı anekdotlar vasıtasıyla âlemci ve ayyaş şahsiyetler olarak tasvir edilmektedir.

4.2.4.1. Sultan II. Bayezid’in Şehzadelik Zamanlarında Âlemci ve Ayyaş Biri Olarak Tasvir Edilmesi

Âşık Çelebi, anne tarafından dedesi olan Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi’nin (Hâtemî) biyografisine sıkıştırdığı bir hikâyede Sultan II. Bayezid’in şehzadelik zamanlarında ayyaş biri olduğunu, sefih bir hayat sürdüğünü söylemektedir.

Amasya’da cereyan ettiği söylenen anekdota göre, Şehzade Bayezid’in sohbet arkadaşları Has Mahmud ile Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi tarafından yoldan çıkarıldığı ve içkiye alıştırıldığı, babası Fatih Sultan Mehmet’e bildirilir. Durumdan haberdar olan Şehzade Bayezid, babası tarafından kesinlikle öldürüleceklerini anladığı arkadaşlarını derhal Amasya’dan gönderir. Bahsi geçen kişiler, bu vesileyle gurbete varıp ilim ve marifetlerini arttıracak eğitimler alırlar:

“Sultân Mehemed zemânında Sultân Bâyezîd anda şeh-zâde imiş, mezkûr ‘Abdu’rrahman Çelebi ve Has Mahmûd nâm hâsakîsi anunla musâhib ü harîf-i bâde imiş. Ba‘z-ı vâşî vü gammâz mezkûrlar hakkında hased ü tedbîr-i bed idüp iki cevân şehzâdenün tedbîr-i memleketine ve umûr-ı saltanatına el kardılar ve ayak-nûşluga meşgûl olmagla şehzâdeyi başdan çıkardılar diyü Sultân Mehemed’e kâgıd uçurdılar, ol tîr-i tedbîr ile mezkûrlarun murg-ı huzûrların âşyâne-i mülk-i Rûm’dan uçurdılar. Sultân Mehemed, katline hük-m-i kâtı’ gönderür Sultân Bâyezîd hükmün vusûlinden evvel habere vâkîf olmuş, atılmış okı siper-i tedbîrle dönderür. İkisine ba‘z-ı cevâhir ve sîm ü zerden genc-i vâfir virüp bir gice diyâr-ı gurbete ‘azîmet idüp ve seyâhat-i memâlike kasd-ı kesb-i ‘ilm ü ma‘rifet iderler” (AÇT, 2010: 1495-1496).

Yukarıdaki anekdot, Âşık Çelebi’nin yanı sıra Sehî Bey, Kınalızâde Hasan Çelebi, Beyânî ve Riyazî gibi tezkireciler tarafından da bazı farklılıklarla kaydedilmiştir. Aralarında ufak anlatım ve bilgi farkları olsa da anekdotu anlatan bütün tezkirecilerin birbirleriyle ortaklaştığı en önemli nokta, Şehzade Bayezid’in âlemci biri olduğudur.¹¹⁷

¹¹⁷ Tezkire yazarı Sehî Bey, Abdurrahman Çelebi biyografisinin içinde yer verdiği anekdotta, Âşık Çelebi’den farklı olarak Bayezid’in musahiplerinden birinin Fenarioğlu Ahmet Paşa olduğunu söyler. Ayrıca bu şahısların Şehzade Bayezid tarafından nerelere kaçırıldığını da söyler. Sehî Bey’e göre Ahmet Paşa, Hint diyarına; Abdurrahman Çelebi ise Acem diyarına kaçırılmıştır:

“Merhûm Sultân Bâyezîd Amâsiyye’de Çelebi Sultân oldukları târihde anda çok musâhabet vü müvâneset itmişdür. Hattâ Sultân Mehemedde münâfik nifâk idüp Sultân Bâyezîdi nâ-mülâyim ü nâ-fercâm yollara sevk ve nâ-ma’kûl ü nâ-makbûl yirlere rehberlik iden biri Fenârîoğlu Ahmed Paşa ve biri Mü’eyyedoglu ‘Abdu’r-rahmân Çelebidür diyü gamz idüp Sultân Mehemed dahi hışm idüp anları helâk itmege âdem gönderüp Sultân Bâyezîd bu kazıyyeden âgâh olup Fenârî oğlu Ahmed Paşayı Hind, Mü’eyyedoglu’nu ‘Aceme kaçurdu (SBT, 2010: 107).

Aynı anekdot, Kınalızâde Hasan Çelebi’nin eserinde Hâtemî (Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi) biyografisinde yer almaktadır. Âşık Çelebi’nin anlattıklarına büyük oranda benzerlik gösteren hikâye bazı ilave bilgiler de içermektedir. Hasan Çelebi’nin anlattığına göre Şehzade Bayezid, padişah olduğunda, bir zamanlar hayatını kurtardığı eski sohbet arkadaşlarından Abdurrahman Çelebi’yi, önce müderris olarak görevlendirmiş sonra kazaskerliğe kadar yükseltmiştir:

“Rivâyet ohnür ki Sultân Bâyezîd Hân Amasiyyada şehzâde iken Hâcî Mahmûd nâm Hasekisi ve merhûm Mü’eyyed-zâde hazret-i şehzâde ile harîf-bâde olup gülistân-ı cihânda nergis-i ra’nâ gibi ellerinden sâgar-ı sahbâ gitmez idi. Ve bâg-ı âlemde gül gibi mest-i bâde-i hamrâ olmayınca bülbül-misâl gûyâ olmaz idi. Süreyyâ gibi her gice bir yire gelüp encümen-i cihânda sohbet-i yârânı felege virmezler ve hâle-misâl sâgar-ı sahbâ-yı âli ortaya alup subha-i mercân gibi câm-ı erguvânı ellerinden düşürmezler idi. Ashâb-ı hiyel ve erbâb-ı dagaldan rakîb-i hîle-bâz gibi müfsid ü gammâz ba‘zı kimesneler hâkân-ı bülend-mekân

4.2.4.2. Şehzade Korkut'un Ayyaş, Vahşi ve İlkel Biri Olarak Tasvir Edilmesi

Osmanlı saray tarihini, “mezbaha tarihi” olarak gösteren anekdotlardan birisi de Şehzade Korkut’la ilgilidir. Anekdotta, Şehzade Korkut’un ayyaşlığı ile ayyaşken verip sonra pişmanlık duyduğu vahşi kararları ve Osmanlıda adalet sisteminin olmadığı gibi mesajlar ön plandadır.

Gelibolulu Âlî tarafından Monla Gazâlî biyografisinde anlatılan anekdota göre Şehzade Korkut, şarap meclisinde, sohbet arkadaşı Monla Gazâlî’nin (Deli Birader) bir vaazına (?) incinir ve derhal boynunun vurulmasını emreder. Şehzadenin emrini duyan Gazâlî, korkusundan aklı başında uslu bir adama döner. Bu cezadan kurtulma umuduyla kapıcıbaşını, “Şehzade bu emri sarhoşken verdi, şimdi sen beni öldürürsen yarın kendine geldiğinde pişman olur, sen de gazabından kurtulamazsın” diye ikaz eder. Münasip olanın bu emrin ertelenmesi, şehzade kendine geldiğinde

pederi Sultân Mehemed Hân hizmetine inhâ vü i'lâm iderler ki illerde hubs-ı tînet ile meşhûr ve halk-ı cihân dilinde bed-nâmlık ile mezkûr olan bir iki bed-baht-ı saht şehzâde-i cevân-baht hizmetine hâtem-misâl takılmak ile altun adın bâkır idüp cemâl-i bâ-kemâl-i mahâsin-i hisâlin hücüub ve estâr-ı igvâ vü idlâlle sâtir oldılar ve bir kaç ehl-i hevâ ol serv-i gülzâr-ı safâya hevâdâr olmağla turre-i tarrâr-ı dildâr gibi şehzâde-i 'âlî-mikdâr hazretlerine başdan çıkarur didüklerinde âteş-i gazab-ı sultân fîrûzân olup Sultân Mehemed Hân mezbûrlarun bâde-i hamrâ gibi kanını hâke revân itmege fermân idüp (Hazret)-i Şehzâdeye mezbûrları elbette katl idesin diyü hükm-i 'âlî-şân semt-i zuhûr u sudûr bulmuş idi. (...) Ba'dehû merhûm-ı merkûm dâhil-i hayta-i Rûm olup bu diyâr-ı celilü'l-i'tibâr teşrîf-i kudûmü ile vâsıl-ı mâ-yerûmü oldukda Sultân Bâyezîd Hân kırk akçe ile Kalender-hâne medresesin ba'dehû kırk beş akçe ile medâris-i Sahndan birini ihsân idüp akçesin elli itdükden sonra Edirneye kâdî idüp andan kâzî'asker itmişdür” (KHÇT, 2009a: 262-265).

Anekdotu tezkireci Beyânî de Hâtemî biyografisinin içerisinde kısaca değinmiştir:

“Sultân Bâyezîd Hân Amasiyyada şehzâde iken mezbûrun musâhabet ü münâdemetine âlüfte olup bir ân ve bir sâ'at müfârekat itmeyüp ıyş u işrete müdâvemet itmekle Sultân Mehemed Hânun sem'ine irişüp gazabı heyecân idüp katline fermân-ı kâzâ cereyânı sudûr idicek...” (BT, 2008: 53).

Anekdotu Hatemî biyografisi içinde kısaca değinen bir başka tezkireci de Riyazî'dir:

“Sultan Bayezid Han Amasya'da mesned-nişin-i emâret iken dâhil-i bezm-i 'işretleri olup vâlid-i büzûrk-vârlarına, “Taze-nihâl gül-şen-i cânunı ya'ni ferzend-i dil-nişânunı hevâya tahrîk ider” diyü semend-i nifâkı icâle itmekle hatır-ı 'aturlarına gubâr-ı kudûret kondurmuşlar idi (RŞ, 1982: 86).

uygulanması olduğunu söyler. Gazâlî'nin şehzadeden daha makul biri olduğunu anlayan kapıcıbaşı, Gazâlî'ye hak verir ve onun istediği gibi yapar:

“Bu dahi mervîdür ki esnâ-yı bezm-i şarâbda Sultân Korkud Monlânun (Monlâ Gazâlî) bir va‘zına incinmiş. Var başın kes diyü kapucı başısına emr itmiş. Deli Birâder ki bu fermânı tuyar aklı başına geliip edeb ü uslı âdeme döner. Kapucı başını tehdîd ü tahfif idüp keyfiyyet-i sekr hâlindeki emri ile beni öldürürsün. Feammâ irtesi nâdim olup sen dahi pençe-i siyâsetine giriftâr olursun. Münâsib olan budur ki beni saklayasun. İrtesi taleb itdükde izhâr idüp nice ihsânun alup haklayasun didükde şahs-ı mezbûr görür ki deliden uslı haber. Ana birâderün itdüğü nasîhati ne anası ne babası ider. Binâ‘en‘alâzâlik Gazâlîyi saklayup didüğü üzre ‘amel eyler” (GAT, 1994: 250).

Ertesi gün Şehzade Korkut kendine gelir ve Gazâlî'yi sorar. Kapıcıbaşından, “Emriniz üzere öldürdüm” cevabını alınca hiddetinden deliye döner. Kapıcıbaşı, kendi boynunun gideceğinden korkarak Gazâlî'yi sakladığı yerden çıkarıp huzura getirir ve neden böyle bir yol izlediğini izah eder. Durumdan oldukça memnun olan Şehzade Korkut, kapıcıbaşına ceza vermekten vazgeçer, bolca ihsanda bulunur:

“Yarındası ki taleb olundukda emrinüzle öldürdüm diyü söyler. Hâlen ki şehzâde hışm u gazabdan pür-âteş-i sûzâna döner. Bi-lâ-te'hîr kapucı başısına siyaset emri der. Herîf görür ki hâl bu yüzdendür. Monlâyı izhâr ider. Fî nefsi'l-emr hışmı korkusundan sakladugını izhâr eyler. Hadd-i zâtında nice ihsâna sezâvâr olur. Pençe-i siyâsetden dahi rehâ bulur” (GAT, 1994: 250).

Yukarıdaki anekdotta Şehzade Korkut, ayyaş ve vahşi bir karakter olarak betimlenmektedir. Bir başka deyişle tezkirelerde padişahları, sohbet arkadaşları üzerinden, sefih bir hayat içerisinde ve “keyfi bir şekilde insan katleden şahıslar” olarak gösterme gayreti, şehzadeler için de geçerlidir.

Anekdotu göre Şehzade Korkut, şarap âlemlerinde yakın arkadaşları hakkında ölüm fermanı vermekte, ertesi gün hatırlamamaktadır. Ayrıca tezkirecilerin anlattığına göre bir Osmanlı şehzadesinin âlemci olması sıradan, şarap meclisini

paylaştığı, yarenlik ettiği dostlarını keyfi sebeplerle öldürtebilmesi de olağan durumlardır.¹¹⁸

¹¹⁸ Aynı anekdota eserinde oldukça benzer bir kurguyla yer veren Âşık Çelebi'ye göre, içki müptelası ve zalim bir şahsiyet olan Şehzade Korkut, sarhoşken insanların yaşaması ya da ölmesi gibi önemli kararlar da vermektedir (bk. Korkmaz, 2012: 63). Âşık Çelebi'nin Gazâlî biyografisinde yer verdiği yukarıdaki anekdotun benzeri şöyledir:

“Bir gün (Şehzade Korkud) bezm-i bâdede bir bâdiresine incinüp kapucıbaşısına var boynın ur diyü emr ider. Kapucıbaşı hemân kasd ider ki kaydın göre, boynın ura. Deli ölüm hayfiyla upuşlı olup cân başına sıçrar, Birâder'e ana baba günü olur. Kapucıbaşına sen beni şimdi şeh-zâdenün mestâne söziyle öldürürsin. 'Aklı başına gelicek nedâmet mukarrerdür. Beni öldürdüğünçün seni öldürür belki derine ey bî-ser ü sâ mân samân toldurur dir. Kapucıbaşı görür ki deliden uslı haber; Birâder'ün virdüğü ögüdi ne anası ne babası ider, bir yirde nihân idüp şeh-zâde önüne geldükde, emr yirine yetdi Birâderün işi bitdi dir. İrtesi şeh-zâde hâbdan ser-girân u sekrân bî-dâr olur, kasdı sabûhi ile def'-i humâr olur. Birâdere gel din, def'-i humâr idelüm nûş-ı câm-ı hoş-güvâr idelüm dir. Kapucıbaşı sultânüm sag olsun Birâder'i ahşâm emrinüz üzre telef itdük, işini ber-taraf itdük dir. Şeh-zâde âteş-i gazabdan bir çakım kav gibi âteş pâre olur, söylerken od saçılıp agzından çıkan her harf bir şerâre olur gâh kılıca gâh hançere el urur kapucıbaşına siyâset buyurur. Kapucıbaşı şeh-zâde elinde tîg ü hançer görür gâh kılıç gibi kabkara gâh hançer gibi sabsarı olur, beg sag olsun Birâder sagdur egerçi anı zinde komak hilâf-ı emr ü yasagdur dir. Birâder'i mahbesden meclise çıkarı getirür egerçi zâhıran küfri ezber okur, gönünden Birâder'ün re'yine âferînler okur” (AÇT, 2010: 1636).

Kınalızâde Hasan Çelebi de Şehzade Korkut biyografisini aktarıırken Zeynelâbidin adında bir kemañçe ustasından rivayetle olumsuzlayıcı içerikte bir başka anekdot anlatmıştır. Bu anekdotun sonunda Şehzade Korkut'un içkili eğlence meclislerine ne kadar ihtimam gösterdiğine yer verilmiştir:

“[Zeynü'l-'âbidîn] rivâyet ü hikâyet ider idi ki diyâr-ı nâmdâr-ı 'Acemde merzûbûm-ı Rûma kadem basdukda bir müddet (Hazret)-i şehensâh-ı emced Sultân Ahmed ile ser-âmed olmuş idük. Ba'dehû Sultân Korkud bu diyâr-ı celîlü'l-i'tibârda âvâze-i iştihârımız istimâ' idicek birâderlerinden bizi der-hâst itmiş idi. Biz dahı destûr ile hidmet-i şehzâde-i mezbûre revân olup müsâ'idet-i tâli' ile burc-ı sa'âdetde ol kevkeb-i sa'd ile kırân itdükde ehl-i Rûm dakâ'ik-ı sâza vâkıf u dikkat ve nezâketi nagamâta 'ârif olmazlar zann idüp bî-vakt u ihtimâm bir fasl sâz çalup itmâm itdükde ol şeh-yâr-ı kâmkâr dürc-i dehânından isâr-ı gevâhir-şâhvâr idüp buyurdılar ki zâhir üstâd-ı nâmdârın âvâze-i iştihârlarına düşen ve sadâ-yı i'tibârlarına lâyıq u sezâdâr olan ol degüldür ki bu fende iktidârları hemân bu mikdâr ola Hadîs [Türkçesi:] “İnsanlarla akılları ölçüsünde konuşunuz” fehvâsıyla i'mâl olunup bu 'amelde 'adem-i iz'ânımuza göre ihmâl itdinüz. Bu fende bizüm dahı cüz'î 'amelimüz ve elden geldükce sâz-nevâhtlikde elümüz vardur diyüp rûh-efzâ nâm-sâzlarını izhâr ü ibrâz idüp perdahte-âgâz itdiler. Hakkâ ki bir meclis itdiler ki Zühre-i çarh-ı berîn felekden hezâr-âferîn idüp nagamât-ı mevzûne-i zîr ü bâm ve elhân-ı bedî'a-i hûş-nagamına üstâdân-ı zemân bî-şümâr tahsîn iderdi. Bu hacâlet ü şermsârıdan kâmetüm çeng gibi kemân olup âteş-i cân-güddâz-ı inkisârda 'üd-misâl sûzân oldum (KHÇT, 2009a: 91-92).

5. BÖLÜM: SADRAZAMLAR, VEZİRLER, BEYLER VE PAŞALARLA İLGİLİ ANEKDOTLAR

Tezin bu bölümünde Osmanlıda padişah ve şehzadelerden sonra devlet idaresinde en fazla söz sahibi olan kimselerle (sadrazam, vezir, bey ve paşalar) ilgili anekdotlar tasnif ve tenkit edilmektedir. Sadrazam, vezir, bey ve paşalar hakkında tezkirecilerin kaydettiği 28 anekdotun sadece ikisi olumlu içeriğe sahiptir. Yani Osmanlıyı padişah ve şehzadelerle birlikte idare eden zümre hakkında şüara tezkirelerinde yer alan anekdotların % 93'ü olumsuzlayıcı telkin ve mesajlar barındırmaktadır. Anekdotların bu olumsuz telkin ve mesajlarının konularına göre sayısal/istatistiksel dağılımı “Sonuç ve Değerlendirmeler” başlığı altında Şekil 5.’te verilmiştir.

5.1. SADRAZAMLAR, VEZİRLER, BEYLER VE PAŞALARLA İLGİLİ OLUMLU İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR

Bölümün girişinde değinildiği üzere Osmanlı idarecileri hakkında tezkire yazarlarının seçtiği olumlu içeriğe sahip anekdot sayısı oldukça azdır. Tezkire yazarları himaye gördükleri kimselerin iyi yanlarını konu edecekleri herhangi bir anekdot bulamamışlardır. Bu bölümde incelenen iki anekdottan biri Defterdar İskender Çelebi'nin şairleri himaye etmesiyle alakalıdır. Diğer anekdotta ise Vezir Ahmet Paşa'nın şiirdeki hüneriyle Çağatay sahasında takdir görmesi anlatılmaktadır.

5.1.1. Defterdar İskender Çelebi'nin Şairlere Değer Vermesi

Şuara tezkirelerinde verilen bilgilerden, pek çok şairin kimisini himayesine aldığı, kimisini devlet büyüklerine tanıttığı, kimisini de bizzat yetiştirdiği öğrenilen Defterdar İskender Çelebi (bk. Yıldırım, 2000: 225), Latîfî tarafından anlatılan bir anekdota da bu yönüyle konu edilmiştir.

Anekdotu göre İskender Çelebi, Mu'îdî'ye emeklilik maaşı bağlatır. Bunu israf olarak gören Vezir Ayas Paşa, “*Şairlerin devlete, saltanata ne faydaları var ki devlet hazinesinden bunlara maaş bağlıyorsun*” diye sitemde bulunur:

“Rivâyet olunur ki erbâb-ı nazmdan merhûm Mevlânâ Mu'îdiye sâbiku'z-zikr merhûm İskender Çelebi mu'in u zâhir olup tekâ'üd için birkaç akça itdürmek murâd idindükde Ayas Paşa münfa'il olup bu tâyifenün umûr-ı saltanata mu'âvenet ü müzâhareti nedür ki hazine-i 'âmireden bunlara akça idersüz ve hıfz-ı memalik-i mahmiyye için cem' olunan beytü'l-mâlün zayi'âtına bir bölük tâyifeyi bâ'is kılup sebîl-i israf u itlâfa gidersiz didükde...” (LT, 2000: 415).

Ayas Paşa'nın fikrine katılmayan İskender Çelebi, “*Dünyadaki bütün padişahlar, şiir ve nesir ustalarını daima koruyup kollamışlardır. Çünkü bütün büyük padişahların fetihleri şairlerin parlak anlatımlarıyla şiirleşerek ebedileşir. Yine tarihî hadiseler de nesir yazarlarının güzel anlatımlarıyla bilinir ve payidar olur*” diye cevap verir:

“Bu vechle redd-i cevab itdiler ki cemî‘-i zamanda mülûk u selâtin ve şâhân-ı rûy-ı zemîn erbâb-ı nazm u inşâdan müctenib u mustagnî olmuş degüllerdür. Zîrâ devr-i Âdemden bu deme gelince selâtîn-i ‘izâmun me’ser ü menâkıbı ve tevârih-i fütûhâtı sahâyif-i cerâyid-i rûzgâr ve safâyih-i defâtır-ı leyl ü nehârda erbab-ı nazmun nazm-ı dil-güşâsı ve ashâb-ı nesrûn inşâ-i belâgat-ifşâsıyla bâkî ve pâyidâr ve sâbit ü ber-karârdur” (LT, 2000: 415).

5.1.2. Vezir Ahmet Paşa’nın Şairlik Kudretiyle İlgili Bir Anekdote

Riyazî Tezkiresi’nde geçen bir anekdote göre Ali Şir Nevâyî, Hüseyin Baykara zamanında toplanan bir şiir meclisinde, Horasan şairlerinin diğer bölgelerdeki şairlerden üstün olduğunu iddia eder:

“Mervîdür ki Hüseyin Baykara zamânında Dârü’l-mülk-i Horasân metâli‘-i ehâlî-i ‘ilm ü ‘irfân olub vezîri Mîr ‘Alî Şir Nevâ‘î bir meclis-i hâsü’l-hâsda Dârü’l-eyâletînün ‘ulemâ ve şu‘arâsı bihterîn-i her-merzubûm olan mülk-i Rûm’un ‘ulemâ ve şu‘arâsına gâlib olmagın iddi‘â ider” (RŞ, 1982: 20; RŞ, yazma, v. 17a).

Mecliste hazır bulunan bir şair (Hazret-i Mahdûmî) Anadolu’da yetişen şairlerin de çok kabiliyetli olduğunu, bunu inkâr etmenin yanlış olacağını belirtir:

“Hazret-i Mahdûmî ol meclisde hâzır bulunub tiynet-i Rûmîyân’da olan vufûr-ı ehliyet ü ‘irfân dahı inkâr olunmaz buyururlar” (RŞ, 1982: 20; RŞ, yazma, v. 17a).

O esnada derviş kılıklı biri kapıdan görünür, içeri girer ve bir köşeye oturur. Kim olduğunu sorduklarında Anadolu’dan geldiğini öğrenirler. Bunun üzerine, Anadolu şairlerinin yeni şiiri var mı, diye sorarlar. Derviş de Ahmet Paşa’nın bu birkaç beytini okur:

“Bu mukâvele esnâsında cânib-i derden bir murakka‘-pûş zâhir olub gûşe-i meclîsde mütemessil olur. Ahvâlınden su‘al olındukda Rûm’dan geldiği zuhûr bulur. Şu‘arâ-yı Rûm’un nev-peydâ eş‘ârından istihsâr iderler. Sâhib-i tercemenün bu birkaç beytini okur.

Şi‘r:

Çîn-i zülfün miske benzettüm hatâsın bilmedüm
Key perîşân söyledüm bu yüz karasın bilmedüm

Kad kıyâmet gamze âfet zülf fitne hat belâ

Âh kim ben hüsnünün bunca belâsın bilmedüm” (RŞ, 1982: 21; RŞ, yazma, v. 17a).

Okunan şiir üzerine Hazret-i Mahdûmî, ayağa kalkıp gayriihtiyârî oynamaya başlar ve iddiamız ispatlandı diye sevince boğulur:

“Nesr: Hazret-i Mahdûmî bu terâne-i dil-keşi istimâ‘ itdükde bî-ihyâr âgâz-ı raks u semâ‘ idüb “Müdde‘âmuz sâbit oldı” buyururlar” (RŞ, 1982: 21; RŞ, yazma, v. 17a).

5.2. SADRAZAMLAR, VEZİRLER, BEYLER VE PAŞALARLA İLGİLİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR

5.2.1. Vezirleri ve Beyleri Ahlâksız Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar

Fatih Sultan Mehmet'in musahibi ve veziri Ahmet Paşa şüara tezkirelerinde yer alan altı anekdotta ahlâksız ve sapkınlığıyla ön plana çıkarılmıştır. Bu bölümde Ahmet Paşa'dan sonra hakkında en fazla olumsuzlayıcı içerikli anekdot anlatılan şahıs sancak beylerinden Hayâlî'dir. Anekdotlara göre Hayâlî, ahlâksız, sapkın, sahtekâr ve ayyaş biridir. Bölümde tasnif ve tenkit edilen bir diğer olumsuzlayıcı içerikli anekdota ise alay beylerinden Fehmî konu edilmiştir.

5.2.1.1. Fatih Sultan Mehmet'in Veziri Ahmet Paşa'yı Ahlâksız Biri Olarak Gösteren Anekdotlar

Vezirlerle ilgili olumlu içerikli anekdotların anlatıldığı bir önceki bölümde şairlik kudretiyle olumlu bir anekdotun kahramanı olan Vezir Ahmet Paşa'nın şüara tezkirelerindeki şöhreti hiç iyi değildir. Kazaskerlik rütbesine kadar yükseldikten sonra Fatih Sultan Mehmet'in vezir ve musahiplerinden olan şair hakkında Latîfî, *"Güzellere çok düşkün, dünyada kadınlardan ve kadınları sevenlerden nefret eden onlarla yakın olmaktan kaçınan, ömrü boyunca yalnız yaşayıp kadın kucağını ve kadınları öpmeyi tahayyül bile etmeyen biri"* (LT, 2000: 157) gibi nahoş sıfatlar kullanmaktadır.

Latîfî, biyografinin sonraki kısımlarında bu tezini desteklemek amacıyla içinde Fatih Sultan Mehmet'in de olumsuzlandığı bir anekdot anlatmıştır. Anekdota göre Ahmet Paşa, nerede bir güzel görse dayanamayan ve onu seyretmekten kendini alamayan biridir. Fatih Sultan Mehmet de bunun farkındadır. Yine bir gün Sultan Mehmet Han, has gilmanlarından, uzun boyu serviye andıran birini nasihat etmek için elleri bağlı bir vaziyette huzuruna getirtir. Hişim ve kin tohumunu kahır ve gazap tarlasına ekmiştir, yani fevkalade sinirlidir:

“Her kande bir sâhib-i hüsn ü cemâl görse ihtiyârı kalmaz ve seyr ü temâşasından kendüyi men’e kâdir olmazdı. Menkabe-i müşârun ileyh. Bu vâkı‘a vâkı‘ ü şâyi’dür ki bir gün Sultân Mehmed gılmân-ı hâsdan bir serv-i bülendi nush u pend için bende çekmiş ve tohm-ı hışm-ı kîneyi mezra‘a-i kahr u gazabda ekmiş idi” (LT, 2000: 157).

Ahmet Paşa, bağlı vaziyette duran o kulu görünce hemen bir rubai söyleyiverir:

“Mezkûr ol kayd ile mukayyed olan bendeyi bendde göricek bi’l-bedâhe bu rubâ‘î sâdır u vârid ve lâyh u mütevârid olur.

Rubâ‘î:

Cihân yansun ki ol şem‘-i şeker-hand

Yatur giryân ayagında demür bend

Lebi Şîrâzî halvâdur satarsa

Deger Mısr u Buhârâ vü Semerkand” (LT, 2000: 157).

Bu şiiri duyan Sultan Mehmet, Ahmet Paşa’nın Yedikule’de müebbet olarak hapsedilmesini emreder. Ahmet Paşa, orada hapisteyken günahı ve hatasının bağışlanması için özür dileyip *Kerem Kasidesi*’ni söyler:

“Bu rubâ‘î Sultân Mehmedün sem‘-i şerîfine yetişüp müşârun-ileyhi Yedikulede haps-i ebedî emr itmişler ve merhûm Ahmed Paşa anda mahpûs-ı me‘yûs iken ol günâh için ‘özü-hâh olup ol Ekrem-i kirâma kerem kasidesin dimişlerdür” (LT, 2000: 157).

Ahmet Paşa, o kasidede suçunun bağışlanması ve kine bağlı öfkenin kontrol edilebilmesiyle alakalı o kadar faydalı şeyler yazmıştır ki Sultan Mehmet Han kasideyi okuyunca ister istemez intikam yolundan döner ve Paşa’yı bağışlar. Hatta, “Mademki Ahmet’te böyle tatlı bir anlatım ve bu kadar fasih bir dil vardır, öyleyse ona sultanlardan zeval yoktur” diyerek binlerce ihsanda bulunur:

“Ol kasîdede ‘afv-ı günâha ve kezm-i gayza müte‘allık ol kadar fevâid ü fazîlet ve tasarruf u dikkat harc u derc itmişdür ki Şâh-ı bahşende-i günâh gördükde bî-ihtiyâr tarîk-i intikâmdan insırâf idüp râh-ı re‘fete gitmişdür. Hezâr ihsân u istihsânla buyurmuşlar ki bu ‘uzûbet-i beyân ve fesâhat-ı lisân Ahmedde vardır mülûk-i selâtinden ve şâhân-ı sâhib-temkînden âsib ü zevâl ve ‘itâb u ‘ikâb ve nekâl yokdur” (LT, 2000: 158).

Tezkirelerde Ahmet Paşa'nın sapkın, ahlâksız ve oğlancı biri olarak gösterildiği başka anekdotlar da vardır. Bu anekdotların hepsinin en önemli ortak telkini, Fatih Sultan Mehmet'in veziri ve sohbet arkadaşının sapkın biri olduğudur. Yani anekdotların bağlamına bakıldığında Fatih'in de olumsuzlandığı hemen anlaşılır.¹¹⁹ Ayrıca bu anekdotların tamamında Ahmet Paşa, ahlâksız fiillerde bulunduktan sonra padişah tarafından önce şiddetle cezalandırılmakta sonra yazdığı şiirlerle padişahı yumuşatarak cezadan kurtulmaktadır.

Heşt-Behişt'te yer alan olumsuz içerikli başka bir anekdotta daha Ahmet Paşa sapkın biri olarak tasvir edilmektedir. Anekdotu göre Ahmet Paşa, Sultan Mehmet Han'ın hareminden birine âşık olur. Bunu duyan padişah, Ahmet Paşa'yı test etmek için bu oğlanın saçlarını bir külâh içine gizletir. Oğlan yine eskisi gibi Sultan Mehmet'e hizmet ederken Ahmet Paşa'nın gözü birdenbire ona düşer ve oğlanın saçlarını göremeyince bir beyit söyler. Sultan Mehmet, meseleyi tamamen anlayıp şüphesini giderince Ahmet Paşa'yı öldürmek ister. Fakat, "*Bana bir harf öğreten beni kendine köle yapmıştır*" sözünün anlamını hatırlar ve hocalık hakkını zayi etmeyerek o oğlanı Ahmet Paşa'ya verir. Fakat Paşa'yı vezirlikten azlederek Bursa Muradiye'de mütevellî yapar:

“Rivâyet iderler ki Sultân Mehemmede vezîr olduğu mahalde pâdişâhun harem-i hâssına mahrem olan mehâbîbinden birine ta‘aşşuk idüp evzâ‘dan pâdişâh mütenebbih olup bu ahvâli imtihân itmek için harîre misk-i ezfer sarup pinhân ider gibi zülfini külâh içinde nihân idüp oğlan yine evvelki üslûb üzere hizmetinde iken Ahmed Paşanın gözi nâ-gâh oglana tuş olup yüzinde zülfin görmeyicek ‘ale’l-fevr bu beyti hemân ol mahalde didi.

Beyt: Zülfin gidermiş ol sanem kâfirligin komaz henüz

Kesmiş velî zünârını dahi müselmân olmamış

¹¹⁹ Şuara tezkirelerinde Fatih Sultan Mehmet ve Ahmet Paşa'yla ilgili anlatılan bu anekdotlar Menderes Coşkun tarafından da *Latîfi Tezkiresi* özelinde incelenmiştir. Coşkun'a göre bu hikâyeler, tezkirelerde Fatih'le ilgili söylenen yüzlerce övgü dolu ifadeyi anlamsızlaştırmaktadır: "*Latîfi tezkiresini ve 16. asrın diğer tezkirelerini “anlayarak” okuyan birisi için bu tür hikâyelerin iyi niyetle yorumlanması mümkün değildir. Bu tür hikâyeleri istisna olarak görmek, fevkalâde yanlış bir tavrıdır. Kimisi Fatih'in de diğer insanlar gibi hem iyi hem de kötü taraflarının olabileceği yorumunu yapabilirler. Bu yanlış bir yorumdur. Zira yukarıda anlatılan hikâye, Fatih'le ilgili olarak tezkirede söylenen onlarca hatta yüzlerce övgü dolu bilgi ve ifadeyi tamamen anlamsızlaştırmaktadır. Bu tek hikâyeden sonra tezkirecinin Fatih'i defalarca övmesinin hiçbir anlamı yoktur*" (Coşkun, 2011: 156).

Sultân Mehmed ahvâli tamâm ma'lûm idindi şâyibe-i şübhe kalmayıcak Ahmed Paşayı öldürmek isteyüp âhir “Bana bir harf öğretene, beni kendine köle yapmıştır.” hadisinün fehvasın mülâhaza eyleyüp hâcelik hakkını zâyi‘ eylemeyüp öldürmekden berî olup oğlanı Ahmed Paşaya viridi. Vezâretten ‘azl idüp Burusada Murâdiye tevliyetin virüp gönderdi” (SBT, 2010: 100).¹²⁰

Fatih Sultan Mehmet’in veziri Ahmet Paşa’yı sapkın bir kimse olarak gösteren başka bir anekdot da Riyazî tarafından anlatılmaktadır. İçerik ve mesaj itibarıyla öncekilere oldukça benzeyen anekdotta Ahmet Paşa, Sultan Mehmet

¹²⁰ Âşık Çelebi de Sehî Bey’in anlattığı bu anekdotun bir benzerine, ufak bilgi farklılıklarıyla, yer vermiştir:

“Mansıb-ı vezâretde iken birkaç ehl-i fesâd-ı hussâd [Türkçesi:] “Kendi benliklerinin hasedinden” (Bakara 109) harîm-i hâsda olan içoglanlarından birine ‘ışkbâzluk ve sevdâ-yı hâm ile beden-i sîminin vaslına demsâzluk ider diyü isnâd-ı töhmet iderler. Sultân Mehmed imtihân için ol gulâmı soyar Ahmed Paşa’yı bile kendile bile hammâma koyar. Ol gulâmın zülfini terâş eyler. Ahmed Paşa’ya amun ile şerbed gönderür. Ahmed Paşa dahi bediheten bu beyti diyüp râz-ı derûnı fâş eyler.

Beyt: Zülfin gidermiş ol sanem kâfirlüğün komaz henüz

Zünnârını kesmiş velî dahi müselmân olmamış

Pâdişâh evvelâ katl kâsd eyler ba‘dehû Kapucılarodasında habs eyler. Kapucılarodasında iken pâdişâha Kerem redif kasîdesin gönderür. Sultân Mehmed merhamet idüp otuz akçe ile Burusa’da Orhan vakfına müteveli eyler ba‘dehû Hazret-i Emîr evkâfına müteveli eyler” (AÇT, 2010: 287-288).

Aynı anekdotu, Kınalızâde Hasan Çelebi tarafından da, Sehî Bey ve Âşık Çelebi’nin anlattıklarına benzer şekilde, yer verilmiştir:

“Ahmed Paşa vezîr-i a‘zam iken ba‘z-ı ashâbı bugz u sitem iç oğlanlarından birisine ‘ışk u mahabbet itmişdür diyü bu ma‘nâ-yı hıyânet ile cenâb-ı pâdişâha gamz u gıybet iderler. Âhir sultân-ı nüktedân anı tecrübe vü imtihân için henüz germâbe-i ‘ışkında süzân ve zülfi-pürçîn ü kâkül-i müşgîn gamıyla derhem ü perîşân iken ol cevân-ı perîşân ile anı hammâma komaga fermân ider ve sevdâ-yı ‘ışkın fâş itmek için dil-ber-i sîm-endâmın zülfini tirâş itdürüp haste-i derd-i ‘ışk-ı cânân ve şikeste-i maraz-ı hicrân olan Ahmed-i bî-câna ol tabîb-i dil ü cân ile âb-ı kevserden hûşter şerbet-i cân-perver irsâl ider. Ahmed Paşa dahi ol habîb-i ‘Îsâ-hasletün şerbetin içdükte ve keyfiyet-i bâde-i ‘ışkından mest olup geçdükte bedîhe bu beyti dir:

Beyt: Zülfin gidermiş ol sanem kâfirlüğün komaz henüz

Zünnârını kesmiş velî dahi müselmân olmamış” (KHÇT, 2009a: 111).

Gelibolulu Âlî’nin Ahmed Paşa biyografisinde yer verdiği aynı anekdotu, Ahmet Paşa’nın, sarayda iç oğlanlarından birine gönlünü kaptırdığına ve bu iç oğlanına sahip olabilmek için varını yoğunu sarf ettiğine dair bir iftiraya uğradığı anlatılmaktadır:

“Dâhil-i harem-i pâdişâhîye vâsıl mültefit-i celîle-i şehinşâhî olduğu takarrub-ı hayriyetle mevâzi’-i töhmete karîb ve mezann-ı tam’-i nefsanî olan işret-i pür işrete nesîb ve takarrub-ı gilmân-ı firdevs-mekân olan iç oğlanlarından birinin tılsım-ı genc-i nihânîsini nefs-i emmâre mâri ile feth-i lâzımı’l-hayâye belki bir küp altın bulan müflis-i nâ-bekâr gibi leyl ü nehâr tasarruf-ı zer ü sîm ve nakd-ı bâhirü’l-intişârını ta‘biye-i (?) hemyân teslim eyledi diyü iftiraya mazhar düşürdiler. Bu takrîb ile ihânet ü siyâset ve gâh Yedi Kullede habs idüp Murâdiye tevliyetini virüp Burusaya gönderdiler (GAT, 1994: 131).

Han'ın hareminden bir civana gönlünü kaptırır. Ahmet Paşa ile padişah, yanlarında bu civan da olduğu hâlde, bir gün ava çıkarlar. At üstünde giderlerken yerden bir çamur parçası sıçrar ve civanın üzerine gelir. Hadise üzerine Ahmet Paşa, “*Keşke ben de toprak olsaydım*” âyetini söyleyince civan, “*Kâfir olan, keşke ben de toprak olsaydım, diyecek*” cevabını verir:

“Nakl olunur ki harem-i sarây-ı Sultânîde âşiyâne-sâz olan tezervân-ı hü mâ-perdâzdan birine dil-rübûde olmağın bir rûz-ı şikârda cüvânla Ahmed Paşa hem-rikâb-ı şâh-ı Cem-mikdâr olub giderken zemîn-i gil-nâkden bir pâre gil taraf-ı ruhsâr-ı dil-ber-i ‘Azrâ-yı ‘izâra su‘ud itdükde bi-ihtiyâr [Türkçesi: “Keşke ben de toprak olsaydım”] ayet-i kerimesin tazmîn ider. Cüvân-ı nüktedân dahi [Türkçesi:] “Kâfir olan, keşke ben de toprak olsaydım, diyecek” diyü cevâb virür (RŞ, 1982: 21-22; RŞ, Yazma, v.17b-18a).

Bu konuşmaya şahit olan Sultan Mehmet, kendi gözdesi ile Ahmet Paşa arasında bir münasebetin var olabileceğinden şüphe duyar ve imtihan etmek için gözdesini zincirletir. Bunun üzerine Ahmet Paşa, civanın zincire vurulmasından duyduğu üzüntüyü anlatan aşağıdaki beyti söyler:

“Bu nâz u niyâz zamîr-i pâdişâh-ı nükte-perdâzda cây-gîr olub imtihânen cüvânun sâk-ı sîmînine zencîr-i bend-i âhenîn ururlar. ‘Âşık-ı derd-mend bu nazm-ı dil-nişânî ile izhâr-ı râz-ı nihânî ider.

Nazm: Cihân yansun ki ol şem ‘-i şeker-hand

Yatur giryân ayagında demür bend (RŞ, 1982: 21-22; RŞ, Yazma, v.17b-18a).

5.2.1.2. Alay Beyi Fehmî'nin Erkekleri Kadınlara Tercih Eden Ahlâksız Biri Olarak Anlatılması

Latîfî tarafından biyografisinin girişinde oldukça güzel sıfatlarla övülen, maharetleri sayılan, ilim irfan yolunda en önde olanlardan olduğu vurgulanan Kanunî Sultan Süleyman dönemi alay beylerinden Fehmî, biyografinin ilerleyen kısımlarında anlatılan bir anekdotla ahlâksız birine dönüştürülmektedir. Fehmî, önce emrindeki

komutanlarla gayrimeşru ilişki içerisinde tasvir edilir daha sonra ise kadınlardan nefret eden, oğlancısı olarak anlatılır.¹²¹

Fehmî'nin kadınlara olan nefreti ve düşmanlığı hastalık derecesindedir. Zira tezkire yazarına göre Fehmî, kadının pişirdiği yemeği yemeyen, diktiği kıyafeti giymeyen biridir. Hatta annesi kadın olduğu için babasının evine gitmemektedir:

“Ammâ bir mertebede ‘âşık-pişe ve mahbûb-perest idi ki yanında zen ü zenpâre begâyet dîn ü pest idi. Tâyife-i zen hod bir derecede menfûri ve bir mertebede mahzûri idi ki zen bişürdüğü yiyeceği yimezdi ve zenpare derzi dikdüğü giyeceği giymezdi ve mâderi zen olduğu için pederi hânesine girmezdi” (LT, 2000: 443).

Tezkire yazarı yukarıdaki bilgileri ve anekdotu verdikten sonra anlattıklarını destekleyecek mahiyette, Fehmî'nin mizacına da uygundur diyerek, kadınları hakir gören ve oğlancılığı öven bir şiire de yer vermiştir:

Muktezâ-i tabî‘atı ve iktizâ-i cibilleti üzre bu şi‘r anun ahvâlini müş‘irdür.

Şi‘r:

Dilberün gün gibi zâhir mi degül rüchânı

Kankı nâdân zeni tercih ide oglandan ise (...)

İtme yâ Rab ana muhtâc benüm nefsum itin

Ger sifâl-i küs-i zen kâse-i mercândan ise” (LT, 2000: 443).¹²²

5.2.1.3. Sancak Beyi Hâyâlî ve Arkadaşlarını Ahlâksız, Sapkın Kimseler Olarak Gösteren Anekdot

On altıncı asrın önemli şairlerinden Hayâlî Bey'in yakın arkadaşları olan ve devrin ileri gelenlerinden oldukları anlaşılan iki şahıs arasında geçtiği iddia edilen bir anekdotta, yine sapkınlık ve ahlâksızlık ön plandadır.

Anekdotun yan karakterlerinden olan Hayâlî biyografisinde, şairin hezl ve hiciv konusunda yetenekli olmadığını bahanesiyle anlatılan anekdotta, Sarraç Ali

¹²¹ “Fehm ü ferâsetde gayetde tiz-fehm ve nihâyetde zekî ve tavr u dârâtda alayınun begi idi ve yanında cilâs beg güzelleri ve alayına at salar bî-bedelleri var idi aga ve begler anlar idi ol anların nökeri ve anlar begler begi ol anların çâkeri idi” (LT, 2000: 443).

¹²² Aynı anekdot Vedat Korkmaz tarafından da yorumlanmıştır, bk. Korkmaz, 2012: 41-42.

Bâlî ile Dürûdgerzâde Seydi Çelebi arasında cinsel bir münasebet hâsıl olur. Hayâlî Bey de arkadaşları arasında vuku bulan bu rezil hadiseyi bir kıtayla anlatır:¹²³

“Merhûm-ı mezkûrun cümle mahâsin-i ahlâkından ve tîb-i a‘râkından biri dahi buydı ki hezl ü hicve mâ‘il degül idi ve kimesnenün hakkında nazm u nesr ile bed söylemege kâbil degül idi. Ancak Sarrâc ‘Ali Bâlî ki zemânî dil-berlerinin bî-hem-tâsı ve ‘asrı cevânlarının şûh-ı şeh-ârâsı idi ve Hayâlî Beg her zemânda ben zemânında üç dil-ber gördüm anlara râbî‘ olmaz, felek-i râbî‘de hurşîd dahi bunlardan hûb tal‘atla tâli‘ olmaz dir idi. ‘Ali Bâlî‘yi anlardan ‘add iderdi. Bir zemân kendü yanına alup ba‘dehû Dürûdger-zâde Seydi Çelebi ki dâhil-i sohbet ve kâbil-i musâhabet idi ammâ sitem-i zarîf ve eşkiyaya harîf idi. Merhûm ‘Ali Bâlî anunla hem-dem olup bir gice ba‘zı a‘vânî ile ittifâk idüp mestâne kıyâmete dek levh-i mâhda olan nişâne gibi ruhsâr-ı rûzgârında dâg-ı zillet ü hasâr olacak fi‘l-i şenî‘ idüp ya‘ni dâmen-i ‘ırzı gibi bir ‘uzvın derîde ve kendilerün fi‘l-i nâ-pâklerin ‘unvân-ı sey-âti her defter ü cerîde itdüklerinde Hayâlî Beg bî-ih-tyâr bu kıt‘ayı dimişdür.

Kıt‘a: Seydînin çok siküldüğün evvel

‘Ali Bâlî işidüben güldi

Çok zemân geçmedin anun dahi

Başına Seydi hâlleri geldi” (AÇT, 2010: 1552-1553).

Anekdotta anlatılanlar, Âşık Çelebi’ye göre bir iddia değil gerçektir. Ayrıca kaynaklarda Kanunî Sultan Süleyman’ın sohbet arkadaşı olarak geçen ve sancak beyliği yapmış olabileceği söylenen Hayâlî, (bk. Kurnaz, 1998: 6) böyle bir hadisenin tanıklarındandır. Âşık Çelebi’nin bu anekdotla okuyucuya verdiği mesajla göre, Osmanlı toplumunun ileri gelenleri ahlâksız fiillerde bulunmada birbiriyle yarışmakta, sancak beyliği mertebesinde bulunan kimseler tanık olduğu bu olayları şiirleştirmede bir beis görmemekte ve hepsinden öte bu tıynetsiz insanlar padişahın musahibi olabilmektedir.

¹²³ Anekdot hakkında ayrıca bk. Korkmaz, 2012: 175-176.

5.2.1.4. Sancak Beyi Hayâlî'yi Ahlâksız ve Ayyaş Biri Olarak Gösteren Anekdot

Âşık Çelebi, bir önceki anekdotun kahramanlarından olan Hayâlî Bey'i uzun ve tafsilatlı bir biyografiyle tanıtarak eskiden beri arkadaş olduklarından bahsetmektedir. Hatta Hayâlî, Âşık Çelebi'yi çok önemsemekte ve şiir konusunda zaman zaman kendisine danışmaktadır. İki yakın arkadaş olan bu ikili bazen çeşitli meclislerde veya merasimlerde de bir araya gelmektedirler (Bk. AÇT, 2010: 1548-1549).

Âşık Çelebi, Hayâlî ile bir araya geldikleri bu merasimlerden birinde başlarından geçenleri bir anekdotla anlatmaktadır. Tezkireci, anekdotun mekânı olan Selimli Muslı adındaki bir dilberin köşkünü ve o köşte düzenlenen sünnet düğününü, oldukça renkli bir biçimde tasvir eder:

“Bir gün yine Selimli Muslı nâm dil-ber ki hüsn ile dehrün şehr-âşûbî ve şehrûn vaz’-ı selimle matbû’ u mahbûbî idi, sünnet düğünü idüp erbâb-ı tab’ cem’ oldılar ve mehâbîb-i şehr dahı gelüp müstakıl bir köşkte oturur birer şerer-i ‘ışk ile pervâne gibi ‘uşşâka yan başı gelüp her biri bezmde pâr pâr yanar birer şem’ oldılar. Gûyendeler ü sâzendeler ‘ûd-nevâzlar sûsen gibi ser-tâ-pâ zebân olup hâzırlar istimâ’ itmege gül gibi başdan başa sem’ oldılar” (AÇT, 2010: 1550).

Hayâlî Bey, köşke sarhoş bir hâlde gelir. Merasimde bulunan Turak Balı namında birini görür ve iç geçirir. Âşık Çelebi kendisinin de o meclisteki birine alaka duyduğundan bahseder fakat onun ismini vermez:

“Hayâlî Beg dahı nîm-mest sâki-i ser-mest sâ’idinde olan sâgar gibi ayagı savuşup câm-ı endâmı şikest gelüp oturdı. Turak Balı dirler bir dil-ber turalanurdı. Anı ol cem’de görüp gögsin geçürdi birine dahı ben ta’alluk-pezîr idüm, ol dahı ol cem’de eşcâr içinde serv gibi nümâyân ve ezhâr arasında gül gibi fîrûzân idi” (AÇT, 2010: 1551).

Âşık Çelebi'nin “uzun boylu, gereksiz, tıpsız ve fitneci rakip” olarak tasvir ettiği bir adam da köşkün kapısında bekçidir. Böyle bir ortamda, Hayâlî Bey, içinden geldiği gibi beyitler okuyarak isteklerini anlatır. Dilberin hatırı Hayâlî Bey'in mecliste söylediği sözlerden kırılır. Fakat Hayâlî Bey'in gücünden korktuğu için

kırıldığını açıkça söyleyemez de bakışlarıyla, kaşlarını çatmasıyla, tavırlarıyla ve sessizce söylenmesiyle belli eder. Hayâlî, dilberin bu hâlerinden başkasını sevdiğini anlar ve hemen duruma uygun düşen bir beyit söyler. O anda Hayâlî Bey'in söylediği şiire nazire olarak Âşık Çelebi de bir beyit söyler:

“Bir rakîb-i nâ-sâz ve ‘arbede-cûy u fîtne-perdâz keç-endâm u bâlâ-dirâz harîf dahı ol köşk kapusunda nigehbân idi. Anlar bununla ebr-i tîre ardında mihr-i sipîhr gibi pinhân gûyâ perde-i fânûs içinde şem ‘-i tâbân idi. Bu hâlde Hayâlî galebe-i keyfiyyetle münâsib-i hâl ba ‘z-ı ebyât okıyup ve bi ‘l-cümle keşf-i râz ve ‘arz-ı niyâz itdi. Dil-ber bu encümende bu vaz ‘dan âzurde-hâtır olup hâzırlar dehşetinden ve Hayâlî Beg satvetinden havf idüp izhâr idemeyüp ammâ gamze-künân, ser-fürû ve girih-i zülf ü çîn-i ebrû ile dahı kanâ ‘at idemeyüp ber-muktezâ-yı istignâ-yı hûbi ve celâl-i kemâl-i mahbûbî zîr-i leb harf-zenân ve ta ‘ne-künân, dehân-cenbân oldu. Hayâlî Beg çün dil-berün sevdiğine vâkıf oldu, bedîheten bu matla ‘ı didi okudı ve ‘ârîf oldu.

Matla ‘: Nigârün itdügi düşnâm nâ-geh zevk-i cânidür

Nice zevk itmeyem ki ‘âlem-i gayb armaganıdur

Hakîre nazîre tekellüf itdi, zuhûr iden hasb-i hâli nazîre zımnında bu vech ile edâ itdüm, okıdum.

Matla ‘: Rakîb-i dîv kim kasr-ı nigârün pâsbânıdur

Belâ-yı nâ-gehânîdür kazâ-yı âsmânîdür” (AÇT, 2010: 1551).

Anekdotun geçtiği düğünde Bahtiyar adında bir Ermeni güzeli de vardır ve mecliste bulunanların duasıyla o gün müslüman olmuştur:

“Ol meclisde Bahtiyâr nâm bir Ermeni güzeli vardı ki etrâf-ı kûyî eşk-i hûnîn-i ‘uşşâk ile gül-i Ermenî ve seng-i âstânî ‘ayn-ı ‘akîk-i Yemenî idi anun deyr-i ‘ışkında

Li-muharririhî: Şeb-i ezrak-pûş ruhbânıydı gûyâ

Meh-i nev koltugında zer çelîpâ

Şîrîn ki diyâr-ı Ermen ‘e hüsrev-i hûbândı, bu kuhsâr-ı fûrkatde Ferhâd gibi seng-i hasretle sîne-kûpândı; destâr-ı mâ ‘i altında çihresi ki nümâyândı, gûyâ ki tâk-ı nîlgûn-i âsmânda âftâb-ı tâbândı yâhûd burc-i âbîde mâh-ı dırahşândı. Âhir bereket-i du ‘â-yı ‘uşşâk ile ol mâh-ı Ermen ‘de nûr-ı îmân berk urup müselmân oldu. Nâr-ı Eymen ‘den bedel nûr-ı îmân oldu. Ol meclisde Hayâlî Beg ‘ün nazarı ana tokınup bu matla ‘ı nazm itdi.

*Matla': Yine bir mug-peçe mihrünün oldum zâr u şeydâsı
Baş egmez âftâb-ı 'âleme zerrîn çelipâsı" (AÇT, 2010: 1551-1552)¹²⁴*

Âşık Çelebi'nin yukarıdaki anekdotta yer verdiği mekân tasvirleri ve anlattığı hadiseler, okuyucunun zihninde sapkın bir toplum imajı oluşturmaktadır. Açık açık gayriahlâkî ilişki ve ayyaşlık mesajları veren bu tasvirler ve mekânda bulunan güzeller (!) hakkında sarf edilen ifadeler, divan şiirinin soyut ve sembol yüklü dili içinde belki tevil edilebilir. Ancak buradaki somut ifadeler, nesirle yazılmış bu metinde tevil ve yorumu güçleştirmektedir.

5.2.2. Sadrazamları ve Beyleri Kanunsuz ve Gaddar Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar

Osmanlı vezirleri hakkında ahlâksız ve sapkınlık mesajları barındıran yukarıdaki anekdotların yanında kanunsuz ve gaddar kişiler olarak gösterildikleri anekdotlar da anlatılmaktadır. Bu bölümde ele alınan anekdotlarda adı en çok geçen şahıs Kanunî Sultan Süleyman'ın veziri, damadı, sadrazamı ve yakın arkadaşı İbrahim Paşa'dır. Bölümde yer alan üç anekdotun ikisinde İbrahim Paşa; kanunsuz, gaddar, işkenceci, ilkel ve vahşi biri gibi tasvir edilmektedir. Diğer bir anekdotta ise Diyarbakır'da beylerbeyilik yaptığı bilgisi verilen Mehmet Paşa'nın ilkel ve vahşi uygulamaları anlatılmıştır.

5.2.2.1. Kanunî'nin Sadrazamı İbrahim Paşa'yı Kanunsuz, Gaddar, Vahşi ve İlkel Biri Olarak Gösteren Anekdotlar

Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı'nda Kanunî Sultan Süleyman'ın veziri İbrahim Paşa'yı olumsuzlayan iki anekdot yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nde sadrazamlık makamına kadar yükselmiş ve hanedanın damadı payesine erişmiş olan İbrahim Paşa, Gelibolulu Âlî'nin anlattığı bu anekdotlarda, acımasız, adaletsiz ve tahammülsüz bir şahıs olarak tasvir edilmektedir.

İlk anekdota göre Vezir İbrahim Paşa, Hasbî mahlaslı şaire, işlediği bir cürümden dolayı, işkence edilmesini emreder. İşkence görevini verdiği subaşı o gece,

¹²⁴ Anekdot hakkında ayrıca bk. Korkmaz, 2012: 175.

“işkence örfünün bütün çeşitlerini eda etmeye” gayret eder; fakat Hasbî, çektiği acıyı edebî bir beyitle ifade edince insafa gelir ve işkenceyi bırakır:

“İbrahim Paşa merhûmun evâ’il-i vezâretinde bir fesâdda bulunmuş. İstanbul subaşısına habse virilüp işkence itmesi murâd olunmuş. Ol şeb ki mezbûri bağlayup kollarından asarlar. Ya’ni ki ‘örf-i işkence envâ’ını edâ itmege sa’y iderler. Hasbî bedihe bu matlaı dimiş. Subaşı az çok ehl-i tab’ olmakla rahm eylemiş. Ol matla’ budur.

Beyt: Derd-i dâg-ı ‘ışk kim itmez tahammül Kâf ana

Hoş döyer bu nâtüvân gönlüm benüm insâf ana” (GAT, 1994: 207).

O gece subaşının kızlarından biri ansızın vefat eder. Aslında bu vefat Hasbî’nin de günahsız olduğuna işarettir. Ertesi gün Hasbî’yi yanına alan subaşı paşanın huzuruna çıkar. Ettiği türlü işkencelere rağmen Hasbî’ye suçunu itiraf ettiremediğini bildirir. Huzura gelirken “Allah’ın hikmeti” ile Hasbî’nin gözü bir ağacın dalına takılıp yaralanmıştır. Paşa, şairin gözündeki yarayı merak edip sorunca, “Yerini beğenmedi, çıkmak ister sultanım.” cevabını alır:

“İttifâk ol gece subaşınınun bir kızı füceten vefât itmiş. Bu zikr olunan ‘âlâ’im ke’ennehû Hasbînün bî-günâhlığın isbât itmiş. İrtesi dîvâna iletüp nice dürlü işkence itdürdüm ikrar itmedi diyu sıyânet eyler. Hikmet Hudânundur Hasbînün yolca giderken bir dırahta tokunup bir gözü mecrûh olmuş. Paşa nazarına geldiği gibi Monla Hasbî gözün n’oldı diyu sormuş. Yirini beğenmedi çıkmag ister sultânım diyu cevâb virmiş” (GAT, 1994: 207).

Huzurunda bu durumda bile latife yapıyor olması paşanın “yumuşak olmayan tabiatına” aykırı gelir ve şair, bu defa da hapishanenin yolunu tutar. On yıl kadar hapis yatan Hasbî’nin mahlası “Habsî”ye döner:

“Hâlâ ki bu mahalde latife kasd itmesi vezîrün tab’-ı nâ-mülâyimine muhâlif gelüp senün gözüne dahi görinecek var ancak buyurmuş. Hattâ bunu mahbese gönderüp İstanbulla Üsküdar miyânındaki kal’â-i sagîre ki Ketayun Sarâyı diyu meşhûrdur ona gönderilmiş. On yıl mikdârı mahbûs olup Hasbî mahlasını Habsîye mübeddel kalmış” (GAT, 1994: 207).¹²⁵

¹²⁵ Bu anekdotu, tezkireci Âşık Çelebi de anlatmaktadır. Âşık Çelebi, Gelibolulu Âlî’nin anlattığına ek olarak Hasbî’nin kurtulması için devrin önde gelen şairlerinden Basîrî, Zâtî,

Gelibolulu Âlî, paşanın gaddarlığı ve zalimliğiyle ilgili başka bir hadiseye Figânî biyografisinde yer vermiştir. Anekdotla göre İbrahim Paşa, devrin şairlerinden Figânî'yi, kendisini eleştiren bir beyit söylediği gerekçesiyle tutuklatır. Önce şehri gezdirip teşhir eder, sonra da astırır:

*“Eshiyâ-yı dehrün in‘âm u ihsâm ile geçinüp ba‘zı bîkr mazmûnların
dâmenine el uzatmış bir fakîr iken erbâb-ı hased vezîr-i ‘asr olan İbrâhîm
Paşaya geçmişler*

*Beyt [Türkçesi]: Bu dünyaya iki İbrahim geldi; biri put kırdı, biri put dikti
beytini Figânî didi ‘ırz-ı vezâreti hâke yeksân eyledi diyu nifâk itmişlerdür.
Derd-mendi bir seher Tahta’l-kal‘ada ahz eylemişler. Evvelâ teşhîr idüp şehri
gezdirmişler. Ba‘dehû Balıkbâzârındaki dâra iletüp ber-dâr eylemişler (GAT,
1994: 256).¹²⁶*

Keşfi ve Kandî'nin İbrahim Paşa'dan Hasbî'nin affedilmesi için ricacı olduklarını fakat Hasbî'yi hapisten kurtaramadıklarını da kaydetmiştir:

*“İbrâhîm Paşa merhûmun ‘unfuvân-ı vezâretinde ve ‘unvân-ı siyâsetinde bir kan meclisinde
bulunup paşa ‘örf emr eyler. Subaşı odasına getirüp kolından asduğu gibi bu beyti bedîheten
söyler.*

Matla‘: Derd-i dâg-ı ‘ışk kim itmez tahammül Kâf ana

Hoş döyer bu nâ-tüvân gönlüm benüm insâf ana

*İttifâk subaşının kızı füc‘eten fevt olur, subaşı bunun bî-günâhlığına haml idüp halâs kasd
eyler. Paşaya iltüp vâfir ‘örf itdüm, ikrâr itmedi dir. Yolda gözi dahı bir ağaca dokunup
mecrûh olur. Hasbî ol cerâhat eleminden bîm-i mevt ile nîm-rûh olur. İrtesi paşa nazarına
geldükde paşa gözünü mecrûh görür. Mollâ Hasbî gözüne n‘oldı dir. Hasbî dahı sultânım
yirin begenmedi, çıkmak ister dir. Paşa dahı seniün gözüne görinecek var diyü yine habs
buyurur. Hasbî mahlasın tebdîl idüp Habsî diyü tahallus ider. Ol mahlas ile niçe kasâ‘id ü
gazeliyyâtı vardır. Şüyüh-ı şu‘arâdan Basîrî ve Zâtî ve Keşfi ve Kandî cem‘ olup divân
yolında paşayı selâmlayup her biri medh ü cerîdeler virüp halâsa şefâ‘at iderler. Paşaya rıfk
u mülâyemet gelmiş iken ba‘zı münâfiklar şu‘arâ sultânımı hecv ile korkıdurlar ola mı diyü
gamz iderler. Paşanın tünd-kâm-ı hâtırın meydân-ı gazabda tek ü tâze hemz iderler. Paşa
dahı pâdsâha ‘arz idüp derdmendi der-zencîr ü mukayyed ider. Üsküdâr karşusunda Ketâyün
sarâyı dimekle ma‘rûf kal‘ada mahbûs-ı ebed ider. On yıl anda mahbûs-ı ebed kaldı” (AÇT,
2010: 615-616).*

¹²⁶ Figânî'nin söylediği bir beyit sebebiyle İbrahim Paşa tarafından öldürtülmesi hakkında diğer tezkire yazarlarından Latîfî, Riyazî ve Âşık Çelebi de anekdotlar anlatmışlardır. Bu tezkirecilerden Âşık Çelebi ve Riyazî'nin görüşü Gelibolulu Âlî ile aynıdır. Yani, Figânî aslında böyle bir beyit söylememiş, düşmanlarının iftirasına uğramıştır.

“Bu dünyaya iki İbrahim geldi / Biri put yıkan, biri put yapan oldu” beytinin Figânî'ye ait olmadığını söyleyen Âşık Çelebi (bk. AÇT, 2010: 1204) Figânî'nin İbrahim Paşa tarafından önce eşekle gezdirilerek teşhir edildiğini sonra da haksız yere astırıldığını anlatmaktadır:

Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı'nda Vezir İbrahim Paşa'yı kanunsuz bir kimse olarak tasvir etme geleneği bu anekdotla devam ettirilmektedir. Yazdığı bir eleştiri beyti sebebiyle asıldığını iddia ettiği Figânî'nin tarafını tutan yazar, 'Kanunî'nin vezirlerini 'kanunsuz' olarak göstermektedir.

Kendisini okuduğu eserin her söylediğine inanmaya mahkûm etmemiş, itici güç ve motivasyon olarak şüpheden faydalanan tarih ve edebiyat araştırmacıları, bu hikâyelerdeki tezadı hemen fark ederler. Zira anekdotlarda verilen mesajlara göre devletin nizamı için umumî kanunnameler hazırlatan (bk. Çakar, 2002: 262) ve tarihte "Kanunî" adıyla anılan Sultan Süleyman'ın veziri İbrahim Paşa, kanunsuz ve başına buyruk bir kimsedir. Bir başka deyişle adaletli olma iddiasıyla kanunlar hazırlatan bir padişahın, adaleti sağlama işini kendisi gibi düşünmeyen ve davranmayan ilkel insanlarla yaptığı telkin edilmektedir.

"Üç gündün sonra Tahte'l-kal'a'ya indüm Figânî şimdi bunda idi İstanbul subaşısı aldı gitdi didiler. Neyiki diyü haber sordum. Evvel ta'zîr itdiler ba'dehû eşege bindirüp teşhîr itdiler didiler. Sebebi nedür diyince iskeleye götürüp asdılar didiler. İskeleye varup maslûb gördük, libâs-ı hayâtı kâmet-i vücûdından meslûb gördük (AÇT, 2010: 1208-1209).

Riyazî de beytin Figânî tarafından yazıldığı haberinin sahte olduğunu ve Figânî'nin günahsız yere asıldığını söylemektedir:

Ba'z a'dası Vezir-i A'zam İbrahim Paşayı hicv itdi diyü miyân-ı 'âlemiyânda bu beyti işâ itmişler idi.

Beyt: [Türkçesi]: "Dünyaya iki İbrahim geldi; Biri put yıktı biri put dikti"

Bu haber-i sahte gûş-zede-i vezir-i Asaf-iktidar olıcak derd-mendi bi-günâh ber-dâr itmiş idi (RŞ, 1982: 186-187).

Latîfi ise Gelibolulu Âli, Riyazî ve Âşık Çelebi'den farklı olarak Figânî'nin "[Türkçesi:] Bu dünya kilisesine iki İbrahim geldi, biri put kıran oldu biri put diken" beytini söylemesi sebebiyle idam edildiğini iddia etmektedir. Hatta diğer tezkirecilerden farklı olarak bu beytin söylenme sebebini de anlatmıştır. Buna göre, Figânî bir gün "nun" redifli bir kaside yazarak İbrahim Paşa'nın huzurunda okur. İbrahim Paşa'nın kendisini dinlemediğini fark ederek üzüntüsünden bu Farsça beyti söyler. Figânî'nin söylediği bu beyit, İbrahim Paşa için dilden dile yayılıp söylenir olunca şair Figânî, İbrahim Paşa tarafından astırılır:

"Bu ümîd ü arzû ile kıdvetü'l-vüzerâ merhûm İbrâhîm Paşaya nûniyye bir kasîde diyüp 'izz-ı huzûrında okıdı. Kesret-i umûr-ı cumhurdan istimâ' u isgâsına zemân teng olmagın istimâ'ından imtinâ' gösterdikde muhkem müte'ellim ü mütezeccir olmagla bu beyti didi.

Beyt: "[Türkçesi:] Bu dünya kilisesine iki İbrahim geldi, biri put kıran oldu biri put diken"

Bu beyt-i meşhûrdur ki merhûm İbrâhîm Paşa hakkında sudûr idüp illerde bu beyt-i dahl-âmîz meşhûr ve dillerde mezkûr oldı. "[Türkçesi:] İki kişiyi aşan sır yayılır" mücibince efvâh u elsineye düşüp 'âlemde şüyü' u şöret buldı. 'Âkıbet kemâli zevaline sebeb olup "[Türkçesi:] insanın belâsı dili yüzündendir" fehvâsınca zebân ki şekl-i ziyândur dili ucından cihân-ı vasî'de yerini dâr ve sırr-ı ene'l-hakdan râz açmadın iledüp Mansûr-vâr berdâr itdiler" (LT, 2000: 439).

5.2.2.2. Diyarbakır Beylerbeyi Bıyıklı Mehmet Paşa'yı Kanunsuz ve Vahşi Biri Olarak Gösteren Anekdot

Âşık Çelebi tarafından Duhânî biyografisinde yer verilen bir anekdotta Diyarbakır'da beylerbeyilik yapan Mehmet Paşa'nın ilkel ve vahşi uygulamaları anlatılmıştır.

Anekdotu göre, Fatih Sultan Mehmet'in son dönemlerinde Acem diyarında ilim tahsil eden Duhânî, Sultan II. Bayezid döneminde silahdar, Yavuz Sultan Selim döneminde ise silahdarlar kâtibi olur. Diyarbakır fethedilince de Diyarbakır beylerbeyi olan Bıyıklı Mehmet Paşa'nın defterdarı olarak görevlendirilir. Bir gün, Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa tarafından bir tımar erine verilmesi emredilen haksız paraya karşı çıkar ve Bıyıklı Mehmed Paşa ile tartışırlar. Aralarında çıkan tartışmayı ve beylerbeyinin tutumunu bildirmek üzere toparlanıp İstanbul'a doğru yola çıkan Duhânî, Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından arkasından gönderilen harami kılıklı adamlarca, Mardin yakınlarında öldürülür:

“Sultân Mehemed evâhirinde diyâr-ı ‘Aceme varup tahsil-i ‘ilm idüp Sultân Bâyezîd evâ’ilinde geldükde babası silâhdâr olduğu takrîb ile yigirmi akça ile silâhdâr idüp Sultân Selîm-i merhûm silâhdârlar kâtibi idüp Diyârbekr’i feth itdükde beglerbegiligi kapusın kapayı Bıyıklı Mehemed Paşa’ya virüp Duhânî’yi defterdâr eylemişler iki bin akçalık tîmâr erine iki yüz bin akça ile Hısn-ı Keyfâ sancagın vir diyüp Duhânî muhtâc-ı ‘arzdur didükde herze söyleme yaz diyüp ol dahı herzeyi söyleyen söyledi diyüp dîvândan kalkup ol gün İstanbul’a müteveccih oldukda Mardin kurbında ardından yüz nefer harâmî şeklinde kimesneler gelüp kırk âdemi ile kendüyi katl eylemişlerdür. Bıyıklı Mehemed Paşa Deli Bahâ’ü’-d-dîn nâm kimesneyi gönderüp öldürtdi, İstanbula gelüp pâdşâha ba’z-ı ahvâl keşf ide diyü havf itdi dirler” (AÇT, 2010: 512).

5.2.3. Sadrazamlar, Vezirler, Beyler ve Paşalar Hakkında Olumsuz İçeriğe Sahip Diğer Anekdotlar

Bu bölümde yer alan diğer anekdotlarda Osmanlı vezirlerinin basiretsiz, kıskanç, adaletsiz ve ikiyüzlü; bey/paşalarının ise ayyaş, dengesiz, riyakâr ve torpille iş yürüten kimseler olarak anlatıldığı anekdotlara yer verilmiştir.

5.2.3.1. Sancak Beylerinden Hayâlî'yi Ayyaş Dengesiz Biri Olarak Gösteren Anekdote

Hayâlî, Kanunî Sultan Süleyman devrinde yaşamış ve tezkirelerde, “*diyar-ı Rum'un sultânü'ş-şuarâsı*” olarak şöhret bulmuş önemli bir şairdir.¹²⁷ *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*'nda, Kandî biyografisinin anlatıldığı kısımda Hayâlî hakkında sarhoş, çabuk sinirlenen ve kolaylıkla başkalarının malına tecavüze yeltenen bir imaj çizilmektedir.

Anekdota göre Hayâlî Bey, kendisi hakkında bir tarih düşen Kandî'ye sinirlenir. Bir iki şişe şarap içtikten sonra eteğine taş doldurur ve Kandî'nin dükkânını taşlar:

“Kandî 'ale'l-fevr

Mısra': “Geçmez oldu Hayâliyâ hulkun” târîhini didi. Sâ'ir şu'arâ hasedlerinden bu mısra'a şöhret virdi. Vaktâ ki Hayâlîye mün'akis oldu. Bir iki şişe mey nûş idüp dâmenini taşla doldurdu.

Nazm: 'Âşık-ı dîvâne oldur 'ışk bâzârında kim

Bu tokuz mînâyı sır bir seng-istignâ ile

*nev-güftesini okıyarak Kandî'nün dükkânını taşa tutdu. Cümle şişelerini kırup zîb ü zînetini tağutdu” (GAT, 1994: 260).*¹²⁸

Kanunî Sultan Süleyman'ın sohbet arkadaşı ve devrinin büyük şairi Hayâlî, kendi biyografisinde yer verilmeyen yukarıdaki anekdotta, sarhoş ve serseri bir tip olarak karşımıza çıkar. Anekdoteun verdiği mesaj elbette açıkça anlatılandan ibaret değildir. Telkin edilen düşünce, Sultan Süleyman'ın sohbet arkadaşı olan birinin sarhoşlukla şöhret bulmasının “normal” olduğu ve kendisi hakkında yazılan bir mısrayı bahane ederek bir başka şairin iş yerini yerle bir edebileceğidir. Nitekim

¹²⁷ Hayâlî Bey'in Kanunî Sultan Süleyman'ın sohbet arkadaşı olduğuna ve sancak beyliği görevinde bulunmuş olabileceğine daha önce de değinilmişti. (Bk. 5.2.1.3. başlıklı kısım).

¹²⁸ Aynı anekdota Âşık Çelebi de yer vermiştir:

“Kandî-i Müverrih: Hayâlî Beg-i merhûma 'ulûfe olup başdan ve gerdeninden tavk-ı Hayderî ve kollarından kullâb-ı kalenderî gitdikde Kandî hasedinden

Mısra': Ey Hayâlî halka geçmez oldu âh

diyü târîh didükde Hayâlî işidiüp birgün mestâne dâmenin taş toldurup gelüp Kandî'yi taşa tutdu Kandî topa tutulmuş maymûna dönüp kaçdı” (AÇT, 2010: 1329-1330).

şuara tezkirelerinde Osmanlı sultanlarının sohbet arkadaşlarını ayyaş ve dengesiz kimseler olarak tasvir etme âdeti bu anekdotta da görülmektedir.

5.2.3.2. Hayâlî Bey’i Kıskanç ve Riyakâr Biri Olarak Gösteren Anekdot

Bir önceki anekdotta dengesiz ve ayyaş bir tiplikle sunulan Hayâlî Bey’in *Künhü’l-Ahbâr’ın Tezkire Kısmı*’nda yer alan bir başka biyografide (yine kendi biyografisi değil) kıskanç ve riyakâr biri olarak tasvir edildiği görülmektedir.

Hayretî biyografisinin anlatıldığı kısımda yer alan anekdota göre Vezir İbrahim Paşa, Hayretî’yi iyi bir makama getirmek istemektedir. Bu niyetle Hayretî’nin hemşehrisi olan Hayâlî Bey’e danışır. Hemşehrisinin ilerleyecek olmasını kıskanan Hayâlî, hemen Hayretî’ye ait bir beyti okuyarak İbrahim Paşa’yı bu fikrinden soğutur:

“Menkûldur ki vezîr İbrâhîm Paşa mezbûrî [Hayretî] ilerü çekmek bâri ze’âmet pâyesine çıkarup mahsûd-ı akrân itmek kasdına bir gün Hayâlî Bege sormuş. Hem-şehrün olan Hayretîyi nice bilirsün diyu su’al eylemiş. Mezbûr dahi medh yüzünden kadh idüp bir himmeti bülend mîr u vezîr sohbetinden nefretle ‘uzlet-pesend fakîrdür ki bu yakında nazm itdügi eş’ârından işbu matla’ı hüsn-i hâline şâhid-i dil-pezîrdür diyu haber virmiş. Ya ‘nî ki Min nazmihî: Ne Süleymâna esîrüz ne Selîmün kulıyuz Kimse bilmez bizi bir şâh-ı kerîmün kulıyuz nev-güftesini okımuş. Mezbûr Paşa ki terbiyet-i bulegâda bir mukalled ü galatbahşâ devletlü idi. Matla’-ı mezbûrdan reng pezîr olmuş. Hayretînin hüsn-i terbiyetinden ferâgatla dil-gîr olmuş. Küllice ragbet ü iltifât ümîdinde iken bir bî-hâsıl tîmârla behremend olmuş” (GAT, 1994: 208).¹²⁹

¹²⁹ Anekdotu Kınalızâde Hasan Çelebi de, Hayretî biyografisini aktarırken, benzer bir içerikle yer vermiştir:

“Evâ’il-i hâlinde Vezîr-i Deryâ-nevâl İbrâhîm Paşaya virdügi kasîde-i bî-misâli beyne’l-cumhûr meşhûrdur. Rivâyet olunur ki bir gün paşa-yı mezbûr Hayretîye lutf u mekremet ü ihsân ve terbiyet kasdın idüp Hayâlîye hemşehrün Hayretîyi bilür misin didükde ‘âdet-i ebnâ-yı zemân üzre ki mübâ’adet ü mügazat-ı ihvânda birâderân-ı Yûsufdan eşeddür. Vezîr-i mezbûrun manzûr-ı mekârim-i mevfûri olmak ihtimâlından hased ve bâb-ı lutf-ı vezîr-i kâmyâbı sedd idüp bilürüm ‘âlem-i istignâda kayd-ı dünyâdan sevr-misâl âzâde ne ümmîd-i mansûb ve ne sevdâ-yı hizmet-i pâdşâh şehbâz-ı tab’ı bî-ser ü sâmânlık ile özge hevâdadur. Bu esnâda bir a’lâ-gazel dimişdür. ‘Ale’l-husûs matla’ı gâyetde latîf ü hoşterdür. Hattâ dahi nazîre dimek müyesser olmadı diyüp bu matla’ı okur.

Kıskançlık, tek başına insani bir durum olarak değerlendirilebilir ve normal karşılanabilir; fakat burada anlatılanlar Hayâlî Bey hakkında bir önceki kısımda (5.2.3.1. başlıklı bölüm) anlatılan anekdotla birlikte düşünüldüğünde, şahsın karakter bakımından zaafı olan biri olarak tasvir edildiği, dolayısıyla olumsuzlandığı sonucuna varılır.

Ayrıca, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*'ndaki Hayretî biyografisinde yer alan bu anekdot, aynı eserin Hayâlî biyografisindeki bilgilerle çelişmektedir. Zira Gelibolulu Âlî, Hayâlî Bey'in biyografisini anlattığı kısımlarda Hayretî, Usûlî ve Hayâlî Bey'in yakın arkadaş olduğundan bahsetmektedir (Bk. GAT, 1994: 213). Bu durumda Âlî, ya birinci bilgide ya da ikinci bilgide doğruyu söylememektedir. Veya Hayâlî Bey'i yakın arkadaşlarını makam uğruna kolayca satabilen riyakâr biri olmakla itham etmektedir.

5.2.3.3. Sultan Murat'ın Vezirlerini Kıskanç ve Fesat Kimseler Olarak Gösteren Anekdot

Sehî Bey'in Şeyhî biyografisinde yer verdiği anekdota göre Sultan Murat, Şeyhi'yi çok liyakatli görüp veziri yapmak ister. Huzurdaki vezirler ise durumu

Matla': Ne Süleymâna esîrüz ne Selîmün kulıyuz

Kimse bilmez bizi bir şâh-ı kerîmün kulıyuz

Pâdşâh dahı mezbûra cüz'î tîmâr emr idüp ol dahı dil-i bîmârına bu makûle ile tîmâr olunmaz diyü kabûl itmeyüp ümerâ-yı nâmdârın beglerine gâh Yahyâlı gâh Mihâlli Beglerine hizmet ve anlar ile muvâneset ü ülfet idüp ol mennân-ı bî-minnet ve kerîm-i bî-zînet hazretleri virdüğü kuvvet-i lâ-yemûtle kanâ'at itmiş idi" (KHÇT, 2009a: 259-260).

Hayâlî Bey'in karakter bakımından zaafı olan biri olarak tasvir edildiği yukarıdaki anekdot, Âşık Çelebi'nin eserinde yer alan Hayretî biyografisinde de anlatılmıştır: "*İbrâhîm Paşa-yı merhûma virdüğü kasîdesi meşhûrdur. Paşa hayli himmet ü hüsn-i nevâziş ü terbiyyet kâsd idüp bir gün Hayâlî'ye hem-şehrün Hayretî'yi bilür misin demiş. Hayâlî bilürem ne pervâ-yı câh u mansıb ve ne hizmet-i pâdşâh u mülâzemet-i paşadadır 'âlem-i istignâdadur, perîşânlık ve bî-ser ü sâ mânîliğle özge hevâdadur. Hatta bu yakınlarda bir gazel demişdür bir a'lâ matla'ı vâkı' olmuşdur ki nazîre diyemedüm demiş. Paşa-yı merhûm nedür didükde,*

Matla': Ne Süleymâne esîrüz ne Selîmün kulıyuz

Kimse bilmez bizi bir şâh-ı kerîmün kulıyuz

matla'ın okıyup ol şeh-süvâr-ı nat'-ı vezâret meydân-ı ihsâna at salup Hayretî'nün ruh-ı âmâlınden nikâb açmak isterken bu fi'l-hâl ferzîn gibi kec-revlük idüp fitne piyâdelerin sürüp açmazdan kiş dir. Nâ-puhtelik idüp paşanın dik-i cûşân-ı lutfına bârid sözler ile sovu su katup sovuudur. Ol sahib-nazar bunun hâlîne iki göz ile bakmak isterken efsâne-i pür-füsûn ile hâb-ı gafletde uyudur" (AÇT, 2010: 640).

kıskanarak padişaha, “*Hele bir Nizâmî’nin Hamse’si gibi bir kitap oluştursun, sonra vezir yaparsınız*” diyerek Şeyhî’nin hak ettiği mertebeye ulaşmasına mani olurlar:

“Merhûm Sultân Murâd Han-ı Gâzî rahmetu’llâhi ‘aleyh musahabet-i şeref-bahşları ile münâsebet idüp anlar dahi Mevlânâ Şeyhîde ziyâde zekâvet ü fetânet ve idrâk-i pâk görüp begenüp vezîr idinmek murâd idindi. Reşkten müfsid ifsâd idüp ittifâk nifâk sûreti ile “Hamse-i Nizâmî gibi bir kitâb dimege irtikâb eylesin görelüm ba’dehu vezîr idesin” diyü ilkâ vü igvâ idüp (...)” (SBT, 2010: 132).

5.2.3.4. Sadrazam Mehmed Paşa’nın Yalan ve İftira ile Adam Katlettiren Biri Olarak Gösterilmesi

Kınalızâde Hasan Çelebi’nin anlattığına göre, Kanunî Sultan Süleyman’ın Budin Beylerbeyi olarak atadığı ve güçlü, kuvvetli biri olmasıyla; cesaretiyle tanınmış Sifâlî, devrin veziriazamı Mehmed Paşa’nın bir iftirasıyla katledilmektedir:

“Acâ’ib-i te’sîrât-ı in ‘ikâs-ı devr-i eyyâmıdandır ki mezbûr şecâ’atde Rüstem-i zemân iken Vezîr-i a’zam Mehmed Paşa merkûmı muhannes ü cebândur diyü merhûm Sultân Süleymân Hâna nemîmet ile meşâri’-i hâtır-ı ‘âtırların gubârnâk idüp âhirü’l-emr tîg-i siyâsetle merkûmı helâk itdürdi” (KHÇT, 2009a: 393).

Anekdotta Sultan Süleyman’ın kendisine söylenenlerin arkasını aramadan, sıradan iftiralara kulak asarak, basit sebeplerle değerli insanları öldürtebildiği görülmektedir. Bu anekdotta da, adaletli olma iddiasıyla kanunlar hazırlatan bir padişahın adaleti sağlama işini kendisi gibi düşünmeyen ve davranmayan ilkel insanlarla yaptığı telkini ön plandadır.

5.2.3.5. Lâlâ Mustafâ Paşa’nın Torpille İş Yaptığına Dair Anekdot

Kınalızâde Hasan Çelebi, Zeynî biyografisinde yer verdiği bir anekdotta, şairin hiç hak etmeden, babasının arkadaşı Lâlâ Mustafa Paşa’nın torpili sayesinde müderris olduğunu söylemektedir:

“Lâlâ Mustafâ Paşayla babasının hukûk-ı sâbıkası olmağla bagteten Mahmûd Paşa medresesin ihsân itdükde sâ'ir-i tullâb ol vezîr-i kâmyâba gulüvv idüp hayli güft ü gû itmişler idi” (KHÇT, 2009a: 359).

5.2.3.6. Vezir Zeynel Paşa'nın İkiyüzlü Bir Şahsiyet Olarak Tasvir Edilmesi

Âşık Çelebi, anlattığı bir anekdotta Yavuz Sultan Selim'in vezirlerinden Zeynel Paşa'yı ikiyüzlü davranmakla itham etmektedir. Şevkî-i Sâni biyografisinde yer alan anekdotun kaynağı da Şevkî-i Sâni'nin kendisidir.

Anekdotu göre Şevkî ile Sultan Selim, Trabzon'dan tanışmaktadırlar. Şevkî sonraları Bursa'ya yerleşir. Yıllar sonra Sultan Selim, av bahanesiyle Bursa'ya geldiğinde, selamlama esnasında Şevkî'yi görür ve tanır. Yanında bulunan veziri Zeynel Paşa'ya göstererek *“Bizim Şevkî değil mi?”* diye sorunca Zeynel Paşa, *“Bu o değildir, Şevkî öldü”* diye cevap verir. Merasimden sonra Zeynel Paşa'nın yanına varan Şevkî, vezir tarafından, *“Miskin, hâlâ sağ mısın?”* sualiyle karşılaşır ve güzelce ağırlanır:

“Merhûmun her zemânda ‘unvân-ı hikâyâtı ve mefhâr u mübâhâtı buydı ki Sultân Selîm-i merhûm Dırabzın'da beni bilürdi. Niçe yıldan sonra Burusa'ya şikâre geldiler, şehir halkı ile istikbâle çıkduk. Zeynel Paşa ile yanaşmışlardı. Çün hazret-i pâdşâh selâm yirine geldi nâ-gâh bana şâhâne nigâh kıldı, teşhîs idüp ism ü resmümi bildi. Zeynel Paşa'ya bizüm Şevkî degül mi diyü gösterdi. Zeynel Paşa dahı bu ol degüldür ol ölmüşdür diyü pâdşâha şübhe virdi. Çünkü otaklarına nüzül idüp asâyış itmişler. Zeynel Paşa'ya vardum, beni görüp miskîn dahı sag mısın diyü hâlüm ü hâturum sordı gâyet ri'âyet itdi” (AÇT, 2010: 1450).

5.2.3.7. Basîrî'nin Lakaplarla Dolu Kitabını Bir Vezire Sunması

Âşık Çelebi, Basîrî'nin bir kitap yazdığını ve bu kitabı, o sıralar saraya damat olmaya hazırlanan bir vezire sunduğunu anlatmıştır. Basîrî, kitabında devrin ileri gelenlerini, lakaplarına da münasip gelecek şekilde, bazı makamlara atamakta; sonra verdiği lakaplarla dalga geçmektedir.

Anekdotaya göre vezir, söz ve sanata karşı meziyetleri olan birisi olduğundan kendisine sunulan kitaptan çok hoşlanır. Hatta Basîrî'ye, *“Herkes makâm mansıp dağıtmışsın, bu kadar mansıp içinde bize bir mansıbı çok mu gördün?”* diye sorar. Bunun üzerine Basîrî, *“Sultanımın hâline uygun gördüm ve Sultanönü sancığını verdim”* diye cevap verir:

“Merhûmun letâ’ifi kesîr ü meşhûrdur ve lisân-ı havâss u ‘avâmda mezkûrdur. Cümleden biri erbâb-ı elbâbdan ashâb-ı elkâba lakablarına münâsib menâsıb tevzî itmişdür. Meselâ Müselmân Hasan’a İmânhisârı, Uzun Muslihü’-d-dîn’e Boyâbâd, Haşarı Hasan’a Çıbıkâbâd, Köpek Bâlî’ye Yalakâbâd ölünce çih dimeyeler ol dahı bizüm günâhımızu ‘afv ide. Sarı Gürz’e Kızılağaç, Oturak Süpürge Şücâ’a Akserây, Kartal’a Kuzguniyye medresesi begenürse hoşest begenmezse kuşest. Âhî’ye Göynük, İlsüz Oglı’na il yazıcılığı Basîrî’ye Alacahisâr kezâ ve kezâ. Bu risâle-i bedî’ü’l-makâleyi itmâm itdükde bir vezîre sunar ki ol zemânda sultânlardan birini alup düğün tedârikinde imiş. Meger vezîr erbâb-ı tab’a mâ’il ve mezâyâ zevkı derecesine vâsıl imiş. Monlâ Basîrî yârâne mansıblar virmişsin bize hisse yok mu bu kadar mansıp içinde bize de bir mansıp çok mu dir. Merhûm ‘ale’l-fevr sultânımın hâline muvâfık gördüm Sultanöni sancagın virdüm dir” (AÇT, 2010: 422, 423).

6. BÖLÜM: KAZASKERLER, KADILAR VE DİĞER HUKUK ADAMLARIYLA ADAMLARIYLA İLGİLİ ANEKDOTLAR

Çalışmanın bu bölümünde kazaskerler, kadılar ve diğer hukuk adamlarıyla (naip vb.) ilgili şuara tezkirelerinde yer alan anekdotlara yer verilmiştir. Osmanlıda kadı'nın temel görevi şer'î hukuku uygulamaktır. Kadıların aslî görevlerinin yanında sorumlu oldukları başka önemli işler de vardır. İlber Ortaylı, Osmanlıda kadıların yürütmekte olduğu işleri şöyle izah etmektedir:

“Her halükârda şer’î hukukun uygulayıcısı olan kadı’nın tek görevi yargı değildi. Sanatkâr ve esnafın kontrolü, lonca düzeninin, yönetiminin ve bununla ilgili kuralların gözetimi, şehrin ekonomik hayatıyla yakından ilgili olarak fiyat tesbit ve kontrolü, diğer yandan şehirlerin alt yapısal tesislerinin denetimi, imar nizamının korunmasını gözetmek, vakıfların yöneticilerini denetlemek, bu konudaki atamalarla ilgili olarak arzda bulunmak gibi, hepsi ayrılmaz bir bölüm teşkil eden çeşitli görevleri vardı. Asayiş konusunda subaşı, asesbaşı gibi görevlilerle yakın işbirliği içindeydi. Gene bölgesinin din işleri personelinin ataması için ilgili mercie onun arzı gerekirdi” (Ortaylı, 1976: 96).

Yine Ortaylı'ya göre bir insanın Osmanlıda kadı olabilmesi için bazı önemli vasıfları taşıması gereklidir. Buna göre kadılarda aranan şartlar şöyledir: *“a) Reşid olmalı b) Temyiz kudretine sahip olmalı c) İman sahibi ve âdil olmalı d) Hukuki ehliyet, muamele kabiliyetine sahip olmalı e) Bi-taraf olmalı f) Nesebi sahih olmalı g) Yeterli derecede hukuki bilgi sahibi olmalı h) Erkek olmalı.”* (Ortaylı, 1975: 118).¹³⁰

Şuara tezkirelerinde yer alan anekdotlarda ise kadılar yukarıda anlatılan vasıf ve şartları taşımamaktadır. Padişahlar, vezirler, müderrisler ve din adamları gibi kadılar da tezkirelerdeki olumsuzlayıcı içerikli anekdotlardan nasibini almıştır. Zira bu bölümdeki 33 anekdotun sadece ikisi olumlu mesajlara sahiptir. Yani Osmanlıda

¹³⁰ Osmanlıda kadılık müessesesi ve kadıların vasıfları için ayrıca bk. A. Refik Gür, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi*, İstanbul 2015, ss. 49-52.

adaleti sağlamakla görevli olan zümre hakkında Şuara tezkirelerinde yer alan anekdotların % 94' olumsuz telkin ve mesajlar barındırmaktadır. Hukuk adamlarıyla ilgili anekdotlardaki olumsuzlayıcı telkin ve mesajların konularına göre sayısal/istatistiksel dağılımı “Sonuç ve Değerlendirmeler” başlığı altında Şekil 6.'da gösterilmiştir.

6.1. KAZASKERLER, KADILAR VE DİĞER HUKUK ADAMLARIYLA İLGİLİ OLUMLU İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR

Bölümün girişinde de değinildiği üzere şuara tezkirelerinden kadılar ve diğer hukuk adamlarıyla ilgili olumlu içeriğe sahip iki anekdot tespit edilmiştir. Âşık Çelebi'nin kaydettiği bu iki anekdottan birincisinde İşretî mahlasıyla şiirler yazan bir kadı'nın Seyit Battal Gazi Tekkesini ıslah etmesine yer verilirken ikinci anekdotta kadı naipliği yapan Mahremî'nin arkadaşlarının selameti için ettiği duanın kabul olması anlatılmaktadır.

6.1.1. Kadı İşretî'nin Ahlâksızlığa Batmış Bir Tekkeyi Mescide Çevirmesi

Âşık Çelebi'nin anlattığı kadılarla ilgili olumlu mesajlar barındıran bir anekdotta Seydi Gazi Tekkesinin (Seyit Battal Gazi Tekkesi) Eskişehir kadısı İşretî tarafından ıslah edildiğine yer verilmektedir.

Anekdotu göre İşretî'den önce haydutların, isyancıların, kötü ve ahlâksız insanların, mekânı olan tekke (bk. AÇT, 2010: 1082) İşretî'nin emri ile ilim ve irfan yuvasına dönüştürülmüştür:

“Hikmet Allâh'un ve mu'cize Resûla'llâh'undur sırr-ı 'ilm ü rûhâniyyet-i 'ulemâ vü gayret-i şer' ü şeref-i kazâ te'sîr idüip mezkûr 'İşretî Eskişehir kâzîsi iken ol zâviyeyi tefîş itdi. Habâsetlerinden mâl-ı vakfa gadr u hıyânetleri ve ol ehl-i cenâbetlerin cebâbetlerinde nice cinâyetleri zâhir olup tafsîl-i ahvâl ma'rûz-ı 'arsa-yı pâdşâh-ı 'adâlet-me'âl oldukda buyurdılar ki ol mahal mescid ü menâr ve câygâh-ı 'ilm-i pür-envâr olup ol battâl-hâne medrese-i erbâb-ı iştigâl olup ve abdâlun ahvâli 'ilme ibdâl oluna” (AÇT, 2010: 1082).

6.1.2. Naip Mahremî'nin Duasının Kabulünü Anlatan Anekdot

Âşık Çelebi'nin anlattığı bir başka anekdotta kadı naibi Mahremî'nin arkadaşlarının selameti için ettiği duanın kabul olmasına yer verilmektedir.

Anekdotaya göre Mahremî, Esîrî'ye arkadaşlarından Seydi Ali Çelebi (Kâtîbî) ile Nakkaş Haydar'ın (Nigârî) nerede olduklarını sorar:

“Esîrî ki sâbıkda mezkûr olmuştur anda sâkindür anunla İstanbul ü Kalata'nun ve Hayrî'd-dîn Paşa ile giden tonanmanın hem-demlerinden ve Kâtîbî mahlas Tershâne kâtibi Seydi 'Ali Çelebi'nün ve Nigârî mahlas hassa re'islerinden Nakkaş Haydar'un ki mahallinde mezkûr olsa gerekdür ve sâ'ir yârânun ahvâlin sorar” (AÇT, 2010: 786).

Esîrî, Hayrettin Paşa'nın hizmetinde olduklarını ve Tunus'a gitmek için donanmayla yola çıktıklarını söyler. Bunun üzerine Mahremî gusül abdesti alıp iki rekât namaz kılar ve arkadaşlarının sağ salim dönebilmesi için dua eder. Uluların, velilerin ruhlarından yardım ister:

“Esîrî cevâb virüp Hayrî'd-dîn Paşa tonanma ile Tunus'a 'azîmetde ve Seydi 'Ali Çelebi vü Nakkaş Haydar anunla bile hizmetdedür diyü haber virür. Mahremî işidüp vahşet-i gurbet galebe idüp gusl idüp iki rek'at namâza âgâz ider. Ba'dehû yâ Rab bana yârândan ba'zın irişdirüp dest-res eyle Nûh-ı nebî hürmetiçün ve sefîne-i Nûh gibi olan evlâd-ı resûl kurbetiçün diyü tazarru' u niyâz ider gâh ricâl-i gayb dâ'iresiyle da'vet ve gâh ervâh-ı aktâb u abdâldan istimdâd-ı himmet ider” (AÇT, 2010: 786).

O esnada Seydî Ali Çelebi ile Nakkâş Haydar İstanbul'a dönmektedirler. Ters bir rûzgâra kapılıp Kapıönü'ne doğru yönelirler. Orada Esîrî ve Mahremî beklemektedir. Arkadaşlarının sağ salim döndüğünü fark eden Mahremî, duasının kabul olduğunu anlar, ellerini yüzüne sürer ve şükür secdesi eder:

“Ol hâl imiş ki Seydî 'Ali Çelebi ve Nakkâş Haydar gemilerle gelürken rûzgâr nâ-hemvâr olup bunları hilâf semtine sevk idüp sehl zemânda Kızılhisar Kal'ası peydâ olur. Giderek Kapuöni'nde Esîrî vü Mahremî âşkâr olurlar. Tarafeynden hiss-i basarı kayak gibi biri birine çatılup anlar bunu bunlar anı fark eyledükde Mahremî du'ası kabûl olduğu şükrânesine el yüzüne sürer ve secde-i şükr ider” (AÇT, 2010: 786).

6.2. KAZASKERLER, KADILAR VE DİĞER HUKUK ADAMLARIYLA İLGİLİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR

Bölümün girişinde bahsonulduğu üzere bir insanın Osmanlıda kadı olabilmesi için bazı önemli vasıfları taşıması gerekmektedir. Ayrıca şer'î hukukun uygulayıcısı olan kadıların bu aslî görevinin yanında sorumlu oldukları başka önemli işler de vardır. Fakat bu bölümde tasnif ve tenkit edilen anekdotlarda tezkire yazarları Osmanlı kadılarının seçiminde hiçbir kıstas aranmadığı, kadıların sahip olması gereken bu vasıfların önemsiz ve gereksiz olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Üstelik kadıların olumsuzlandığı, hukuk ve adalet sisteminin çürümüş bir vaziyette gösterildiği bu anekdotlar, Osmanlı'nın gerileme dönemlerinde değil; yükselme devrinde yazılan eserlerde bulunmaktadır.

Bu bölümde yer alan 31 olumsuzlayıcı içerikli anekdotta kadılar ve kazaskerler, tezkire yazarları tarafından ahlâksız, sapkın, rüşvetçi, yolsuz, hırsız ve ayyaş kimseler olarak tasvir edilmektedirler. Bu anekdotlardan 19'unu kadılık da yaptığı bilinen tezkire yazarı Âşık Çelebi kaydetmiştir. Diğer anekdotlar, her birinde üçer adet olmak kaydıyla; Lâtîfî, Kınalızâde Hasan Çelebi, Beyânî ve Gelibolulu Âlî tarafından anlatılmıştır.

6.2.1. Kadıları Ahlâksız, Sapkın Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar

Kadıların sapkın kimseler olarak tasvir edildiği anekdotlara yer verilen bu bölümde 11 anekdot bulunmaktadır. Bölümdeki 10 anekdot Âşık Çelebi tarafından kaydedilmiştir. Yani kadılar, kendi meslektaşları olan bir tezkire yazarı tarafından ahlâksızlık ve sapkınlıkla itham edilmektedir.

6.2.1.1. Kadı Me'âlf'nin Şehvet Düşkünü, Sapkın ve Sefih Biri Olarak Tasvir Edildiği Anekdot

Âşık Çelebi, bir yönüyle dinini bilen ve yaşamaya gayret eden, bir yönüyle de gayrimeşru ilişkiden kendini alamayan arızalı bir kişilik örneğine yer verdiği uzunca

bir anekdotta; Mihaliç, Kepsud, Fard, Sofya, Filibe ve Gelibolu gibi pek çok Osmanlı vilayetinde kadılık yapan Me'âlî'nin gayrimeşru bir ilişki için can atması ve ilişkiye girmeden canından olmasını anlatmaktadır.

Birçok dinî terimin de serpiştirildiği anekdota göre, o zamanlar Mihaliç kadısı olan Me'âlî, gönlünü bir dilbere kaptırır¹³¹ ve birlikte olma isteğine yer verdiği bir mektup gönderir. Dilberden, “*Efendi hazretlerin emr-i şeriflerine inkıyâd nice vech ile bize vâcibdür*” ifadesiyle başlayan ve kadı'nın isteğine olumlu cevap veren bir mektup alır. Dilber, mektubunda buluşacakları yeri ve zamanı da belirtmektedir. Buna göre, seher vaktinde kasabanın dışında bir çiftlikte buluşacaklardır. Kadı, aldığı habere o kadar heyecanlanır ki buluşacakları sabahın gecesini uykusuz geçirir. Bir ara, mehtabı seher sanıp sabah namazını kılmak için abdest alır; bakar ki henüz sabah olmamış, abdest ziyan olmasın diye teheccüt namazı kılmaya koyulur. Bu sefer de namazı şaşırır, üç dört defa tekrarlayarak ancak bitirir. Gece boyunca, birkaç defa kendisine at hazırlanmasını emreder. Nihayet sabah olur. Yalnız gitmesinin uygun olmayacağını söyleyen adamlarına/yardımcılarına, “*Korkulu düş gördüm, gizlice şehrin etrafını tavaf edip gelirim*” diyerek dilberin kendisini beklediği çiftliğe doğru yola koyulur. Mektupta tarif edilen yere vardığında dilber tarafından karşılanır. Dilberin naz ve işveleriyle akli başından gider. Biraz birlikte ilerlerler. Dilberin Me'âlî'yi götürdüğü yer, cüzzam hastalarının bırakıldığı, üzerine duman çökmüş bir dağ başını andıran, harabe evlerin bulunduğu bir çiftliktir. Kadıyı oradaki harabe evlerden birine sokmadan önce cüzzamlıların reisiyle görüşür, biraz sonra gelecek olan kişinin (Me'âlî) Sultan Selim'in sohbet arkadaşı ve cüzzam hastalığının şifasına muktedir bir kimse olduğunu söyler. Kendisi evden ayrılmadan kesinlikle ortaya çıkmamalarını da tembihler.

Me'âlî'nin yanına dönen dilber, birçok tatlı söz ve işveyle kadıyı kandırır. “*Koruktan helva yemeye sabır gerektiğini*”, “*henüz birbirlerini tanımadan, utangaçlığı aradan kaldırmadan, bir şeyleri yaşamının âşıklık mezhebinde haram olduğunu*” söyleyerek karşıdaki bir köyden şarap alıp gelmek için müsaade ister.

¹³¹ Anekdote, birkaç yabancı araştırmacı tarafından da ele alınmıştır ve hikâyedeki dilberin henüz sakalı bitmemiş genç bir oğlan olduğu hükmüne varılmıştır. Bk. Jan Schmidt, “Aşk, Âşıklar ve Maşuklar: Meşâ'irü's-su'arâ'da Aşk İlişkileri”, İstanbul 2011, ss. 108-110; Edith Ambros, *Candid Penstrokes: The Lyrics of Me'âlî, an Ottoman Poet of the 16th Century*, Berlin 1982, pp. 44-60.

Şarap alıp geldikten sonra aralarında yaşanacak gayrimeşru ilişkiyi de etraflıca şöyle tasvir eder:

“Şol karşudagı belencigün öte yanında bir kâfir kûyı vardır. Bir çekîde mey-i nâbı ve kanlı şarâbı vardır ki dirhemin kantar-ı gama tarh idenün kîmyâger gibi işi altun olur. Bir küpüne mâlik olan Husrevânî küplerle altun bulmuşa dönüp mâlik-i mâl-i Kârûn olur. Halvetinizle ben anda gideyüm, sarı kâzîyü pür ideyüm. Siz taklîb-i hadeke idince yine gelürem murâdca hidmetünüzde oluram. Bir iki câm çeküp başdan destâr-ı ‘ırzı ve dürrâ‘a-i vakârı hırka-i sâlûs gibi deryâ-yı Tunu‘l-Butun‘a (?) salalum. Gündüz vâyemüz alamazsak gicesi dahı anda kalalum. Aradan ref‘-i hicâb olsun ve sohbet-i bî-tekellüf ü bî-ıztırâb olsun. Gâh nukl-ı bezm ü surâhiden tenâvül buyurun gâh dest-i şevkden dost-kâmi-i visâl çeküp bâg-ı visâlümün begendüğünüz mîvelerinden tenakkul buyurun. Gâh ebyât u eş‘âr bâdesiyle ‘ıyşımız kıyâkı olsun gâh bûsem nukl ve lebüm şarâb ve mihrüm sâkî olsun. Gâh mehtâbda sîne vü berüme mütâla‘a buyurun gâh lebüm emüp yüzüm öpüp zülfüm kokup boynuma yüzünüz sürün. Muhassal her taraftan bâb-ı tarab küşâde olsun ve câm-ı zevk elde istâde olsun. Vakt-i şeker-hâb ve hücum-ı seyl-âb-ı galebe-i şarâb olıcak bâlîn ü bister olmaduğundan gam çekersenüz sâ‘id-i sîmînüm bâlîn ve zülf-i ‘anber-âğînüm nâz-ı bâliş olsun ve sabâha dek hidmetüm dest ve pâyünüz mâliş olsun. Nihâyet sıkça yatup biri birimizi üşütmeyelüm. Mü‘ezzinün ezân-ı subhın kulagumuza koymayup bülbül âvâzından gayrı nesne işitmeyelüm. Birlüğe bitelüm, cânı cânâ balı yaga katalum, gönlek rîşte-i mü denlü araya girmek isterse elin alup başdan savup yabana atalum. ‘Ale‘-s-seher felek eline câm-ı âftâbı aldugı gibi biz dahı câm-ı sabûhî ile def‘-i humâr kılalum. Belki tekrâr şöyle mest olalum ki ancak üç günde ayılalum” (AÇT, 2010: 775-776).

Dilber bu cümlelerle kadıdan izin alarak çiftlikten ayrıldıktan sonra, önceden anlaştığı cüzzamlılar ortaya çıkar. Bir araya toplanıp Me‘âlî’nin üzerine doğru gelmeye başlarlar. Me‘âlî, para teklif eder, yalvarır, tehditler savurur, kadı olduğunu söyler fakat karşısındakileri ikna edemez. Kalkıp oradan kaçmak isterken cüzzamlılar üzerine atlar, yakalayıp bağlarlar. Bir zaman sonra cüzzamlıların reislerine, “Ben Mihaliç kadısıyım, Allah rızası için mahkemeye bir adam gönderin, benim burada olduğumu söyleyip müjde ve bahşiş alın.” diye yalvarır. Cüzzamlıların

reisi Me'âlî'nin söylediklerinin gerçek olup olmadığını anlamak için mahkemeye bir adam gönderir. Adam mahkemeye gider ve görevlilere kadı'nın nerede olduğunu sorar. At seyranına çıktığını ve dönmediğini söylerler. Gerçeği tam olarak anlamak için kadı'nın nasıl biri olduğunu sorar, görevliler tarif ederler. Böylece adam, zapt ettikleri şahsın kadı olduğunu anlar ve nerede tutulduğunu görevlilere söyler. Me'âlî'nin adamları telaş ve aceleyle kendilerine tarif edilen yere giderler. Kadıyı kurtarıp eve dönerler. Bir zaman evinde hasta yatan Me'âlî, bu süre zarfında ayyaşlığına, sefihliğine ve şehveti uğruna girdiği günahlara istiğfarlar eder, nihayetinde bu illetten ölür.¹³²

Yukarıdaki anekdotun dikkati çeken en önemli yanı anlatım tekniği ve üslûbudur. Yazarın hadiseyi naklederken kullandığı anlatıcı tekniği modern romanlarda karşılaşılan “gözlemci anlatıcı”ya oldukça uygundur.¹³³ Âşık Çelebi'nin modern romancılar gibi anlatım teknikleri kullanabilmesi fevkalade bir durumdur.

Anekdot ayrıca; kahramanlardan Me'âlî'nin şahsında;

i. hem dindarlığın hem ahlâksızlığın niçin bir arada verildiği,

ii. tezkire yazarının gayrimeşru bir ilişkiyi anlattığı anekdotun içerisine birçok dinî terimi neden serpiştirdiği,

iii. diğer anekdot kahramanının “dilber” olarak belirtilip cinsiyeti konusunun niçin kapalı bırakıldığı,

iv. kendisine söylenen her şeye inanan zeka seviyesi düşük bir kadı'nın böyle bir göreve nasıl atandığı ve aslî görevlerini nasıl yerine getirdiği gibi çelişkili ve mantıksal tutarsızlıklar barındıran soruları akla getirmektedir.¹³⁴

6.2.1.2. Kadı Abdî Çelebi'nin Ahlâksız Biri Olarak Tasvir Edilmesi

Birçok tezkirede karşılaşılan, araya dinî terimler, âyetler, hadisler serpiştirerek ahlâksız hikâyeler anlatma alışkanlığı, Âşık Çelebi'nin Kadı Abdî biyografisinde yer verdiği bir anekdotta tekrarlanmaktadır.

¹³² Anekdot çok uzun olduğundan özetlenerek verilmiştir. Anekdotun tamamı için bk. *AÇT*, 2010: 769-781.

¹³³ Romanda anlatıcı tipleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Nurullah Çetin, 2008: 105-116.

¹³⁴ Aynı anekdotu Vedat Korkmaz da yorumlamış ve benzer sorular sorarak cevaplar aramıştır. Bk. Korkmaz, 2012: 90-92.

Anekdottan önce Abdî Çelebi'nin "akçelenmek" amacıyla yani sadece para kazanma arzusuyla bir müddet naiplik yaptığından, sonra yine aynı arzuyla kadılığa talip olarak göreve başladığından bahsedilmektedir (Bk. AÇT, 2010: 1043). Abdî Çelebi'nin ahlâksızlıklarına yer verilmeden önce ayrıca, "*hayli işret-peyvest ve işret-güzîn*" biri olduğu ve "*Her zamanda bir bî-nazîr mahbubsuz ve zemânında şûh-ı şeh-r-âşûbsuz olmadığı*" söylenerek okuyucunun zihni anekdotla telkin edilecek olumsuzlayıcı mesaja hazırlanmaktadır (Bk. AÇT, 2010: 1045). Uzun bir içki meclisi tasviri de verildikten sonra biyografinin sonuna yerleştirilen anekdotta, Menemen Kadısı Abdî Çelebi'nin konağında uşak olarak çalışan Bekir Çelebi adındaki dilber (!) ile Sinan Çelebi'nin oğlu olduğu söylenen Mesih adındaki kişi arasında gayrimeşru bir ilişkinin varlığından bahsedilmektedir.

Anekdotu göre Kadı Abdî Çelebi, Bekir'in Mesih'le olan ilişkisine göz yummakta; fakat hizmetçisini çok kıskanmaktadır. Bekir bir gün Abdî Çelebi'ye gece kendisinde kalacağına dair söz verir. Bunun üzerine Abdî Çelebi, çeşitli hazırlıklar yapar, sabaha kadar oturmaz, kulağı çınladıkça dilber geldi mi acaba diye yollara kulak verir, şarap köpüğünün saki ayağını gözlemesi gibi her an gelir umuduyla Bekir Çelebi'nin yolunu gözler:

"Burûsa'da merhûm gûyende Sinân Çelebi'nün Mesih nâm bir serv-endâm oğlu var idi, anı gûyende gören gökde istediğin yirde bulurdu ve Mesih anun gökden inmiş lakabıdur dinilse olurdu, 'Abdî Çelebi'nün Bekir nâm bir dilberine 'âşık olur ve serv ü yâsemîn gibi biri birine mu'ânik olur. Bir gün Bekir Çelebi, 'Abdî Çelebi'ye bu gice mâh-ı nev gibi hânende ahşâmlarum diyü va'de-i ferdâya ve elem-i intizârla şûr u gavgaya salar. Dermend tertîb-i sohbet ve cem'-i esbâb-ı 'işret ider, şem' gibi sabâha dek dikilür turur, def gibi yüzi kızarup kulağı çınladıkça dil-ber geldi ola diyü yollara gûş urur. Habâb-ı mey sâki ayağına göz dikdügi gibi kudûmına hezâr yirden çeşm-i intizârın küşâde ider, câmdan hâneye ziyâ-yı mâh-tâb düşse ümmîdin ziyâde iderdi" (AÇT, 2010: 1047-1048).

Abdî Çelebi bu hâl üzereyken sabah olur. Sabah güneşi Yusuf Suresi'ndeki ayet gibi ortalığı aydınlatır (!) Dilber de bu vakitlerde Mesih'in yanından döner ve kadıyı yatağında yakalar. Bekir inkâr etse de Kadı Abdî Çelebi bilir ki o gece sabaha kadar Bekir ile Mesih el ele, dudak dudağadır:

“Nâ-gâh subh olup pertev-i hurşîd-i subh kalk (?) [Türkçesi:] “(Gömleği) Babamın yüzüne sürün görecek hâle gelir” (Yusuf 93) diyü hâne-i ‘âlemi münevver eyler. Dil-ber dahı hâne-i Mesîh’den gelüp ‘Abdî Çelebi’yi döşekde avlar. Egerçi dil-ber inkâr ider ammâ ‘Abdî Çelebi görür ki Bekir’ün hâlinden bûy-ı buhûr-ı meryem gelür ve nefesinden hayât-efzâ dem gelür bilür ki ol şeb Mesîh ile hem-âgûş ve kârı subha dek leb-i bâde vü bâde-i leble nûş-â-nûş imiş” (AÇT, 2010: 1048).

Ev sahibi bir kadı ile uşağı/hizmetçisi arasındaki gayrimeşru ilişkinin sıradan bir şeymiş gibi anlatıldığı bu anekdotta, aslında bütün Osmanlı toplumu töhmet altında bırakılmaktadır. Kendisinin peygamber soyundan gelen bir “seyit” olduğunu söyleyen tezkire yazarının böyle hadiseleri araya ayetler de serpiştirerek anlatıyor olması, Osmanlı toplumunun genelinin böyle yaşadığı veya toplumda bu davranışların sıradan karşılandığı, toplumun sapkınlığı içselleştirdiği izlenimini uyandırmaktadır.

6.2.1.3. Kadı Nihâlî Ca‘fer Çelebi, Kadı Bozan ve Müderris İshak Çelebi’nin Edepsiz ve Ahlâksız Kimseler Olarak Anlatılması

Âşık Çelebi’nin Müderris İshak Çelebi (Biyografinin ilerleyen kısımlarında kadı oluyor) biyografisinde yer verdiği bir anekdota göre, Yavuz Sultan Selim Arabistan seferine çıkarken kendisine yol ve sohbet arkadaşı olacak birilerini istemiştir. Devlet görevlileri, devrin ileri gelen âlimlerinden üç kişiyi (Galata Kadısı Bursalı Nihâlî Ca‘fer Çelebi, Mihâlîç Kadısı Kadı Bozan ve Üsküp Müderrisi İshak Çelebi) bu hizmete tayin ederler:

“Sultân Selîm-i merhûm Arabistân fethinde iken berây-i tenşît-i tab‘ ve teşhiz-i hâtır için fînûn-ı ma‘ârifden sâhib-i hatt-ı vâfir fâzıl u kâmil birkaç sâhib-i tab‘ u ehl-i dil âdem taleb eyler ki eşgâl-i saltanatdan kelâl ve tedbîr-i ahvâl-i mülk ü milelden melâl geldükde sohbetleri mücib-i tefrîh-i rûh ve sebeb-i vürûd-ı füyûz ü fütûh ola. Erkân-ı devlet bu hidmete Galata kâzîsı Bursalı Nihâlî Ca‘fer Çelebi’yi ve Mihâlîç kâzîsı Kâzî Bozan’ı ve Üsküb müderrisi iken mezkûr İshak Çelebi’yi ta’yîn iderler. Bunlara hükm gelüp yat u yarakların görüp harf-zenân u latife-güyân yolda biri birinden harclanup Beyt: Kimi kâtır virüp kimi çâdır

*Düzdiler koşdular Deli İshâkı
diyürek giderler” (AÇT, 2010: 329).*

Günlerden bir gün padişahın bulunduğu yere varırlar ve padişah at üzerinde avlanırken kendisine arz edilirler. El öpmeleri buyurulduğunda yapmamaları gereken bir kabahat işlerler. Bu büyük kabahat, kılıçları bellerindeyken el öpmeye azmetmeleridir. Kadı Cafer Çelebi, Müderris İshak Çelebi ve sonra Kadı Bozan sırayla el öperler. Fakat kılıçları bellerinde olduğundan el öpmeye eğildiklerinde elleri ayaklarına dolaşır. Bu hadise yaşanana kadar mesrur olan padişah, bunların edepsizliğini görünce önce kılıcını çekip canlarını almak, bir şahin gibi ömürlerine konmak ister. Sonra içinden sağ ve sollarına eksiksiz yüzer sopa vurdurup budanmamışlıklarını güzelce yontmayı geçirir. Sonunda sahip oldukları ilimler hatırına, “*Âdem’in döneminin başlangıcından padişahın çağına dek, büyükler (hep) affeder, küçükler (hep) kusur işler*” sözü mefhumuna da uyararak affetme yoluna gider:¹³⁵

*“Günlerde bir gün menzil-i şâhîye yetdiler, pâdşâha şikâr üzre ve at üzerinde reh-güzâr üzre ‘arz iderler. El öpmek buyırıldukda evvel bâdire-i nâdire anlardan bu sâdır olur ki kılıçları billerinde iken evvel Ca’fer Çelebi ba’dehû İshak Çelebi ba’dehû Kâzî Bozan el öperler. Kılıçları billerinde bulunmagla elleriyle ayaklarına balta urup ayaklarıyla devletlerin deperler. Ol şâh-ı Mirrîh-sıfat ki hîn-i gazabda kılıcından kan tamar ve Behrâmlar heybetin görse kılıcın kınına katar idi. Bunların bu bî-edebliğin görüp evvel kâsd ider ki kendi kılıçlarıyla yarakların göre ya ‘ni şâhîn gibi ‘ömrlerine kona. Ba’dehû diler ki her birine bî-kem ü kâst kâst yüz çep ü râst urup ol nâ-terâşîdeleri muhkem yona. Âhir şeref-i ‘ilme binâen
Beyt [Türkçesi:] Âdem’in döneminin başlangıcından padişahın çağına dek /
Büyükler (hep) affeder, küçükler (hep) kusur işler mûcibince ‘afv ider” (AÇT, 2010: 328-329).*

Padişahın içinden geçirdiklerinden habersiz olan İshak Çelebi ve arkadaşları, huzurdan çekildikten sonra kendi aralarında edepsiz şiirler söyleyerek birbirlerine

¹³⁵ Anekdotun tam ortasında Yavuz Sultan Selim hakkında yapılan bu yorumlara bakıldığında ilkel ve zalim bir padişah portresi de görülür. Tezkire yazarı, iki kadı ve bir müderrisin edepsizliklerini anlatmak bahanesiyle Yavuz Sultan Selim’in keyfî kararlarla adam katledebilen ilkel bir padişah olduğunu telkin etmektedir.

sataşırlar. Birbirlerine küfürler yağdırdıkları şiirleri okurlarken tekrar padişahın huzuruna davet edilirler. İshak Çelebi ve arkadaşlarının cübbe ve destarlarıyla gayet vakarlı bir biçimde kapıda belirdiklerini gören padişah, oynamakta olduğu satrancı âlimlere karşı edepsizlik olmasın düşüncesiyle bir kenara bırakır. Fakat bunlar huzura gelir gelmez yine birbirlerine şiir yoluyla sövmeye başlayınca Yavuz Sultan Selim, “*Biz musâhib istedik bunlar bî-nevâ imiş ve her biri bir sûret-i bi-ma'nâ imiş.*” diye serzenişte bulunarak üçünün de geldikleri yerlere geri gönderilmelerini emreder:

“Bunlar bu hâlden gâfil İshak Çelebi Ca'fer Çelebi'nün tekaddüminden dil-gîr olup bu beyti didi ki

Beyt: El öpmekde bugün bizümle Ca'fer

Önüm aldı ayagı yeyni çıkdı

Ca'fer Çelebi dahı mukabelede bu beyti söyler ki

Beyt: El öpmekde bugün bizümle İshak

Siküm gibi sögeldi götde kaldı

Bu hâlde pâdişâh meclis-i ünsde şatranc oynarken bunlar da'vet olur. Bunlar dahı cübbe vü destâr ile ve monlâyâne vaz' u vakâr ile kapuda hâzır olup içerü girmege 'icâzet olur. Pâdişâh bunların evzâ' u etvârından te'eddüb idüp şatrançdan ferâgat ider. Bunlar biri biriyle hezl ü fuşş üzre musahabete başlayup her biri ol didükleri beytleri okurlar. Merhûm incinüp biz musâhib istedik bunlar bî-nevâ imiş ve her biri bir sûret-i bi-ma'nâ imiş diyü tagyîr-i vaz' ider. Yol harcluğu olacak kadar cüz'i bahşış ider yine mansıplarında mukarrer kılup her biri ric'ü'l-kahkari [acelece geri dönme] geldiği yirine gider” (AÇT, 2010: 329-331).¹³⁶

¹³⁶ Âşık Çelebi aynı anekdotu Nihâli biyografisinde de kısaca anlatmaktadır:

“Bu hâlde merhûm Sultân Selîm [Türkçesi:] “Allah onu kesintisiz nimetlerle ödüllendirsın” ‘Arab seferin itdükde Haleb’de iştigâl-i saltanattan kelâl geldükde muhâtabaya kâbil ve münâdemeye münâsib birkaç musâhib taleb iderler. Mezkûrı ve İshak Çelebi’yi ve Kâzî Bozan’ı ta’yîn idüp cenâb-ı pâdişâhidan ‘ulûfe vü ‘alîk ve levâzım-ı sefer ü erbâb-ı tarîk ne ise tertîb idüp gönderürler. Şeref-i zemîn-bûs-ı pâdişahî ile başları göge irdükde ve sarrâf-ı tab’-ı şâhî bunların hâl u kâlin mehek-i tecribede ‘ayâr itmek için sâhib-‘ayâr-ı kabûle virdükte kâllerinde gışş u gull ve hâllerin ‘ırz-ı saltanata muhill görüp İshâk Çelebi tercemesinde mezkûr olduğu üzre cüz’î câ’izeler virüp yirli yirine sulı suyına her birin şehrine vü kûyına gönderüp yine yirlerine gelürler” (AÇT, 2010: 907).

Anekdot, Âşık Çelebi kadar tafsilatlı olmasa da, Kınalızâde Hasan Çelebi tarafından verilen İshak Çelebi biyografisi içerisinde de anlatılmaktadır:

Yukarıdaki anekdota yer veren tezkire yazarlarının okuyucunun zihnini hiçbir zahmete sokmadan almasını istediği çok açık bir mesaj vardır: Osmanlı Devleti'nin adalet dağıtıcıları olan kadılar edepsiz, ahlâksız ve faziletsiz kimselerden oluşmaktadır.

6.2.1.4. Kadı Aşçızâde Hasan Çelebi'nin Ahlâksız Biri Olarak Gösterilmesi

Biyografisinin ilk kısımlarında Kadı Hasan Çelebi'yi (Aşçızâde) öve öve bitiremeyen, adeta göklere çıkaran tezkire yazarı Âşık Çelebi, daha sonra kadı'nın ahlâksızlıklarına yer verdiği bir anekdot anlatmaktadır.

Pespaye bir kıtadan mülhem olarak yazıldığı da sezilen anekdota göre Hasan Çelebi, askerliği zamanlarında Memi adında bir dilbere (!) tutulur. Ethem adında bir başkasının da aynı dilberi sevdiğini öğrenince onu hicveden bir şiir söyler:

“Levendliği zemânında Memi nâm bir dil-bere mübtelâ olup Edhem nâm bir rakîbi dahı olup Memi'nün ana meylin ziyâde görüp bu hicvi dimişdür.

“Ba'dehû şehri-yâr-ı sipihr-ıktidâr satranç oynarken mezbûrları da'vet iderler. Bunlar dahı cübbe vü destâr ve monlâyâne va'z u vakâr ile huzûr-ı pâdşâh-ı kâmkâra vâsıl ve şeref-i sohbet ü devlet-i münâdemete nâ'il olduklarında pâdşâh-ı me'âlî-medâr bunların evzâ' ü etvârından te'eddüb idüp fi'l-hâl satrançdan ferâgat kılup ol şâh-ı pür-intibâh mezbûrların nat'-ı ma'ârif ve bisât-ı letâ'ifde kangısı gâlibdür diyü açmazdan imtihân kâsd idüp mezbûrlar ile cidd ile musâhabete âgâz ider. Lâkin bunların ferzîn-i tabîa'atları keç-revlik idüp fi'l-hâl huzûr-ı şâhda birbiriyle fahş ü hezle başlayup birbiriyle esb-i muhâvere vü letâ'ifi sürüp evvel didükleri ebyâtı okuyup sögüşmege başlarlar. Pâdşâh-ı melek-hisâl ibtidâ-yı meclisde bunların bu hâlimden bî-huzûr olup biz musâhib istedik idi bunlar bî-nevâlar imiş diyü bir mikdâr bahşîş ü nevâl ile yine yirli yirine irsâl ider” (KHÇT, 2009a: 133).

Bir başka tezkire yazarı Beyânî de Nihâlî biyografisini verirken aynı anekdotu, küçük farklılıklarla kaydetmiştir. Beyânî'ye göre Nihâlî ve arkadaşları, Yavuz Sultan Selim'in Arabistan Seferi'ne katılmak üzere görevlendirilince bazı fesat kimseler tarafından kendilerine söylenen, “Pâdişâhımız şetâretten hazz ider ne denlü şetâret idebilirsenüz idün” yalanına kanmışlar, bu sebeple padişah huzurunda edepsizliklerde bulunmuşlardır:

“Ol esnâda Sultân Selîm Hân-ı mâzî İshak Çelebiye ve Köse Bozanı ve mezbûri musahâbet için südde-i felek-ıktidârına da'vet ü ihzâr idüp meclis-i âlilerine dâhil olduklarında tâ'ife-i hussâddan ba'zı ehl-i fesâd mezbûrlara pâdişâhımız şetâretten hazz ider ne denlü şetâret idebilirsenüz idün demekle mezbûrlar meclis-i pâdişâhîde edebden hâric kelimât-ı hezl-âmîz idüp birbirine itdikleri hicviyâtı okumagla sâhib-kırân-ı nâzik dil munkâbız u münfâ'il olup biz bunları musâhib sanduk bunlar bî-nevâlar imiş diyü mezbûrları birer cüz'i ihsânla yerlerine göndermişdür” (BT, 2008: 218-219).

Kıt'a:

Bu imiş 'âlem içre maksûdum

Seni Edhem Memi sever diyeler

Gen gelürse eger götün sikine

Nesne yok giyse Edhem diyeler” (AÇT, 2010: 623).

6.2.1.5. Kadı Cehud Musa’yı Cahil, Ahlâksız, Liyakatsiz, Riyakâr ve Rüşvetçi Biri Olarak Gösteren Anekdote

Âşık Çelebi Tezkiresi'nde yer alan uzun anekdotlardan birinde Cehud Musa adındaki kadı anlatılmaktadır. Anekdote, Fevrî Efendi biyografisinde geçer fakat Fevrî Efendi'yle hiçbir alakası yoktur. *Âşık Çelebi*, konuyu Fevrî Edendi'ye getirene kadar uzun uzun Kadı Musa'yı anlatmaktadır.

Tezkire yazarının söylediğine göre kendisinden önce Narda kadılığı yapmış, Türkler arasında Türk Musa, Yenişehir'de Çoban Musa, görev yaptığı yerlerdeki halk arasında ise Cehud (Yahudi) Musa lakaplarıyla bilinen Kadı Musa, Musevî, İsevî ya da Müslüman mı olduğu bilinmeyen, soyu Ebu Cehil'den gelen, kadılığı sahte bir medreseden aldığı sahte bir belgeye dayanan, çok cimri, değirmen köşelerinde eşeklerle sapık cinsî münasebetlerde bulunan, rüşvet alarak kısa bir zamanda büyük bir servete sahip olmuş, haram-helal kaygısı taşımayan, ahlâksız, riyakâr, liyakatsiz, çıkarıcı ve cahil biridir. O kadar bilgisizdir ki ölüm döşegindeyken *Âşık Çelebi* kendisini ziyaret etmiş ve kelimeîşahadet bile getiremediğine şahit olmuştur.¹³⁷

Âşık Çelebi, Osmanlı padişahlarını, şehzadelerini, müderrislerini, mutasavvıflarını, ediplerini bohem bir hayat içerisinde tasvir etme âdetini kadılar üzerinden bu anekdotla devam ettirmektedir. Yazarın Kadı Musa hakkında anlattığı anekdot üzerinden verdiği mesajla göre, Osmanlı kadıları atanırken onların liyakat sahibi, edepli, ahlâklı, topluma adalet dağıtma konusunda yetkin ve örnek olacak kişiler olmalarına dikkat edilmemektedir.

¹³⁷ Oldukça uzun ve tafsilatlı olan anekdotun tamamı için bk. *AÇT*, 2010: 1237-1250. Aynı anekdotu Vedat Korkmaz da yorumlamıştır. Bk. Korkmaz, 2012: 93-99.

6.2.1.6. Kadı Sa'yî'yi (Sâni) Bütün Kazancını Ahlâksız İlişkilere ve İçkiye Harcayan Biri Olarak Gösteren Anekdote

Âşık Çelebi, kendi meslektaşlarını yani kadıları aşağılamaya Sa'yî adındaki bir kadıyla devam etmektedir. Tezkire yazarı aşağıdaki anekdota yer vermeden önce Sa'yî ile Bursa'da uzun yıllar birlikte yaşadıklarını, kendisini yakından tanıdığını söylemektedir. Daha sonra yakın arkadaşı Sa'yî'nin "*eline giren akçayı balık pulu gibi reh-i harâbâta saçtığını*" (AÇT, 2010: 989) söyleyerek okuyucunun zihnini anlatacağı anekdota hazırlamaktadır.

Sa'yî'nin ayyaş ve sefih bir kadı olduğu bilgisini edinen okuyucu aşağıdaki rezil hikâyeye inanmaya artık hazırdır. Anekdota göre parasını meyhanelere ve hamam tellaklarına saçıp savuran Sa'yî'nin durumuna Merhaba Efendi adındaki arkadaşı acır. Kazandığı paraları hamamdaki tellak oğlanlarına harcadığını bildiğinden, duruma bir çözüm üretir. Bulduğu çare, hamama Sa'yî'nin yanında bir oğlan göndermektir:

"Hikâyet: Bir gün Merhabâ Efendi mezbûra hitâb idüp didi ki Monlâ Sa'yî horiş ü güvârişün bizümle nefâ'is ü cevârişdür ve libâs u pûşîşün bizden aldugun bahşişdür. Elüne giren akçayı niye harc idersin ki göğsündeki dâgundan gayrı yatur fûls-i ahmerün yok ve görünürde eşk ü rûyundan özge sîm ü zerün yok meger dellâk oğlanlarına virürsin anunçün hammâma sık sık girersin. Çâremüz şuna kaldı ki bir oğlan bile göndürevüz ol husûsda dahı bogazuna turavuz" (AÇT, 2010: 990).

Gelen teklifi işiten Kadı Sa'yî, Merhaba Efendi'nin yanında bulunan Ali adındaki uzun boylu ve güzel hizmetçisini işaret ederek, "*Sultânüm bâri 'Ali ile hammâma gönderün ihsân itdüğünüz akça yabana gitmesün yine kendünüze dönderün*" der:

"Monlâ Sa'yî bunu işidüp efendinün 'Ali nâm bir serv-kâmet pür-melâhat ü letâfet gulâmına işâret idüp sultânüm bâri 'Ali ile hammâma gönderün ihsân itdüğünüz akça yabana gitmesün yine kendünüze dönderün didi. Merhûm mülâzım oldukdan sonra ba'zı yirlere kâzî oldı yine fakr u fâka vü felâketden halâs olmayup mihnet ü zillet yakasın alup mütekâzî oldı" (AÇT, 2010: 990).

Anekdote vasıtasıyla okuyucuya Osmanlı toplumunun eşcinselliği ve sapkınlığı içselleştirdiği telkin edilmektedir. Zira iki ahlâksız, sıradan serseri arasında geçtiği izlenimini uyandıran yukarıdaki diyaloglar, Osmanlıda adalet dağıtmakla görevli kadılar arasında geçmektedir.

6.2.1.7. Kadı Selman-ı Aydınî'nin Ahlâksız ve Ayyaş Biri Olarak Anlatılması

Âşık Çelebi'nin Osmanlı adalete sistemine ve meslektaşları olan kadılara karşı takındığı olumsuzlayıcı tavır, Kadı Selman-ı Aydınî biyografisinde yer verdiği bir başka anekdotta daha görülmektedir.

Âşık Çelebi'nin ifadesine göre Aydınî Selman, ilim irfan yolunda ilerlerken bir yandan da arkadaşı Şirvan ile birlikte Efe Meyhanesinin müdavimidir. Bunun yanında genellikle sarhoş gezer, kalles ve oğlancı bir mizaca sahiptir:

“Tarîk-i ‘ilmde iken merhûm Şirvan’la vesâ’ir yârânla ol kadar harâbâtılığa mübâşeret ve Efe mey-hânesine mürâca‘at belki mücâveret itmişdür ki pîş-hûn tahtası kalmamışdur ki dürd-i meyle anlarun hadiseleri yazılmaya ve mey-hâne kapısı yokdur ki anlarun beyti yâ mısra‘ı kazılmaya. Kallâşveş ekseriyyâ ser-hûşlıgla başı hoş, gulâm-perest ve dârü’l-‘ulûk-nişest harif ü zarîf idi” (AÇT, 2010: 997).

6.2.2. Kadıları Ayyaş Kimseler Olarak Tasvir Eden Anekdotlar

Bir önceki kısımda, Osmanlı kadılarının ahlâksız kişiler olduklarının iddia edildiği anekdotlar incelenmiş; bu anekdotlara konu edilen kadılardan Me’âlî, Abdî Çelebi Sa’yî ve Aydınî Selman’ın aynı zamanda şarap içen, âlemci insanlar olduklarına da yer verildiği görülmüştü.

Bu bölümde Osmanlı kadılarının şarap müptelası, zevk ve sefa düşkününü sefih kişiler olarak gösterildiği anekdotlar incelenmiştir. Şuara tezkirelerinden tespit edilen aşağıdaki anekdotlarda kadıların nasıl adalet dağıttıkları, nasıl dürüst ve örnek kimseler oldukları, nasıl faziletlere sahip oldukları değil; şehvet düşkünlükleri, şaraba olan müptelalıkları ve âlemcilikle şöhret bulmaları konu edilmektedir.

6.2.2.1. Kadı Hecrî'nin Ayyaş ve Şehvet Düşkünü Biri Olarak Anlatılması

Âşık Çelebi tarafından biyografisinin başlarında çok övülen, babasının da kadı olduğu söylenen Hecrî, sonraki kısımlarda şehvet ve şarap düşkünü biri olarak tasvir edilmektedir. Önceki bölümlerde birçok anekdotta da karşılaşılan ilim ve fazilet sahibi, kanaat önderi olması gereken kişilerin meyhane köşelerinden ve dilber peşinden ayrılmayan kimseler olmaları durumu bu anekdotta bir daha görülmektedir. Âşık Çelebi bu çelişkili durumu Hecrî'nin şahsında, “*kötü ortamda yetişen güzel kadın*” benzetmesiyle ifade etmektedir:

“Ammâ kemâli gibi şûrîdelügi kemâle irişdirüp surâhi gibi her meclisde olan bâdiye-i bâdeye enbâz ve def gibi her sohbetün sâzendesine dem-sâz idi. İki yaka ıssı olmayup her zemânda mey-hâneler pîrâmeninde âlûde-dâmen ve bu kadar ‘ilm ü fazl ile harâbât kûşelerinde mânend-i hadrâü’ d-dimen [Türkçesi: kötü ortamda yetişen güzel kadın] idi. Evrâk-ı kütübi girev-i bâde olmakdan ve üzerine cür‘a dökilmekten hutûtu levh-i dil-i dil-berândan nakş-ı vefâ gibi mahv olmuş idi. Yazılmışda yuyılmış yok diyü künc-i meyhânede kûşe-gîrlik yirin bulmuş idi. Mahbûb yolına ser-pîç eylemezdi. Başdan destârın perrân iderdi ve bir dil-ber görse şevkine giribânın çâk idüp gin yakadan seyrân iderdi” (AÇT, 2010: 534).

6.2.2.2. Kadı Nihâlî Ca‘fer Çelebi'nin Ayyaş Biri Olarak Tasvir Edilmesi

Kadı Nihâlî Ca‘fer Çelebi, bir önceki kısımda arkadaşları Müderris İshak Çelebi ve Kadı Bozan ile birlikte Yavuz Sultan Selim'in sohbet arkadaşı olarak Arabistan Seferi'ne katıldıkları bir anekdota konu edilmişti (Bk. 6.2.1.3. başlıklı anekdot). O anekdotta edepsiz ve ahlâksız fiillerde buldukları için arkadaşlarıyla beraber padişah tarafından geldikleri yerlere yollanmışlardı.

Aynı tezkire yazarı, aynı kadı için anlattığı bir başka anekdotta, Cafer Çelebi'nin edepsiz şiirler yazan ve ahlâksız fiillerde bulunan biri olmasının yanında şarap müptelası olduğunu da iddia etmektedir:

“İstanbul’da Murâd Paşa medresesine müderris olup ba’dehu Galata’ya kâzî iderler. Ekâbir-i hâkim-i şer’ oldun husûsan pâ-y-taht-ı saltanat civârında min-ba’d içmek münâsib degüldür diyü mezbûrî şarâbdan geçmege râzî iderler. Ol zemânda mezkûr Mihaloglı’na ucda bir sancak virüp uc işletme diyü yasak iderler. Ca’fer Çelebi, Mihaloglı’na ucda sancak virüp uc işletme diyü yasak eylemek bana Galata’yı virüp şarâb içme dimege benzer dimiş” (AÇT, 2010: 907-908).

Anekdotta, birkaç çelişkili ve tutarsız durum söz konusudur. Bunlardan birincisi, şarap müptelalılığıyla şöhret bulmuş birisi müderrislikten yükselerek Osmanlının başkentindeki bir semte kadı olarak atanabilmektedir. Bir başka deyişle, şer’î hükümlerle idare edilen bir toplumda adalet dağıtıcıları, bizzat o kuralları çiğneyebilmektedirler. İkinci tutarsızlık ise Yavuz Sultan Selim’e Arabistan Seferi’nde musahiplik yapacak âlimler arasından seçilen insanların toplumda ayyaş olarak bilinmeleridir.

6.2.2.3. Kadı Cefâyî’yi Ayyaş Bir Kimse Olarak Gösteren Anekdot

Âşık Çelebi’nin ayyaş ve serseri biri olarak anlattığı başka bir kadı da Cefâyî’dir. Yine içerisine duaların serpiştirildiği anekdota göre Cefâyî, şarap müptelasıdır. Arkadiye kadısı olduğunda hakkında saraya şikâyet mektupları gönderilir. Hatta düşmanları (?) birkaç defa Cefâyî’yi kazaskere götürüp ağzını koklatırlar. Daha sonra bu alışkanlığı yüzünden görevden uzaklaştırılır. İşsiz kalan Cefâyî, bazen kasabalarda imamlık ederek bazen de boş boş gezerek hayatını devam ettirir:

“Âhir tarîki ile mülâzım oldu ve kâdî olup niçe yire hâkim oldu. [Türkçesi:] “Ey Allah’ım, bahtsızlıktan ve kötü kaderden sana sığınırım.” Âhir-i vaktinde idmân-ı hamr ile mübtelâ oldu. ‘Akl u idrâkden bigâne olup neket ü zillet ile âşnâ oldu. Arkadiye kazâsı virüldükde hakkında rikâb-ı hümayûna ruk’alar sunuldu ve a’dâsı kâzî-’asker efendiye iledüp agzın kokutmak bir kaç def’a oldu. Ba’dehû merdûd olup gâh ba’z-ı kasabâtda imâmet ü cihet ihtiyâr itdi ve gâh bî-ser ü sâmân olup terk-i ser ü kâr itdi” (AÇT, 2010: 468).¹³⁸

¹³⁸ Aynı anekdota benzer bilgi ve argümanlarla Kınalızâde Hasan Çelebi de yer vermektedir:

6.2.2.4. Üsküplü Kadı Riyazî ve Arkadaşlarının Âlemci İnsanlar Olarak Anlatıldığı Anekdote

Gelibolulu Âlî'nin Filibe kadısı olarak takdim ettiği, ilminden ve marifetlerinden övgüyle söz ettiği Riyazî, biyografisinin ilerleyen kısımlarında ayaşlığıyla bir anekdote konu edilmektedir.

Anekdote göre Riyazî ve arkadaşları bir gün içip eğlenmek üzere Galata'ya doğru yola koyulurlar. Aceleyle giderlerken arkadaşları boğazda bekleyen bir gemiye biner. Riyazî ise deniz korkusundan gemiye binmez ve o günkü işret ve eğlenceden feragat eder:

“Ve bir gün yârânı ile ‘ıyş u nûş kasdına Galataya giderken sâ’ir hullânı tîzce pîr-i mugâna varsak kesb-i safâ itsek diyu isti’câl iderken hemân ki Pereme Bogazına gelinmiş. Yârân-ı bâ-safâ kemâl-i tezâhumla keştîye girmiş. Riyazî mücerred îhâmını işâ’at için ben deniz geçmezüm diyup ol gün ‘ıyş u işretten ferâgati evlâ görmüş” (GAT, 1994: 222).

Tezkire yazarının Kadı Riyazî ve beraberindekilerin özelinde verdiği mesaja göre Osmanlı kadıları, arkadaşlarıyla toplanıp Galata'da içki âlemlerinde eğlenebilen, sefih hayatları olan kişilerdir.

6.2.3. Kazasker ve Kadıları Ayak Oyunlarıyla Adam Kandıran Kimseler Olarak Gösteren Anekdote

Kadılarının/kazaskerlerin sahtekâr kimseler olarak tasvir edildiği bu bölümde iki anekdot incelenmektedir. Anekdotlardan birincisinde Deli Peri adında bir kadı, Nişancı Bey'i kandırarak bahşiş koparmaya çalışmaktadır. Dört farklı tezkirede yer bulan ikinci anekdote ise, Kazasker Zeyrekzâde'nin devrin müderris/şairlerinden ve

“Edirne'de olan sarây hâceliğinden mülâzım olduktan sonra tarîk-i kazâyâ ‘âzim olup Rûmilinde niçe şehre kâdî vü hâkim olmuş idi. Lâkin idmân-ı hamra mübtelâ ve âlûde-i fisk u hevâ olmagın bir iki def’a ser-hôş tutulup ‘azl-i ebedî olunup mansıbdan me’yûs olıcak bîser ü sâ mân seyâhat ile me’nûs olup âhir envâ’-ı zillet ile ahrete rihlet itdi” (KHÇT, 2009a: 208).

aynı zamanda yakın arkadaşı olan Âhî'yi aldatarak yükseleceği makamdan ettiği anlatılmaktadır.

6.2.3.1. Deli Perî Adlı Kadı'nın Para Uğruna Ayak Oyunları Yapan Biri Olarak Anlatılması

Âşık Çelebi'nin Nişânî Beg biyografisinde yer verdiği bir anekdotta Deli Peri adındaki bir kadı'nın yalancılığı ve sahtekârlığı anlatılmaktadır.

Anekdotu göre, Kadı Deli Peri, Arap kıyafetleri giydirdiği bir seyisle Nişânî Bey'in huzuruna çıkar ve *"Bu 'azîz ayagı tozı ile mesâfe-i dūr u dırâzdan ya'ni dârü'l-mülk-i Hicaz'dan gelüp Mekke vü Medîne selâmın ve ervâh-ı Muhâcirîn ü Ensâr peyâmın getürür, du'âsı müstecâbdur ve ayagında giydüğü na'leyn nahlistân-ı Harem hurmâsı kabından örilmîş kabkâbdur"* sözleriyle onu kandırarak bahşîş koparır:

"Musâhiblerinden Deli Perî dirler bir kâzî müşârün ileyhden zarâfet ile bahşîş almak murâd idinüp kürki bir kere gey diyüp sâyis-i 'Arabına bir şâl-ı kühne-sâl giydirüp ve bir şemle-i aşyân-ı laklak-misâl sarup eline bir hayzurân 'asâ ve omuzına bir heft-reng musallâ virüp kendü önüne düşüp huzûrına iledüp bu 'azîz ayagı tozı ile mesâfe-i dūr u dırâzdan ya'ni dârü'l-mülk-i Hicaz'dan gelüp Mekke vü Medîne selâmın ve ervâh-ı Muhâcirîn ü Ensâr peyâmın getürür, du'âsı müstecâbdur ve ayagında giydüğü na'leyn nahlistân-ı Harem hurmâsı kabından örilmîş kabkâbdur diyü ta'rîf ider. Ol büzürgvâr dahı [Türkçesi:] "Onurlu kişiyi aldatırsan o da aldanır" mûcibince zâhiren aldanur, harîf gerçek sanup biraz sevinüp kıvanur. Birkaç filorisin alup birkaç gün harc-ı mülâzemet ve sebeb-i ma'îşet ider" (AÇT, 2010: 872-873).

Anekdotu bir Osmanlı kadısının düştüğü içler acısı durum gözler önündedir. Âşık Çelebi'nin anlattığı bu anekdotu, "Deli" lakaplı kadı'nın neden para kazanmak/koparmak için böyle yollara tevessül ettiği bilgisi yoktur.

6.2.3.2. Kazasker Zeyrekzâde'nin Âhî'yi Aldattığını İddia Eden Anekdote

Osmanlı Devleti'nin üst kademedeki yöneticilerinin konu edildiği bir başka anekdote, devrin şairlerinden Âhî, arkadaşı Kazasker Zeyrekzâde tarafından aldatılmakta ve Padişah Yavuz Sultan Selim'in inayetinden faydalanamamaktadır.

Yine Âşık Çelebi'nin anlattığı anekdote göre Yavuz Sultan Selim, Âhî'nin *Hüsrev ü Şirin*'inden birkaç varak görür ve kazaskerleri olan Zeyrekzâde ile Kemal Paşazâde'ye şairin ahvalini ve neyle meşgul olduğunu sorar. Kazaskerler, Âhî'nin orta yaşlarında olduğunu, yaşının kırka yaklaştığını söylerler:

“Mervîdür kim Sultân Selîm-i merhûm kâzî-‘askerleri olan Zeyrek-zâde ve Kemâl Paşa-zâdeye buyurur Âhî'nün Hüsrev ü Şîrîn'inden birkaç varak getürdüp görür. Âhî'nün sinn ü sâlinde ve vasf-ı hâlinden su'âl ider. Henüz mansıba duhûl itmemişdür zümre-i mülâzımînde ve sâli sinn-i kühûletde hudûd-ı erba'indedür dirler” (AÇT, 2010: 395).

Bunun üzerine padişah, böyle şiirleri olan birisinin ziyan edilmemesi gerektiğini söyleyerek Âhî'nin hak ettiği bir makama getirilmesini emreder. Bu emir üzerine Anadolu Kazaskeri Kemal Paşazâde, Âhî'nin yirmi akçe maaşla Bursa'da Bayezid Paşa Medresesinde görevlendirilmesini padişaha teklif eder ve kendisinin olurunu alır:

“Pâdşâh egerçi bu şi'r bülendlikde Şi'râ'ya ta'n ider ve dakâ'ikına vusûl için gören “leyte şi'rî”[Türkçesi:] “Keşke bilsem!” der. Ammâ hayfâ ki bu gonce-i nev-şükûfte henüz açılmadan girîbânı dâmen-i gül gibi hâr-ı noksân elinde sad-çâk ve henüz bûy-ı dil-cûyü meşâmm-ı 'âlemi mu'attar itmeden hazân-ı zevâl ile megâk-ı ihtifada âlûde-i hâk olur. Zîrâ bir perdede agâz itmişdür ki tîz-i penç-gâhda ver-daşt itmeden bakiyye-i 'ömr-i penç-rûze temâm olur ve âhenginde karâr itmeden nefis-i nefes-i nâtika inkitâ' bulur. Ammâ ri'âyet eylen ki intizâm-ı ahvâl-i ma'âş cevdet-i tab'a bahâne ve himmet-i pâdîşahı hınk-ı zihne tâziyânedür didükde Anatoli Kazî-‘askeri Kemâl Paşa-zâde Burusa'da yigirmi akçe ile Bâyezîd Paşa medresesin 'arz idüp pâdşâh ihsân ider” (AÇT, 2010: 395).

Âhî'ye haberi verecek olan Rumeli Kazaskeri Zeyrekzâde, *“Pâdşâh sana küllî ri'âyet buyurmuşken bu medrese ile kanâ'at dûn-himmetlükdür kabûl itme”*

diyerek şairi kandırır. Âhî, daha iyi mevkilere geleceğini umarak kendisine ihsan edilen müderrisliği kabul etmez. Durum padişaha arz edildiğinde Sultan Selim kızar ve “Zillet-i mülâzemetden usanmamış ancak zinhâr anı bana artuk anman.” der:

Rûmili Kâzî- ‘askeri Zeyrek-zâde Âhî’yi pâreye atup pâdşâh sana küllî ri ‘âyet buyurmuşken bu medrese ile kanâ ‘at dîn-himmetlükdür kabûl itme dir. Âhî işidüp sevinüp kabûl-i medresede izhâr-ı keslân ider. Medreseyi kabûl itmediği pâdşâha ‘arz olındukda dahı zillet-i mülâzemetden usanmamış ancak zinhâr anı bana artuk anman diyü buyurmuşlar” (AÇT, 2010: 395-396).¹³⁹

¹³⁹ Âhî’nin kandırılması hakkındaki anekdotu başka tezkire yazarları da anlatmışlardır. Tezkireci Beyânî’nin aktardığına göre, Âhî, Rumeli Kazaskeri tarafından aldatılınca üzülerek bir de beyit söylemiştir:

“Rivâyetdür ki merhûm Sultân Selîm-i kadîm kitâb-ı mezbûrî [Hüsrev ü Şîrîn] gördükde gâyetle begenüp ri ‘âyet olınsun diyü buyurup Kemâl Paşazâde Burusada yigirmi akçe medrese arz ider. Rûmili kâzî ‘askeri Zeyrekzâde mezbûra sana pâdişâh küllî ri ‘âyet buyurdu. Yigirmi akçe medreseyi kabûl eyleme demekle aldanup kabûl itmediğin pâdişâh işitdükde dilgîr olup sonra bu beyti ki dimişdür:

*O kadd bâlâ vü zülf egri diyâr-ı hüsn pür-âşûb
Memâlik fitne şeh zâlim âlem serkeş sipâh egri” (BT, 2008: 28).*

Kınalızâde Hasan Çelebi de anekdotu Âşık Çelebi’ye yakın bir tafsilatla anlatmaktadır. Kınalızâde, Âşık Çelebi’den farklı olarak hadisenin cereyan etmesinden bir müddet sonra Âhî’ye Karaferye Medresesinde müderrislik verildiğini kaydetmiştir:

“Rivâyet olunur ki merhûm Selîm bin Bâyezîd Hân Aleyhi ‘r-rahmetü ve ‘l-gufrân kitâb-ı mezbûrdan [Hüsrev ü Şîrîn] bir iki varak gördükde ol zemânda kâzî ‘askerler olan Zeyrekzâde ve Kemâl Paşazâdeye Âhînin sinn ü sâl ve vasf-ı hâlinden su ‘âl itdükde dahı mansıba duhûl itmemiş silk-i mülâzımında ve sâli hudûd-ı erba ‘indedür dirler. Merhûm-ı merkûm ehl-i hüner ve ehâlî-perver ve me ‘âlî-güster olmagın buyurur ki mebâdâ bu gonçe-i nev-şüküfte henüz açılmadın girîbânı dâmen-i gül gibi hâr-ı noksân elinde sad-çâk ve dahı bûy-ı dil-cûy-ı müşgîn-demi meşâmm-ı ‘âlemi mu ‘attar itmedin hazân-ı zevâl ile magâk-ı ihtifâda âlûde-i hâk ola mezbûre ri ‘âyet idün ki intizâm-ı hâl cevdet-i tab’a bahâne ve himmet-i pâdşâh-ı deryâ-nevâl semend-i zihne tâziyânedür didükde Anadolu kâzî ‘askeri olan merhûm Kemâl Paşazâde hemân ol ân yigirmi akçe ile Burusada Bâyezîd Paşa medresesin ‘arz ider. Lâkin Rûmili kâzî ‘askeri olan Zeyrekzâde mezbûrî yârdan uçurup pâdşâh-ı pür-re ‘fet ü ‘inâyetinün sana küllî ri ‘âyet olınmaga fermân-ı kadr-kudretleri cilveger-i mınassa-i zuhûr olmuşdur. Bu mertebe ile kanâ ‘at mahz-ı denâ ‘et belki ‘âlî-himmet olanlar yanında ‘ayn-ı şenâ ‘etdür diyü mezbûre kabûl-ı medreseden nefret virüp bi ‘l-âhire ‘adem-i kabûl-ı ihsânı ma ‘rûz-ı südde-i sultânî oldukda sebeb-i tekeddür-i hâtır-ı ‘âlî-şânı olup mezbûr dahı zillet-i mülâzemetden ferâgat itmemiş şimden girü anı min ba ‘d bana ‘arz eylemen diyü buyurur. Ba ‘dehû Ahmed Paşa ve Necâtînün egri redîf gazeline nazîresinde bu beyti diyüp

*Beyt: O kad bâlâ vü zülf egri diyâr-ı hüsn pür-âşûb
Memâlik fitne şeh zâlim ‘alem serkeş sipâh egri*

Sem ‘i pâdşâha vâsil oldukda gazabı dahı ziyâde vü müştedd olup ebvâb-ı lutf u ihsânı bi ‘l-küllîyye münsedd olur. Âhirü ‘l-emr niçe mülâzemet ve hezâr-zillet ü felâketden sonra Karaferye medresesin virürler” (KHÇT, 2009a: 158-159).

Âhî hakkındaki bu anekdota Gelibolulu Âlî de kısaca yer vermiş, diğer tezkirecilerden farklı olarak Âhî’yi aldatanın ismine yer vermemiştir:

Âşık Çelebi'nin daha evvel arkadaşlarıyla küfürleştğine ve oğlancı olduğuna dair anekdotlar da anlattığı Âhî, (bk. 1.1.3.7. başlıklı kısım) bu anekdotta devrin kazaskerlerinden biri tarafından aldatılmaktadır. Anekdotta kazaskerin hilesinin yanında dikkati çeken bir başka husus da Osmanlıda müderris olabilmenin basitliğidir. Zira anekdota göre insanlar, ferasetleri veya liyakatleri gereği değil yazdıkları şiirler marifetiyle müderris olabilmektedir.

6.2.4. Osmanlı Hukuk Adamlarının Yolsuzluk Yapan, Hırsız Kimseler Gibi Anlatılması

Osmanlıda adalet dağıtmakla görevli kadıların yolsuzluklarının anlatıldığı anekdotlara yer verilen bu bölümde dört anekdot bulunmaktadır. İlk anekdotta bir kadı'nın rüyasından hareketle zamane kadılarının ahlâksızlık ve yolsuzluk içinde oldukları mesajı verilmektedir. Diğer anekdotlarda ise yine kadıların zimmetine para geçiren, hırsızlık yapan, devlet malını çalan kişiler olarak anlatıldıkları görülmektedir.

6.2.4.1. Kadı Nihânî'nin Rüyası Olarak Verilen Hikâyede Osmanlı Kadılarının Yolsuzluk İçinde Tasvir Edilmesi

Latîfi, kadıların ve Osmanlı adalet sisteminin tamamını yolsuzluk içinde gösterdiği, olumsuzladığı bir anekdot anlatmaktadır. Anekdot, genç yaşlarda kadılığı bırakan Nihânî'nin rüyasına dayandırılmaktadır. Latîfi'nin bu rüyadan nasıl haberdar olduğu ve bu kadar ayrıntıya hâkim olduğu meçhuldür. Fakat bu anekdotun sorgulanmadan delil kabul edildiği bir modern araştırmada, anekdotta verilen bilgiler

“Merhûm Sultân Selîm mezbûrun ba'z-ı ebyâtını görmüş. Kâbil-i vücûd ancak diyu pesend buyurup kâdî'askerlere Âhînin sinn ü mâl ü câhını sormuş. Henüz mülâzımdur zamân-ı 'ömri erba'în idüğine kalbimiz câzimdür didüklerinde ri'âyet eylen dimişler. Anlar dahi tarîk muktezâsinca bir medrese arz eylemişler. Lakin ekâbirden biri kendüyi pâreye çalmış. Sana küllî ri'âyet buyurulmuşdur. Kabul itme diyü itmâ'la yoldan çıkarmış” (GAT, 1994: 174).

de peşinen kabul edilerek Osmanlı adalet sistemi hakkında bazı menfi çıkarımlarda bulunulmuştur.¹⁴⁰

Anekdotu göre, Nihânî'nin kadılıktan ayrılmasına kadılık mesleğinin ilk yıllarında gördüğü acayip ve tuhaf bir rüya sebep olmuştur. Nihânî, rüyasında kıyamet gününde adalet için sırat ve mizanın kurulduğunu, asi kadıların her birini türlü azaplar ve şiddetli cezalara çarptırılırken görmüştür. Sayısız taştan yapılmış yüz binlerce değirmen, yetimlerin gözyaşları ve mazlumların kanlarıyla devamlı dönmekte ve bu asi kadıların kafalarını buğday taneleri gibi öğütmektedir. Asi kadıların ve adaletsiz idarecilerin çeşitli azap ve işkencelerle cezalandırıldığına bakan Nihânî, “*Bir kadı cennettedir, bir kadı cehennemdedir*” hadisinin ve “*O gün insanlardan bir bölük cennette bir bölük cehennemdedir (Şûrâ 7)*” âyetinin gerçekleşmesine şahit olur:

“Mezkûrun cihet-i kazâdan ferâgatine bir ‘aceb vakı‘a söylerler ve vâkı‘a-i garibesin bir garîb hikâyet iderler, ibtidâ kadı olup mesned-i kazaya geçdüğü demlerde bir gece ‘âlem-i menâmda görür ki ‘arsa-i ‘Arasâtda dîvân-ı Yezdânî turmuş ve ol Dâver-i dâd-ger meydân-ı mahşerde mîzan-ı ‘adâlet kurmuş ve seng-i sengîn ile hezârân hezâr âsiyâb-ı bî-hisâb serî‘ü‘d-deverân gibi seyr itdi ve ol bî-hadd ü bî hisâb âsiyâblar eşk-i yetîmân ve hûn-ı mazlûman ile çarh-ı devvârleyn durmayup dönmekde ve kuzât-ı tugâtun rü‘ûs-ı menhûsını dâne-i gendüm gibi ol âsiyâblarda öğütmekde ve ma‘şer-i zulme meydân-ı mahşerde selâsil ü aglal ve enkal ü nekâl ile keşâkeşde ve kimi ma‘raz-ı su‘âlde ve kimi âteşde ve kuzât-ı ‘usâtun ve hükkâm-ı vülât-ı tugâtun her birin bir dürlü ‘azâbda ve gûne gûne ‘ikâbda ve ‘itâbda gördi ve yazdıkları sukûk ü hucec cürm ü günâhlarına imzalarıyla ellerinde hüccet olmuş ve hadis-i şerif mücibince [Türkçesi:] “Bir kadı cennettedir, bir kadı cehennemdedir.” yerlü yerin bilmüş ve ebrâr u füccârdan sagır ü kebîr [Türkçesi:] “O gün insanlardan bir bölük cennette bir bölük cehennemdedir.” (Şûrâ 7) va‘d ü va‘îdine mazhar düşmüşler” (LT, 2000: 543-544).

¹⁴⁰ Bu anekdotta hareketle Osmanlıda kadıların tutum ve davranışları hakkında çıkarımların yapıldığı ve *Latîfî Tezkiresi*'nin bilinmeyen bir nüshasının da tanıtıldığı makale için bk. İdris Kadioğlu, “Osmanlıda Adalet Sistemi ve Latîfî Tezkiresinde Şair Nihânî'nin Osmanlı Kadılarına Eleştirileri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış-2008, Cilt: 7, S. 23, s. 378-394. Aynı anekdotu Vedat Korkmaz da yorumlamıştır, bk. Korkmaz, 2012: 99-106.

Aynı rüyada kendisinin amel defterinin de isyan harfleriyle, verdiği kararların günahlarla dolu olduğunu görür. Yönetimdekiler başına üşüşürler. Nihânî korkusundan kaçır, onlar kovalarlar:

“Ve kendüyi dahî görür ki sicillât-ı ‘amel hurûf-ı ‘isyan ile tolmuş ve hüccetler imzâsıyla cürm ü günâhına elinde hüccet olmuş ve taht-ı kazâsında olan nevâhînün etrâki dîvân-ı pâdişâhîde bulmuş gibi buna üşerler ve bu dahî vâkı‘asında bu havf u haşyetden turmaz kaçır anlar ardına düşüp kovalarlar” (LT, 2000: 544).

Bu kovalamaca esnasında birdenbire dehşetli rüyasından uyanan kadı, bir müddet gördüğü rüyanın tesirinde kalarak tefekkür eder. Mesleğinden dolayı girdiği günahları rüyasında gördüğünü anlayınca tövbe istiğfarlar eder. Derhal kadılık görevini bırakır ve köşesine çekilerek Allah’a tevekkül eder:

“Bu vâkı‘a-i hevl-nâkden Mevlânâ uyanı geldi. Bir zamân hayretle tefekküre vardı. Bu ‘amel içre vâkı‘ olan mefasid ü mehâyifden muttali‘ olup ‘an-samîm-i dil ü cân tevbe ve istigfar kıldı. Hemândem mansıb-ı kazadan ‘uzlet ve ol cihetden feragat idüp kûşe-i kanâ‘atda tûşe-i feragat hâsıl idüp tefviz ü tevekkül tarîkîn tutup oturdu” (LT, 2000: 544).

Latîfî, yukarıdaki anekdottan sonra devrin kadılarının/idarecilerinin tamamını ilgilendiren bazı suçlamalara girişmektedir. Zamane kadıları için, *“Ke’l-kuzât-ı fî-zamâninâ ‘arsa-i şer‘ ashâb-ı cehl-i nâ-ehl ile toldı, bu tâyifenün ekseri mâl ü menâle mâyil olmagla (...) ekser ü aglebi bîm-i mansıbdan ekser-i umûrda ekâbir rızâsına ve anların meyl ü muktezâsına mâyil ü tâbi‘ olurlar, emvâl-i eytâm-ı mâl-ı mevrûsları gibi yirler.”* gibi genelleyici ifadeler sarf eden tezkire yazarına göre kadıların neredeyse tamamı, rüşvet alan, adam kayıran, yetim malı yiyen, şer’î kanunları bilmeyen, cehennem korkusu veya ahiret endişesi taşımayan, üstlerine yaranmaya çalışan, liyakatsiz insanlardır (Bk. Korkmaz, 2012: 106).

6.2.4.2. Kurdzâde Namıyla Bilinen Kadı’nın Devlet Malını Zimmetine Geçirdiğini İddia Eden Anekdot

Âşık Çelebi’nin kendi mesleğini ve meslektaşlarını olumsuzladığı anekdotlardan biri de Bahârî biyografisinde geçmektedir.

Anekdotla göre Bahârî, zor zahmet biriktirdiği bütün varlığını Kurdzâde adıyla bilinen cahil bir kadıya emanet eder. Bu davranışı kurt boğazına ciğer asmak kadar yanlıştır, zira Kurdzâde kendisine emanet edilen malın birazını kendisi yemiş; birazını da itibarını arttırmak için hazineye bağışlamıştır:

“Hûn-ı ciger ile hâsıl itdüğü sîm ü zerîn maraz-ı mevtinde vakf idüp Kurd-zâde nâm bir kâzî-i câhili vasî eyledi. Kurd bogazına ciger asdı ya ‘ni ki assı eyledi. Vasî gel gör ki n’etdi gürg-i bârân-dîde idi, birezin kendi yidi, birezin hoş kişi olmagcün hazîneye iletdi. Âferîn Kurdum diyü yüzine gülüp mansıblar adadılar, elinden mâlı alup seg be-sahra didiler” (AÇT, 2010: 435).

6.2.4.3. Kadı Vasfî’nin Hırsızlıkla Suçlanarak Hapsedildiğini Anlatan Anekdot

Latîfî tarafından biyografisinin ilk kısımlarında, “*Kuzât tayifesinden bu fende lâıyk-ı vasf u ta‘rîf ve mahall-i medh ü tavsîfdür.*” (LT, 2000: 563) cümlesiyle övülen Kadı Vasfî, daha sonra anlatılan bir anekdotta hırsızlık damgası yemektedir. Şuara tezkirelerindeki biyografilerin girişinde işini layıkıyla yapan, faziletli, dürüst kişiler olarak tarif edilen insanların daha sonra “*nakl olunur ki*”, “*rivayet edilir ki*”... ibareleriyle başlayan anekdotlar vasıtasıyla değersizleştirilmesi durumu bu biyografide bir kez daha örneklenmektedir.

Anekdotla göre Sultan II. Bayezid dönemi kadılarından Vasfî, sahip çıkması gereken devlet malına sahip çıkamamış, emin kimseler ve tahsildarlar tarafından yöneltilen, “*devlet malından bir şeyler yedin*” suçlamasına maruz kalarak hapse düşmüştür:

“Nakl olunur ki Sultân Bâyezid Hân devrinde mezkûr [Vasfî] mahrûsa-i mezbûrede kadı iken her kadı taht-ı kazâsında vâki‘ olan emvâl-i mîrîye nâzır olmak kânûn-ı mukarrer olduğu bâ‘isden ümenâ ve ‘ummâlle müttefik ve müttehid olup mâl-i mîrîden nesne ekl itdün diyü mezbûrı nice müddet meshûn u mahbûs ve ümîd-i rehâ ve itlâkdan me‘yûs itmişlerdi” (LT, 2000: 564).

6.2.4.4. Kadı Tatar Memi'nin Zimmetine Para Geçirme Teşebbüsü Sebebiyle Kolunun Kesilmesi

Âşık Çelebi'nin Lâmi'î Çelebi biyografisinde yer verdiği, kadılarla ilgili olumsuz içerikli bir başka anekdotta toplanacak vergi miktarını arttırdığı (zimmetine geçirdiği) için kolu kesilen Kadı Tatar Memi'den bahsedilmektedir:

“Tatar Memi dahı mülâzım olup kâzî oldukdan sonra kilik-i ezel tahrîri ile ‘avârız için vârid olan hükme kalem katup yigirmişeri yigirmi beşer itdügi ecluden il issi tuyup anı tutup bu dest-dirâzlığına rıza virmeyüp elin kesmek kasd itdiler. El benüm etek senün diyü her kimün dâmenine el sundı ise el için aglayan gözsüz kalmış elümden gelmez diyü mu‘în olmayup âhir elden fâ‘ide yogduğun bilüp bî-yâr u bîmâr tek ü tenhâ bir akçasuz vü pulsuz hidmetkârsuz u kolsuz terk-i diyâr idüp ile‘l-ân nâm u nişânı nâ-peydâdur” (AÇT, 2010: 748).

6.2.5. Kazaskerler, Kadılar ve Diğer Hukuk Adamlarıyla İlgili Olumsuz İçeriğe Sahip Diğer Anekdotlar

Osmanlı adelet sistemini ilgilendiren anekdotlar içerisinde, kadı ve diğer hukuk adamlarının ahlâksız, sapkın, ayyaş, sahtekâr, yalancı, hırsız ve yolsuz kişiler olarak gösterildiği anekdotlara önceki kısımlarda değinilmişti. Bu bölümde yine Osmanlıda adalet mekanizmasını işletmekle görevli olan kimselerin tezkire yazarları tarafından anekdotlar vasıtasıyla başka hangi yönlerden olumsuzlandığı üzerinde durulmuştur.

Bu bölümdeki anekdotlarda hukuk adamlarının adaletsiz (keyfi) kararlar almaları, sözlerinden dönmeleri, ilkel ve vahşi yöntemlerle adam katlettirmeleri, adam kayırmaları gibi idari zaaflarının yanında; vesveseli olmaları, güzellere düşkünlükleri ve fal bakarak gelecekte haber almayı ummaları gibi kişisel arızî durumlarına yer verilen anekdotlar tasnif ve tenkit edilmiştir.

6.2.5.1. Şeyhülislamı Şahsi Menfaatine Göre Fetvasını Değiştirebilen Dönek Biri, İslam Hukukunu ise Keyfi ve İlkel Gösteren Anekdote

Gelibolulu Âlî'nin anlattığı bir anekdotta, ismi zikredilmeyen bir şeyhülislamın insanları haksız yere, vahşi yöntemlerle katlettiği ve kendi menfaati söz konusu olduğunda verdiği fetvadan döndüğü anlatılmaktadır.

Mutasavvıf şair Nesîmî'nin biyografisinde yer alan anekdota göre, dönemin şeyhülislamı Nesîmî'nin vahşi bir yöntemle katledilmesi için ferman verir ve derisinin yüzüldüğü sırada “*Bunun (Nesîmî) kanı murdardır ve hangi uzvunuza dokunursa o uzvun kesilmesi vacip olur*” diye buyurur. O esnada Nesîmî'nin bir damla kanı şeyhülislamın parmağına sıçrar. Hadiseye şahit olan etrafındaki mutasavvıflardan biri şeyhülislama, “*Fetvanıza göre sizin parmağınızın kesilmesi gerekir*” der. Parmağının tehlikeye girdiğini gören şeyhülislam, “*Ben fetvayı temsilen gösterirken oldu, kesilmesi gerekmez*” diye cevap verir. Bunun üzerine Seyyid Nesîmî, şeyhülislamın sözünden dönmesini, “*Zahidin tek parmağını kessen sözünden döner, Hak'tan kaçır / Bu miskin aşığın derisini yüzerler yine ağlamaz*” beytiyle âleme duyurur:

“Menkûldur ki katline fetvâ virüp ol ‘asrda şeyhü’l-islâm olan kudve-i enâm mezbûrun izâlesi lâzım idüğinde mübâlagasın i’lâm idüp kendüsi ve kanı murdârdur her kangı ‘uzva bir katresi tokunsa elbette kat’ı vâcib ü sezâvârdur diyu ellerini salarak tafsîl iderken seyyîdün bir katre kanı sıçrar müftînin engüşt-i sebbâbesini muhannâ ider. Fe lâ cerem ba‘zı mutasavvıfînden bir piş-kadem fetvânuz mûcibince sizün barmagınuzı kesmek lâzım geldi dimiş. Müftî ise ben temsîl iderken isabet eyledi. Şer‘an nesne lâzım gelmez diyu cevâb virmiş. Seyyid ki meydân-ı siyâsetde bu hâli görür bedîhe bu beyti söyleyüp müftî kendü hükminden ibâ itdüğünü işâ‘at kılır.

Beyt: Zâhidün yek barmagın kessen döner Hakdan kaçır

Gör bu miskîn ‘âşıkı ser-pâ soyarlar ağlamaz” (GAT, 1994: 121).

Yukarıdaki anekdotu anlatan tezkire yazarının okuyucunun zihnini zahmete sokmadan almasını istediği çok açık bir mesaj vardır: Devletin İslamî hukuk kurallarını uygulayan fetva makamı, insanları haksız yere ve vahşi yöntemlerle katlettirebilir; kendi menfaati söz konusu olduğunda ise sözünden dönebilir.

6.2.5.2. Kazasker Abdurrahman Efendi'nin Keyfî Kararlar Alan ve Adam Kayıran Biri Olarak Anlatılması

Âşık Çelebi'nin Rızâyî-i Sâni biyografisinde yer verdiği bir anekdotta, Kazasker Abdurrahman Efendi'nin yaptığı atamalarda adam kayırdığı iddia edilmektedir.

Anekdotaya göre Kazasker Abdurrahman Efendi, Kerim Çelebi adlı müderrisi azledip yerine torpille kendi öğrencilerinden Rüşenî'yi geçirir. Duruma çok içerleyen ve kızan Kerim Çelebi kazaskere mektup yazarak rahatsızlığını bildirir ve “*Allah mübarek etmesin*” der. Kerim Çelebi'nin mektubundaki bu bedduası yerini bulur ve o makam hakikaten Rüşenî için mübarek olmaz:

“Garîb ittifakdur ki müşârün ileyh Kerîm Çelebi Dimetoka'da müderris iken su'âlleri ve mevâlîye risâlelerinün irsâlleri nakl-i mehâfil ü mecâlis iken kâzî-asker 'Abdu'r-rahmân Efendi ki bâ-vücûd kendinün üstâdı ve medh ü senâsı ile menâdi-i her nâdi idi. Seferde iken kabl-i inkızâü'l-müddet Kerîm Çelebi'yi 'azl idüp belki kazâya sevk idüp medreseyi kendi mülâzımlarından Rüşenî dirler bir kimesneye viridi. Kerîm Çelebi âteş-i hayretle şöyle yandı ki dâd-ı siyâhu tâk-ı nüh-revâkda pencere-i mihr ü mâhdan geçüp melâ-yi melâ'ike-i kerrûbîne irdi. Bu harâretle kâzî-askere mektûb gönderüp zimmında medrese-i Rüşenî'ye tevcîh buyurulmuş Hudâ-yı 'âlim ü dânâ mübârek ide diyüp tevriye vü istihdâm tarikiyle nâ-mübârek ide ihâmın irgürdi. Hikmet Allâh'un ol medrese Rüşenî'ye nâ-mübârek oldu” (AÇT, 2010: 1371).

6.2.5.3. Kazasker Vahidî'nin Gördüğü Güzellere Şiir Söylemesi

Latîfi'nin anlattığı bir anekdotta Vahidî mahlaslı kazaskerin sandalla boğaza açılıp başka kayıklarda gördüğü güzellere şiir söylemesine yer verilmiştir.

Anekdotaya göre Vahidî, bir gün sandal sefasına çıkar. Başka bir sandalda Frenk diyarından gelen bir güzel görür ve hemen bir beyit söyler:

“Urefâ-i bakıyye-i selefden nakl olunur ki mevlânâ-yı mezbûr bir gün deryâda sandalla sefâyin seyrin iderken diyâr-ı Frengistândan gelmiş bir fülk-i felek-

peyker ve keştî-i hilâl lenger teferrüc ü temâsâ itdükde bi'l-bedâhe bu beyt mevlânâ-yı müşâru'n-ileyhe vârid ü lâyh olur.

Beyt: Keştî-i dil bulmak için bahr-ı hayretten halâs

Kâkül-i dilber hayâlinden resenler bağlamış” (LT, 2000: 561).

6.2.5.4. Kazasker Muhyiddin Çelebi'nin Vesveseli Bir Kimse Olduğu İddiası

Beyânî'nin zamane insanına dayandırarak anlattığı anekdota göre Kazasker Muhyiddin Çelebi fevkalade vesveseli biridir. Satın veya ödünç aldığı her şeyi; hatta kalemi, kâğıdı ve mürekkebi bile çok defa yıkadığı rivayet edilmektedir:

“Şübühâtdan ittikâ ve takvâda mübâlaga itmekle halk kendüye vesvese isnâd iderler idi. Karzen her metâ'ı iştirâ yâhûd ahbâbdan ihtidâ ide bir niçe kerre yumayınca isti'mâl itmez idi. Hattâ kalemi ve kâğıdı ve midâdı dahı gasl iderdi dirler ve bunun emsâli niçe garâ'ib isnâd iderler” (BT, 2008: 181).

Bir insanın vesveseli olmasında yadırganacak bir durum yoktur. Böyle bir rahatsızlığa herkeste rastlanılabilir. Fakat anekdotun bağlamı önemlidir. Şuara tezkirelerindeki anekdotlarda anlatılan kadıların arızî durumlarının tamamı göz önünde bulundurulduğunda bu anekdotta Osmanlıda kadı seçimlerinde dikkatli davranılmadığı telkinin varlığı görülür.

6.2.5.6. Kadı Mîrim Çelebi'nin Fal Bakarak Kendi Ölüm Zamanını Bilmesi

Âşık Çelebi, Övrî biyografisinde yer verdiği bir anekdotta, Kadı Mîrim Çelebi'nin yıldızlardan fal bakmaya muktedir olduğunu, Rodos kuşatmasının yıllar boyu süreceğini bu yolla haber verdiğini ve hatta kendi ölüm zamanını bile fal bakarak bildiğini iddia etmektedir.

Anekdota göre Mîrim Çelebi, Övrî'ye yakınlığı nedeniyle yıldız ilmine merak sarar ve o fende üstat olur. Her yıl padişaha takvim düzenleyen Mîrim Çelebi, Varna kadısıyken de padişaha bir takvim sunar ve o takvimde Rodos Kalesi'nin fethedileceğini fakat bunun aylar, yıllar süreceğini belirtir:

“Mîrüm Çelebi merhûma [Özrî] karâbet takarrübüyle ‘ilm-i nücûma müşteğil belki ol fende bir üstâd-ı müstakıl imiş. Veted ü mâ’il, âfîl ü zâfil, sâ’id ü hâbit, menhûs u mes’ûd, hilâc ü mevlûd bilmekte mâhir ve bir yıl pâdşâha takvîm virmege kâdir imiş. Varna kâzısı iken Rodos seferinde İstanbul’a vardukda ber-mûcib-i âyîn-i kavîm-i kadîm pâdşâha sunar bir takvîm. İçinde kal’a feth olur ammâ zemân-ı feth inzimâm-ı şühûr ve a’vâm-ı iktizâ ider dir” (AÇT, 2010: 1064).

Takvimde yazanlara üzülen padişah, *“Sâhib-i takvîm kimse gelüp hâzır olsun, yazduğı ahkâmın cevâbın virsün ve illâ cezâsın bulsun”* diye buyurur. Huzura çağrıldığı bildirilince hemen kendi falına bakar. Kendi talihi için gördüklerini yıldız ilminden arkadaşı Remmal Mustafa’yla paylaşır. Remmal Mustafa da kendisiyle aynı yorumda ittifak eder. Falın gösterdiğine göre Kadı Mîrim Çelebi, Rodos Seferi’nde, ay tutulmasının yaşanacağı gece ölecektir. Gerçekten de kadı, ay tutulmasının yaşandığı gecenin gündüzünde, ikinci vakti vefat eder. Ertesi sabah Rodos şehitleriyle defnedilir:

“Kalb-i pâdşâhî münkesir olup sâhib-i takvîm kimse gelüp hâzır olsun, yazduğı ahkâmın cevâbın virsün ve illâ cezâsın bulsun buyururlar. Da’vet olındukda kendi tâli’ine reml idüp hâcedâşı ve fenn-i nücûmda pâdâşı olan remmâl Mustafâ’ya varup ‘arz eyledi. Kendi vü remmâl Mustafâ ittifâk idüp ol seferde mevtin tasrîh iderler ve husûf-ı kamer vâkı’ oldugı gice fevt olacagın tahkîk ü tashîh iderler. Fi’l-hakîka ol ‘asrda fevti öyle vâkı’ olup ol ahşâm ay tutıldı. Kendü yatsudan sonra intikâl idüp sabâh şühedâ-yı Rodos’la medfûn ve genc-i nihân gibi mahzûn olur” (AÇT, 2010: 1064).

6.2.5.7. Kadı Fikrî’nin Evlilik ve Kadın Düşmanı Biri Olarak Tasvir Edilmesi

Âşık Çelebi’nin kendisinin de kahramanlarından olduğu bir başka anekdotta kadın düşmanlığı telkin edilmekte, kadın sevmenin ve evlenmenin bayağılık olduğu vurgusu yapılmaktadır.

Anekdotun diğer kahramanı Âşık Çelebi’nin yakın arkadaşı Ferdî adındaki kadıdır. Ferdî, anekdotun cereyan ettiği vakitlerde Köstendil Ilıcası kadılığını

yapmaktadır. O esnada bir kadın sever ve onunla evlenir. Evlilik kurumu ve Fikrî'nin evlendiği kadın Âşık Çelebi tarafından nahoş sıfatlarla anlatılmaktadır:

“Mu‘âşeret-i zenândan nefret-künân ve zenâna la‘net-zenândı. Hikmet Allâh’un Köstendil Ilıcası kâzîsı iken sâkî-mânend sâk-ı peşşe ve sâ‘idi-misâl sâ‘id-i ankebût bir ‘acûz-ı fertût-ı bî-kuvvet u bî-kute mübtelâ oldu, ol esnâda ki bu dâm-ı mekre giriftâr oldu ve rakkâs-ı Zâl-ı sipihr destinde çâr-pâre gibi zâr oldu (AÇT, 2010: 1216).

Âşık Çelebi o zamanlarda Silivri kadılığı görevindedir. Karısından boşanmasının sevinciyle bir şiir söylemiştir. Şiiri duyan Ferdî, Âşık Çelebi’ye nazire olarak bir gazel söyler:

Hakîr Silivri’de kâzî olup kayd-ı ta‘alluk-ı nisâdan miiftâh-ı talâkla ‘âlem-i utlâkda hırâm itmiş idüm ve zu‘mumda min-ba‘d fikr-i helâli kendüme harâm itmiş idüm ve bu beyti münâsib-i hâl dimişdüm.

Li-muharririhi

Çokdan isterdüm zen-i dünyâya ben virmek talâk

Hamdû‘lillâh sözümün ‘Âşık bugün oldum eri

Mevlânâ-yı mezkûr ol esnâda bu gazeli diyüp gûyâ kendü hâlinden şikâyet ve benüm hâlüme reşkden kinâyet eylemiş.

Matla‘

Tecerrüd ‘âlemin ey dil kabûl itdük demün vardur

Mücerredlerle rûhâniyyet üzre ‘âlemün vardur” (AÇT, 2010: 1216).

7. BÖLÜM: DİĞER KAMU GÖREVLİLERİ VE OSMANLININ SOSYOKÜLTÜREL YAPISIYLA İLGİLİ ANEKDOTLAR

Çalışmanın son bölümü olan bu alt bölümde 2, 4, 5 ve 6. bölümlere dâhil edilemeyen kamu görevlileriyle ilgili anekdotların yanı sıra içerikleri göz önünde bulundurularak ayrı bir başlıkta incelenmesi uygun görülen “Osmanlının sosyokültürel yapısı”yla ilgili anekdotlar bulunmaktadır. Bölümde tasnif ve tenkit edilen anekdotların tamamı olumsuzlayıcı mesajlar taşımaktadır.

7.1. Çeşitli Görevlerdeki Kamu Görevlileriyle İlgili Olumsuzlayıcı İçerikli Anekdotlar

Bu bölümde ilk olarak ele alınacak anekdotlarda Osmanlıda divan kâtipliği, surre eminliği ve kethüdalık gibi önemli vazifelerde buldukları belirtilen kişilerden bahsedilmektedir. Bölümün girişinde belirtildiği üzere bu anekdotların tamamı muhataplarını değersizleştirici mesaj ve telkinlere sahiptir.

7.1.1. Divan Kâtibi Sıhrî’yi Sapkın ve Ahlâksız Bir Kimse Olarak Gösteren Anekdot

Son bölümdeki olumsuz içeriğe sahip ilk anekdot, divan kâtipliği yaptığı söylenen Sıhrî mahlaslı şair hakkındadır. Gelibolulu Âlî, anlatacağı anekdotu geçmeden önce verdiği bilgilerle Sıhrî’nin, “*Kız Memi*”, “*Sıhrî-i bî-haya*” gibi lakaplarla bilindiğini ve hadım ağası zümresinden olduğunu söyleyerek okuyucuyu anlatacağı ahlâksız telkinler içeren hikâyeye hazırlamaktadır.

Ayrıntılı tasvirlerle anlatılan anekdotu göre Defterdâr Sirozî Hasan Çelebi’nin yanında at pazarı kâtibi olarak görev yapan Sıhrî, “*her ardına geçtiği davara binmeyi mümkün zannettiği için*” beğendiği güzel yüzlü bir oğlanı alıp odasına götürür, bir gece boyunca kendinden geçirinceye kadar yedirip içirir, sarhoş eder. Ertesi gün şarabın verdiği baş ağrısıyla uyanan oğlan; şalvarının, gömleğinin ve diğer çamaşırlarının yırtılmış olduğunu fark eder:

“Defterdâr Sirozî Hasan Çelebi ile Halebe vardukda Sıhrî at bâzârı kâtibi olmuş. Her ardına geçdüğü tavâra binmek mümkün sanup bir sâde-rû oğlanı odasına götürmüş. Bir gice sabâha dek vâfir yedürüp içirmiş. Hattâ derdmendi kendüden geçürmüş. İrtesi ki oğlan ser-hâb-ı humârdan bîdâr olmuş. Bend-i şalvârını bürîde tonını pîrâhenini derîde bulmuş” (GAT, 1994: 228).

Olayı öğrenen akrabaları Halep Beylerbeyinin huzuruna çıkararak oğullarını murdar ettiği gerekçesiyle Sıhrî’den şikâyetçi olurlar. Beylerbeyi, adamlarına eziyet ve ihanet etmeye meyyal biri olduğu ve Defterdâr Sirozî Hasan Çelebi ile aralarında bir düşmanlık bulunduğu için Sıhrî’nin hayalarını kestirir ve onu cümle âleme rezil eder. Bir bakıma eşğine gücü yetmez de semerini döver:

“Akrâbâsından olan müselmanlar seherden Haleb Beglerbegisi Kubâd Paşa dîvânına varmışlar. Sıhrî bu ermedi murdârlamış diyü şikâyet kılmışlar. Meger ki Paşa ile defterdârın ‘adâvet-i sâbıkası var imiş. Adamlarına siyâset ü ihânet kılmaga talebkâr imiş. Eşğine gücü yetmez semerin döger. At Bâzârı kâtibi derdmend Sıhrîyi götürmüş hayâların budatup rüsvâ-yı ‘âlem itmiş” (GAT, 1994: 228).¹⁴¹

¹⁴¹ Aynı anekdotu Kınalızâde Hasan Çelebi, Âşık Çelebi ve Beyânî de Sıhrî biyografisini anlatırken benzer dayanaklarla kaydetmişlerdir. Hasan Çelebi, Âlî’den farklı olarak anekdotta geçen Halep beylerbeyinin adının Kubat Paşa değil de Üveys Paşa olduğunu söylemektedir:

“Ayyâş u kallâş rind ü evbâş hum-ı mey gibi bir ân şarâbsuz olmaz idi ve peymâne-misâl bâde-i nâbsuz bir dem hareket kılmazdı. Yâkût-ı rummânî rûh-ı sânidür diyü mey-i la’l-fâmsuz hareket harâmdu ve nergis ü lâle gibi câm u piyâleyi elden koyan ‘aceb hâmdur dir idi. Mezbûr Hasan Çelebi Halebe defterdâr oldukda bile gidüp anda Atpazarı emîni olmagla meydân-ı cihânda rahş-ı merâma süvâr olup nat ‘-ı felekde piyâde kalmış iken murâd atını sürmekle fi’lhâl ruh-ı firûzı zâhir ü bedîdâr olmuş idi. İttifâk bir gice odasına bir cevân getirüp şem ‘-misâl ol dil-ber-i mülâyimi koynına koyup sabâha dek murâdı üzre nâ ‘il-i zevki visâl oldukda irtesi cevânun akâribi her birisi efâ ‘î vü ‘akârib gibi mezbûra üşüp oğlânı kün derîde vü dâmen-âlûde emîrî ‘l-ümerâ-yı Haleb-i şehbâ olan Üveys Paşaya iledüp Paşa-yı merkûmun sâlifü ‘z-zikr defterdâra bugz u ‘adâveti olmagla kasd-ı intikâm itmiş idi” (KHÇT, 2009a: 373-374).

Âşık Çelebi, Sıhrî-i Sâni biyografisinde yer verdiği anekdotta, diğer tezkirecilerden farklı olarak, Sıhrî’nin başına gelen hadiseye İşretî tarafından tarih düşüldüğünü de kaydetmiştir:

“Devrün ‘ayyâşı ve dehrün kallâşı ve evbâşların başı idi. Hâle gibi süfresi küşâde ve kurs-ı mâh gibi nâmi âşnâ vü bî-gâneye nihâde idi. Şeb ü rûzı ‘ıyş u ‘işretle geçerdî, yârânla yir içerdî. (...) Mezkûr Hasan Çelebi çünkü ‘Arab u ‘Acem’e defterdâr oldı. Sıhrî Çelebi dahı Atbâzârı kâtibi olup rahş-ı murâdı ‘arsa-i kâm-rânîde sebük-reftâr oldı. Hikmet Allâh’un bir niçe nâ-merd tahrîkiyle bir gice odasına emred getirür. Oğlanun akribası meger agniyâ vü eşkiyâ imiş. İrtesi oğlanı bend-i şalvar berîde ve kun derîde, mülkü ‘l-ümerâ-yı vakt olan Üveys Paşa dîvânına iledürler. Ol hod Hasan Çelebi ‘ye kînedâr ü kemîn-i intikâmda hâzır u

Anekdotta birkaç olumsuzlayıcı mesaj bulunmaktadır. Mesajlardan birine göre Osmanlı idarecilerinin seçiminde liyakat aranmamaktadır. Yani ahlâkî ve cinsî zaafı bulunan insanlar idareci olabilmektedirler. Bir diğer mesaja göre Halep Beylerbeyliği görevini yürüten şahıs (Kubat Paşa), adamlarına eziyet ve ihanet etmeyi sevmeyen, adamlarını koruyan kollayan biri olsa -tezkire yazarının isteği bu yöndedir- Sıhrî'nin sapkın ve ahlâksız davranışı cezazsız kalacaktır. Bu durumda Kâtip Sıhrî, işlediği kabahatten ve ahlâksızlığından dolayı değil, Defterdâr Sirozî Hasan Çelebi ile beylerbeyinin arası iyi olmadığından cezalandırılmaktadır.

7.1.2. Divan Kâtibi Na'tî'yi Ayyaş, Ahlâksız ve Bohem Bir Hayat İçerisinde Gösteren Anekdot

Divan kâtiplerinin olumsuzlandığı ikinci anekdot Âşık Çelebi tarafından kaydedilmiştir. Tezkire yazarının anlattığına göre divan kâtiplerinden Na'tî, devrin şairlerinden Figânî ve Nûhî ile yakın arkadaştır. Bu üç arkadaş aynı zamanda, Efe Meyhanesinin müdavimlerinden ve şehrin meşhur oğlancılardanıdır. Bazen bahçe veya konaklarda gül gibi gülüp açılmakta bazen de meyhane köşelerinde cüra gibi dökülüp saçılmaktadırlar:

“Figânî vü Nûhî ile Efe mey-hânesinün dürd-i den gibi üftâdeleri ve habâb gibi kadeh âvâreleri ve şehrin meşhûr şâhid-bâz u gulâm-pâreleri idi. Gâh gülşen ü kâşânelerde gül gibi gülüp açılurlar gâh kûşe-i mey-hânelerde cur'aveş dökülüp saçılurlardı” (AÇT, 2010: 884).

Ayyaşlık ve oğlancılıkla meşhur olan bu üç arkadaş; buldukları şarabı hemen kadehe koyan, rastladıkları dilberi vakit kaybetmeden soyan kimseler olmalarının yanında yeri geldiğinde ilim sahibi kimselerle bir araya gelip İlâhî sohbetler de etmektedirler:

üstüvâr imiş. Ekâbir hod intikâmı yıllarla güderler, eşegine güci yitmeyicek pâlânın dögerler. Fi'l-hâl tehevür idüp Sıhrî'yi budarlar. İstanbul'da işidildükde 'İşreti Mısra': Vâyli oldı Kız Memi hâdım diyü târîh didi” (AÇT, 2010: 957).

Beyânî de Sıhrî biyografisinde bu anekdota kısaca yer vermiştir:

“Bir ân şarâbsuz ve bir sâ'at bâde-i nâbsuz olmayanlardandır. Haleb-i Şehbâde bir dil-ber-i zibâ ile bir gice zevk u safâ idüp irtesi cevânun müte'allikâti Veysi Paşaya şikâyet itmekle bî-çârenün uzv-ı recûliyyetin kat itdürmişdür” (BT, 2008: 84).

“Buldukların hemân kadehe koyarlar ve gice ile buldukları dil-beri soyarlar ve gâhî ehl-i ‘ilmler ile hem-dest olup İlâhî sohbetler idüp çerb-zebânlıkla şem‘ün cânına odlar yakup ve şîrîn-güftârlıgla şekerlerin başına sular koyarlardı” (AÇT, 2010: 884).

Önceki bölümlerde birçok anekdotta da karşılaşılan fazilet sahibi olması beklenen kişilerin meyhane köşelerinden ve dilber (bu anekdotta oğlan) peşinden ayrılmayan kimseler olmaları durumu burada tekrar görülür. Anlatılan anekdotta ayyaşlığıyla ve sapkınlığıyla şöhret bulmuş olan Na‘tî, aynı zamanda divan kâtipliği görevini yürütmektedir.

7.1.3. Divan Kâtibi Sücûdî’yi Ayyaş Biri Olarak Gösteren Anekdot

Âşık Çelebi’nin anlattığı bir başka anekdotta, divan kâtibi Sücûdî, ayyaş biri olarak tarif edilmektedir. Anekdotu göre çok fazla içen Sücûdî’yi arkadaşları, mahlasını değiştirerek, “Sucu iti” diye çağırırmaktadırlar:

“Mey-hârlıgından yârân Sücûdî’yi tahrîf idüp Sucu iti dirler imiş. Ol dahı ıssına benzemeyen ugurlık ve mürebbîmüz Ca‘fer Çelebi’dür ana am biti dirler bana sucu iti diseler ‘aceb midür dir imiş” (AÇT, 2010: 944).

7.1.4. Kâtip Mesîhî’yi Ayyaş ve Sapkın Biri Olarak Gösteren Anekdot

Âşık Çelebi’nin Ali Çelebi isimli birini kaynak göstererek anlattığı anekdota göre, devrin önemli şairlerinden olan ve aynı zamanda kâtiplik de yapan Mesîhî, ne zaman lazım olup aransa ya Tahtakale’den ya bir meyhaneden ya da mahbuplarıyla gezdiği gül bahçelerinden çıkmaktadır. Mesîhî’nin bu durumu, amiri olan paşayı çok üzmemektedir:

“Merdümî Çelebi’nün babası ‘Ali Çelebi’den işitdüm ki ol dahı ‘Ali Paşa mürebbîlerinden idi ve ‘ayyâr u kallâşlıkda Mesîhî ile kâse-lis ü hem-tâ idi. Ol rivâyet eyledi ki hiç bir zemânda Paşa bir nesne yazmağçün Mesîhî içün şol şehri oğlanını bulun dimezdi ki hâzır buluna veyâ hizmetçün muntazır olına. Elbette kapucular yâ Tahte’l-kal‘ada yâ deyr-i mugânda yâ mahbûblarla küşe-i gülistânda bulurdi. Ol sebebden paşa dilgîr olurdi” (AÇT, 2010: 809).

7.1.5. Kâtip ve Surre Emîni Revânî'nin Devlet Malını Zimmetine Geçirdiği İddiası

Gelibolulu Âlî'nin kaydettiği Revânî biyografisi, içerdiği bilgiler ve verdiği mesajlar açısından çelişkilerle doludur. Âlî'ye göre Revânî, rahatına düşkün, ayyaş, gece-gündüz sarhoş dolaşan bir kimsedir. Fakat nasıl olmuşsa ayık gezmeyen bir kişiye devlet tarafından “surre” teslim edilmektedir. Bu durumda biyografide, Osmanlı Devleti'nde bir vazife teslim edilecek olan kişide liyakate bakılmadığı veya gece gündüz sarhoş gezen bir “surre emîni”nin toplum tarafından normal karşılandığı mesajı verilmektedir.

Anekdotla göre şair Revânî, surre emîni¹⁴² olarak kutsal topraklara gönderilir.¹⁴³ Fakat şairin Arap yarımadasındaki fakir halkın hakkı olan surreyi yerine ulaştırmadığı, “*Sadaka alan içindir*” düşüncesiyle zimmetine geçirdiği iddia edilir. Padişah Yavuz Sultan Selim'in bu iddiaya telmihen sorduğu, “*Revânî, senin için ne derler?*” sorusuna, “*Bal tutan parmağını yalar derler*” diye cevap verir ve bu latifesi sayesinde cezadan kurtulur:

“Ba‘de‘l-cülûs gâh ma bah-ı âmire emânetine mutasarrıf oldukdan sonra surre emâneti ile hacc-ı şerîfe varmış gelmiş. Hattâ hakk-ı fukarâ olan surrenden “Sadaka alan içindir” müsted‘âsınca ekl ü bel‘ ile müttehem olmuşdur. Hattâ şehriyâr-i cihân Selîm Han-ı kâmrân “Be Revânî sana neler dirler” mısra‘ıyla vâkı‘-ı hâlden istihbâr itdükde “Bal tutan parmağın yalar dirler” zamîmesi ile cevâb virüp tefîşden kurtulmuşdı” (GAT, 1994: 176-177).

Revânî, sonraki zamanlarda Kaplıca ve Ayasofya mütevelliliğini yürütür. Bu görevdeyken varlıklı biri hâline gelir ve bir mescit yaptırmaya koyulur. Mescidin inşaatına rast gelen Sultan Selim, hayır sahibinin kim olduğunu sorar. Revânî'ye ait

¹⁴² Osmanlı Devleti'nde, Mekke ve Medine halkına dağıtılmak için yollanan para, altın ve diğer eşyalara surre, bu emanetleri taşıyan “surre alayı”nın sorumluluğuyla görevlendirilen kişiye “surre emîni” denirdi. Ayrıntılı bilgi için bk. Buzpınar, 2009: 567-569.

¹⁴³ Sehî Bey'in verdiği bilgilere göre Revânî, II. Bayezid devrinde Hicaz'a gönderilmiştir. *În‘amat Defteri*'nde yer alan bilgiler de Sehî'yi doğrulamaktadır. Buna göre, Âlî gibi Revânî'nin Sultan Selim tarafından Hicaz'a gönderildiğini söyleyen diğer tezkireciler de (Latîfi, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi) yanlış bilgi vermektedir (Bk. Erünsal, 2008: 30).

olduğunu öğrenince biraz şaşırır ve “*Hoş Ayasofya’sın ki ayda bir mescit kuzularsın*” diyerek Revânî’ye atfedilen çalıp çırpma, zimmete geçirme ithamını etraftakilere bir latifeyle daha duyurmuş olur:

Ba’de zamânin Kapluca tevliyetine ‘akabince Ayasofya tevliyeti hidmetine dest-res bulmuş. Menkûldür ki Kırk Çeşme kurbündeki mescid ü hucurâtı hasbeten lillâh binâ eylemiş. Esnâ-yı ‘imâretde merhûm Sultân Selîm Han ol reh-güzâra uğrayıp Bu hayrât kimündür diyü buyurdukda Revânî kullarınundur dinüldükte başını sallayup bir mikdâr ta‘accübe kalup hoş Ayasofyasın ki ayda bir mescid kuzularsun latîfesi ile mezbûrun ekl ü bel’ töhmetini sâmi’îna tuyurmuş” (GAT, 1994: 177).¹⁴⁴

Anekdottaki ilk çelişki Revânî gibi rahatına düşkün, ayyaş, gece-gündüz sarhoş dolaşan bir kimseye surre teslim edilmesidir. Bir diğer çelişki de, padişahın devlet malını zimmetine geçiren bir kişiden bunun hesabını sormaması; bu durum üzerinden latife ediyor olmasıdır. Zira tarih kaynaklarında ve diğer şuara tezkirelerinde Yavuz Sultan Selim, adalete önem veren ve suçluların cezasını geciktirmeyen bir padişah olarak tasvir edilmektedir. Hatta *Latîfi Tezkiresi*’nde, rüşvet alan bir kadıya verdiği çok sert tepki uzun uzun anlatılmaktadır (Bk. *LT*, 2000:

¹⁴⁴ Tezkire yazarı Âşık Çelebi de Revânî biyografisini anlatırken Yavuz Sultan Selim’in, rüşvetle yaptırılan mescidi hoş gördüğünü iddia etmektedir:

“Revânî mescidi dimekle ma’rûf mescidi vü etrâfını ihyâ itmişdür. Hattâ ol mescid binâ olunurken Sultân Selîm-i merhûm yoldan geçüp giderken bu mescid kimündür diyü sormuşlar Revânî kulunuzundur didüklerinde hoş Ayasofya sen hoş yılda bir mescid togurursın diyü latîfe itmişdür” (AÇT, 2010: 1389)

Kınalızâde Hasan Çelebi, Revânî’nin “*Ekser-i vaktinde bâde-nûş u şâhid-perest ü müdâm sahbâ-yı ‘ışk-ı cevânân ile medhûş u mest*” biri olduğunu da söylediği anekdotta, Gelibolulu Âli’nin anlattıklarına benzer bilgilere yer vermektedir:

“Sultân Selîm Hân-ı Mâzî Hazretleri ‘âmme-i diyâr-ı ‘Arabî zamîme-i temîme-i mülket-i ‘Osmânî itdüklerinde surre-emîni olup Hacca gitdükde ba’z-ı zurefâ töhmet idüp dimişdür.

Beyt: İlün ma’nâsın almasın Revânî

Ana hayr eylemez ol Ka’be hakkı

Devlet-i Hüccetü’l-İslâma fâ’iz ve sa’âdet-i ziyâret-i ravza-i seyyidü’l-enâmı hâ’iz oldukdan sonra mahrûsa-i Burusada Kapluca mütevellîsi ve İstanbulda Ayasofya mütevellîsi olmuşdur. Hâlâ kendüye izâfetle şöhet bulan bir mescid-i şerîf ve mülâzımîn-i mesâkîne mesken ü hücerât binâ eylemişdür. Hattâ hikâyet olunur ki zikr olunan ‘imâret binâ olunur iken Sultân Selîm-i evvel oradan mürûr u ‘ubûr idüp bu binâ kimündür diyü su’âl idicek Revânî bendenüzündür diyü cevâb virdüklerinde binâ-yı kelâma bu vechle tarrâhlık idüp esâs-ı makâla bu yüzden istihkâm virmişler ki fi’l-vâkî’ câmi’-i Ayasofya a’zam-ı cevâmî’ idügi rüşen ü lâmi’dür. Pes bu makûle mesâcidi câmi’ olup yılda nicesin peydâ eylese bâ’id degüldür. Merkûm ekser-i vaktinde bâde-nûş u şâhid-perest ü müdâm sahbâ-yı ‘ışk-ı cevânân ile medhûş u mest idi. (KHÇT, 2009a: 346).

219/akt. Korkmaz, 2012: 206). Nitekim Yavuz Sultan Selim gibi bir padişahın fakir fukaranın hakkını gözetmesi, emanete hıyanet eden kamu görevlilerinden hesap sorması beklenir. Aksi hâlde bu bilgileri veren kaynaklardan biri (veya tamamı) doğruyu söylememektedir.

7.1.6. Kamu Görevlilerinin Rüşvet Almadan İş Görmeyen Kimseler Olarak Tasvir Edilmesi

Latîfi, Sultan II. Bayezid'in musahibi olduğunu da söylediği şair Andelîbî (Bülbül Hasan) biyografisinde, bir devlet görevlisinin rüşvet almadan iş görmediğine dair bir anekdota yer vermektedir.

Anekdotta, Bülbül Hasan'ın bir gün devlet kapısına işi düşer ve görür ki eli boş gelenler, “*Efendi uyuyor.*” denilerek geri çevrilmekte; eteğinin altından rüşvet gösterenler ise içeri buyur edilmektedir:

“Nakl iderler ki mezbûr [Andelîbî] bir maslahat için der-i devlete vardukda ol ‘asrun a’yânından birine bir emr için mürâca‘at ve bir cüz’i maslahat için külli hizmet ider. Meger ol şahs-ı mürteşînün mezheb-i bâtûlunda tuhf u hedâyâsuz ve bî-ahz u irtîşâsuz bir ferdün mesâlihîni görmek ve cüz’iden ve külliden li’llâh bir iş bitürmek hilâf-ı rızâsı ve nâkız-ı muktezâsı olmagın bir emr-i yesîri sa‘b ‘asîr ve bir şey’-i kalîli ‘azîr ü kesir gösterürdi veyâhud ümmîdinden nevmîd idüp ye’s haberin virürdi. Lâbûd bâb-ı rüşvet-me‘âbına bî-hûde nice gün gelür gider ve habâyîş ü kabâyihine mütefattın olur görür ki derinde olan derbânı ve ahz u ekl için mütevakkıf u müterakkıb olan a‘vânı tehî-dest gelenlere efendi uyur dirler ve etegi altında bir vasla gösterene efendi gel buyur dirler idi” (LT, 2000: 405).

Anekdotun devamında padişahın sohbet arkadaşının böyle bir şeye şahit olduktan sonra bu yolsuzluğun düzeltilmesi için herhangi bir girişimde bulunup bulunmadığı veya padişaha durumu arz edip etmediği söylenmemektedir. Tezkireci padişahın sohbet arkadaşını anlattığı anekdotla rüşvete şahit tutup bırakmaktadır.

7.1.7. Bir Kethüda'nın Rüsvetsiz İş Görmediğini Anlatan Anekdot

Ferruhî (Kastamonulu) biyografisinde anlattığı başka bir anekdotta Latîfî, yine bir devlet görevlisinin rüsvetsiz iş görmediğini söylemektedir.

Bir şiirden hareketle uydurulduğu izlenimi uyandıran anekdota göre Ferruhî, rüşvetin ne olduğunu bilmeden, bir kethüdanın huzuruna varır. Yanında hediye getirmediği için kethüdanın düşmanca bakışlarına maruz kalır. Meğer o kethüda, kemiksiz iş yapmayan köpeğe benzemektedir. Şair Ferruhî, hemen orada duruma münasip bir kıta söyler:

“Evâyil-i hâlinde yektâ ve yek-cihet iken cihete tâlib olup tezkere almaga râgıb olmuş idi. Ammâ tehî-dest vardugıyçün kethüdâ beg buna kanlusı gibi bakmuş ol egri egri bakmışlar yüregın yakmış ve bi'l-cümle fakîrî'l-hâl olmagın evden gelemez ve âdet kapunun yolın bilmez ba'dehû bilür ki âdet kapusı kethüdâ beg imiş üstühvânsuz olmaz bir 'aceb seg imiş. Bu kıt'ayı anda bedîheten dimişdür

Kıt'a: Kethüdâsına didüm bir ulunun

Nice olıcak irür mansıba el

Didi remz ile bana çâre budur

Dolaş ol bir kapuya evden gel” (LT, 2000: 428).

7.2. Osmanlıda Kamu Görevlisi Olmanın İlkel ve Basit Yollardan Geçtiğini İddia Eden Anekdotlar

Bölümün birinci alt başlığında tasnif edilen divan kâtipleri, surre eminleri ve kethüdalar hakkındaki olumsuzlayıcı anekdotlarda yer yer Osmanlıda kamu görevlilerinin liyakatsizliği ve bu görevlere gelmelerinin ilkel yollardan geçtiği mesajları da verilmekteydi. Bu kısımdaki anekdotlarda yine kamu görevlerinin ilkel ve basit yollarla dağıtıldığı mesajı verilmektedir. Bir makama gelme aracı olarak ise adam kayırma, torpil, dalkavukluk, şiir yazma gibi ilkel ve basit gereklerden bahsedilmektedir.

7.2.1. Necâtî'nin Yazdığı Bir Beyit Sayesinde Divan Kâtibi Olması

İnceleme'nin 2. Bölüm'ünde, Osmanlıda bir gazel yazarak müderris olduğunu iddia eden bir anekdota yer verilmişti (bk. 2.2.1.13. başlıklı anekdot). Âşık Çelebi'nin Necâtî Bey biyografisinde yer verdiği bir başka anekdotta ise insanların yazdıkları bir beyitle/şiiirle divan kâtibi olabildikleri anlatılmaktadır.

Rivayet edenlerin de söylendiği anekdota göre, Necâtî Bey bir beyit yazarak bu beyti Fatih Sultan Mehmet'in Çınragı adlı musahibinin takkesine sıkıştırır:

“Nakşî Çelebi Necâtî'nün oğlu Hüseyin Çelebi'den rivâyet ider ki bir gün merhûm Necâtî

“Matla’: Eser itmez n’idelüm âh-ı sehergâh sana

Meger insâf vire sevdiğüm Allâh sana

bu gazeli diyüp Sultân Mehemed-i merhûmun Çınragı nâm bir nedîminün başına sokar” (AÇT, 2010: 850).

Satranç oynadıkları ve padişahın kendisiyle şakalaştığı bir esnada Çınragı'nın başındaki kâğıdı Fatih Sultan Mehmet fark eder. Alıp okuyunca çok beğenir ve Necâtî'yi yedi akçe maaşla divan kâtipliğine getirir:

“Ol dahi meclis-i şâhiye vardukda Sultân Mehemed anunla şatranc oynarken esnâ-yı lu'bda kâğıdı başında görüp alup okıdukda evvel yidi akça ‘ulûfe ile dîvân kâtibi ider” (AÇT, 2010: 852).

7.2.2. Kamu Görevlerinin Torpille Dağıtılması

Âşık Çelebi, Sunî Çelebi biyografisini anlatırken kahramanlarından birinin de kendisi olduğu bir anekdota yer vermiştir. Anekdotun telkin ettiği mesaja göre kamu görevleri torpille dağıtılmaktadır.

Anekdota göre, divan başkâtibi Recep Çelebi vefat edince yerine Sunî Çelebi ile Âşık Çelebi aday gösterilir. Haydar Paşa, Sun'î Çelebi'yi; Vezir Rüstem Paşa ise Âşık Çelebi'yi desteklemektedir:

“Ol esnâda re'is-i kâtibân-ı divân olan Receb Çelebi fevt olup kâtibler içinde re'is olмага lâyük ve fenn-i inşâda fâ'ik kimesneye erkânun ihtiyâcı vardı. İkimüzi yâd itmişler. Rüstem Paşa-yı merhûm hakîre mâ'il oldı Haydar Paşa, Sun'î'nün olasına kâ'il oldı (AÇT, 2010: 1300).

Fakat o sıralar Osmanlıya sığınmış olan Safevî şehzadesi Elkâs Mirza'nın¹⁴⁵ devreye girmesiyle işler karışır. Bursalı Selman, Elkas Mirza'dan divan kâtibi olma konusunda destek isteyince Rüstem Paşa, “*Elkas buna da mı karıştı*” diye sitemde bulunur ve bu işten uzak durur:

Elkâs Mirzâ dahı o zemânda Rûm'a henüz gelmiş ri'âyeti gâyetde ve erbâb-ı hâcâtun husûl-ı murâdâtları bâbında ana mürâca'atları nihâyetde idi. Burusalı Selmân-ı merhûm dahı kâtib-i dîvân olmak ümmîdiyle anunla istişfâ' itdi. Rüstem Paşa-yı merhûm ter düşüp buna dahı Elkâs karışdı mı diyü cümleden imtina' itdi” (AÇT, 2010: 1300).

Tezkire yazarı, Osmanlıda kamu görevine atanmanın liyakate değil torpile dayandığını, kendisini de içine kattığı bir hikâyeyle, böylece iddia etmektedir.

7.2.3. Kamuda Görev Almanın Bedava Olmadığını İddia Eden Anekdote

Latîfi'nin kaydettiği bir anekdote göre devrin bilgili ve önde gelen şairlerinden Hadîdî, çok kabiliyetli olmasına rağmen devlet kademesinde çalışmak yerine ticaret yapmakta ve demircilikle geçinmektedir. Onu tanıyan ve hâlini gören dostları tarafından sık sık bazı mevkilere talip olması için teşvik edilmektedir. Bir gün eski arkadaşlarından biri Hadîdî'ye, “*Neden bu kadar bilgili ve yetenekli olduğun hâlde devlet yetkililerine gidip bir göreve talip olmuyorsun?*” diye sorar:

“İhvân-ı kadîminden biri bir ecilden didi ki niçün bu kadar ‘ilm ü hüner ve tab’-ı pür-güher ile erkâna varup cümle-i menâsıbdan şan-ı fazilet-nişâna münâsib bir mansıb almayasun çünkü tarîk-i tahsilden kaldun bari bir cihet ile kalmayasun müdam ‘avâmü'n-nâs gibi meşekkat-i hırfet ve me'ûnet-i san'at ile zindegânî idesün didükde...” (LT, 2000: 223).

Şair, o devirde her hüner sahibi kimsenin bir makama getirilmediğini; hatta mevki sahibi olmanın bedava olmadığını, her bilgi ve beceri sahibinin hemen makam sahibi olamayacağını söyler:

¹⁴⁵ Safevî şehzadesi Elkas Mirza hakkında bilgi için bk. Feridun Emecen, “Kanunî Sultan Süleyman Devri”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Cilt: X, Çağ Yayınları, İstanbul 1989, ss. 334-336; Aliev Saleh Mehmedoğlu, “Elkas Mirza”, *DİA*, Cilt: 11, TDV Yayınları, İstanbul 1995, s. 55.

“Redd-i cevâb ve mukâbele-i hitâbda didiler ki ey yâr-ı ‘azîz sâhib-temeyyüz zamâne hâlinden gâfiller ve muktezâ-yı devr-i dündan câhiller gibi söylersün bu mes’ele-i şerîf ü denî hafî ve habî degildir ki mansıb didükleri nesne zamânede müft ü meccân olmaz ve anı her fazl u hüneri olan varup anda hazır bulmaz. Istilâh-ı zurefâda ve ‘örf-i ‘irfân mansıb didükleri mesnedden ‘ibâret ve mesned dahî tuhf u hedâyâdan kinâyettür” (LT, 2000: 223).

Ardından kişinin bir makama gelebilmesini aslan veya timsahın ağzından lokma almaya benzetir. Ayrıca makam sevdasında vuslata erebilmek için; “binlerce aşağılanmayı”, “aylarca istediğin makamın peşinden koşmayı”, “bey ve vezir kapılarında kapıcılık yapan birçok rezil ve değersiz insanın ayağının altına toprak olmayı” göze almak gerektiğini söyler:

“Elhâsıl bî-bâd hevâ ve bî-tuhf u hedâyâ kişi erkândan cihet çıkarmak ve a’yân u erkân kattâlleri elinden birkaç akça müft mansıb almak müşt-i dürüşti ile bir hisâr-ı üstüvâr almak kadar vardur. Neheng agzından lokma ve peleng agzından tu‘me almak hod bir kâr-ı âsândur. Eger bî-mesned ü zâhir ve bî-mu‘în ü nasîr olursa ol sevdâda dâmen-dermiyân idüp hezâr ibtihâl ü ibtizâl ile nice mâh u sâl yilmek ve dergâh-ı mîr ü vezîrde derbân u segbândan nice erâzil ü esâflün zî-i kademinde hâk-i hakîr gibi pâymâl olmak gerekdür ki kişi muradına vâsıl ve maksûdı hâsıl ola” (LT, 2000: 224).

7.3. Osmanlının Sosyokültürel Yapısının Olumsuzlandığı Anekdotlar

Çalışmanın önceki kısımlarında bazı şairlerin şahsında Osmanlının sosyal hayatını olumsuzlayıcı mesajlar veren anekdotlara yer verilmişti. Bu bölümde ele alınan anekdotlarda ahlâksızlığın ve ayyaşlığın ön plana çıktığı bazı mekânlardan bahsedilmektedir. Anekdotlarda iddia edildiğine göre, hemen hemen herkes bu mekânlardan haberdardır. Hatta bazıları toplum genelinin uğrak yeridir. Bölümde ele alınan diğer bir anekdotta ise Osmanlının temelini oluşturan Türk milleti hor görülmektedir. Anekdotta hırsızlığı adet edinmiş bir millet olarak gösterilen Türkler, “Türkün biri” gibi alelade bir ifadeyle aşağılanmaktadır.

7.3.1. Gazâlî'nin (Deli Birader) Hamamında Yaşanan Ahlâksızlıkların Tasvir Edildiği Anekdote

Âşık Çelebi'nin yer verdiği bir anekdotta, Deli Birader Gazâlî'nin¹⁴⁶ yaptırdığı bir hamamdan ve bu hamamda yaşanan ahlâksızlıklardan bahsedilmektedir. Hatta İstanbul'un önde gelenlerinin neredeyse tamamının bu hamamda gayriahlâkî fiillerde bulunduğu söz edilmektedir.

Anekdotun önce Âşık Çelebi Gazâlî'nin yakın arkadaşları Dervîşi Çelebi ve Bahşî'den bahsetmektedir. Gazâlî, bu iki arkadaşına yakın olabilmek için Beşiktaş'a yerleşmiştir. Gazâlî, toplumda saygın biridir ve devlet adamlarından çokça yardım görmektedir. Mesela Vezir Kâsım Paşa kendisine sekiz bin akçe vermiştir. Gazâlî, bu ve topladığı diğer yardımlarla Beşiktaş'ta bir mescit ve hamam yaptırmaya koyulur. Tamamladığı hamamın içine bir de havuz yaptırır (AÇT, 2010: 1640-1645).

İstanbul'un ileri gelenleri, Âteşî adıyla bilinen bir dervîşin bekçilik yaptığı bu hamama oldukça ilgi gösterir. Âteşî'nin Memi Şâh adında henüz tüyü, sakalı çıkmamış temiz yüzlü bir oğlanı vardır. Gazâlî, onun güzelliğinin mumuna pervane olur, ışığına kanat çırpar. Deli Birader, hamamı tamamlayınca tellakları gümüş vücutlu servilerden seçer:

“Âteşî nâm bir dervîş-i pür-sûzî zâviye-nişîn itdi. Memi Şâh adlu bir yalun yüzli oğlan var idi ki gören bî-ihyâr ‘alevî olurdu, Birâder anun şem‘-i hüsnine pervâne ve genc-i ‘ışkına vîrâne ve zencîr-i zülf-i meftûlüne dîvâne olup haste-i ışkî oldukda fûrûg-ı hüsnin şem‘-i bâlin itdi. Cümleden evvel hammâmı temâm itdi ve dellâkların birer serv-i sîm-endâm itdi” (AÇT, 2010: 1646).

Deli Birader'in hamamı, havuzlu olduğu için, kaplıca diye şöhret bulur. Gazâlî, Âteşîzâde'yi hamamda çalıştırıp kendi hamamcılık yapmaktadır. İstanbul'un her köşesinden dilberler o hamama akın ederler. Ayrılık ateşiyle yanan âşıklar o hamama gidip nefislerinin şiddetli arzularını şehvet suyuna akıtırlar. Hamama gelip de içeride yer bulamayanlar dama çıkıp oradan içeriye seyreder:

¹⁴⁶ Deli Birader Gazâlî, çalışmanın önceki kısımlarında ahlâksız kitaplar yazdığı (bk. 2.2.1.11. başlıklı kısım), gayriahlâkî ilişkisi (bk. 2.2.1.12. başlıklı kısım) ve ayyaş bir kimse olduğu (bk. 4.2.4.2. başlıklı kısım) iddialarıyla da çeşitli anekdotlara konu edilmişti.

“Havzı olduğu cihetden kapluca diyü nâm itdi. Âteşî-zâde 'yi hammâma âlet-i hengâme idüp kendü hâmmâmcı yirinde geçüp ârâm itdi. İstanbul dil-berleri sû-be-sû ol hammâmın ayagina akdılar, niçe hecr âteşiyle yanmış 'âşıklar varup ol hammâmda tevsen-i nefis-i tünd-kâmlarını âb-ı şehvete yakdılar. Zurefâ-yı havâs u 'avâm içerde yir bulmayup tama çıkup câmdan bakdılar” (AÇT, 2010: 1646).

Anekdotun devamında dönemin ileri gelenlerinden varlıklı olanların Gazâlî gibi hamam yaptırma yarışına girdiğinden söz edilir. Açılan yeni hamamlar Gazâlî'nin işine ket vurunca şair durumu kabullenemez, diğer hamam sahipleri için küfürlü şiirler söylemeye başlar. Diğer hamamcılar Gazâlî'den yedikleri küfürlere dayanamayınca durumu Vezir İbrahim Paşa'ya arz ederler. Bunun üzerine önce Gazâlî'nin sonra sırayla diğer hamamların havuzları yıktırılır. İşini büsbütün kaybeden Gazâlî, başına gelenlere içerleyerek Hicaz (Kâbe) yollarına düşer (AÇT, 2010: 1647-1649).

Gazâlî hakkında birçok anekdota yer veren Âşık Çelebi, bu anekdotta Deli Birader'le birlikte bir de toplum resmi çizmektedir. Bu resme bakıldığında Osmanlı toplumunun ileri gelenlerinin gayriahlâkî ilişkileri bulunan insanlardan oluştuğu görülür. Tasvir edilen toplum, cinsî sapıklığı içselleştirmiş durumdadır ve normal karşılamaktadır.¹⁴⁷

7.3.2. Attar Nasûhî'nin Dükkânının Ayyaşların Uğrak Mekânı Olarak Tasvir Edilmesi

Âşık Çelebi, bir başka anekdotta Nasûhî mahlaslı şairin attar dükkânını tasvir ederek toplumun önde gelenlerini (?) değersizleştirici mesajlar vermektedir.

Anekdota göre, Nasûhî'nin attar dükkânında devrin önde gelenleri bir araya gelerek şarap içmekte ve dilber lebi emmektedirler:

“Evvel 'attâr imiş dükkânun bir kûşesi külbe-i 'attâr gibi pür-reyâhîn ü müşk-i Tâtâr ve fevâ'ih-i tablası gûyâ nesîm-i gâliye-bâr imiş. Ve bir tarafı sahn-ı

¹⁴⁷ Aynı anekdotun farklı yorumları için bk. Murat Bardakçı, “Bilinen İlk Gay Kulübü Deli Birader'in Hamamıydı”, *Hürriyet Gazetesi*, 9 Eylül 2000; Vedat Korkmaz, *Latîfi ve Âşık Çelebi Tezkirelerinin Anekdotlar Yönünden İncelenmesi*, Isparta 2012, ss. 178-180; Halûk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul 1996, ss. 93-94.

*gülistân gibi memlû bahâr imiş. Bir kûşesi şarâbâtî dükkânı olup şîşeler ile
hezâr âb-gîneli bir âyîne var imiş ammâ kendü
Mısra' [Türkçesi:] "Sûret ehlinin renginden, mana ehlinin kokusundan"
ma 'nâsın izhâr idüp zurefâ-yı vakt dükkânına cem' olup mey-hâr-ı yârân şîşe-i
mül-i renginden çekerler ve esrâr-ı 'âlemden hayrânlar âyîne-i hâtıra konan
gubârı def' itmek için dil-ber lebi emerlerdi" (AÇT, 2010: 876-877).*

7.3.3. Eşraftan Karabâlîzâde'nin Evinde Toplandığı İddia Edilen İçkili Meclisler

Âşık Çelebi, devrin önemli ve sözü geçen bir bürokratı olduğu izlenimi uyandıran Karabâlîzâde adındaki şahıstan tezkiresinin birçok yerinde bahsetmektedir (Bk. AÇT, 2010: 1204, 1456 ve 1658). Tezkirede anlatılan Karabâlîzâde, sabahlara kadar süren içkili toplantılar düzenlemesiyle ve "ıyş u işret etmediği günü ömrden demeyen" biri olmasıyla da ayrıca meşhurdur.¹⁴⁸ Bu toplantılarda şarap su gibi akmakta, meclisi genç oğlanlar süslemekte, sazlı, sözlü eğlenceler sabahlara kadar devam etmektedir (AÇT, 2010: 1204-1206).

Tezkire yazarı, Figânî biyografisinde Karabâlîzâde'nin evinde yine böyle bir toplantının tertip edildiğini anlatmaktadır:

*"Merhûm-ı merkûm Kara Bâli-zâde'nün hânesinde şu 'arâ vü zurefâ cem'
olmuş idi her biri çerb-zebânlıklar ve şîrîn-beyânlıklar idüp yanup
yakılmakda şem' olmuş idi. Çün zemân-ı intihâ-yı şûrb-ı şarâb ve vakt-i hâb
oldı pervîn gibi tagılduk" (AÇT, 2010: 1207).*

7.3.4. Caferî'nin (Bâlî Çelebi) Evinde Toplanan İçki Meclisleri

Âşık Çelebi, daha önce aşırı doz uyuşturucudan öldüğüne dair bir anekdota daha konu ettiği (bk. 1.2.3.4. başlıklı kısım) Bâlî Çelebi'nin evinde içkili eğlence meclislerinin toplandığını, bu meclislerin gece gündüz devam ettiğini söylemektedir.

¹⁴⁸ Karabâlîzâde ve evinde toplandığı söylenen meclisler hakkında ayrıca bk. Halûk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul 1996, s.243; Aslı Niyazioğlu, "Rüyaların Söyledikleri", *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*, İstanbul 2011, s. 78.

Anekdotla göre, biri bitmeden diğersinin başladığı bu içki âlemlerinin müdavimleri de devrin ileri gelenleri, ilim, irfan sahipleridir:

“Her kemâl ile ma‘mûr hânesi melce-i yârân ve mecma‘-ı rindân, hemdemleri ehl-i ‘irfân, her şeb meclisi gûyendeler vü sâzendeler ile reşk-i gülşen-i pür-bülbül ve bülbüleler ile pür-gulgul ve her gün bezmi sâgar-ı pür-mey ve çihre-i sâkî-i lâle-‘izâr ile gül gül idi. Parpar yanar şâhidler şem‘e yan başı gelür idi ve icâzetsüz pencereden pertev-i âftâb ve bacadan ziyâ-yı mâh-tâb nazar itse ehl-i bezme nâşi gelür idi. Kulkul-ı surâhî ile gulgul-ı mutribden bülbül bülbüle söylerdi ve kitâblar açılıp mecmû‘a-i gül perîşân olup gonce gibi derhemlikden gül yüzün dürerdi” (AÇT, 2010: 468).

7.3.5. Türklerin Hırsız ve Hakir Gösterildiği Anekdot

Gelibolulu Âlî, “Divane Husrev” olarak nam salmış bir şahsın hazırcevaplık ve bir vaka esnasında anında şiir söyleme maharetini ispat etme bahanesiyle bir anekdot anlatmıştır.

Anekdotla göre, ziyafet meclisine misafir olan “Türk’ün biri” mecliste gözüne kestirdiği yaldızlı bir çalar saati, altın kaplı hokka zannederek cebine indirir.¹⁴⁹ Meclisin sahibi saatinin yerinde olmadığını fark eder fakat henüz meclisten giden olmadığı için, bir yerden çıkar düşüncesiyle, telaşa kapılmaz:

“Ekâbirden biri eşrâf-ı Etrâkdan niçeleri ziyâfet idüp ve kendüsi dahi anlardan peydâ olmagla olanca tuhfelerin tertîb-i zîb ü zînet itdükde Türkün biri yaldızlı sa‘atlerün birini görür. Zer-endüd bir hokka kıyâs idüp postun içinde güm kılır. Sâhib-meclis çalar sa‘atini yerinde bulmaz. Bu meclisten kimse gitmemişdür lâbüd bulunur ola diyu âzürde olmaz” (GAT, 1994: 304).

Saat başı gelince Türk’ün cebindeki saat çalmaya başlar ve hırsızlığı aşikâr olur. Bu olay üzerine Husrev duruma uygun düşecek bir kıta söyler:

¹⁴⁹ Eserde saati çalma işi, “Postun içinde güm kılır” şeklinde anlatılır. Bu ifade dil açısından kusurludur. Tezkirelerde yer alan dil hataları ayrı ve kapsamlı bir araştırmanın konusudur. Bu konuda farklı örnekler için bk. Menderes Coşkun, “Gelibolulu Ali’nin Kühü’l-Ahbâr’da Türkçeyi Kullanım Sorunları” (Yayımlanmamış Bildiri), *Uluslararası Gelibolulu Mustafa Ali Çalışmayı*, 28-29 Nisan 2011, TDK, Ankara.

Vaktâ ki bir sâ'at tamâm olur. Türkün cebindeki sa'at velvele itmege başlar.

Mezbûr Husrev o meclisde hâzır olmagın bedîhe bu küt'ayı nazmla edâ kılır.

Küt'a: Bir sadâ çıkdı içinden kürkün

Bire ne şu didi biri Türkün

Bildiler anı ki sâ'at çaldı

Sâ'atı geldügi sâ'at çaldı” (GAT, 1994: 304).¹⁵⁰

Âlî'nin “Husrev” biyografisini anlatırken yer verdiği bu anekdotta Türkler, hırsızlığı âdet edinmiş bir millet olarak gösterilmektedir. Ayrıca anekdotta “Türk'ün biri” gibi alelade bir ifadeyle Türk kimliği hakir görülmekte, ağır bir söylemle aşağılanmaktadır.

¹⁵⁰ Anekdot, Âşık Çelebi tarafından da anlatılmaktadır:

“Ebnâ-yı zemândan biri bir gün ba'z-ı Etrâki ziyafet eyler. İçlerinden bir kalîlü'l-idrâk meclisde bir Frengî sâ'at görüp ne idiğün bilmeyüp sûretine meftûn olup tama' idüp çalar fâhir libâsıyla kürki var imiş, kürk içine salar. Sâhib-i meclis sâ'ati görmeyicek mihmânda olmak ihtimâlin vermeyüp bir mikdâr ki cüst ü cû eyler. Müyesser olmayıcak ferâgat idüp gayr-ı güft ü gû eyler. Sâ'atün zemânı geldükde nâ-gâh çalar. Yârân bilüp harîf hicâbdan başın aşaga salar. Husrev Beg işidüp bu vech ile nazm eyler.

Küt'a: Bir sadâ çıkdı içinden kürkün

Ne bu şu didi birisi Türkün

Bildiler anı ki sâ'at çaldı

Koynına koyduğı sâ'at çaldı” (AÇT, 2010: 1531).

Âşık Çelebi *Tezkiresi*'nde yer alan bu anekdota Filiz Kılıç da bir makalesinde yer vermiş, hikâyede geçenler hakkında fikir beyan etmemiştir (Bk. Kılıç, 2011b: 26).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Osmanlı şuara tezkireleri Osmanlı toplumunun edebî, siyasî, sosyal ve dinî hayatıyla ilgili çalışmalarda en çok kullanılan yazılı kaynaklardandır. Tezkireler üzerinde bugüne kadar yapılmış modern çalışmalar iki gruba ayrılabilir. Birinci grubu tanıtım, tasvir ve metin neşri çalışmaları oluşturur. İkinci grupta ise içerik tenkidi/analizi çalışmaları yer almaktadır. Bu tez çalışması ikinci kategoriye dâhil edilebilir; çünkü bu çalışmada 16 ve 17. yüzyıllarda yazıldığı bilinen Osmanlı şuara tezkirelerindeki anekdotlar, mesaj ve telkinlerine göre objektif bir şekilde, istatistiksel olarak tasnif ve tenkit edilmektedir.

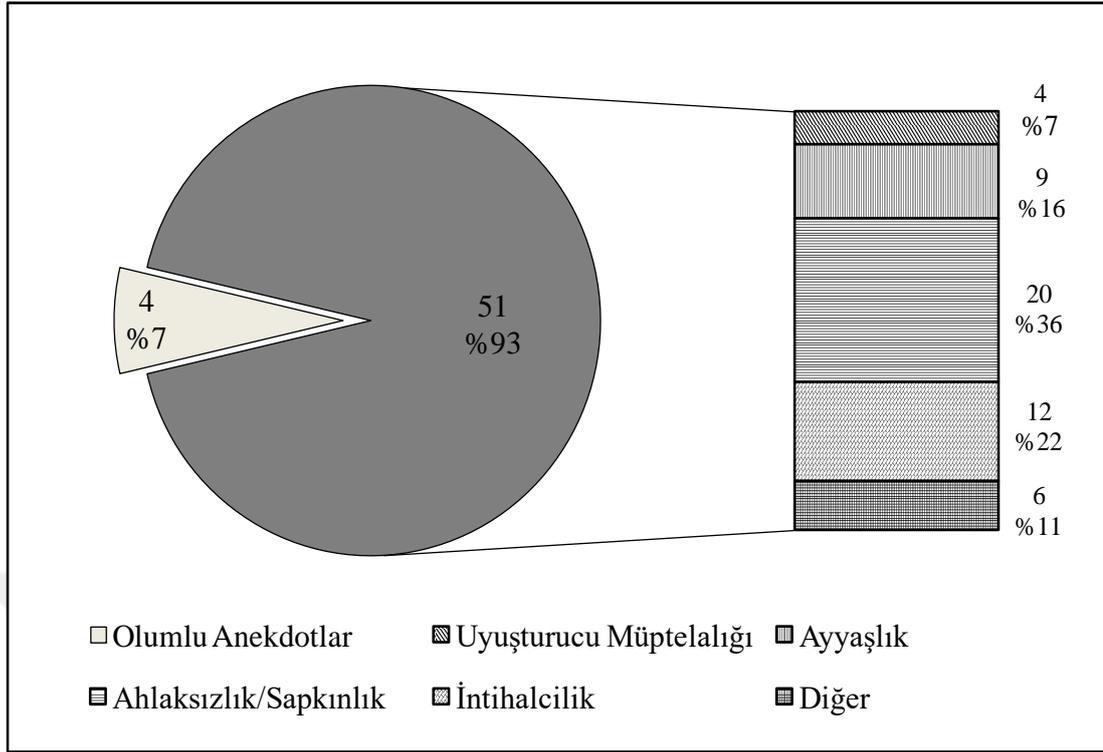
Tezkire yazarları Osmanlının sarayı, padişahları, şehzadeleri, vezirleri, ilim adamları, din adamları ve sosyokültürel yapısı hakkındaki bilgileri eserlerine daha çok anekdotlar vasıtasıyla kaydetmişlerdir. Tezkirelerdeki anekdotlarda yer alan bilgiler, bazen saray yaşantısını bazen toplumun alışkanlıklarını bazen de sosyal hayattan çeşitli sahneleri olumlu (övücü, yüceltici) veya olumsuz (değersizleştirici, olumsuzlayıcı) telkinlerle gözler önüne sermektedir. Yerli ve yabancı birçok araştırmacı, tezkirelerdeki bu değersizleştirici içeriğe sahip anekdotlara dayanarak Osmanlı şairlerini sahtekâr, sapkın, afyoncu ve ayyaş olarak göstermişlerdir.

Osmanlı şairleri ve toplumuyla ilgili kesin hükümlere kaynaklık eden bu anekdotların güvenilirlikleri, hakikati ne kadar yansıttıkları ve anekdotlarda anlatılan kişilerin toplumu hangi oranda temsil ettikleri hususu önemlidir. Zira farklı bakış açılarına sahip iki yazar; aynı olay, kişi veya toplumu seçtikleri resim, hikâye veya anekdotlarla oldukça farklı şekillerde tanıtabilirler. Kimisi konu ettikleri şahıs veya toplumla ilgili ya sadece olumlu ya da sadece olumsuz anekdotları toplarken, kimisi de hem olumlu hem olumsuz anekdotları toplayabilir. Burada iki husus önemlidir. Birincisi anekdotların biyografi içindeki tutarlılığı, ikincisi oranıdır. Yazarın tutarlı olup olmadığı, nerde durduğu, neyi anlatmak istediği, zihniyeti ve bakış açısı gibi hususlar ancak eserine bir bütün olarak bakıldığında anlaşılır. Tezkire yazarlarının eserlerinde, kişileri önce ilim-irfan sahibi, güzel ahlâklı, yetenekli, güvenilir vb. sıfatlarla övdükleri, sonra seçtikleri olumsuz içerikli anekdotlarla değersizleştirdikleri görülmektedir. Bu tavır, tutarlı değildir. Yani tezkirelerde

anlatılan kişilerin bir yandan oldukça ahlâklı ve dindar, diğer yandan da fevkalâde ahlâksız ve sapkın olarak gösterilmeleri ciddi bir tutarsızlıktır. Oran konusunda dikkat edilmesi gereken husus ise hangi tür anekdotların daha fazla seçildiğidir. Bu konuda istatistikî bakış açısı gereklidir. Çünkü istatistik, pozitif bilimler ve bu bilim dallarında çalışma yapan araştırmacılar için deliller sunar. Bu bağlamda tezkirelerdeki anekdotların içeriklerine göre istatistiksel oranı bize yazarın tavrını ve zihniyetini fark etmede önemli ipuçları verir. Çünkü yazarın seçtiği anekdotlarla kimliği ve zihniyeti arasında mutlak bir münasebet vardır.

Bu tez çalışmasında 16 ve 17. yüzyıllarda yazıldığı bilinen Osmanlı şair tezkirelerindeki anekdotlar konularına göre sınıflandırılarak bütüncül ve istatistiksel olarak tenkit edilmiştir. Yapılan inceleme seçme anekdotlara değil objektif bir istatistiksel sınıflandırmaya dayanmaktadır.

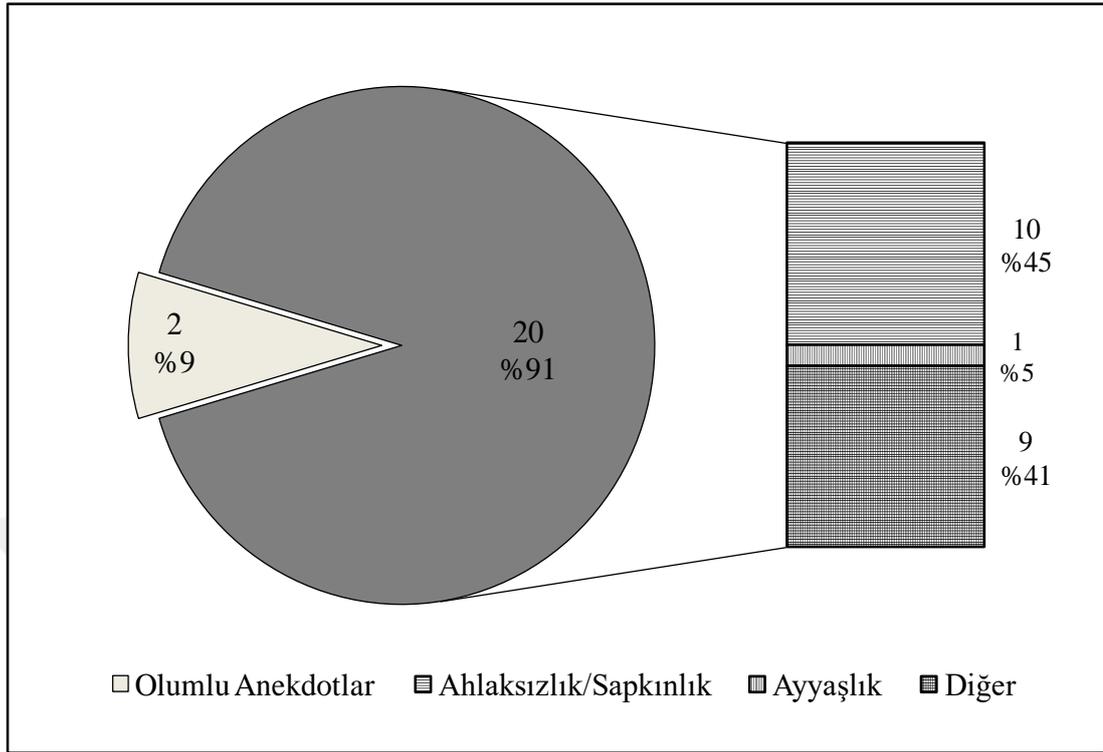
Çalışmanın birinci bölümünde, “Edebî Kimliğiyle Ön Plana Çıkmış Kişilerle İlgili Anekdotlar” değerlendirilmiştir. Bu bölümdeki anekdotlar, mesaj ve telkinleri bakımından büyük oranda olumsuz (değersizleştirici) içeriğe sahiptir. Zira şuarâ tezkirelerinden tespit edilen 55 anekdotun 51’inde şahıslar (şairler ve nasirler); ahlâksız, sapkın, ayyaş, uyuşturucu müptelası, tahammülsüz, kıskanç, sözünde durmayan, karaktersiz, intihâlcî, caize dilencisi vb. sıfatlarla olumsuzlanmakta, aşağılık kimseler olarak gösterilmektedirler. Geriye kalan dört anekdot ise övücü veya değersizleştirici mesajlar taşımayan anekdotlardır. Bu anekdotlarda şairlerin latifeleşmeleri, şairlik kabiliyetleri ve arkadaşlıkları gibi konular anlatılmaktadır. Birinci bölümdeki anekdotların mesaj ve telkinlerine göre sayısal/istatistiksel dağılımı Şekil 1’de görülmektedir:

Şekil 1. Edebî Kimliğiyle Ön Plana Çıkmış Kişilerle İlgili Olumsuzlayıcı İçeriğe Sahip Anekdotların Mesaj ve Telkinlerine Göre İstatistiksel Dağılımı

Şekil 1.'de görüldüğü üzere tezkirelerden tespit edilen olumsuz içeriğe sahip 51 anekdotun 20'sinde Osmanlı şair ve nasirleri ahlâksız ve sapkın kimseler olarak gösterilmektedir. Dokuz anekdotta bu şahısların ayyaş oldukları iddia edilirken; 12 anekdot, intihal yaptıklarını telkin etmektedir. Dört anekdot şairlerin uyuşturucu müptelalığıyla ilgilidir. Diğer altı anekdotta ise şairlerin birçoğu; başkaları adına şiirler yazan, yazdığı şiirleri çeşitli kaygılara inkâr eden, caize dilencisi, karaktersiz ve derbeder kişiler olarak tasvir edilmektedirler.

Çalışmanın ikinci bölümünde, “Müderris, Hoca, Lala vb. Olan Şairlerle İlgili Anekdotlar” incelenmiştir. Bu bölümde de muhataplarını olumsuzlayan anekdotların fazlalığı dikkati çekmektedir. Zira bölümdeki 22 anekdotun sadece ikisi olumlayıcı mesajlar taşımaktadır. Buna karşılık müderris, hoca, lala vb. ilmiye sınıfına mensup şairlerin olumsuzlandığı anekdot sayısı yirmidir. İkinci bölümdeki olumsuzlayıcı içeriğe sahip anekdotların mesaj ve telkinlerine göre sayısal/istatistiksel dağılımı Şekil 2.'de gösterilmiştir:

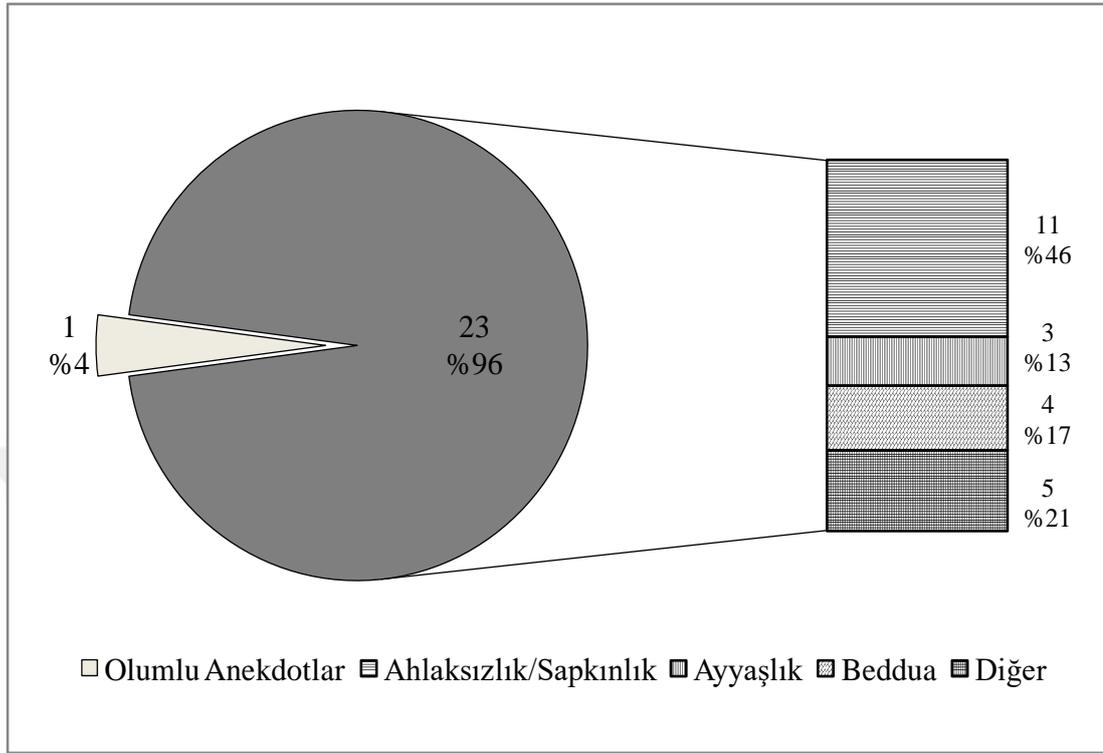

Şekil 2. Müderris, Hoca, Lala vb. Olan Şairlerle İlgili Olumsuzlayıcı İçeriğe Sahip Anekdotların Mesaj ve Telkinlerine Göre İstatistiksel Dağılımı

Şekil 2.'de görüldüğü üzere olumsuzlayıcı mesaj taşıyan anekdotların 10'unda, bahsi geçen görevlerdeki şahısların (müderris, hoca, lala vb.) ahlâksız ve sapkın kimseler oldukları telkin edilmektedir. Bölümdeki bir anekdot ayyaşlık mesajı taşımaktadır. Diğer dokuz anekdotta ise -diğer olumsuzlayıcı anekdotlara benzer şekilde- ilmiye sınıfına mensup şairlerin birçoğu karaktersiz, üslûpsuz, makam/mevki düşkünü, rüşvetçi ve derbeder kişiler olarak gösterilmektedir. Bu kısımdaki bazı anekdotlarda, Osmanlıda müderris olmanın çok ilkel yollardan geçtiği mesajı da verilmektedir.

Üçüncü bölümde, “Şeyh, Vaiz, Müezzın, Derviş vb. Olan Şairlerle İlgili Anekdotlar” tasnif edilmiştir. Bu şairler hakkında tezkirelerin kaydettiği 24 anekdotun sadece biri olumlu içeriğe sahiptir. Başka bir tabirle Osmanlı toplumunun dinî kanaat önderi olarak tanımlanabilecek kişiler hakkında şura tezkirelerinde yer alan anekdotların % 96'sı değersizleştirici telkin ve mesajlar içermektedir. Bu

bölümdeki anekdotların mesaj ve telkinlerine göre sayısal/istatistiksel dağılımı Şekil 3'te gösterilmiştir:

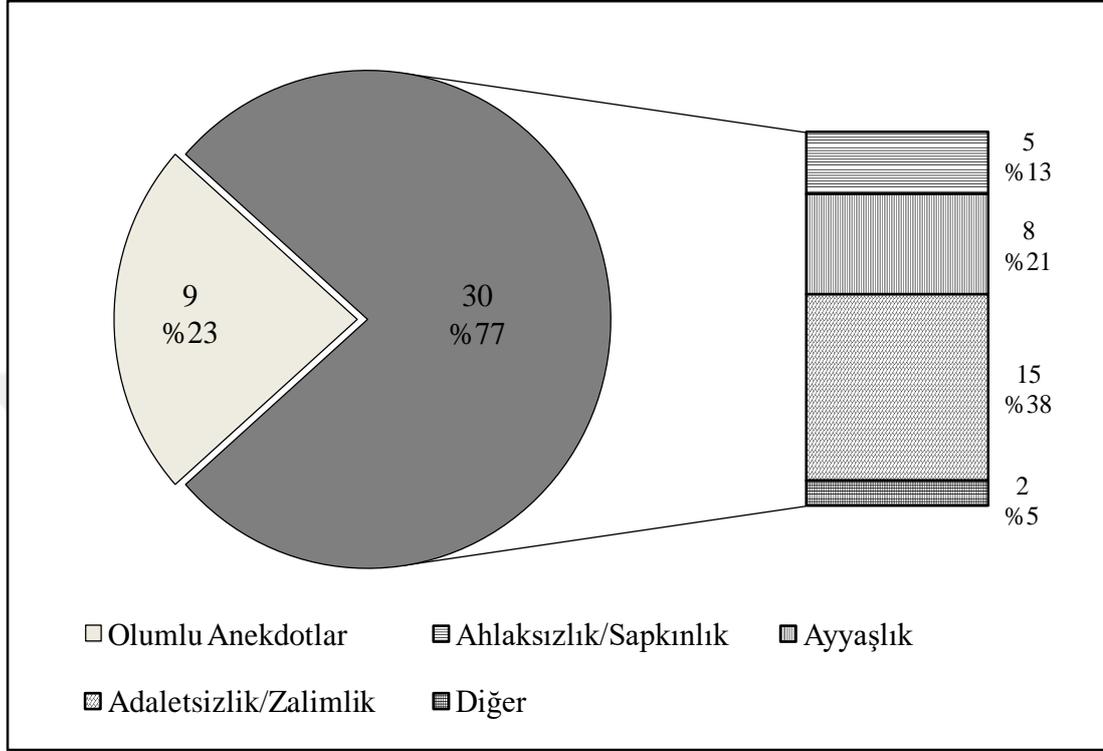

Şekil 3. Şeyh, Vaiz, Müezzin, Derviş vb. Olan Şairlerle İlgili Olumsuzlayıcı İçeriğe Sahip Anekdotların Mesaj ve Telkinlerine Göre İstatistiksel Dağılımı

Şekil 3.'te görüldüğü üzere üçüncü bölümde yer alan olumsuz içeriğe sahip anekdotların 11'inde, çeşitli tarikat mensupları (şeyh, derviş vb.) ile vaizler, imam ve müezzinler gibi dinî kimliğe sahip şairlerin ahlâksız ve sapkın kimseler oldukları telkin edilmektedir. Üç anekdot ayyaşlık mesajı taşımaktadır. Dört anekdotta dinî kanaat önderleri bedduacı kimseler olarak tasvir edilmiştir. Diğer beş anekdotta ise şeyhlerin gelecekte haber vermesi, Tanrıtanımazlıkları ve faziletsizlikleri gibi mesajlar verilmiştir.

“Padişahlar ve Şehzadelerle İlgili Anekdotlar” başlığını taşıyan dördüncü bölüm, olumlu içeriğe sahip anekdot sayısı bakımından çalışmanın en zengin bölümüdür. Fakat yine de tezkirelerde padişah ve şehzadelerin büyük oranda (% 77) değersizleştirildikleri; ayyaş, ahlâksız, adaletsiz, ilkel ve zalim insanlar olarak tasvir

edildikleri görülmektedir. Anekdotların bu değersizleştirici telkin ve mesajlarına göre sayısal/istatistiksel dağılımı Şekil 4.'te gösterilmiştir:

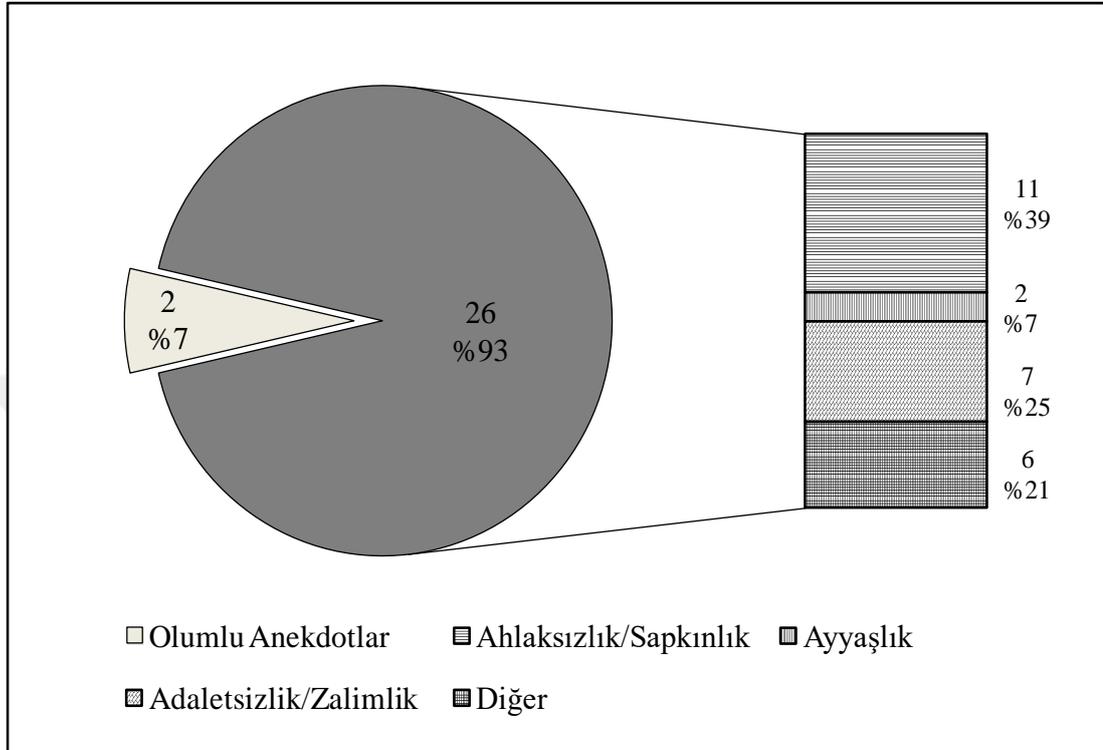

Şekil 4. Padişahlar ve Şehzadelerle İlgili Olumsuzlayıcı İçeriğe Sahip Anekdotların Mesaj ve Telkinlerine Göre İstatistiksel Dağılımı

Şekil 4.'teki istatistiksel verilerde şura tezkirelerinin Osmanlı padişah ve şehzadelerini büyük oranda olumsuzladığı görülmektedir. Zira bu bölümdeki olumsuz içeriğe sahip 30 anekdotun yarısında padişah ve şehzadelerin adaletsiz, gaddar ve zalim kimseler oldukları telkin edilirken sekiz anekdotta ayyaşlık, beş anekdotta da ahlâksızlık/sapkınlıkla ilgili mesajlar verilmektedir. Bölümdeki olumsuz içeriğe sahip diğer iki anekdot ise Osmanlının en tepesindeki idarecilerin liyakatsizliğini konu edinmiştir.

Beşinci bölümde “Sadrazamlar, Vezirler, Beyler ve Paşalarla İlgili Anekdotlar” ele alınmıştır. Bölümdeki anekdotlara bakıldığında yine Osmanlının yüksek kademelerdeki idarecilerinin % 93 oranında olumsuzlandığı görülmektedir.

İdarecileri olumsuzlayıcı anekdotların telkin ve mesajlarına göre sayısal/istatistiksel dağılımı Şekil 5.'te gösterilmiştir:

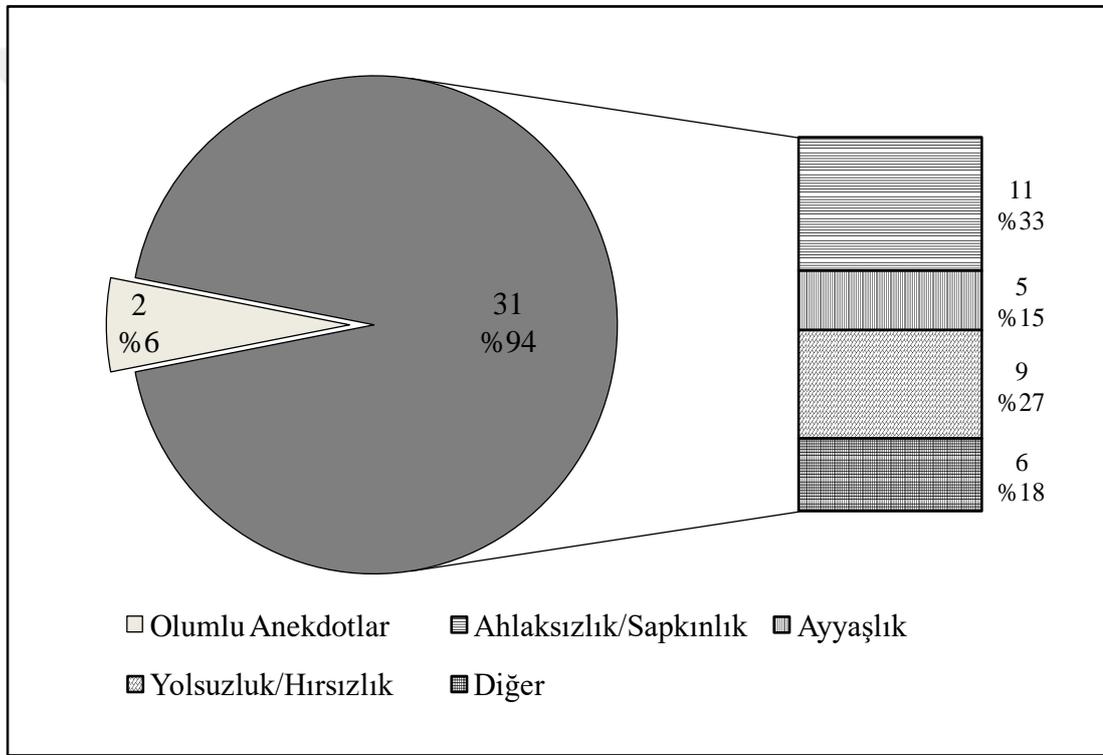

Şekil 5. Sadrazamlar, Vezirler, Beyler ve Paşalarla İlgili Olumsuzlayıcı İçeriğe Sahip Anekdotların Mesaj ve Telkinlerine Göre İstatistiksel Dağılımı

Şekil 5.'te görüldüğü üzere bölümdeki anekdotlardan sadece ikisinde olumsuzlayıcı mesajlar verilmektedir. Olumsuzlayıcı içeriğe sahip 26 anekdotun 11'inde Osmanlı sadrazam, vezir, bey ve paşalarının sapkın kimseler oldukları telkin edilmektedir. Yedi anekdotta bu kimselerin adaletsiz ve zalimlikleri üzerine mesajlar verilirken iki anekdot ayyaşlıklarıyla ilgilidir. Diğer altı anekdotta ise Osmanlı idarecileri riyakâr, yalancı, liyakatsiz, adam kayıran, fesat kimseler olarak tanıtılmaktadırlar.

Altıncı bölüm, Osmanlı'nın hukuk ve adalet sistemini ilgilendiren anekdotlardan oluşmaktadır. "Kazaskerler, Kadılar ve Diğer Hukuk Adamlarıyla İlgili Anekdotlar" başlığını taşıyan bölümde, öncekilere benzer şekilde, olumsuzlayıcı içerikli anekdot oranının yüksekliği (% 94) dikkati çekmektedir.

Osmanlıda kadı'nın temel görevi şer'î hukuku uygulamaktır. Kadıların bu aslı görevinin yanında sorumlu oldukları başka önemli işleri de vardır. Ayrıca Osmanlıda bir insanın kadı olabilmesi için; temyiz kudretine sahip olmak, iman sahibi ve adaletli olmak, yeterli derecede hukuk bilmek ve nesebi belli biri olmak gibi bazı önemli vasıfları taşıması gerektiği kaynaklarda geçmektedir. Ancak şura tezkirelerindeki anekdotlarda tasvir edilen kadılar bu vasıfları taşımanın çok uzağındadırlar. Hukuk adamlarıyla ilgili anekdotlardaki olumsuzlayıcı telkin ve mesajların konularına göre sayısal/istatistiksel dağılımı Şekil 6.'da gösterilmiştir:

Şekil 6. Kazaskerler, Kadılar ve Diğer Hukuk Adamlarıyla İlgili Olumsuzlayıcı İçeriğe Sahip Anekdotların Mesaj ve Telkinlerine Göre İstatistiksel Dağılımı

Şekil 6.'daki istatistiksel verilerde şura tezkirelerinde Osmanlı hukuk sistemi ve hukuk adamlarının da diğer kurum ve şahıslar gibi büyük oranda olumsuzlandığı görülmektedir. Zira bu bölümdeki değersizleştirici içeriğe sahip 31 anekdotun 11'inde kadıların ahlâksız ve sapkın kimseler oldukları telkin edilmektedir. Dokuz anekdotta hırsızlık, yolsuzluk ve rüşvetçilikle itham edilen kadılar, beş anekdotta

ayyaş ve sefih insanlar olarak tasvir edilmektedirler. Bölümdeki olumsuz içeriğe sahip diğer altı anekdotta ise Osmanlıda kadı olmanın ilkel ve basit yollardan geçtiği ile hukuk adamlarının sahtekârlıkları, riyakârlıkları ve liyakatsizlikleri anlatılmaktadır.

Son bölüm olan yedinci bölümde “Diğer Kamu Görevlileri ve Osmanlının Sosyokültürel Yapısıyla İlgili Anekdotlar” incelenmiştir. Bu bölümde 2, 4, 5 ve 6. bölümlere dâhil edilemeyen bazı kamu görevlilerinin yanı sıra içerikleri göz önünde bulundurularak ayrı bir başlık altında incelenmesi uygun görülen anekdotlara yer verilmiştir. Divan kâtipleri, surre eminleri, mütevelliler, kethüdalar gibi kamu görevlilerinin konu edildiği anekdotların tamamı olumsuzlayıcı telkin ve mesajlar taşımaktadır.

Hülasa edecek olursak, bu çalışmada 16 ve 17. yüzyılda yazıldığı bilinen şuara tezkirelerinin yazarları, biyografilerin arasına yerleştirdikleri anekdotların aynasında tanıtılmışlardır. Onların anlattıkları topluma ve şairlere bakış açıları, anlatımlarındaki tutarsızlıkları ve zihniyetlerindeki olumsuzlayıcı tavır, objektif bir tasnifle istatistiksel olarak ortaya konulmuştur. Çalışmamız bir iç tenkit çalışmasıdır ve bu türden çalışmalar devam ettirilmelidir. Tezkireler; edebiyat tarihi, edebî sanatların kullanımı, metinlerarasılık, poetika, dil kullanımı, güvenilirlik gibi diğer iç tenkit yöntemleri temelinde sorgulanmayı beklemektedirler. Bu eserlerin üslûptan hareketle yazar tespiti (authorship attribution) metotlarıyla incelenmesi ve dış tenkide (hat ve imlâ, kâğıt, mürekkep, cilt, boya) tâbi tutulması da yapılmayı bekleyen diğer çalışmalar arasında sayılabilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- AKALIN, Sami, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul 1984.
- AMBROS, Edith, *Candid Penstrokes: The Lyrics of Me'âlî, an Ottoman Poet of the 16th Century*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1982.
- ANDREWS, Walter G. ve KALPAKLI, Mehmet, *The Age of Beloveds: Love and the Beloved in Early-Modern Ottoman and European Culture and Society*, Duke University Press, Londra 2005.
- ÂŞIK ÇELEBİ, *Meşâ'îrî's-Şu'arâ - 3 Cilt*, (Haz. Filiz Kılıç), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010.
- AYBET, Nahid, *Fuzûlî Divanı'nda Maddî Kültür*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- AYNUR, Hatice ve NİYAZİOĞLU, Aslı, *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.
- BABINGER, Franz, *Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı*, Oğlak Yayınları, İstanbul 2008.
- BANARLI, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi - 2 Cilt*, MEB Yayınları, İstanbul 1983.
- BARDAKÇI, Murat, *Osmanlı'da Seks*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul 2005.
- BAUSINGER, Hermann, *Formen der Volkspoesie*, Erich Schmidt Verlag, Berlin 1968.
- BİLGE, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.
- BİLKAN, Ali Fuat ve ÇETİNDAG, Yusuf, *Şeyhülislam Şairler*, Hece Yayınları, Ankara 2006.
- BLOCH, Marc, *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Gece Yayınları, Ankara 1994.

- BUSBECQ, Ogier Ghislain De, *Türk Mektupları*, (Çev.: Derin Türkömer), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014.
- CLOT, Andre, *Fatih Sultan Mehmet*, (Çev. Necla Işık), Milliyet Yayınları, İstanbul 1994.
- COŞKUN, Menderes, *Klasik Türk Şiirinde Edebî Tenkit -Şairin Şaire Bakışı-*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, *Necâtî Bey Divânı'nın Tahlili*, MEB Yayınları, İstanbul 1971.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed ve TANYERİ, M. Ali, *Üsküplü İshak Çelebi, Divan-Tenkidli Basım*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1989.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, *Divanlar Arasında*, Kitabevi, İstanbul 2006.
- ÇETİN, Mahmut, *Biyografi Kitabı*, Biyografi Net Yayınları, İstanbul 2012.
- ÇETİN, Nurullah, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap, Ankara 2008.
- ÇOTUKSÖKEN, Yusuf, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Altın Kitapları Yayınevi, İstanbul 1992.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2004.
- ERDEM, Sadık, *Tezkire-i Şu'arâ-i Yümnî (İnceleme-Tenkidli Metin-İndeksli Tıpkıbasım)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki, *Divan Şiirinde Sapık Sevgi*, Okat Yayınları, İstanbul 1968.
- GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, (Haz. Mustafa İsen), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1994.
- GÖĞÜŞ, Bekir vd., *Yazın Terimleri Sözlüğü*, Dil Derneği Yayınları, Ankara 1998.
- GROTHER, Heinz, "Anekdote", *J.B.*, Metzlerische Verlagsbuchhandlung und Carl Ernst Poeschel Verlag, Stuttgart 1971.
- GÜR, A. Refik, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

- HALKIN, Leon-Ernest, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, (Çev.: Bahaeddin Yediyıldız), AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- İPEKTEN, Halûk, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, MEB Yayınları, İstanbul 1996.
- İPEKTEN, Halûk, *Bâkî Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- İPEKTEN, Halûk, vd., **Şair Tezkireleri**, Grafiker Yayınları, Ankara 2002.
- İSEN, Mustafa, *Ötelerden Bir Ses, Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- İSEN, Mustafa, *Sehî Bey Tezkiresi Heşt-Behişt*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- İSEN, Mustafa, *Latîfî Tezkiresi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- İSEN, Mustafa, *Tezkireden Biyografiye*, Kapı Yayınları, İstanbul 2010.
- İSEN, Mustafa vd., *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, (Ed. Mustafa İsen), Grafiker Yayınları, Ankara 2009.
- İSEN, Mustafa vd., *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara 2011.
- İSEN, Mustafa vd., *Eski Türk Edebiyatının Kaynaklarından Şair Tezkireleri*, (Ed. Mustafa İsen), Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir 2012.
- İSEN, Mustafa ve BİLKAN, Ali Fuat, *Sultan Şairler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- KARAALİOĞLU, Seyit Kemal, *Edebiyat Terimleri Kılavuzu*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1975.
- KARATAŞ, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Perşembe Kitapları, İstanbul 2001.
- KAYAALP, İsa, *Sultan Ahmed Divanı'nın Tahlili*, Kitabevi, İstanbul 1999.
- KILIÇ, Filiz (Ed.), *Prof. Dr. Mustafa İsen Adına Uluslararası -Klasik Türk Edebiyatında Biyografi- Sempozyum Bildirileri*, AKDITYK Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2011.
- KILIÇ, Filiz, *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.

- KINALIZÂDE HASAN ÇELEBÎ, *Tezkiretü 'ş-Şu'arâ*, (Haz. İbrahim Kutluk), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981.
- KORTANTAMER Tunca, *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.
- KURNAZ, Cemal, *Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- KURNAZ, Cemal, *Osmanlı Şair Okulu*, Birleşik Yayınları, Ankara 2007.
- LATÎFÎ, *Tezkiretü 'ş-Şuarâ ve Tabsıratü'n-Nüzemâ*, (Haz. Rıdvan Canım), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- LEVEND, Âgâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- MERİÇ, Cemil, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.
- MUCÎB, *Tezkire-i Mucîb İnceleme-Tenkidli Metin-Dizin-Sözlük*, (Haz. Kudret Altun), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997.
- MUSTAFA SAFAYÎ EFENDÎ, *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l Âsâr min Fevâidi'l-Eş'âr)*, (Haz. Pervin Çapan), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2005.
- OKAY, M. Orhan, *Kâğıt Medeniyeti*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2001.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Sarayında Hayat*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2008.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarihyazımı*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010.
- PETSCH, Robert, *Wesen und Formen der Erzählkunst*, Max Niemeyer Verlag, 1942.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali, *Edebiyat Sözlüğü*, Özgür Yayınları, İstanbul 1996.
- Reallexikon der Deutschen Literaturwissenschaft*, Walter de Gruyter&co, Berlin 1997.
- RİYÂZÎ, *Riyâzü 'ş-Şuarâ*, (El Yazması), Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nu.: 3205.

- SALİM EFENDİ, *Tezkiretü'ş-Şuara Salim Efendi*, (Haz. Adnan İnce), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2005.
- SAY, Yağmur, *Kalenderî, Alevi ve Bektaşî Kültünde Önemli Bir Alp-Eren Gazi: Şucâ'eddîn Velî (Sultan Varlığı) ve Velâyetnâmesi*, Eskişehir Valiliği Yayınları, Eskişehir 2010.
- SEFERCİOĞLU, Mustafa Nejat, *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.
- SEHÎ BEY, *Sehî Bey Tezkiresi Heşt-Behişt*, (Haz. Mustafa İsen), Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- SOLMAZ, Süleyman, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı*, AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Ankara 2005.
- SOLMAZ, Süleyman, *Onaltıncı Yüzyıl Tezkirelerinde –Ahdî, Gelibolulu Âlî, Kınalızâde, Beyânî– Şâirin Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012.
- ŞEMSETTİN SAMİ, *Kâmûs-ı Türkî*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009.
- ŞEŞEN, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İslam Tarih ve Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- TOGAN, Zeki Velidi, *Tarihte Usûl*, Enderun Yayınları, İstanbul 1981.
- TOLASA, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.
- TOLASA, Harun, *Sehi, Lâtîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- TOSH, John, *Tarihin Peşinde -Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular-*, (Çev. Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.
- WELLEK, René ve WARREN, Austin, *Edebiyat Teorisi*, (Çev. Ö. Faruk Huyugüzel), Dergah Yayınları, İstanbul 2011.
- YILMAZ, Kâşif, *Güftî ve Teşrifâtü'ş-Şuarâ'sı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

Makaleler - Ansiklopedi Maddeleri - Kitap Bölümleri:

ADIVAR, Adnan, “Tarih ve Biyografya”, *Tarih Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3-4, İstanbul 1952, ss. 1-6.

AKGÜL, Ahmet, “Şuara Tezkirelerinde Anekdotlar Vasıtasıyla Bilinçaltına Telkin Edilen Olumsuz Mesajlar: *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım Örneği*”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, Volume: 2, Issue: 1, Winter 2016, ss. 13-34.

AKSÖZ YILDIRIM, Munise, “Almanca ve Türkçe Sözlüklerde Anekdot (Anekdote) Yazın Teriminin İrdelenmesi”, *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22, Volume: 2, Adana 2002, ss. 64-73.

AKÜN, Ömer Faruk, “Sehî Bey”, *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, MEB Yayınları, Cilt: X, Ankara, s. 318-320.

AKÜN, Ömer Faruk, “Ahdî”, *İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 1, TDV Yayınları, İstanbul 1988, ss. 509-514.

AKÜN, Ömer Faruk, “Âlî Mustafa Efendi (Edebî Yönü)”, *DİA*, Cilt: 2, TDV Yayınları, İstanbul 1989, ss. 416-421.

AKÜN, Ömer Faruk, “Divan Edebiyatı”, *DİA*, Cilt: 9, TDV Yayınları, İstanbul 1994, ss. 389-427.

ALKAN İSPIRLİ, Serhan, “Osmanlı Kadınının Şiiri”, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 2/4, Fall 2007, Turkey, ss. 445-454.

ALTUNEL, İbrahim, “Latife”, *DİA*, Cilt: 27, TDV Yayınları, İstanbul 2003, s. 109-110.

AMBROS, Edith Gülçin, “Gülme, Güldürme ve Gülünç Düşürme Gereksinimlerinden Doğan Türler ve Osmanlı Edebiyatında İroni”, *Nazımdan Nesire Edebî Türler, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 4*, (Haz. Hatice Aynur vd.) Turkuaz Yayınları, İstanbul 2009, ss. 64-85.

- ANDREWS, Walter G., “The Sexual Intertext of Ottoman Literature: The Story of Me’âlî, Magistrate of Mihalich”, *Edebiyat*, New Serial: 3, No. 1 (1989), ss. 31–56.
- ANETSHOFER, Helga, “Meşâ’irü’ş-Şu’arâ’da Toplum-Tanıma Sapkın Dervişler”, *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*, (Haz. Hatice Aynur ve Aslı Niyazioğlu), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, ss. 85-101.
- ASLAN, Üzeyir, “Klâsik Türk Edebiyatında Tahlil Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 10, Yıl: 2007, ss. 77-94.
- ATEŞ, Ahmed, “Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı tevârih-i mülûk-i âl-i Osman münasebeti ile)”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: VII-VIII, Yıl: 1940-1942, İstanbul, ss. 253-267.
- AVCI Casim, “Tabakat (İslam Tarihi)”, *DİA*, Cilt: 39, TDV Yayınları, İstanbul 2010, ss. 295-296.
- AYNUR, Hatice, “Meşâ’irü’ş-Şu’arâ ve Hadâ’iku’l-Hakâ’ik’e göre Âşık Çelebi’nin Yaşamının Kronolojisi”, *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*, (Haz. Hatice Aynur ve Aslı Niyazioğlu), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, ss. 167-170.
- BUZPINAR, Şit Tufan, “Surre”, *DİA*, Cilt: 37, TDV Yayınları, İstanbul 2009, ss. 567-569.
- CANIM, Rıdvan, “Sehi Bey”, *DİA*, Cilt: 36, TDV Yayınları, İstanbul 2009, ss. 316-317.
- CİRİT, Hasan, “Vaaz”, *DİA*, Cilt: 42, TDV Yayınları, İstanbul 2012, ss. 404-407.
- COŞKUN, Menderes, “Estetik Nesir”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt: 2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006, ss. 664-69.
- COŞKUN, Menderes, “Türk Tarih ve Edebiyat Kaynaklarının İç ve Dış Tenkidi Meselesi”, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 4/2, Winter 2009, Turkey, ss. 188-197.

- COŞKUN, Menderes, “Latifi’de Oryantalizmin Parmak İzleri: Latifi’nin Türk ve İslam Büyüklerini Anekdotlar Vasıtasıyla Değersizleştirme Gayreti”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, Isparta 2011, ss. 145-169.
- COŞKUN, Menderes, “Sultan Ahmet’in Tezkirelerdeki Bahtsızlığı”, *Yağmur*, S. 55, Mart-Nisan 2013, ss. 55-57.
- ÇAKAR, Enver, “Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun İdarî Taksimatı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, Elazığ 2002, ss. 261-282.
- ÇETİNDAG, Yusuf, “Eleştiri Terimleri Açısından Herat Mektebi Tezkirelerinin Anadolu Tezkirelerine Tesiri”, *Bilig*, 2002 Yaz, Sayı: 22, ss. 109-131.
- ÇINARCI, Mehmet Nuri, “Herat Ekolü Tezkirelerinden XVI. Yüzyıl Şu’ara Tezkirelerine Şairlerle İlgili Bilgi Edinme Kaynakları”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Winter 2014, Volume: 9/3, Ankara/Turkey, ss. 507-540.
- DURMUŞ, İsmail, “İstitrat”, *DİA*, Cilt: 23, TDV Yayınları, İstanbul 2001, ss. 401-402.
- DURMUŞ, İsmail, “Tabakat (1. Bölüm)”, *DİA*, Cilt: 39, TDV Yayınları, İstanbul 2010, ss. 288-290.
- DURMUŞ, İsmail, “Tehallus”, *DİA*, Cilt: 40, TDV Yayınları, İstanbul 2011, ss. 317-319.
- EFENDİOĞLU, Mehmet, “Rivayet”, *DİA*, Cilt: 35, TDV Yayınları, İstanbul 2008, ss. 135-137.
- EMECEN, Feridun, “Osmanlı Kronikleri ve Biyografisi”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, Yıl: 1999, ss. 83-90.
- EMECEN, Feridun, “Selim I”, *DİA*, Cilt: 36, TDV Yayınları, İstanbul 2009, ss. 407-414.
- EMECEN, Feridun, “Kanunî Sultan Süleyman Devri”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Cilt: X, Çağ Yayınları, İstanbul 1989, ss. 334-336.

- ERDEM, Sadık, “Mehmet Sâlih Yümnî-Tezkire-i Şu’arâ-i Yümnî” (Tenkidli Metin), *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 55 (Ağustos 1988), ss. 85-112.
- ERÜNSAL, İsmail E. , “Revânî, *DİA*, Cilt: 35, TDV Yayınları, İstanbul 2008, ss. 30-31.
- GAMM, Niki, “Riyâzî’s Tezkire as a Source of Information on Ottoman Poets”, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 99, No. 4 (October-December 1979), ss. 643-652.
- GIBB, Hamilton Alexander Rosskeen, “Islamic Biographical Literature”, *Historians of the Middle East*, (Ed. B. Lewis - P. M. Holt), London 1962, ss. 54-58.
- GÖKYAY, Orhan Şaik, “Gazâlî (Deli Birâder)”, *Türk Dili*, Cilt: XXII, S. 223, 1970, ss. 19-20.
- GÖKYAY, Orhan Şaik, “Meşâ’irü’ş-şu’arâ”, *DİA*, Cilt: 29, TDV Yayınları, İstanbul 2004, ss. 355-357.
- GÜLTEKİN, İbrahim, “Nazire Geleneğinden Metinlerarasılığa Üç Şiirin Söyledikleri”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 8/1 Winter 2013, Ankara/Turkey, ss. 1511-1537.
- HOLSTI, Ole Rudolf, “Content Analysis”, *The Handbook of Social Psychology*, (Ed. G. Lindzey - E. Aranson), Addison-Wesley Publishing Company, Vol: 2, ss. 596-692.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Müderri”, *DİA*, Cilt: 31, TDV Yayınları, İstanbul 2006, ss. 468-470.
- İSEN, Mustafa, “Kınalızade Hasan Çelebi”, *DİA*, Cilt: 25, TDV Yayınları, İstanbul 2002, ss. 417-418.
- İSEN, Mustafa, “Edebiyat Tarihi Açısından Kühü’l-ahbâr’ın Önemi”, *Tezkireden Biyografiye*, Kapı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 101-113.
- İSEN, Mustafa, “XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlılarda Biyografi Geleneği”, *Tezkireden Biyografiye*, Kapı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 3-24.

- İSEN, Mustafa, “Hasan Çelebi Tezkiresi Üzerine”, *Tezkireden Biyografiye*, Kapı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 93-100.
- KADIOĞLU, İdris, “Osmanlı’da Adalet Sistemi ve Latîfi Tezkiresinde Şair Nihânî’nin Osmanlı Kadılarına Eleştirileri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış-2008, Cilt: 7, S. 23, ss. 378-394.
- KARAHAN, Abdülkadir, “Tezkire”, *İA*, Cilt: 12/I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, ss. 226-230.
- KARTAL, Ahmet, “Sâdıki’nin Mecma’ü’l-havâs Tezkiresi ve Onda Yer Alan Anadolu Şairler”, *Şiraz’dan İstanbul’a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2008.
- KILIÇ, Filiz, “Meşâ’irü’ş-şu’arâ’nın Nüshaları, Nüshaların Şeceresi Oluşturulurken İzlenen Yöntem ve Karşılaşılan Zorluklar”, *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*, (Haz. Hatice Aynur ve Aslı Niyazioğlu), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011a, ss. 57-68.
- KILIÇ, Filiz, “Biyografi Ustasının Kaleminden: Meşâirü’ş- Şuarâ”, *Dil ve Edebiyat*, Sayı: 34, Ekim 2011b, ss. 20-29.
- KORTANTAMER, Tunca, “Prof. Dr. Harun Tolasa: Sehî, Latîfi, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I”, *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt: II (Prof. Dr. Harun Tolasa Özel Sayısı), İzmir 1983, ss.205-207.
- KORTANTAMER, Tunca, “17. Yüzyıl Şairi Atâyî’nin Hamse’sinde Osmanlı İmparatorluğu’nun Görüntüsü”, *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993, ss. 89-150.
- KORTANTAMER, Tunca, “Yeni Bilgilerin Işığında Ahmedî’nin Hayatı”, *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993, ss. 1-30.
- KORTANTAMER, Tunca, “Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi”, *Türkler*, Cilt: 11, Ankara 2002, ss. 605-621.
- KORTANTAMER, Tunca, “Osmanlı Dönemi Türk Mizah Anlayışı”, *Journal Of Turkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Cilt: 27/2, 2003, ss. 373-379.

- KÖKSAL, M. Fatih, “Türkçe Şu’arâ Tezkireleri Üzerine Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası”, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Dr. Himmet Biray Özel Sayısı*, Ankara 1999, ss. 544-567.
- KURNAZ, Cemal, “Hayâlî Bey”, *DİA*, Cilt: 17, TDV Yayınları, İstanbul 1998, ss. 5-7.
- KUT, Günay, “Âşık Çelebi”, *DİA*, Cilt: 3, TDV Yayınları, İstanbul 1991, ss. 549-550.
- KUT, Günay, “Heşt Bihişt”, *DİA*, Cilt: 17, TDV Yayınları, İstanbul 1998, ss. 273-274.
- LAMBTON, Ann Katharine Swynford, “Persian Biographical Literature”, *Historians of the Middle East* (Ed. B. Lewis - P. M. Holt), London 1962, ss. 141-151.
- MAKDİSİ, Ussama, “Ottoman Orientalism”, *The American Historical Review*, Vol. 107, No. 3 (June 2002), ss. 768-796.
- MAZIOĞLU, Hasibe, “Ahdi-i Bağdâdi ve Şiirleri (öl. h. 1002 / m. 1592)”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1981, ss. 95-150.
- MCCARTHY, Justin, “İngiliz Propagandası, Wellington Evi ve Türkler”, *Türkler*, Yıl: 2003, Sayı: 13, ss. 469-481.
- MEHMEDOĞLU, Aliev Saleh, “Elkas Mirza”, *DİA*, Cilt: 11, TDV Yayınları, İstanbul 1995, ss. 55.
- MENGİ, Mine, “Harnâme Kime Sunulmuştur?”, *Türkoloji Dergisi*, Sayı: 7, Ankara 1977, ss. 173-175.
- MENGİ, Mine, “Metin İncelemesi Aşamaları, Terimleri ve Bunlardan Biri: Metin Tahlili”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume: 2/3, Summer 2007, Turkey, ss. 407-417.
- NİYAZİOĞLU, Aslı, “Rüyaların Söyledikleri”, *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*, (Haz. Hatice Aynur ve Aslı Niyazioğlu), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, ss. 71-84.

- ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Kadısı: Tarihi, Temeli ve Yargı Görevi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 30, Yıl: 1975, ss.117-128.
- ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Kadı’sının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 9, Yıl: 1976, Sayı: 1, ss. 95-107.
- ORTAYLI, İlber, “Türk Tarihçiliğinde Biyografi İnşası ve Biyografik Malzeme Sorunsalı”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e -Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar-*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, ss. 56-63.
- ÖĞÜLMÜŞ, Selahaddin, “İçerik Çözümlemesi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 1, Yıl: 1991, ss. 213-228.
- ÖNGÖREN, Reşat, “Şeyh”, *DİA*, Cilt: 39, TDV Yayınları, İstanbul 2010, ss. 50-52.
- ÖZTÜRK, Furkan, “Harun Tolasa’nın Osmanlı Edebiyatı Araştırmalarına Yaptığı Katkılar Üzerine”, *Mediterranean Journal of Humanities*, Cilt: II/1, Yıl: 2012, ss. 177-184.
- PAY, Salih, “Klasik Dönem Osmanlı Külliyyelerinde Personel Sistemi”, *Türkler*, Cilt: 10, Ankara 2002, ss. 491-509.
- SCHEEL, Helmuth, “Türk Tarihinin Tetkiki Bakımından Türkçe Vesikaların Ehemmiyeti”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: VII, Yıl: 1942, İstanbul, ss. 48-55.
- SCHEUER, Helmut, “Biografie”, *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, Cilt: II, Tübingen 1994.
- SCHMIDT Jan, “Aşk, Âşıklar ve Maşuklar: Meşâ’irü’s-şu‘arâ’da Aşk İlişkileri”, *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*, (Haz. Hatice Aynur ve Aslı Niyazioğlu), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, ss. 103-113.
- SELÇUK, Bahir, “Gerçeklik ve Kurgu Bağlamında Şair Ferdî’nin Âşığını Öldürmesi” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 23, Nisan 2009, ss. 139-146.
- SEVGİ, Ahmet, “Latîfi”, *DİA*, Cilt: 27, TDV Yayınları, İstanbul 2003, ss. 111-112.
- SILAY, Kemal, “Ahmedî’nin Osmanlı Tarihinde Arasöz (Digression) Tekniğinin Kullanımı ve İşlevi”, *Türkoloji Dergisi*, S. 9/1, Yıl: 1991, ss. 153-162.

- SOLMAZ, Süleyman, “16. Asır Şu’arâ Tezkirelerinde Nükte”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 6/2, Spring 2011, Ankara/Turkey, ss. 17-32.
- STEWART-ROBINSON, James, “The Tezkere Genre in Islam”, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 23, No. 1 (January 1964), ss. 57-65.
- STEWART-ROBINSON, James, “The Ottoman Biographies of Poets”, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 24, No. 1/2 (January-April 1965), ss. 57-74.
- STRAUSS, Johann, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kimler Neleri Okurdu (19-20. Yüzyıllar)”, (Çev. Günil Ayaydın Cebe), *Kritik*, Sayı: 3, Bahar 2009, ss. 205-265.
- SUNGURHAN, Aysun, “Beyânî Tezkiresi”, *Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 1996, Cilt:1, ss. 43-61.
- TAŞDELEN, Vefa, “Biyografi: Ötekine Yolculuk”, *Milli Eğitim*, Sayı: 172, Güz/2006, ss. 8-16.
- TERZİOĞLU, Derin, “Tarihi İnsanlı Yazmak: Bir Tarihi Anlatı Türü Olarak Biyografi ve Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Cogito*, 29, Fall 2001, ss. 284-296.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, “17. Asır Şairlerinden Güftü ve ‘Teşrifât-üş-şüerâ’sı”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 2, S. 3-4 Yıl: 1948, ss.193-221.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA)*, “Şuara Tezkireleri”, Cilt: 8, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, ss. 180-182.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA)*, “Anekdöt”, Cilt: 1, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977, s. 138.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA)*, “Sehi Bey”, Cilt: 7, Dergâh Yayınları İstanbul 1990, s. 491.
- URHAN, Veli, “M. Foucault ve Bilgi/İktidar İlişkisinin Soykütüğü”, *Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Volume: Güz 2007, Issue: 9, ss. 99-118.
- UZUN, Mustafa, “Tezkire (Türk Edebiyatı)”, *DİA*, Cilt: 34, TDV Yayınları, İstanbul 2010, ss. 69-73.

UZUN, Mustafa, “Câize”, *DİA*, Cilt: 7, TDV Yayınları, İstanbul 1993, ss. 28-29.

YALTKAYA, Şerafettin, “Eski Türk Ananelerinin Bazı Dini Müesseselere Tesirleri”, *II. Türk Tarih Kongresi Kitabı*, İstanbul 1943, ss. 691-696.

YILDIRIM, Ali, “16. Yüzyılda Büyük Bir Devlet Adamı ve Edebiyat Hamisi Defterdar İskender Çelebi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, Elazığ 2000, ss. 217-232.

Tezler:

- AÇIKGÖZ, Namık, *Riyazü'ş-Şuara Riyazî Mehmet Efendi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eski Türk Edebiyatı Birimi (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1982.
- AKAR, Harun, *Heşt-Behişt (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2010.
- AKÇIL, Sacide, *Stefan Zweig'in Biyografileri Aracılığıyla Avrupa Aydınlanmasının Birey İnsanı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2002.
- COŞKUN, Ali Osman, *Seyrekzâde Mehmed Âsım, Hayatı, Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr Adlı Eseri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1985.
- ÇALIŞLAR, Reşat Fuat, *Nietzsche ve Biyografî*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2011.
- ÇAPAN, Pervin, *18. yy. Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Elazığ 1993.
- ÇELEBİCAN, Nuri, *16. Yüzyıl Tezkirelerinde Bilgi Akışı*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale 2006.
- ÇELEBİOĞLU, Sinem, *Türk Edebiyatı'nda Modern Biyografinin Doğuşu*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.
- DURMUŞ, Mustafa, *Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkirelerinin Tür Özellikleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara 2007.
- GÜVEN, Mehmet Feridun, *Hayretî Divanı'nda Kozmik Âlem ve Zaman*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1987.
- KAYABAŞI, Bekir, *Kafzade Faizî'nin Zübdetü'l-Eş'arı*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Malatya 1997.

- KORKMAZ, Vedat, *Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinin Anekdotlar Yönünden İncelenmesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2012.
- KÖROĞLU, Ali Hüsam, *Esrar Dede Tezkiresi'nde İstirad*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Adana 2015.
- KUŞOĞLU, M. Oğuzhan, *Sâdıkî Kitâbdâr'ın Mecmâü'l-Havâs Adlı Eseri (İnceleme, Metin, Dizin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Doktora Tezi), İstanbul 2012.
- NAYİR, Hilal, *Künhü'l Ahbâr'ın Tezkire Kısmında İstirâd*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Adana 2010.
- ÖZTOPRAK, Nihat, *Hayretî Divanı'nda Bitkiler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1986.
- SARI, Mehmet, *Hayretî Divanı'nda Maddî Kültür Unsurları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1986.
- SEYMEN, Emine, *Sehî Bey ve Latîfî Tezkirelerinde İstirâd*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Adana 2008.
- TEMİZKAN, Mehmet, *Hayretî Dîvânı'nda Âşık*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1986.
- ZENGİN, Bekir, *Alman ve Türk Edebiyatlarında Biyografi ve Stefan Zweig'in Nietzsche, Hölderlin, Kleist Biyografileriyle; Albülhak Şinasi Hisar'ın Ahmet Haşim Biyografisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara 1994.

İnternet (Web) Kaynakları:

AHDÎ, *Gülşen-i Şuarâ (Giriş – Metin)*, (Haz. Süleyman Solmaz), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap), Denizli 2009, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78461/ahdi---gulsen-i-suara.html> (Erişim Tarihi: 10.08.2012).

ASLAN, Sema, “Türkiye’de Biyografinin Gelişmemesi, Kapalı Toplum Yapısıyla Yakından İlgili -İşlenmemiş Cevher-”, *Milliyet*, 8 Ağustos 2016, s. 14, <http://www.milliyet.com.tr/2006/07/31/kitap/akit.html>, (Erişim Tarihi, 25.03.2016).

BARDAKÇI, Murat, “Bilinen İlk Gay Kulübü Deli Birader’in Hamamıydı”, *Hürriyet*, 9 Eylül 2000, <http://www.hurriyet.com.tr/murat-bardakci-bilinen-ilk-gay-kulubu-deli-birader-in-hamamiydi-39181093>, (Erişim Tarihi: 10.11.2015).

BEYÂNÎ, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ (Giriş – Metin)*, (Haz. Aysun Sungurhan Eyduran), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap), Ankara 2008, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78462/beyani---tezkiretus-suara.html> (Erişim Tarihi: 10.08.2012).

DURUKAN, Hüseyin, “Biyografi ve Monografi”, *Yeni Şafak*, 4 Nisan 1999, <http://www.yenisafak.com/yazarlar/huseyin-durukan/biyografi-ve-monografi-41208>, (Erişim Tarihi: 11.11.2015).

FİLİZOK, Rıza, “Yazarın Tavrının Araştırılması: Kiplendiriciler (Modalisateurs)”, İzmir 2009, http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&new_topic=9 (Erişim Tarihi: 10.03.2016).

İSEN, Mustafa, “Türkçenin Biyografi Kaynakları”, http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/turkcenin_biyografi_kaynaklari.pdf, (Erişim Tarihi: 11.01.2016).

KINALIZÂDE HASAN ÇELEBÎ, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ – Metin A*, (Haz. Aysun Sungurhan Eyduran), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap), Ankara 2009a, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10738.tsmetinapdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 10.08.2012).

KINALIZÂDE HASAN ÇELEBÎ, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ – Metin B*, (Haz. Aysun Sungurhan Eyduran), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap), Ankara

2009b, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10739,tsmetinbpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 10.08.2012).

KINALIZÂDE HASAN ÇELEBİ, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ - Giriş*, (Haz. Aysun Sungurhan Eydurhan), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap), Ankara 2009c, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10737,girishcpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 10.08.2012).

KORTANTAMER Tunca, “Gazelin Anlam-Yapı İlişkisinde Metaforların İşlevi”, Bir Dünya Edebiyat Türü Olarak Gazel Sempozyumu (Goethe Enstitüsü, Orient Enstitüsü, IRCICA), 16-18 Mayıs 1999 İstanbul; İçinde: *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap), tarihsiz, ss. 68-77, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78452/eski-turk-edebiyati-makaleler.html> (Erişim Tarihi: 01.03.2016).

KORTANTAMER Tunca, “Kuruluştan Tanzimata Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, Cilt: 11, ss. 605-621; İçinde: *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap), tarihsiz, ss. 138-169, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78452/eski-turk-edebiyati-makaleler.html> (Erişim Tarihi: 01.03.2016).

OKAY, Orhan, “Tarihin Üvey Evladı: Biyografi”, *Zaman*, 2 Eylül 2001, s.17, <http://arsiv.zaman.com.tr/2001/09/02/yazarlar/OrhanOKAY.htm> (Erişim Tarihi: 11.06.2015).

ZEHR-İ MÂR-ZÂDE SEYYİD MEHMED RIZÂ, *Tezkire-i Rızâ (Giriş – Metin)*, (Haz. Gencay Zavotçu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap), Kocaeli 2009, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78470/zehr-i-mrzade-seyyid-mehmed-riza---tezkire-i-riza.html> (Erişim Tarihi: 10.08.2012).

ÖZ GEÇMİŞ

Ahmet AKGÜL

KİŞİSEL BİLGİLER

Doğum Tarihi : 25.11.1984

Doğum Yeri : Sakarya

Medeni Hâli : Evli

Telefon : +90 (246) 441 4334 (iş); +90 (532) 440 4750 (cep)

E-posta : ahmetakgul@sdu.edu.tr / ahakgul@yahoo.com

Web Sitesi : www.akgulahmet.net

EĞİTİM BİLGİLERİ

2012 – ... **Sosyal Bilimler Enst. Eski Türk Edebiyatı Anabilim D. (Doktora)**
Süleyman Demirel Üniversitesi (Isparta) [Yatay Geçiş]

2011 – 2012 **Sosyal Bilimler Enst. Eski Türk Edebiyatı Anabilim D. (Doktora)**
Sakarya Üniversitesi (Sakarya)

2008 – 2011 **Sosyal Bilimler Enst. Eski Türk Edebiyatı Anabilim D. (Y.Lisans)**
Süleyman Demirel Üniversitesi (Isparta)

2004 – 2008 **Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Lisans)**
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

YABANCI DİL : İngilizce

MESLEKİ DENEYİM

2015 – ... **Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç MYO (Isparta)**
Okutman (Türk Dili)

2010 – 2015 **Süleyman Demirel Üniversitesi Türk Dili Bölümü (Isparta)**
Okutman (Türk Dili)

2010 – 2015 **Süleyman Demirel Üniversitesi TUDAM (Isparta)**
Okutman (Yabancılar İçin Türkçe Hazırlık Kursu)

2009 – 2010 **Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç MYO (Isparta)**
Okutman (Türk Dili)

İDARİ GÖREVLER

1. Süleyman Demirel Üniversitesi Türk Dili Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (TÜDAM) Müdürlüğü (Şubat 2015 – Haziran 2015)
2. Süleyman Demirel Üniversitesi Türk Dili Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (TÜDAM) Müdür Yard. (Haziran 2011 – Şubat 2015)
3. Süleyman Demirel Üniversitesi Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraha Toplulukları Koordinatörlüğü (Aralık 2011 – Haziran 2015)

YAYINLAR

Uluslararası İndeks ve Özler Tarafından Taranan Dergilerde Yayımlanan Makaleler

1. **AKGÜL, Ahmet** (2016), “Şuara Tezkirelerinde Anekdotlar Vasıtasıyla Bilinçaltına Telkin Edilen Olumsuz Mesajlar: *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım Örneği*”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, Volume: 2, Issue: 1, Winter 2016, ss. 13-34.
2. TURAN, Selami; **AKGÜL, Ahmet**; ÇETİN, Kamile (2013), “Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisinde Gül ve Gül Bahçesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2013/1, Gül Özel Sayısı, ss. 75-94.
3. **AKGÜL, Ahmet**; ÇETİN, Kamile (2013), “Milli Kütüphanede Kayıtlı Bulunan Bir Şiir Mecmuası Üzerine”, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 8/1, Winter 2013, ss. 99-126.
4. TURAN, Selami; **AKGÜL, Ahmet** (2012), “Sâfi'nin Kerbelâ Mersiyesi Üzerine Bir Tahlil”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Yıl: 19, Sayı: 64, Kış 2012, ss. 31-42.
5. **AKGÜL, Ahmet** (2012), “Nefî'nin *Sihâm-ı Kazâ*'sı ile *Türkçe Divan*'ındaki İki Farklı Üslûp Üzerine Bazı Tespitler”, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 7/2, Spring 2012, ss. 47-57.
6. **AKGÜL, Ahmet** (2011), “Âşık Gamgüder'in Üslûbunda Klâsik Türk Şiirinin Etkisi”, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 6/4, Fall 2011, ss. 1-13.
7. TURAN, Selami; **AKGÜL, Ahmet** (2008), “XVII. Asrın Âlim ve Şairlerinden Ali Bin Muslihiddin Bozkırî ve Zemmu'l-Fenâ Adlı Eseri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 2, Sayı: 8, ss. 59-65.

Uluslararası Toplantılarda Sunularak Tam Metni Yayımlanan Bildiriler

1. ÇETİN, Kamile; AKGÜL, Ahmet (2014), “Âşık Ömer’in *Şairnâme*’si ve Şuara Tezkirelerinin İçerdikleri Biyografik Bilgiler Yönünden Mukayesesi”, *Uluslararası III. Türkoloji Sempozyumu -Kırım Tatarlarının Dünü-Bugünü-Yarını- (15-17 Ekim 2012, Simferopol-Kırım/Ukrayna)*, Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi Kırım Tatar ve Türk Filolojisi Fakültesi Kırım Tatar ve Türk Dilleri Bölümü Türkoloji Araştırma Merkezi, Simferopol 2014, ss. 117-125.
2. AKGÜL, Ahmet; ÇETİN, Kamile (2013), “On Altıncı Yüzyıl Şuara Tezkirelerinde Balkan Tasvirleri”, *Balkan Savaşlarının 100. Yılında Uluslararası Balkan Sempozyumu (Isparta-Burdur 5-7 Ekim 2012) Bildirileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi (ISBN: 978-9944-452-64-9), Isparta 2013, ss. 621-632.
3. ÇETİN, Kamile; AKGÜL, Ahmet (2012), “Peşteli (Budinli) Hisâlî’nin Kaleminden Divan Şiirinin Coğrafyasına Bakış”, *Balkan Harbinin 100. Yılı Hatırasına III. Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu Bildirileri*, Cilt: I, Celal Bayar Üniversitesi Manisa Yöresi Türk Tarih ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, Manisa 2012, ss. 321-343.
4. AKGÜL, Ahmet (2012), “Nef’î’nin *Sihâm-ı Kazâ*’sı ile *Türkçe Divan*’ını Üslûp Bakımından Mukayese Denemesi”, *2. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (Dil ve Üslûp İncelemeleri 19-21 Ekim 2011) Bildiriler Kitabı*, Cilt: 1, Isparta 2012, ss. 23-31.

OKUTTUĞU DERSLER

1. Türk Dili I (Ön Lisans ve Lisans)
2. Türk Dili II (Ön Lisans ve Lisans)
3. Türkçenin Sorunları (Lisans - Seçmeli)
4. Yabancılar İçin Türkçe Hazırlık (Ön Lisans, Lisans ve Lisansüstü)
5. Etkili ve Güzel Konuşma (Ön Lisans - Seçmeli)
6. Konuşma Eğitimi (Ön Lisans - Seçmeli)
7. Etkinlik Yönetimi (Ön Lisans - Seçmeli)

DİZİN (KİŞİ YER VE ESER ADLARI)

A

- Abdî**, 187, 188, 189, 195
Abdî Çelebi, 188, 189
Abdurrahman Efendi, 208
Abdülaziz Çelebi, 89
Adnî, 134
Âftâbî, 108
Ahdî, 9, 14, 15, 37, 60, 102, 115, 116, 241, 242
Âhî, 50, 60, 141, 179, 199, 200, 201, 202
Ahmet (I.), 20
Ahmedî, 72, 73, 74, 144, 145, 246, 248
Ahmet Çelebi, 141, 142
Ahmet Paşa, 7, 60, 141, 152, 157, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 241
Akşehir, 93
Ali Bâlî, 166
Ali Çelebi, 29, 183, 215
Ali Emîrî Efendi, 22
Ali Paşa, 29, 96, 99, 215
Ali Şir Nevayî, 13, 158
Amasya, 95, 136, 151, 153
Amrî, 88, 89
Andelîbî, 218
Arapzâde, 102, 103
Ârif, 37
Arkadiye, 197
Aşçızâde Hasan Çelebi, 192
Âşık Çelebi, 9, 10, 11, 15, 16, 17, 18, 29, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 50, 51, 53, 54, 55, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 67, 68, 69, 71, 72, 74, 75, 78, 82, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 108, 109, 112, 113, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 124, 125, 131, 135, 137, 141, 144, 145, 146, 151, 152, 155, 163, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 178, 182, 184, 187, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 200, 201, 202, 204, 206, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 220, 223, 224, 225, 227, 237, 241, 243, 246, 247, 248, 252
Âşık Çelebi Tezkiresi, 15, 60, 90, 141, 193, 227
Atâyî, 43, 143, 144, 246
Âteşizâde, 94, 95, 223
Atmeydanı, 44
Atpazarı, 99, 213
Ayas Paşa, 157
Ayasofya, 13, 217
Azra, 107

B

- Baba İshak**, 90
Baba Kuşeyrî, 115, 116
Baba Sultan, 110, 111
Babinger, 135
Bahârî, 204, 205
Bahşî, 95, 223
Bahtiyar, 168
Bâkî, 66, 67, 68, 69, 71, 149, 150, 239
Bâlî Çelebi, 64, 225
Basîrî, 170, 171, 178, 179

Bayezid (II.), 60, 89, 124, 125, 126, 127, 143, 151, 152, 153, 173, 205, 216, 218

Behiştî, 115, 116

Bekir, 2, 21, 188, 189, 238, 251, 252

Berkî, 55

Beşiktaş, 93, 223

Beyânî, 9, 17, 18, 19, 82, 83, 114, 152, 153, 184, 192, 201, 209, 213, 214, 241, 249

Beyânî Tezkiresi, 18

Budin, 177

Bursa, 93, 104, 126, 130, 131, 132, 162, 178, 194, 200

C

Cafer Çelebi, 64, 82, 135, 136, 137, 190, 196

Caferî, 64, 225

Cafer-i Bermekî, 136

Cefâyî, 197

Cehud Musa, 193

Celâlî, 99, 100

Celîlî, 50

Cevherî, 107, 108

Cevrî, 37

Cüllâbî, 28, 52

Ç

Çâkerî Bey, 126, 127, 129

Çerâk, 108

Çeşmeli Ahmet, 44

Çıkrıkçızâde, 41, 42

Çınrağı, 220

D

Dâfi‘u’l-gumûm ve Dâfi‘u’l-humûm, 94

Dâî, 120, 121

Dânişî, 102, 103

Davutpaşa, 99

Dede Ömer Rûşenî, 104

Deli Peri, 198, 199

Dellakzâde, 50

Derûnî, 62, 120

Dervişi Çelebi, 223

Dimetoka, 208

Duhânî, 173

Dürrî, 28, 52

E

Edirne, 60, 64, 124

Efe Meyhanesi, 195, 214

Efşancı, 90, 91

Elkas Mirza, 221, 247

Emrî Çelebi, 55, 64

Envârü’l-Âşıkîn, 86

Enverî, 60, 61

Erdebil, 136

Esîrî, 46, 47, 183

Eskişehir, 182, 239, 241, 255

Ethem, 192

Eyüp, 99

F

Fard, 185

Fatih Sultan Mehmet, 50, 56, 58, 78, 90, 91, 117, 130, 133, 134, 135, 143, 144, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 160, 162, 163, 173, 220, 237, 238

Fehmî, 160, 164, 165

Ferdî, 40, 41, 42, 43, 210, 211, 248

Ferruhî, 60, 219

Fevrî Efendi, 37, 193
Fındık Memi, 109, 121, 122
Figânî, 70, 171, 172, 214, 225
Fikrî, 53, 210, 211
Filibi, 185, 198
Firâkî, 116
Firdevsî, 38

G

Galata, 99, 100, 118, 143, 189, 197, 198
Gazâlî (Deli Birader), 93, 94, 153, 154, 155, 223, 224, 245
Gelibolu, 102, 185
Gelibolulu Âfî, 9, 19, 38, 40, 43, 70, 76, 78, 84, 87, 110, 111, 112, 113, 140, 141, 144, 145, 146, 153, 163, 169, 170, 171, 176, 184, 198, 201, 207, 212, 216, 217, 226, 241
Gubârî, 62, 63, 69
Güftî, 23, 24, 241, 249
Gül-i Sad-berg, 50
Gülşen-i Şuarâ, 15, 253

H

Hadîdî, 221
Hafız Acem, 95
Hain Ahmet Paşa, 141
Halep, 191, 213, 214
Halîlî, 132
Halil-i Zerd, 131
Halîmî Çelebi, 124, 125, 131
Hallaç Zâtî, 60, 71
Har-nâme, 77, 78
Harun Reşid, 136
Hasbî, 169, 170, 171
Hasköy, 99

Hâtemî, 96, 151, 152, 153
Hâtîfî, 47, 109
Hayâlî, 7, 45, 160, 165, 166, 167, 168, 174, 175, 176, 240, 247
Hayâtî, 36
Haydar Paşa, 220
Hayretî, 7, 79, 175, 176, 251, 252
Hecrî, 196
Helâkî-i Rûmî, 61
Heşt Behîşt, 13, 14
Hızır, 104, 105, 106
Hicaz, 199, 216, 224
Husrev, 226, 227
Hüseyin Ağa, 126
Hüseyin Baykara, 158
Hüseynî, 70, 90
Hüsn ü Aşk, 65
Hüsrev ü Şîrîn, 50, 200, 201
Hz. Âdem, 16

I

Işık Kasım, 96, 97

İ

İbrahim Gülşenî, 102, 103
İbrahim Paşa, 94, 132, 169, 170, 171, 172, 175, 224
İdrîs, 136
İshak Çelebi, 64, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 189, 190, 191, 196, 238
İshâk Çelebi, 46, 65, 88, 89, 191
İskender Çelebi, 46, 95, 157, 250
İstanbul, 2, 6, 7, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 60, 65, 77, 93, 95, 96, 97, 99, 108, 113, 124, 126, 137, 143, 170, 172, 173, 180, 183, 185, 197, 210, 214, 221, 223, 224, 225,

237, 238, 239, 240, 241, 242, 243,
244, 245, 246, 247, 248, 249, 250,
251, 252, 254

İşretî, 182, 213, 214

İznik, 120

K

Kadı Bozan, 189, 190, 196

Kâdirî, 138

Kafzâde Fâizî, 9, 21

Kâğıthane, 99

Kandî, 44, 45, 53, 54, 171, 174

Kandî-i Müverrih, 44, 53, 174

Kanunî Sultan Süleyman, 13, 14, 15,
40, 69, 92, 96, 124, 125, 128, 130,
131, 132, 164, 166, 169, 172, 174,
177, 221, 244

Kapönü, 183

Kaplıca, 216

Karabâlîzâde, 225

Karaferye, 201

Karamanlı Nizâmî, 112

Kâsım Paşa, 223

Kâşifî, 112

Kâtîbî, 183

Kâzımî, 98

Kebsud, 185

Kemâl Paşazâde, 201

Kemal Ümmî, 110, 111

Kerim Çelebi, 208

Keşfî, 54, 171

Kınalîzâde Hasan Çelebi, 9, 17, 18,
19, 27, 29, 51, 52, 53, 59, 62, 66,
68, 70, 78, 88, 93, 96, 107, 108,
112, 119, 128, 133, 136, 138, 139,
145, 146, 149, 150, 152, 155, 163,
175, 177, 184, 191, 197, 201, 213,
217

Kınalîzâde Hasan Çelebi Tezkiresi,
17, 18, 19, 52, 136

Köstendil Ilcası, 210, 211

Kubat Paşa, 213, 214

Kur'an, 121

Kurd, 53, 205

Kühü'l-Ahbâr, 19, 140, 169, 172,
174, 175, 176, 226, 238, 242, 256

Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım, 19,
169, 172, 174, 175, 176, 238, 242,
256

L

Lâlâ Mustafa Paşa, 177

Latîfî, 9, 14, 15, 16, 17, 18, 26, 27, 28,
36, 38, 46, 47, 48, 51, 52, 56, 57,
61, 63, 69, 70, 71, 72, 73, 77, 78,
79, 87, 93, 94, 98, 104, 106, 108,
111, 112, 118, 120, 126, 127, 128,
129, 130, 134, 135, 143, 148, 157,
160, 162, 164, 171, 172, 202, 203,
204, 205, 208, 217, 218, 219, 221,
239, 246, 248, 252

Latîfî Tezkiresi, 14, 111

Lâyihî, 99

Leyla, 106, 107

Lütfî, 91

M

Magnisâ, 60

Mahdûmî, 124, 158, 159

Mahmut Paşa, 134, 135

Mahremî, 182, 183

Me'âlî, 184, 185, 186, 187, 195, 237,
243

Mecnun, 93, 106, 107

Medîne, 199

Mehdî, 148

Mehemmed Paşa, 173, 177

Mehmet Paşa, 169, 173
Mehmet Sâlih Yümnî, 245
Mekke, 150, 199, 216
Melihî, 56
Memi, 94, 95, 121, 122, 192, 193, 206, 212, 214, 223
Menemen, 188
Merhaba Efendi, 194
Mesih, 188
Mesîhî, 27, 29, 60, 69, 118, 119, 215
Mestî Çelebi, 48, 49
Meşâ'irü's-Şu'arâ, 10, 15, 16, 38, 62, 185, 243, 245, 246, 248
Mısır, 82, 99, 102, 136, 141
Mihalıç, 185, 186, 189
Mihri Hatun, 51
Mîrim Çelebi, 209, 210
Mu'îdî, 157
Muhyiddin Çelebi, 209
Murâdiye, 163
Murat (I.), 77, 78, 124, 128, 176
Murat (III.), 17, 148, 149, 150
Mustafa Ağa, 41, 42

N

Na'tî, 214, 215
Nâmî, 149
Nasûhî, 224
Necâtî Bey, 7, 60, 220, 238
Nergisî, 43
Nesîmî, 110, 111, 207
Nevizâde Atâyî, 43
Nigârî, 183
Nihâlî, 189, 191, 192, 196
Nihânî, 202, 203, 204, 246

Nişancı Bey, 198
Nizâmî, 29, 77, 112, 113, 177

Ö

Özrî, 209, 210

P

Paşa Çelebi, 51
Pîr Mehemed Çelebi, 68
Pîrî Çelebi, 102
Pirûze Ali Bâlî, 107, 108
Postî, 36, 37

R

Recep Çelebi, 220
Remmal Mustafa, 210
Revânî, 40, 60, 216, 217, 245
Rıza Tezkiresi, 21, 22
Rızâyî-i Sâni, 208
Riyazî, 9, 20, 21, 57, 71, 152, 153, 158, 163, 171, 172, 198, 245, 251
Riyâzû's-Şu'arâ, 20, 21
Rodos, 138, 209, 210
Rüstem Paşa, 76, 220, 221

S

Sa'dî Çelebi, 82, 83
Sa'yî, 127, 194, 195
Sadî-i Cem, 143
Sâfi, 74, 256
Sâgârî, 59
Sehâbî, 128
Sehî, 9, 13, 14, 15, 26, 78, 150, 152, 163, 176, 216, 239, 241, 242, 246, 252
Selim (II.), 15, 144, 146, 147, 148, 149, 150

Selîmli Mushî, 167
 Selman-ı Aydınî, 90, 91, 195
 Seydi Çelebi, 166
 Seyrekzâde Mehmed Âsım, 22, 23, 251
 Sıhrî, 212, 213, 214
 Sifâlî, 177
 Silivri, 211
 Sinan Çelebi, 188
 Sinan Efendi, 113
 Sinan Paşa, 137
 Sirkeci Bahşî, 95
 Siroz, 89, 99
 Sirozî Hasan Çelebi, 212, 213, 214
 Sivrihisar, 93
 Sofya, 185
Sohbetü'l-Ebkâr, 43
 Subûtî, 121
 Sucûdî, 215
Sultan Şücaüddin Velayetnâmesi, 111
 Sun'î Çelebi, 220
 Sücûdî, 140, 141, 215

Ş

Şah Ahmet, 44, 45
 Şah Kasım, 124, 125
Şâh u Gedâ, 45, 46
 Şânî, 93
Şeh-nâme, 37, 38, 69
 Şehzade Bayezid, 151, 152
 Şehzade Cem, 143
 Şehzade Korkut, 93, 94, 151, 153, 154, 155
 Şehzade Mustafa, 76, 92

Şem'î, 27, 60, 118, 119, 120
 Şemsi Paşa, 146, 147
 Şevkî-i Sâni, 178
 Şeyh Ahmet Efendi, 102
 Şeyh Galib, 65
 Şeyh Sinan Köyü, 42
 Şeyhî, 7, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 176
 Şihâbüddîn Beg, 43
 Şirvan, 195

T

Tahtakale, 215
 Tâli'î, 140, 141
Teşrifâtü's-Şu'arâ, 23, 249
 Tekke Pınarı, 43
Tevârih-i Şuarâ, 15
Tezkire-i Şu'arâ-i Yümnî, 245
Tezkire-i Şu'arâ, 18, 22, 238
Tezkiretü's-Şu'arâ, 17, 18
Tezkiretü's-Şuara ve Tabsiratü'n-Nüzemâ, 14
 Timur, 123, 144, 145, 146
 Tokuzlar, 78
 Turak Bah, 167
 Tûrâbî, 117

U

Usûlî, 176

Ü

Ümîdî, 52, 53, 71
 Üsküdar, 170, 171

V

Vahidî, 208
 Vâlihî, 114

Vâmık, 93, 107

Varna, 113, 114, 209, 210

Vasfî, 205

Y

Yahya Bey, 44, 45, 46, 76

Yavuz Sultan Selim, 41, 82, 95, 124, 125, 130, 131, 133, 135, 138, 139, 140, 141, 142, 173, 178, 189, 190, 191, 192, 196, 197, 200, 216, 217

Yedikule, 135, 161

Yenişehirli Avni Bey, 85

Yusuf, 6, 17, 107, 188, 189, 237, 238, 244

Yümnî, 9, 22, 238, 245

Z

Za'fî Çelebi, 63

Za'îfî, 102

Zârî, 59

Zâtî, 51, 54, 60, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 74, 75, 99, 100, 125, 126, 170, 171

Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr, 23, 251

Zeynel Paşa, 139, 178

Zeynelî, 139

Zeynî, 121, 122, 177

Zeyrekzâde, 198, 200, 201

Zihnî, 70

Zübdetü'l-Eş'âr, 21, 22, 23

Zühre, 120, 121, 155

Züleyha, 107